

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

ÇATIŞMAYI DÖNÜŞTÜRME SAFHASINDA
REHABİLİTASYON SÜRECİ: KUZEY İRLANDA
ÖRNEĞİ

Yusuf ÇINAR

DOKTORA TEZİ

Danışman

Doç.Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Konya -2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı Yusuf ÇINAR

Numarası 124129001013

Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı

Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı ÇATIŞMAYI DÖNÜŞTÜRME SAFHASINDA REHABİLİTASYON SÜRECİ: KUZEY İRLANDA ÖRNEĞİ

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Adı Soyadı Yusuf ÇINAR

Numarası 124129001013

Öğrencinin

Ana Bilim / Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler/Uluslar arası İlişkiler

Programı

Tezli Yüksek Lisans
Doktora

Tez Danışmanı Doç.Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Tezin Adı ÇATIŞMAYI DÖNÜŞTÜRME SAFHASINDA REHABİLİTASYON
SÜRECİ: KUZEY İRLANDA ÖRNEĞİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ÇATIŞMAYI DÖNÜŞTÜRME SAFHASINDA REHABİLİTASYON SÜRECİ: KUZEY İRLANDA ÖRNEĞİ başlıklı bu çalışma 10/08/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Prof. Dr. Saban H. Erel

Doç. Dr. Nezir Akyeşilmen

Prof. Dr. Murat Çemrek

Doç. Dr. Metin AKSOY

Yrd. Doç. Dr. Taylan Özper KAYA

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Yusuf ÇINAR	
Numarası	124129001013	
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Tezin Adı ÇATIŞMAYI DÖNÜŞTÜRME SAFHASINDA
REHABİLİTASYON SÜRECİ: KUZEY İRLANDA ÖRNEĞİ

ÖZET

Kuzey İrlanda Sorunu Katolikler ve Protestanlar arasında bir güç paylaşım mücadelesi olmakla birlikte sorunun yapısal ve kök sebepleri sorunun bir iç savaşa doğru evrilmesinde çok önemli rol oynamıştır. Kuzey İrlanda da problemin altında yatan temel sebeplerin en önemlisi taraflar arasında karşılıklı “güvensizlik”tir. Bu noktada çatışma sonrası barış ortamının kalıcı olması için bazı adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumun normalleşmesi, gruplar arasında ilişkilerin geçişken hale gelmesi “rehabilitasyon” sürecinin kendisini oluşturmaktadır. Rehabilitasyon süreci okullarda güven inşasının devam etmesini sağlamakta ve gelecek kuşakların kazanılması hususuna yardımcı olmakta ve kurumlarda da güven inşasının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Gelecek için Ortak Çerçeve Belgesi ve Belfast Antlaşması rehabilitasyon sürecinin yol haritası konumundadır.. Özetle bu tez çalışmasının konusu çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon sürecini ele alarak Kuzey İrlanda ‘da örneğinden hareketle Kuzey İrlanda’da yaşayan toplumların kendi aralarında anlaşmaya vardığı toplumsal uzlaşmaya yani barışın korunmasında ve sürekli bir hal alması sürecine rehabilitasyonun yaptığı katkıları ele almaktadır.

Bu tez çalışmasının ana sorunsallarından biri çatışma yönetimi bağlamında rehabilitasyon sürecinin sürdürülebilir barışa katkısını ortaya koymaktır. Bu tez çalışmasının ilk bölümünde çatışma yönetiminin gelişim sürecinde rehabilitasyon aşaması tartışılmaktadır. Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde ise çatışmanın yapısal sebepleri ele alınacak ve tarafların uzlaşma metni olarak nitelendirilebileceğimiz Belfast Antlaşması analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise Kuzey İrlanda sorunun dönüştürülmesi sürecinde öngörülen rehabilitasyon faaliyetlerinin uygulamasında nasıl sonuç alındığı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Çatışma Yönetimi, Çatışmanın Dönüştürülmesi, Rehabilitasyon Teorisi, Kuzey İrlanda, Toplumsal Etkileşim, Önyarguların Kırılması, İnsan Hakları, Polis Reformu, Eğitim Reformu, Sivil Toplum.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı Yusuf ÇINAR

Numarası 124129001013

Ana Bilim / Bilim Dalı Uluslar arası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Tezin İngilizce Adı REHABILITATION PROCESS IN THE PHASE OF
TRANSFORMING CONFLICT: THE CASE OF NORTHERN IRELAND

SUMMARY

The problem of Northern Ireland is a struggle for sharing power between the Catholics and the Protestants. The structural and basic reasons of the problem have played a very important role in the evolution of it towards civil war. The most important basic reason underlying it is mutual “distrust” between parties in Northern Ireland. On this regard, some necessary steps are to be taken for the stability of the peaceful environment established after the conflict. The normalization of the society and the making of the relations between groups transparent, constitute the “rehabilitation” process itself. Rehabilitation process ensures the continuation of confidence building in schools, helps with the matter of winning future generations, and also plays an important role in ensuring confidence building in institutions. The New Framework for Agreement Document and Belfast Agreements assume road map positions of a rehabilitation process. Rehabilitation process does not only mean freeing of convicts; it also includes resolving of issues such as work, education, health insurance in order for the convicts to be integrated into society. One of the main research questions of this thesis study is to present the contribution of the rehabilitation process on peace within the context of conflict administration. In the first part of this thesis study, the stage of rehabilitation in the development process of conflict administration is discussed. In the second part of this thesis study, the structural reasons of conflict will be approached and Belfast Agreement, which can be described as a reconciliation document of parties, will be analysed. The third part is focused on how the results of the application of rehabilitation activities that are foreseen in the in the process of transforming the problem of Northern Ireland are obtained.

Key Concepts: Conflict Management, Transformation of Conflict, Rehabilitation Theory, Northern Ireland, Social Interaction, Breaking Down of Prejudices, Police Reform, Education Reform, Civil Society.

İçindekiler

ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
Amaç.....	9
Literatür Taraması.....	10
Önem.....	13
Varsayımlar.....	14
Sınırlılıklar.....	14
Sorunsal.....	15
Yöntem.....	15
Tezin Akışı.....	15

I.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. Çatışmayı Dönüştürme Safhasında Rehabilitasyon ve Teorik Çerçeve.....	17
1.1. Çatışma Yönetimi Disiplinin Ortaya Çıkması ve Gelişimi: Uluslararası İlişkiler Teorisi ile İlişkisi.....	20
1.1.1. Çatışmanın Yapısal ve Kök Sebepleri.....	35
1.1.2. Çatışma Yönetimi Safhaları.....	45
1.2. Çatışma Yönetiminde Çatışmayı Dönüştürme Safhası.....	48
1.2.1. Reformlar.....	48
1.2.2. Eğitim.....	54
1.2.3. Rehabilitasyon.....	59
1.3. Çatışma Sonrası Rehabilitasyon Süreci ve Etkileri.....	62
1.3.1. Rehabilitasyon Teorisinin Gelişimi ve Uygulanabilirliği.....	67
1.3.2. Tarafların Toplumsal Entegrasyonu.....	69
1.3.3. Etnik Ayrılıkçı Örgütlerin Rehabilitasyonu.....	74
1.3.4. Çatışma Sonrası Silahlı Kuvvetlerin Rehabilitasyonu.....	78
1.3.5. Çatışmaların Dönüştürülmesinde “İnsan Hakları Eğitimi”.....	83
1.3.6. Çatışmaların Dönüştürülmesinde “Barış Eğitimi”.....	86

II.BÖLÜM

KUZEY İRLANDA SORUNUNUN ÇATIŞMA YÖNETİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

2. Kuzey İrlanda Çatışmasının Analizi.....	91
2.1 Sorunu Tanımlama	91
2.1.1. Kuzey İrlanda Sorununun Tarihsel Sebepleri.....	92
2.2. Kuzey İrlanda'da Sıkıntı Yılları	106
2.2.1. Turuncu Düzen	112
2.3. Kuzey İrlanda Sorununun Ekonomik Sebepleri	115
2.4. Kuzey İrlanda Sorununun Dinsel Sebepleri	120
2.5. Kuzey İrlanda Sorununun Çözüm Sürecine Evrilmesinde İngiltere, ABD ve AB Üçlüsü	126
2.5.1. ABD ve Kuzey İrlanda Sorunu.....	126
2.5.2. Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda Çözüm Süreci.....	130
2.5.3. AB ve Kuzey İrlanda Çözüm Süreci.....	133
2.6. Müzakere Süreci	135
2.6.1. Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu ve IRA.....	141
2.6.2. Castle Building Görüşmesi ve Çözüm Süreci.....	146
2.7. Çözümün Yol Haritası <i>Hayırlı Cuma Antlaşması</i> (Belfast Antlaşması).....	150

III. BÖLÜM

UYGULAMADA REHABİLİTASYON

3. Kuzey İrlanda'da Rehabilitasyon Süreci	160
3.1. Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetlerinin Rehabilitasyonu	164
3.1.1. Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetlerinin Dönüştürülmesi	165
3.2. IRA Militanlarının Rehabilitasyonu.....	179
3.2.1. IRA'nın Silahsızlanma Süreci	180
3.2.2. IRA Mensubu Eski Mahkûmların Topluma Entegre Edilmesi.....	186
3.3. Kuzey İrlanda'da Sivil Halkın Rehabilitasyonu	196
3.3.1. Protestan ve Katolik Toplumlarının Karşılıklı Önyargılarının Değiştirilme Süreci: Belfast Arayüz Alanlarının Rehabilitasyon Süreci.....	202
3.4. Kuzey İrlanda'da Eğitim Aracılığıyla Yeni Kuşakların Kazanılması	207
3.5. Kuzey İrlanda Barış Sürecinde Önyargılar Kırılmasında Kilise ve STK'ların Rolü.....	215

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	220
KAYNAKÇA.....	231

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının konusu çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon sürecini ele alarak Kuzey İrlanda 'da örneğinden hareketle Kuzey İrlanda'da yaşayan toplumların kendi aralarında anlaşmaya vardığı toplumsal uzlaşmaya yani barışın korunmasında ve sürekli bir hal alması sürecine rehabilitasyonun yaptığı katkıları ele almaktadır

Tez çalışmamın danışmanlığını yapan Sayın Doç. Dr. Nezir AKYEŞİLMEN'in usta-çırak ilişkisinden hareketle şahsıma kazandırdığı tecrübe ve birikime paha biçilemez. Tez çalışmasının ve kişisel gelişimimde yaptığı katkılardan dolayı danışmanım Sayın AKYESİLMEN'e çok teşekkür ediyorum. Tez konusunun netleşmesi sürecinde fikirlerini esirgemeyen Prof. Dr. Birol AKGÜN ve Prof. Dr. Alparslan ÖZERDEM'e teşekkürlerimi sunarım. Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı ve jüri üyem Sayın Hocam Prof. Dr. Şaban Halis ÇALIŞ'a çok teşekkür ederim. Çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen Doç. Dr. Metin AKSOY'a, Yrd. Doç. Dr. Murat TUMAY'a, Prof. Dr. Murat ÇEMREK'e ve Yrd. Doç. Dr. Taylan Özgür KAYA'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca Upsala Üniversitesi'nden Prof. Dr. Jonathan HALL'a ve değerli dostum Doğukan Cansın KARAKUŞ'a teze yaptıkları katkı için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu süreçte bölüm arkadaşlarıma, Strategic Outlook ekibine çok teşekkür ederim. Bu bağlamda bu çalışma esnasında düşüncelerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen Sayın Arş. Gör. Muhammed Mustafa KULU'ya, Sayın Yrd. Doç. Dr. Cüneyt ÖZŞAHİN'e ve Sayın Arş. Gör. Yasin AVCI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca desteğini benden esirgemeyen ve bu tez çalışmasının bitirilmesi konusunda beni cesaretlendiren sevgili babama, anneme, eşime, kızım ve oğluma yani "kocaman aileme" müteşekkirim. Tabii ki çalışmanın bütün eksik ve kusurları şahsıma aittir.

Yusuf ÇINAR

Konya 2016

GİRİŞ

Çatışma insan yaşamının her alanında karşılaşılması muhtemel bir durumdur. Bununla birlikte çatışma kelime anlamıyla negatif bir algı yaratsa da iyi yönetildiği takdirde olumlu sonuçlar verebilmektedir. Başka bir anlatımla bizatihi çatışmanın kendisi olumsuz bir fenomen olmaktan daha çok, çatışmanın iyi yönetilememesi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Yaygın çatışma türlerinden biri olan etnik çatışmalar için de bahse konu durum geçerlidir. Zira etnik çatışmalar toplumsal ayrışmaların bir sonucu olarak toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının önünde en büyük engellerden birini teşkil etmektedirler. Dolayısıyla etnik çatışmaların doğru yönetilerek ortadan kaldırılmaları o güne kadar tesis edilemeyen toplumsal barış ve uzlaşının tesis edilebilmesi anlamına da gelebilmektedir. Bu noktada etnik çatışmaların sona erdirilmesi ve çatışmanın dönüştürülmesi çatışmaya sebebiyet veren yapısal ve kök sebeplerin ortadan kaldırılması ile mümkündür.

Çatışmaların analiz edilmesinde batı tarzı yöntemin gelişmesinde Machiavelli ve Clausewitz literatüre önemli derecede katkıda bulunmuşlardır. Buna mukabil Sun Tzu ise doğunun çatışmaya bakış yöntemini literatüre kazandırmıştır. Bununla birlikte Karl Marks ve Adam Smith sınıf çatışmasını vurgulayarak çatışmanın öznesini tartışmaya açmışlardır. Yine Kenneth Waltz 1959 yılında yazmış olduğu *Man, the State and War* (İnsan, Devlet ve Savaş) adlı eserinde savaşın sebeplerine dair üç türlü analiz düzeyi üzerinde durmuştur: i-) birey, ii-) devlet, iii-) sistem. Bu bağlamda Waltz'ın savaşın sebeplerini inceleyen düzeylerin den çatışmanın aktörlerinin kişi, millet veya devlet ve uluslararası sistem olduğu çıkarılabilmektedir.¹

Çatışmanın sona erdirilmesi için üç analiz düzeyinin üç çözüm önerisi bulunmaktadır. Birey tabanlı analiz düzeyleri çatışmanın halkın eğitilmesi vasıtasıyla azaltılacağını iddia etmektedir. Devlet düzeyli yapılan analizler ise devletlerin demokratikleşerek çatışmanın önüne geçilebileceğini belirtmektedir.

¹ Scott Burchill et.al., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ali Aslan, Çev. Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 36.

Sistem seviyesinde çatışma analizi ise çatışmanın barışçıl uluslararası örgütler aracılığı ile sona erdirilebileceğini iddia etmektedir. Bu üç analiz düzeyinin sistematiğinde; çatışmanın dönüşüm süreci olarak, sistem düzeyinden devlet düzeyine ve devlet düzeyinden birey düzeyine kadar yukardan aşağı bir etkileşim söz konusudur.²

Çatışmayı yatıştırma safhası ateşkes dönemi olarak da bilinir. Bu safhada fiziki şiddetin sonlandırılması temel amaç olduğu için bu safhada sürdürülebilir barış stratejilerinden ziyade kısa vadede şiddetsizliğin nasıl sürdürülebileceği üzerinde durulur.³ Çatışmayı çözüme safhası ise, çatışmanın nedenleri üzerine bir durum tespiti sürecidir. Nitekim bu süreçte tarafların istekleri ve talepleri netleştiği için çok karmaşık bir süreç olarak tanımlanır.⁴ Bundan dolayı hem çatışmayı yatıştırma safhasında hem de çatışmayı çözüme safhasında sürdürülebilir gerçek barış sağlanamamaktadır. Çatışmayı dönüştürme safhası, çatışmanın sosyal, ekonomik siyasal ve kültürel dönüşümünü hedefleyen bunun içinde çatışmanın yapısal ve kök sebeplerini ortadan kaldırmayı amaçlayan sürecin adıdır.⁵ Çatışmayı dönüştürme safhası literatürde “Hiç bitmeyen süreç-never ending process” olarak bilinmektedir.⁶ Çatışmayı dönüştürme safhasında sıklıkla vurgulanan konulardan biri de barış inşası kavramıdır. Barış inşası kavramı tartışmalı bir kavramdır. Öyle ki kavramın nasıl yazılacağına (barış inşası, barış-inşası, barışinşası) ve içeriğine dair bir genel kabul yoktur.⁷ Dolayısıyla barış inşası kavramı, kavramı kullanan kişinin bakış açısına göre çeşitli anlamlara gelebilmektedir. Bu bağlamda “barış inşası” kavramını askeri barış operasyonu kapsamında dış güçlerin müdahalesi ile gerçekleşen eylemler

² Johan Galtung, “Peace by Peaceful Conflict Transformation – the TRANSCEND Approach”, Charles Webel ve Johan Galtung (ed.), *Handbook of Peace and Conflict Studies*, USA: Routledge, 2007, s.19. Ayrıca bakınız: Ho-Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, ABD: SAGE Publications, 2008, s. 43.

³ Nezir Akyeşilmen, “Çatışma Analizi: Hak-Temelli Stratejik Bir Barış Modeli Çerçevesi”, içinde *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İç Çatışmaların Analizleri*, Ertan Efeğil ve Esra Pakin Albayrakoğlu (Ed.), İstanbul: Gündoğan Yayıncılık, 2015, s. 53.

⁴ Akyeşilmen, 2015, s. 54.

⁵ Nezir Akyeşilmen, “Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz”, Nezir Akyeşilmen, (ed.), *Barışı Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayınevi, 2013, s. 19.

⁶ Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution War, Peace and Global System*, London: Sage, 2006, s. 35.

⁷ Lisa Schirch, “Strategic Peacebuilding – State of the Field Peace Prints”, *South Asian Journal of Peacebuilding*, Vol. 1, No. 1, Spring 2008, s.3.

olarak yorumlayan uzmanlar, çatışma sonrasına odaklanmakta ve barış inşasını doğrudan şiddetin sona erdiği süreç olarak tanımlamaktadırlar.⁸ Diğer bir bakış açısı ise barış inşası kavramını daha da genişleterek ve çatışmanın bütün aşamalarını ele alarak çatışmanın kök sebeplerinin ortaya çıkartılmasını ve yapısal adaletsizliğin giderilmesini amaçlamaktadır. Bu bakış açısı daha çok sivil bir bakış açısıdır ve çatışmanın dönüştürülmesi amacıyla eğitim, insan hakları ve sosyal adaletle ilgili eksikliklerin giderilmesi için çabalamaktadır.⁹

Rehabilitasyon etnik çatışmaların yaşandığı toplumlarda çatışmanın dönüştürülmesi ve sürdürülebilir barışın gerçekleşmesi kapsamında dikkatle ele alınması gereken bir süreçtir. Rehabilitasyon süreci çatışma sonrası toplumlar arasında önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Önyargı, kalıp yargı ve ayrımcılık Hitler dönemi ile birlikte sosyal psikologların ilgi alanı olmuştur. Allport'un yaptığı çalışmalarda siyasi ve tarihsel durumlar arasındaki karmaşık ilişkiye odaklanılmıştır.¹⁰ Nitekim bir akademik çalışmada disiplinden disipline öncelikler farklı olabilmektedir. Bir Sosyolog sadece toplum grupları arasındaki ilişkiye odaklanırken¹¹, bir psikolog bireyin iç çatışmalarına, bir siyaset bilimci daha ziyade siyasal çatışmalara yoğunlaşır. Bu çalışma, uluslararası ilişkilerin temel parametrelerinden hareketle çatışma sonrası süreçte devletin ve toplumun karşılıklı etkileşimi neticesinde nasıl dönüştürüleceğini ele almaktadır. Çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında analiz yapan akademisyenlerin çoğunun sosyal psikoloji ve eğitim psikolojisi kökenli olduğu söylenebilir. Bu çalışma ise uluslararası ilişkiler menşeli bir perspektiften hareketle çatışma sonrası rehabilitasyon sürecini Kuzey İrlanda örneği üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken bu tür süreçlerin

⁸ Schirch, 2008, s. 4.

⁹ Schirch, 2008, s. 4.

¹⁰ Joaquim Pires Valentim, "Sherif's Theoretical Concepts and Intergroup Relations Studies: Notes for a Positive Interdependence", *Psychologica*, No.52, Vol. II, 2010, s. 586.

¹¹ Muzafer Sherif, et, al., "Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment", <https://www.free-ebooks.net/ebook/Intergroup-Conflict-and-Cooperation-The-Robbers-Cave-Experiment/pdf?dl&preview>, Erişim tarihi: 27.06.2015, s. 5.

kavramsallaştırılmasını hedefleyen Daniel Bar-Tal gibi¹² düşünürlerin çalışmalarından da faydalanılacaktır.

Kuzey İrlanda'da mevcut olan iki toplum: Katolik ve Protestan halkları. Toplumlarası var olan derin ve uzun bir siyasal çatışma nedeniyle uzun yıllarca karşılıklı etkileşimden kaçınmışlardır. Rehabilitasyon süreci, sorunun çözülmesine yönelik önemli bir adım olan *Hayırlı Cuma Antlaşması*'ndan sonraki süreçte iki grubun karşılıklı etkileşime geçmesine ve entegrasyonuna yardımcı olan araçlardan birisidir.¹³ Allport, gruplararası iletişim teorisi ve kişiler arası etkileşim teorisi ile önyargıların yok edilmesinde bahse konu etkileşim süreçlerinin en etkili yol olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴ Çatışma sonrası dönüştürme süreci ister barış inşası, ister çatışma sonrası yapılanma olarak tanımlansın, bu süreçte toplumun ve ilişkileri belirleme gücüne sahip birimlerin davranışlarının dönüştürülmesinde rehabilitasyon süreci önemli bir işleve sahiptir. Rehabilitasyon tarihsel olarak bir dönüşüm yaşamış bir kavram olup, bugün kapsamlı bir anlam ve geniş bir aktivite alanını kapsamaktadır.

Rehabilitasyon, cezaevlerinde suçluları iyileştirmek, eğitmek amacıyla 19. yüzyılın sonunda kullanılmaya başlanmıştır. Suçluların bu dönemde rehabilitasyon ile kötü alışkanlıklarından arınması amaçlanmış, suçluları rehabilite etmek yarı askeri sistemle bağlantılı olarak eğitim ve mesleki eğitim aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁵

20. yüzyılda ise rehabilitasyon kelimesi askerler için kullanılmaya başlanmıştır. Rehabilitasyon bir bakıma normalleşme anlamına gelmekle birlikte sosyalleşemeyenlerin sosyal yaşama entegre edilme süreci olarak da ifade edilebilir. Bir başka ifade ile rehabilitasyon aslında rehabilite edilmesi gereken kişi, toplum veya diğer birimlerin iyi bir şekilde idrak edilmesi anlamına da

¹² Daniel Bar-Tal, "From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis", *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, 2000, s. 363.

¹³ Sherif, et. al, Erişim tarihi: 27.06.2015, s. 3.

¹⁴ Donna Y. Ford, Multicultural Issues Gifted Underrepresentation and Prejudice—Learning From Allport and Merton, *Gifted Child Today*, Vol. 36, No.1, s. 65.

¹⁵ Rehabilitation Theory, s.831

gelir.¹⁶ Savaş sonrası rehabilitasyon 1990 sonrasında savaşın yıprattığı toplumların rehabilitasyonuna kaynak göstermek amacıyla ilk kez İsviçre’de barış için işbirliği yapan komite koordinasyonu J. Freymond tarafından kullanılmıştır. İsviçre’de hazırlanan bu çalışmanın en önemli yanı çatışmanın dönüştürülmesine insan haklarına saygının aslında uzun dönemde çözüm ve istikrar için çok önemli olduğunu belirtmesidir.¹⁷

Çatışma sonrası rehabilitasyonun temel amacı, ihtiyaçlara erişimi kolaylaştırmak, tarafların davranışlarını ve tavrını değiştirerek büyük çatışmaların önüne geçmektir.¹⁸ Çatışma sonrası rehabilitasyon birçok konu ile örtüşmektedir; çatışmayı önlemek, barış yapımı, barışı koruma safhalarının yanında hemen hemen çatışmanın her aşaması çatışma sonrası rehabilitasyon ile yakından ilintilidir.¹⁹

Çatışmaların yaşandığı toplumların çoğunlukla otoriter bir geçmişe sahip olmaları veya öncesinde diktatörlerin hâkim olduğu bir toplum olmaları, çatışma sonrası yapılanmada savaş gazilerinin algısının sürecin gidişatı hakkında bilgi vermesi anlamına da gelmektedir. Çünkü savaş sonrası yapılanma safhası, kurumların oluşturulması için çok hassas bir aşamadır ve dolayısıyla dengeleri gözeterek devam etmelidir.²⁰ Çatışma sonrası yapılanma süreçlerinden rehabilitasyon; bir bakıma halkla ilişkiler anlamına gelir, halkını iyi anlayan bir devlet, gerekli reformları yapmaktan çekinmez ve bu kararların uygulanması için gönüllü bir birliktelik sağlar. Rehabilitasyonun bir başka anlamı ise sivil toplumun canlandırılması anlamına gelmektedir. Sivil toplum kavramı devlet ile bireysellik arasındaki alan üzerine inşa edilmiştir.²¹ Bir bakıma devlet ile bireysellik arasındaki alanın ayakta kalması ve büyümesi sağlıklı bir toplumun

¹⁶ John L. Todd , “Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 80, *Rehabilitation of the Wounded*. ,Nov., 1918, s.1.

¹⁷ Jean-Jacques de Dardel Gustav, Gustenau Plamen Pantev, *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Viana, National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in cooperation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, 2006, s. 8.

¹⁸ Gustav ve Pantev, 2006, s.14.

¹⁹ Gustav ve Pantev, 2006, s.17.

²⁰ Gustav ve Pantev, 2006, s.57.

²¹ Gustav ve Pantev, 2006, s.100.

temel göstergesidir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda örneği çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmaları için önemli bir alan çalışması örneğidir.

Kuzey İrlanda (Ulster) sorununun temelinde tarihsel açıdan bakıldığında Britanya İmparatorluğu önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda 12. yüzyılda dönemin İngiltere Kralı II. Henry'nin Papa'nın izniyle kendisini İrlanda Lordu ilan etmesiyle, Britanya'nın İrlanda üzerindeki etkisi artmış; akabinde İngiliz iskân politikası ile İrlanda'ya İngiliz yerleşimciler göç ettirilmiştir.²² Sorunun sürekliliğe dönüşmesinde ise Kral VII. Henry'nin Katolikliği ortadan kaldırmaya yönelik asimilasyon politikaları temelinde ortaya çıkan İrlanda'da Protestan-Katolik çatışması önemli bir sebeptir.

Katoliklerin adada bağımsızlık istekleri Birinci Dünya Savaşı esnasında daha çok belirginleşmiştir. Ada'nın Dublin ve Belfast yönetimlerine ayrılmasıyla beraber IRA'nın (Irish Republican Army, İrlanda Cumhuriyet Ordusu) kuruluşu hızlanmıştır.²³ İrlandalı Katolik gönüllülerden oluşan IRA, 1930'larda bir yer altı örgütü haline gelmiştir.²⁴ IRA'nın siyasi kanadı ise Sinn Féin olmuştur. Belfast yönetiminin Katolikleri sistemden dışlayıcı uygulamaları, Katoliklerin eğitim ve ekonomi gibi konularda geri kalmalarına sebep olmuştur. Protestan'ların Katoliklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde siyasal sistemi onların aktif olmalarını önleyecek şekilde dizayn etmeleri, Katolik halkın yeteri kadar temsil edilmemesine sebep olmuştur. 30 Ocak 1972 yılında Katoliklerin bir protesto yürüyüşü sırasında hükümetin protestoculara ağır bir şekilde müdahale etmesi ve bunun sonucunda 13 göstericinin ölmesi, IRA'nın silahlı eylemlerini arttırmasına sebep olmuştur.²⁵ Bu baskıların arttırılması neticesinde, İngiltere'nin IRA'ya karşı sert tedbirler almaya çalışması çatışmaların artmasına neden olmuştur. 1985 yılında Dublin ve Londra Hükümetleri arasında Kuzey İrlanda sorununu çözecek önemli bir antlaşma imzalanmış ve çözümün diyalog ile gerçekleşeceği inancı

²² I. William Zartman, *Northern Ireland: Understanding Conflict 2008 Student Field Trip to Northern Ireland*, Washington, Johns Hopkins University Press, 2008, s. 1.

²³ Kısmet Metkin, Murat Çemrek, "Kuzey İrlanda: Bitmeyen Bir Barış Hikayesi", Nezir Akyeşilmen, (ed.), *Barışı Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayınevi, 2013, s. 279.

²⁴ Emin Gürses, *Ayrılkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003, s. 28.

²⁵ Gürses, 2003, s. 33.

ortaya konulmuştur.²⁶ İrlanda Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık arasında yapılan görüşmeler bazı dönemlerde IRA'nın eylemleri neticesinde kesintiye uğrasa da, 1995 yılında "Gelecek için Ortak Çerçeve" Belgesi yayımlanmıştır. Bu belge bir bakıma Kuzey İrlanda'nın Kuzey İrlanda'da yaşayanlara bırakılması anlamına gelmiştir. Diyalog sürecinin sonunda ise 10 Nisan 1998'de Good Friday Agreement (Hayırlı Cuma Antlaşması veya Belfast Antlaşması) imzalanmıştır. *Geleceğin Ortak Çerçeve Belgesi ve Hayırlı Cuma Antlaşması*, çatışmanın dönüştürülmesi safhasında çok önemli rol oynamış, çatışmanın taraflarının çatışma sebeplerini ortadan kaldıracak sosyal, ekonomik ve siyasi kararlar almasını kolaylaştırmıştır.

Kuzey İrlanda'da problemin altında yatan temel sebeplerin başında, taraflar arasında karşılıklı "güvensizlik" gelmektedir. Kuzey İrlanda'da taraflar arasında güven inşasının sağlanmasında *Gelecek için Ortak Çerçeve Belgesi ve Belfast Antlaşması* önemli işlev görmüştür.²⁷ Çatışma sonrası barış ortamının kalıcı olması için bazı adımların atılması gerekmektedir. Bu bağlamda, toplumlar arası karşılıklı etkileşimin, iletişimin ve entegrasyonun artması, gruplar arasında ilişkilerin geçişken hale gelmesi "rehabilitasyon" sürecinin kendisini oluşturmaktadır. Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon faaliyetlerinin başında güven inşa süreci gelmektedir. Bu noktada Kuzey İrlanda, geçmiş dönemlerde taraflar arasında çatışmanın sebeplerinden olan polis gücü, günümüz itibariyle çatışmanın dönüştürülmesi ve karşılıklı güvenin inşasında önemli rol oynamaktadır.

Protestan ve Katolik aileler arasında iletişim ve etkileşim kanallarının uzunca yıllar kapalı olması, Protestanların ve Katoliklerin bir arada yaşama olasılığını azaltmış, eğitim kurumları başta olmak üzere farklı alanlarda ayrı yaşamak zorunda kalmışlardır. Kuzey İrlanda'da çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde, Katolik ve Protestan öğrencilerin okulda birbirleriyle daha çok iletişim kurmaları sağlanmaya çalışılmış ve entegrasyonu sağlamak amacıyla Protestan ve Katoliklerin birbirleri ile etkileşime girmesini sağlayacak projeler

²⁶ Gürses, 2003, s. 39.

²⁷ Zartman, 2008, s. 7.

yapılmıştır.²⁸ Rehabilitasyon süreci, projeler aracılığıyla okullarda barış ortamını içselleştirmiş bir genç kuşağın yakalanmasına yardımcı olmaktadır. Ülke genelini kapsayan ve sorunlu bölge olarak nitelendirilen Belfast'ı kapsayan uluslararası destekli projeler, gelecek kuşakların kazanılması hususuna yardımcı olmakta ve kurumlar arası güven inşasının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Gelecek için Ortak Çerçeve Belgesi ve Belfast Antlaşması, rehabilitasyon sürecinin yol haritası için bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeve, Kuzey İrlanda'da Hükümeti'nin kapsayıcı ve kucaklayıcı bir kimlik politikası sergilemesi gerektiğini ve sivil topluma adaletli davranmasını sağlayacak mekanizmaların kazandırılmasını belirtmektedir. Kuzey İrlanda'da 2007 yılında yapılan meclis düzenlemesi ile Protestanlar ve Katolikler arasında "güç paylaşımı" sağlanmış, böylece çatışmanın tarafları rehabilitasyon sürecinde hukuksal olarak garanti altına alınmışlardır. Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon sürecinin en geniş anlamıyla Katolik ve Protestanların bir arada yaşaması, yani çok kültürlü siyasal çoğulculuğun hâkim olduğu, kültürel çeşitliliğin desteklendiği bir yapının hukuksal alt yapısının sağlanması anlamına geldiği iddia edilebilir.²⁹

Hükümet'in 2005 yılında hazırladığı *Ortak Gelecek Projesi* tarafların bir arada yaşamasını temel almış en önemli reformlardandır. Uzun yıllar Katolikler ve Protestanlar arasında silahlı çatışmaların erkek egemen konseptte devam etmesi, kadının toplumsal hayattaki rolünü kısıtlamış ve geri planda kalmasına sebep olmuştur. *Hayırlı Cuma Antlaşması* ile kadın eşitliği sağlanmış; kadınların daha çok temsil edilmesinin önü açılmıştır. Bu minvalde rehabilitasyon süreci kadınların toplumsal hayata entegre edilmesini de hedeflemektedir.³⁰

Rehabilitasyon sürecinde diğer önemli konu ise militanların topluma entegre edilme safhasıdır. *Hayırlı Cuma Antlaşması* özellikle tutuklu IRA militanlarının denetimli olarak serbest bırakılmasını öngörmüş ve bu neticede çıktıktan sonra herhangi bir suça karışanların tekrar cezaevine gönderilmesi

²⁸ Zartman, 2008, s. 11.

²⁹ Zartman, 2008, s. 32.

³⁰ Zartman, 2008, s. 46.

karara bağlanmıştır. Rehabilitasyon süreci, sadece mahkûmların serbest bırakılması anlamına gelmemektedir; bunların topluma entegre olması için iş, eğitim, sağlık sigortası gibi sorunlarının da çözülmesini içermektedir.³¹

Rehabilitasyon sürecinde, İnsan Hakları Komisyonu, Hakikat Komisyonları ve İzleme Komisyonları aracılığıyla toplumsal etkileşimin ve devlet ile toplum arasında ki ilişkilerin denetlenme mekanizmasının oluşturulmasının amaçlandığı söylenebilir. Rehabilitasyon sürecinin, çatışmanın taraflar arasında “toplumsal sözleşmenin” sağlanması ve karşılıklı güvenin oluşturularak devam ettirilmesi anlamına geldiği de ifade edilebilir.

Özetle bu çalışmanın konusu çatışmayı dönüştürme safhasında Kuzey İrlanda’da yaşayan toplumların toplumsal uzlaşısı üzerinden barışın korunmasında ve sürdürülebilir bir hal almasında rehabilitasyon sürecinin yaptığı katkıları ele almaktır.

Amaç

Bu çalışma, Kuzey İrlanda’da ortaya çıkan Katolik-Protestan çatışmasının yapısal ve kök sebeplerini çatışma yönetimi ile ele alarak rehabilitasyon sürecinin Kuzey İrlanda sorunun dönüştürülmesine yapmış olduğu katkıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu tez çalışmasının ana sorunsallarından birisi çatışma yönetimi bağlamında rehabilitasyon sürecinin sürdürülebilir barışa katkısını ortaya koymaktır.

Her etnik çatışma kendine has özelliklere sahiptir; fakat Kuzey İrlanda “rehabilitasyon süreci” çatışma yönetimi çalışanlarına genel bir çerçeve sunabilir. Bu tez çalışmasının bir diğer amacı da etnik çatışmanın yaşandığı Kuzey İrlanda örneğinden hareketle ve rehabilitasyon sürecinde gözlemlenen tespitler aracılığı ile diğer etnik çatışmalarda da kullanılacak “rehabilitasyon” sürecinin kavramsallaştırılmasına yardımcı olmaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplini inter-disipliner özellikler taşıyan kendine münhasır bir yapıya sahiptir; bu anlamda bir çatışmanın yapısal ve kök

³¹ Zartman, 2008, s. 86.

sebeplerinin ve çözüm sürecinin analiz edilmesi sosyoloji, psikoloji, işletme, iktisat ve siyaset bilimi gibi bilim dallarından faydalanarak aydınlatılabilir. Bu çalışmanın bir diğer amacı da Kuzey İrlanda sorununun rehabilitasyon sürecinin kavramsallaştırılması boyutunu uluslararası ilişkiler disiplini sosyoloji, sosyal psikoloji, İktisat, tarih gibi bilim dalları ile ilişkilendirerek inşacı bir bakış açısı ile sunmaktır.

Literatür Taraması

Kuzey İrlanda sorunu ile ilgili yabancı literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Alvin Jackson, *Home Rule An Irish History 1800-2000* adlı eserinde Home Rule Yasası'nı tarihi bir hata olarak yorumlamaktadır. Fakat bu eserde Home Rule Yasası'nın ortaya çıkmasında İrlanda halklarının ihtiyaç ve talepleri çok sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Jackson tarafından tarihsel perspektiften hareketle Home Rule Yasası'nın gündeme gelmesine sebep olan siyasi gelişmeler derinlemesine incelenmesine rağmen, sosyal gelişmelerin sürecin evrilmesindeki rolleri yüzeysel olarak ele alınmıştır.³² Thomas Barlett ve Keith Jeffery'nin kaleme aldığı *A Military History of Ireland* adlı kitap İrlandalıların askeri kültür ve geleneğinin tarihsel gelişimini ele almıştır. Kuzey İrlanda sorununu tarihsel perspektif ile ele alan çalışmalarda bazı benzer problemler bulunmaktadır. Bu problemlerin başında yazarın dini kimliğinin ve ön yargılarının eserlere yansımalarıdır. Barlett ve Jeffery'nin bu eserinde de yazarların dini kimliğine yakın savaşların bir bölümü zafer olarak nitelendirilmektedir.³³ Bununla birlikte Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik ve Protestan halk arasında tarihsel düşmanlığı derinleştirebilecek tarihsel mitler ele alınmaktadır. Kuzey İrlanda sorunun tarihsel boyutunu ele alan çalışmaların halka anlattığı tarihsel mitlerin çatışmanın taraflarını çok derinden etkilediği belirtilebilir. Nitekim Belfast ve Ulster'de duvarlarda sıklıkla tarihsel kahramanlara atıf yapılmaktadır. Örnek vermek gerekirse Ulster'de bir duvarda Cuchulainn tarihsel mitinin Ulster'i Katoliklere karşı iki bin yıldır koruduğu yazılmıştır.³⁴ Dolayısıyla Kuzey İrlanda

³² Alvin Jackson, *Home Rule An Irish History 1800-2000*, New York: Oxford Press, 2003, s. 11-13.

³³ Thomas Bartlett, Keith Jeffery, *A Military History of Ireland*, UK: Cambridge University Press, 1997, s. 4.

³⁴ Bartlett, Jeffery, 1997, s. 5.

sorununun taraflar arasında kimlik savaşına dönüşmesinde tarihsel mitlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli rol oynadığı belirtilebilir.

İrlanda tarihini ele alan bir başka eser John QBeirne Ronelagh'ın *A Short History Of Ireland* adlı eseridir. Etnik çatışmalara sebep olan benzer özelliklerinden bir diğeri uğruna savaşılan topraklara hangi halkın önce geldiği tartışmasıdır. Bu bağlamda Ronelagh eserinde İrlandalıların adaya ne zaman geldiğini anlatan detaylı bir çalışma ortaya koymuştur.³⁵ Kuzey İrlanda'da tarihsel mirasın tarihçiler arasında paylaşılmasının sorununu analitik olarak ele alınmasının önüne set koyduğu söylenebilir. Nitekim tarihsel perspektif ile ele alınan kitapların büyük çoğunluğu 19. Yüzyılda meydana gelen gelişmelere odaklanmaktadır.

Kuzey İrlanda sorununun tarihsel gelişimini 20. Yüzyıl ile bağlantılandırarak yapılan eserlerden birisi Richard English'in kaleme aldığı *Armed Struggle the History of the IRA* adlı eseridir. IRA'nın gelişimini tarihsel boyutu ile alan English bu çalışmada IRA'nın gelişimindeki sosyal, ekonomik, dinsel faktörlere çok odaklanmamıştır. English eserinde IRA ilgili birçok tarihsel detayı literatüre kazandırmakla birlikte Kuzey İrlanda'daki sivil haklar yürüyüşü başta olmak üzere birçok sosyal gelişmeyi kendi kimlik perspektifinden ele almıştır.³⁶ Tarihsel çalışmalarda öne çıkan en önemli sorunların başında yazarların dinsel kimliklerinin konuyu ele alış biçimini önemli derecede etkilemesi gelmektedir. English'in bu çalışmasında da dinsel kimliğinin IRA'yı ele alış biçimini etkilediği söylenebilir.

Clive Walker, *Terrorism and the Law* adlı eserinde Kuzey İrlanda sorununu uluslararası hukuk bağlamında terörizm kavramı çerçevesinde ele almıştır. Walker, IRA'yı bir terörist yapılanma olarak ele almıştır. Walker'ın Kuzey İrlanda sorununu sadece terörizm kavramı çerçevesinde ele alması, sorunun yapısal ve kök sebeplerini göz ardı etmesine sebep olmaktadır.³⁷ Hukuksal bakış açısının Kuzey İrlanda sorununu daha dar bir alana hapsederek "itaat" veya

³⁵ John QBeirne Ronelagh, *A Short History Of Ireland*, UK: Cambridge University Press, 1999, s. 40.

³⁶ Richard English, *Armed Struggle the History of the IRA*, New York: Oxford Press, 2003, s.150.

³⁷ Clive Walker, *Terrorism and the Law*, Newyork: Oxford Press, 2011, s. 481.

“itaatsızlık” kavramsal çerçevesiyle sınırlandırdığı vurgulanabilir. Alex P. Schmid ve Albert j. Jongman *Political Terrorism* adlı eserlerinde Kuzey İrlanda sorununu IRA’ya indirgeyerek çatışmanın diğer boyutlarını dikkate almadan analiz etmişlerdir.³⁸

Brian Graham editörlüğünde kaleme alınan *In Search of Ireland A Cultural Geography* adlı kitap ise, Kuzey İrlanda sorununun yapısal ve kök sebeplerini detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu çalışma Kuzey İrlanda’nın çoğulcu yapısını kimliksel farklılıklarını detaylı bir şekilde analiz etmiştir. Fakat bu eserin *Hayırlı Cuma Antlaşması*’ndan önce yayınlanmış olması barış ortamını sağlayan güncel gelişmeler ışığında yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.³⁹

Çatışmayı dönüştürme safhası bağlamında Kuzey İrlanda sorununun dönüşümünü *Northern Ireland After the Good Friday Agreement* adlı eser ile Mike Morrissey ve Marie Smyth kaleme almışlardır. Bu çalışma barış sürecinin toplumsal uzlaşmayı ve Kuzey İrlanda sorununun dönüşümünün nasıl sağladığını örneklerle anlatmasına⁴⁰ rağmen, çalışmanın Kuzey İrlanda’da rehabilitasyon sürecini kavramsallaştırma bağlamında çok başarılı olmadığı söylenebilir. Sürdürülebilir barış konusunda en güncel çalışmalardan birisi Donald J. Eberly tarafından kaleme alınan “*National Youth Service: An Institution For Building and Sustaining Peace*” adlı makaledir. Fakat bu çalışmayı ortaya koyan kişinin asker kökenli olması çalışmanın önceliğini devlet inşasına vermesine sebep olmaktadır.⁴¹ Bu bağlamda sürdürülebilir barış konusunda sivil bir bakış açısına ihtiyaç bulunmaktadır.

Yabancı literatürde Kuzey İrlanda sorunu ilgili genel sorunların Türkçe literatürde de devam ettiği belirtilebilir. Levent Özçağatay tarafından Kaleme alınan *Kuzey İrlanda ve IRA Silahlı Mücadeleden Siyasal Çözüme* adlı kitap

³⁸ Alex P. Schmid, Albert j. Jongmen, *Political Terrorism*, USA: Transaction Publishers, 1988, s. 218.

³⁹ Brian Graham, *In Search of Ireland A Cultural Geography*, London ve New York: Routledge, 1997, s. 5

⁴⁰ Mike Morrissey, Marie Smyth, *Northern Ireland After the Good Friday Agreement Victims, Grievance and Blame*, London: Pluto Press, 2002, s. 3-20.

⁴¹ Donald J. Eberly, “National Youth Service: An Institution For Building and Sustaining Peace”, içinde *Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives*, Giuseppe Caforio, Gerhard Kümmel, Bandana Purkayastha, UK: Emerald, 2008, s. 383.

Kuzey İrlanda sorununun tarihsel gelişimini ele alan bir çalışmadır.⁴² Fakat çalışma *Hayırlı Cuma Antlaşması*'nın öncesini analiz ettiği için çatışmanın dönüşüm safhası ve rehabilitasyon süreci analiz edilmemiştir. Kuzey İrlanda sorunu ile ilgili Türkçe yapılmış bir diğer çalışma Mesut Şöhret tarafından yazılan "*Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu*" adlı makaledir. Bu makale Kuzey İrlanda sorununu bir "milliyetçilik" sorunu olarak ele almış, sorunun gelişimine etki eden sosyal psikolojik sebeplere yoğunlaşmamıştır.⁴³ Kısaca Türkçe literatürde ve yabancı literatürde de Kuzey İrlanda sorunu çatışma yönetimi yöntemi ile alan çalışma azlığı dikkat çekmekle birlikte "rehabilitasyon" sürecini konusunda büyük bir boşluk göze çarpmaktadır.

Önem

Kuzey İrlanda sorununun çözümü, Batı çatışma çözme metodu olarak literatüre geçmiştir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda sorunu hakkında dünya literatüründe birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların büyük bir bölümü çatışmanın tarihsel sebeplerini ele alarak yapısal sebeplerini göz ardı etmiştir.⁴⁴ Kuzey İrlanda ile ilgili yapılan çalışmaların bir diğer bölümü ise sorunun hukuksal boyutunu ele almıştır.⁴⁵ Türkçe literatürde Kuzey İrlanda sorunu ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bölümü konuyu ya tarihsel boyutu ya da salt çatışma analizi ile ele almıştır. Hem dünya literatüründe hem de Türkçe literatürde Kuzey İrlanda sorununda çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon sürecini ele alan çalışmalar çok sınırlıdır. Bu nedenle, bu çalışma çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon sürecini ele alarak literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu tez çalışmasını önemli kılan bir diğer unsur ise çalışmanın çatışma yönetiminden hareketle rehabilitasyon sürecini ele alması ve teorik bilgilerin pratikte ne kadar uyduğuna gözlemleyen bir çalışma olmasıdır.

⁴² Levent Özçağatay, *Kuzey İrlanda ve IRA Silahlı Mücadeleden Siyasal Çözüme*, İstanbul: Papirüs Yayınevi, 1998, s. 201.

⁴³ Mesut Şöhret, "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt.2, Sayı:4, 2013, s. 43.

⁴⁴ Bakınız, Ronelagh, 1999,s. 57, English, 2003, s. 155.

⁴⁵ Walker, 2011, s. 482.

Varsayımlar

Çatışma günlük hayatımızın doğal bir parçasıdır. Bu bağlamda çatışmaların en önemli sebebi olarak ön yargılar kabul edilmektedir. Ön yargılar ile yetişen aile bireylerinin gelişiminde, davranış ve tutumlarında karşı tarafı ötekileştirme, aşağılama ve düşman görme eğilimi artabilmektedir. Çatışmanın dönüştürülmesinin en önemli ayağı, şiddetin ortadan kalkmasıyla var olabileceği varsayımdır. Bu bağlamda çatışmanın dönüştürülmesi safhasında rehabilitasyon sürecinin tarafların ön yargılarının kırılmasına yardımcı olacağı ve tutumlarının değişebileceğini varsaymaktadır. Başka bir ifade ile “barışın” çatışma taraflarının bazı temel konularda uzlaşması ile gerçekleşebileceği iddia edilmektedir.

Bu tez çalışmasında, Kuzey İrlanda çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinin *Gelecek için Ortak Çerçeve Belgesi ve Hayırlı Cuma Antlaşması* temelinde başladığı varsayılmaktadır. Bu noktada, Katolikler ile Protestanlar arasında ortak alanların artırılmasının karşılıklı etkileşimi, iletişimi ve entegrasyonu sağlayacağı ve bunun barış sürecine olumlu katkı yapacağı iddia edilmektedir. Diğer önemli bir husus ise, rehabilitasyon sürecinde IRA militanları ve çatışmalardan olumsuz etkilenen sivillerin sosyal hayata entegre edilmesinin barışın sürekliliğine olumlu katkı yapacağı varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar

Avrupa'nın en köklü ayrılıkçı hareketlerinden bir tanesi Kuzey İrlanda'da meydana gelmiştir. Her ne kadar Kuzey İrlanda sorununun temelini mezhep farklılığı oluştursa da sorunun temeli, mezhebin de bir parçası olduğu etnik kökendir.⁴⁶ Bu tez çalışmasının, teorik çerçevesi uluslararası çatışma analizi ve çatışma yönetiminden hareketle rehabilitasyon kavramı içerisinde şekillenmektedir. Bu tez çalışması tarihsel süreç odaklı olmaktan daha çok Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik ve Protestan halkın bir arada nasıl yaşayabileceğini tartışmaktadır.

⁴⁶ Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, (Ed.) *Dünya Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Ankara, Nobel Yayınları, Cilt 1, 2010, s. 655.

Sorunsal

Çatışma yönetiminin çatışmayı dönüştürme safhasında uygulanan rehabilitasyon sürecinin, gerçek barışın sağlanmasında ve sürdürülebilir olmasında rolü nedir?

Buna bağlı olarak, Rehabilitasyon süreçleri dinamik mi yoksa statik süreçler midir? Rehabilitasyon uygulamaları salt çatışmayı dönüştürme safhasına mı özgün, yoksa diğer safhalarda pratikleri var mıdır? Kuzey İrlanda rehabilitasyon sürecinin içeriği nedir ve nasıl uygulanmıştır? Kuzey İrlanda'da uygulanan rehabilitasyon uygulamaları ve araçları diğer uluslararası çatışma yönetiminde ne derecede örnek teşkil edebilir? gibi yardımcı sorulara da cevaplar aranacaktır.

Yöntem

Bu tez çalışmasında, Kuzey İrlanda'da çatışma sonrası rehabilitasyon süreci hakkında geniş bir literatür taraması yapmak amacıyla yerli ve yabancı gazetecilerin, akademisyenlerin, devlet adamlarının kaleme almış olduğu eserlerden, internet kaynaklarının değerlendirilmesinden faydalanılmıştır.

Bu tez çalışması, çatışma yönetimi metodolojisinden hareketle “Rehabilitasyon Süreci ve Teorik Çerçeve” adlı birinci bölüm ve “Kuzey İrlanda Sorununun Çatışma Yönetimi Bağlamında Analizi” adlı ikinci bölüm yönetsel bağlamda kütüphane veri tabanlarının, kütüphane kaynaklarının kullanılması ve internet kaynaklarının taranması ile hazırlanmıştır. Bu tez çalışmasının “Kuzey İrlanda'da Rehabilitasyon süreci” adlı üçüncü bölümünde Katolik ve Protestan toplum üyeleri, polisler, mülki idari amirleri ile yapılan mülakatlar kullanılmıştır. Bu bölümde Kuzey İrlanda'da tamamlanan projeler incelenmiştir. Ayrıca tezin büyük bir bölümünde Uppsala Üniversitesi'nin Çatışma Bilgi Bankası (Uppsala Conflict Data Project) kullanılmıştır.

Tezin Akışı

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde çatışma yönetiminin ontolojik ve epistemolojik sorunları ele alınarak rehabilitasyon sürecinin teorik zemini tartışılmaktadır. İkinci bölümde ise çatışmanın yapısal sebepleri ele alınarak ve

tarafının uzlaşma metni olarak nitelendirilebilecek olan Hayırlı Cuma Antlaşması analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise Kuzey İrlanda sorununun dönüştürülmesi safhasında öngörülen rehabilitasyon faaliyetleri ele alınmaktadır.

I.BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. Çatışmayı Dönüştürme Safhasında Rehabilitasyon ve Teorik Çerçeve

Çatışma genelde negatif bir kavram ve şiddeti çağırırsa bile her zaman öyle olmayabiliyor. Bazı çatışmalar şiddet içermiyor ve toplumsal değişim, dönüşüm ve gelişimin motoru olabiliyor. Bu tür çatışmalar genellikle yoğun şiddet içermeyen çatışmalardır. Demokratikleşme, şiddet olmadan devletin dönüşmesini sağlayacak bir araç olmasına rağmen, devletlerin çoğu demokratik dönüşüme rıza gösteremeyebilmektedir. Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki çatışma trendine bakıldığında, iç çatışmaların, iç savaşlar da dâhil olmak üzere, arttığı görülmektedir. Çatışmaların sebepleri çoğu zaman “devletlerin” güç mücadelesinden kaynaklanabilmektedir. Bunun yanısıra çatışmalar, halkların kimliksel arayışları, sosyal adaletsizlikleri sebebiyle de ortaya çıkabilmektedir.⁴⁷ Vasquez, büyük savaşların ardından barışın kurumsallaştığını siyasal sistemleri sosyal inşalar olarak da besleyeceğini iddia etmektedir.⁴⁸ Çoğu zaman siyasal sistemlerin sosyal boyutunun ihmal edilmesi sebebiyle çatışmalar yaşanabilmektedir.

Çatışmanın bir türü olarak iç savaşlar şiddet üretmek için taklit edilen ya da model alınan bütün unsurları içinde barındırabilmektedir. Başka bir ifade ile resmî himaye, açıkça övme, öldürenin ödüllendirilmesi gibi sebepler çatışmaların ortaya çıkmasında etkili faktörler arasındadır.⁴⁹ Çatışmalar bitmiş görünse de çatışma sonrasına miraslar bırakabilir.⁵⁰ Çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon, çatışmanın yapısal ve kök sebeplerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasının

⁴⁷ Özden Selcen Sarı, “Manus I. Midlarsky”, içinde *Savaş Kuramları*, Ed. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015, s.829.

⁴⁸ Erhan Büyükakıncı, “John A. Vasquez”, içinde *Savaş Kuramları*, Ed. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015, s. 620.

⁴⁹ Dane, Archer, Rosemary Gartner, “Barış Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davanırlarında Savaşın Etkisi”, *Cogito*, Kış Bahar 1996, Sayı: 6-7, s. 241.

⁵⁰ Archer ve Gartner, 1996, s. 241.

önlenmesinde önemli bir bariyerdir. Çatışmanın genç kuşaklar aracılığı ile gelecek kuşaklara aktarılması, şiddetin taraftar bulmasını sağlayabilir. Bundan dolayı rehabilitasyon, çatışma yönetimi disiplini içerisinde çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında önemli bir safhadır. Bu bağlamda bu çalışmada ele alınan rehabilitasyon kavramı analiz düzeyi bağlamında iki boyut üzerine yoğunlaşmaktadır. Rehabilitasyonun birinci boyutu bireyin değişmesi bağlamında toplumun dönüşmesine odaklanmaktadır. Rehabilitasyonun ikinci boyutu ise devletin adil bir güç dağılımı ile yönetilmesini ve dönüşmesini içermektedir. Rehabilitasyon sürecinin birey ve devletin karşılıklı etkileşimi ile bir dönüşme süreci olduğu vurgulanmaktadır.

Bireyin doğuştan saldırgan olduğuna inanan Freud, öldürme içgüdüsünün birey ve toplumda etkili olduğunu ve bunun sürekli bir savaş durumuna sebep olduğunu iddia etmektedir.⁵¹ Machiavelli'ye göre ise *insanların ya gönlü alınmalı ya da ezilmelidir; insanlar kendilerine verilen küçük çaplı zararlardan intikam almaya kalkarlar; ama verilen zarar çok olduğunda buna kalkışamazlar; bundan da şu sonuç çıkar: Bir insana zarar verilmesi, söz konusu olduğunda bunu söz konusu kişinin intikam almasını imkânsız kılacak biçimde gerçekleştirmek gerekir.*⁵²

Kenneth Waltz insanı, günahkâr ve hırslı doğası gereği savaşların temel nedeni olarak var sayar. Başka bir ifade ile Waltz'a göre sosyo-politik kurumlar değiştirilebilirken insan doğası değişmez.⁵³ Aksine bu çalışmada saldırganlığın genetik ya da içgüdüsel olmadığı; bireyi şiddete yönelten sebeplerin var olduğu iddia edilmektedir. Bundan dolayı bu tez çalışması içerisinde ıslah kavramı yerine rehabilitasyon kavramı tercih edilmektedir. Çünkü şiddet veya saldırganlığın bir hastalık olmadığı, sebepler neticesinde ortaya çıktığı⁵⁴ için, rehabilitasyon kavramının, çatışma nedenlerinin ortadan kaldırılması ve tarafların diyalog çerçevesinde bir arada yaşamasını sağlayabilecek anlamsal derinliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır.

⁵¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014, s. 32.

⁵² Nicolos Machiavelli, *Prens*, Çev. Derya Karagöz, Ankara: Doruk Yayınları, 2009, s. 32.

⁵³ Kenneth Waltz, *İnsan, Devlet, Savaş, Teorik Bir Analiz*, Ankara: Asil Yayınları, 2009, s. 17.

⁵⁴ Archer ve Gartner, 1996, s. 248.

Hobbes'n belirttiği gibi doğal durumdan çıkmak sivil duruma ulaşmanın ana hedefidir. Başka milletler ile bir arada yaşamayı becerebilen halklar, dağıtıcı adaleti sağladıkları için birlikte yaşama duygusunu geliştirmişlerdir.⁵⁵ Kant, hukuki olmayan yani dağıtıcı adaletin olmadığı duruma “status naturalis” (doğal durum) adını vermektedir. Doğal durumun karşısında neyi bulabiliriz sorusunun cevabı, sivil durum (status civilis) olarak nitelendirilebilir. İç savaşlar toplumsal uzlaşının olmadığı bir süreci belirtmekle birlikte tüm toplumu kapsayacak üst bir otoritenin olmadığı bir “doğal durum” olarak tanımlanabilir. “Doğal durum” koşullarında tarafların adaleti bütün tarafları kapsamamaktadır, dolayısıyla bütüncül değildir.⁵⁶ çatışmanın dönüştürölmesi sivil durumun inşası anlamına gelmekle birlikte, sivil durum koşullarında üst otorite tarafından dağıtıcı bir adaletin tesis edilmesi anlamına da gelir.⁵⁷

Çatışmayı dönüştürme safhasındarehabilitasyon, tekrar edebilecek nitelikte olan büyük çatışmaların önüne geçmek ve tarafların ihtiyaçlarını kolaylaştırarak tarafların tavır ve tutumlarını deđiřtirmeyi⁵⁸ amaçlar. Çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon; çatışmayı önlemek, barış inşası, barışı koruma gibi çatışma yönetiminin birçok safhası ile örtüşmektedir. Kısaca atışmanın her aşaması rehabilitasyon ile yakından alakalıdır.

Çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon; iki tane sorunsal ile karşı karşıyadır. Birincisi yeterli düzeyde uluslararası sistemin dönüşümünün sağlanamamasıdır. Başka bir ifade ile çatışma dönüştürme sürecinde rehabilitasyon aşaması, hareketli ve değişime açıktır. İkincisi atışmayı dönüştürme sürecinin rehabilitasyon safhasında insan faktörü önemli bir rol oynamaktadır. Çatışmadan zarar görmüş toplumların rehabilitasyonu aslında insan haklarına saygı, çatışma çözümü, sivillerin haklarının korunması gibi birçok sorunun cevabını vermektedir.

⁵⁵ Ali Akay, “Şiddetin Bağlamından ıkmak Üzere”, *Cogito*, Kış Bahar 1996, Sayı: 6-7, s. 435.

⁵⁶ Akay, 1996, s. 430.

⁵⁷ Akay, 1996, s. 430.

⁵⁸ Daniel Bar-Tal, Gemma H. Bennink, “The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process”, içinde *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), New York: Oxford University Press, 2004, s. 20-21.

P. Terrence Hopman, doktriner bir içerik şeklinde ilk defa 1999 yılında savaş sonrası güvenlik inşası tartışmalarının arasında rehabilitasyondan bahsetmiştir. Hopman rehabilitasyon kavramını, problemlerin iyileşmesi olarak tanımlamaktadır.⁵⁹ Avrupa Birliği'nin çatışma yönetimi konusunda başarılı bir örnek uygulaması olarak Soğuk Savaş Sonrası Balkanlardaki yapılanması⁶⁰ örnek verilse de, gerçek anlamda demokrasi ve ekonomik entegrasyonun ilk iki olumlu sonucu İrlanda ve İspanya'da görülmeye başlanmıştır.

Çatışmayı dönüştürme safhasındarehabilitasyon örneği olarak Moldova ele alınabilir. Moldova örneği taraflar arasında ortak bir mutabakatın ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Keza Moldova'da taraflar arasında çatışmayı sonlandıracak bir antlaşma yoktu⁶¹ fakat Kuzey İrlanda bu konuda çok daha avantajlı olmuştur. Çünkü 1998 yılında imzalanan "Good Friday Agreement" çatışmanın dönüştürülmesi hususunda çok önemli rol oynamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde çatışma yönetimi disiplininin ortaya çıkma süreci ele alınacaktır. Akabinde çatışmanın yapısal ve kök sebepleri tartışılacaktır. Çatışma yönetimi safhalarından hareketle çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon sürecinin araçları ve etkileri üzerinde durulacaktır.

1.1. Çatışma Yönetimi Disiplinin Ortaya Çıkması ve Gelişimi: Uluslararası İlişkiler Teorisi ile İlişkisi

Toplumlar, örgütsel bir yapı içerisinde hareket etmektedir. Bu bağlamda örgüt sözcüğü tanımlanması kolay bir kavram değildir. Aslında bu bakış açısı çatışmanın var olma biçimini, örgütlü bir yapı içerisinde görmeye çalışmaktadır.

⁵⁹ Ferenc, Gazdag, "EU and OSCE Approaches to Post-Conflict Rehabilitation", içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community* Jean-Jacques de Dardel, Gustav Gustenau, Plamen Pantev (ed.), Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s.75.

⁶⁰ Gazdag, 2006, s.75.

⁶¹ Nicu Popescu, "Post Conflict Rehabilitation in Moldova", içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s. 206.

Öyle ki çatışmanın yaşandığı yer ister aile olsun ister fabrika olsun hepsi birer kişiler arası ilişkiler bütünüdür.⁶² Bütüncül bir bakış açısı ile çatışmanın temeli bireyin yaşadığı ortamdaki hoşnutsuzluk duyması ile başlamaktadır. Bu bakış açısı, aslında sadece yaşadığı ortamı kabullenmeyen kişilerin istek ve arzularını dile getirmektedir. Yaşadığı ortamdaki memnun olan ve diğerlerinin de bu düşünce kriterlerini benimsemesi hususunu yani 'iktidar' gözden kaçırmaktadır. Bunun içindir ki insanlık tarihi başladığından beri çatışma hiç bitmemiştir.⁶³ İktidar sadece kişinin kendi haklarını gönüllü olarak teslim ettiği soyut bir yapının dışında taraflar arasındaki güç paylaşım mücadelesinin kendisini de ifade edebilir. Fakat çatışmanın sebebinin sadece güç kontrolü veya ekonomik çıkarlar çerçevesinde okumaya çalışmak "değer" ve "kimlik" krizlerinin yaratmış olduğu çatışmalar göz ardı edilmesine sebep olabilir.⁶⁴ Weissmann ve Swanström, çatışmanın sadece şiddet (davranış) veya düşmanlık (tutum) bakımından tanımlanmaması üzerinde durmaktadır.⁶⁵ Mitchell'e göre çatışmanın yapısı üç bölümden oluşur: tutumlar, davranış ve durumlar. Genellikle bu üçlü yapı çoğu askerî ve siyasi çatışmaları çözümlenmede kullanılmıştır. Bu üçlü yapı (tutumlar-davranış-durumlar arasında meydana gelen ilişkiler bütünü) Mitchell'e göre çatışmanın sınırlarını çizmektedir. Örneğin Mitchell'in bu üçlü yapısı, çatışmanın tüm nedenlerini de içinde barındırır. Bu üçlü yapı bir döngüdür ve herhangi birinde meydana gelen bir eksiklik çatışmayı fitilleyebilir. Bu noktada Mitchell'in çatışmanın yapısını bu kadar basit bir dille anlatması çatışmaya sebep olan ekonomik, sosyal, insani kaygıları dikkate almadan bir analiz ortaya koyduğu eleştirileri ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.⁶⁶

Başka bir tanımda ise çatışma, kişi ya da grubun başka bir kişi ya da grubun hedeflerine ulaşmasını engellemek üzere kasten planlı hareketlerde ve

⁶² Mustafa Atiker, Çatışma, 2006 – 35 / 35, *Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi*, s. 1.

⁶³ Ho Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, ABD: Sage, 2008, s. 3.

⁶⁴ Jeong, 2008, s. 5.

⁶⁵ Niklas, L.P. Swanström, Mikael S. Weissmann, *Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center Johns Hopkins University-SAIS, Summer 2005, s. 7.

⁶⁶ Swanström, Weissmann, 2005, s. 8.

davranışlarda bulunması şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁷ Buradan da anlaşılacağı gibi çatışma bilinçli adımları da içerir. UNESCO'ya göre, çatışma, insan belleğinde başlamaktadır ve yine barış insan belleğinde inşa edilmektedir.⁶⁸ UNESCO'nun belirttiği gibi çatışma bireyden kaynaklanmakta, dolayısıyla önlenabilir veya önlenemeyebilir.

Disiplinin Ortaya Çıkışı: Pratik Adımlar

Çatışma Burton'a göre, kurallara başka bir ifade ile var olan düzene başkaldırmaktır. Devletlerin birbirleriyle olan çatışmalarının önüne geçmek amacıyla kurumsallaşma adına önemli adımlar atılmıştır. Bu adımların başında Milletler Cemiyeti gelmektedir.⁶⁹ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti (MC)'nin toprak paylaşımından doğan Orta ve Doğu Avrupa'daki etnik sorunlar ile ilgilenmek zorunda kaldığı belirtilebilir. ABD Başkanı Wilson'un büyük uğraşlarına rağmen Birleşik Krallık'ın İrlanda meselesinden dolayı MC misakı içerisinde etnik sorunların önlenmesine yönelik azınlıkların korunmasını sağlayacak bir hüküm yer almamıştır.⁷⁰ Azınlıkların korunmasına yönelik devletler de zaman zaman icraatlerde bulunmuşlardır. Örneğin ABD, İngiltere, Japonya, Fransa, İtalya, Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri arasında azınlıkların korunmasına yönelik antlaşmalar imzalanmıştır.⁷¹ Fakat devletlerin yayılmacı politikalarının MC'nin yaptırım uygulayacak güce ulaşamaması sebebiyle önlenememiştir. Etnik sorunların önlenememesinin yeni bir dünya savaşına kapı araladığı ve uluslararası güvenliği olumsuz etkilediği belirtilebilir.

BM, İkinci Dünya Savaşı sonrası etnik sorunları azınlık hakları bağlamında ayrı bir başlık ile ele almak yerine, insan hakları çerçevesinde düzenlemeler yapmıştır. Böylece etnik sorunların başka devletler tarafından kışkırtılmasının önüne geçilirken çatışmaların çözümü için BM Antlaşması'nın IV. Bölümünde

⁶⁷ Atiker, 2006, s. 2.

⁶⁸ "UNESCO Resmi İnternet Sitesi", http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/UNESCO_E.PDF, Erişim tarihi: 29.01.2012.

⁶⁹ Jeong, 2008, s. 6.

⁷⁰ Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayınları, 2006, s. 49.

⁷¹ Kurubaş, 2006, s. 52.

"Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi"⁷² başlığı oluşturulmuştur.⁷³ Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi hususunda Güvenlik Konseyi daha etkin kılınmıştır. Güvenlik Konseyi aldığı kararla uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanların görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve hukuki çözüm yolları ile bölgesel örgütler, antlaşmalar veya devletlerin kendi bulacağı yollarla çözüm sağlanabileceğini belirtmiştir. 37. madde ile bir uyuşmazlığın hiçbir barışçı yollarla çözme girişiminde bulunmadan Güvenlik Konseyi ve Genel Kurula getirilemeyeceği vurgulanmaktadır. BM Antlaşması'nın 24. maddesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından Güvenlik Konseyi sorumlu tutulmuştur. 1907 La Heye Sözleşmesi BM'nin soruşturma yöntemine güzel bir örnektir. Arabulma yöntemine en önemli örnek Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararında Genel Sekretere bir arabulucu ataması için yetki vermesidir.⁷⁴ Çatışmaların önlenmesi, barışın sağlanmasına yönelik kurumsal adımlar BM örneğinde olduğu gibi uluslararası örgütler çapında kendine yer bulmuştur. Bunun yanısıra çatışma yönetimi ile ilgilenen sivil toplum örgütleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Oslo Barış Araştırmaları Enstitüsü (Peace Research Institute at Oslo) 1959 yılında kurulmuştur. Enstitü; çatışma çözümleri, diplomatik diyalog ve uzlaşma gibi konulara yoğunlaşmıştır.⁷⁵ Çatışmaların önlenmesine yönelik en önemli adımlar 1960 öncesinde başlamıştır. Problem çözme çalışmaları John Burton ve Dennis Sandole tarafından düzenlenmiştir. Fakat burada önemli olan nokta, 1960 öncesinde çatışma kavramı tamamen ekonomik ihtilafları çözme anlamında değerlendirilmiştir.⁷⁶ 1960'lardan sonra ise, çatışma analizi ve çözümü üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları aracılığı ile kurumsallaşma aşamasına girmiştir. Bu

⁷² "Birleşmiş Milletler Antlaşması", <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, Erişim tarihi: 13.07.2016, s. 5.

⁷³ Kurubaş, 2006, s. 53.

⁷⁴ Hasan Duran, "Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması", <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/IV1/12HasanDURAN.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015. Detaylı olarak bakınız: BM Antlaşması Metni, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015.

⁷⁵ "Peace Research Institute at Oslo", <https://www.prio.org/About/>, Erişim tarihi: 11.11.2015.

⁷⁶ Sean Byrne, Jessica Senehi, "Conflict Analysis and Resolution as a Multidiscipline A Work in Progress", içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009, s. 3

bağlamda 1960 sonrası, halkların hükümetlerine karşı memnuniyetsizliklerini dile getirmeleri aslında iktidarın ve halkın gücünü fark etmesine sebep olmuştur.

1957 yılında Journal of Conflict Resolution, 1962 yılında ise Johan Galtung tarafından Journal of Peace Research adlı dergi kurulmuştur. Bu bağlamda çatışma yönetimi analizleri ile ilgili günümüzde öncü kuruluşlardan olan International Peace Research Association (IPRA) 1965 yılında kurulmuştur. 1973 yılında University of Bradford barış alanında ilk kurulan üniversite olmuştur.⁷⁷ Çatışma yönetiminin gelişimine önemli katkılar sunan kurumsallaşma çabaları, çatışma yönetimi ve disiplinin ontolojisi üzerine tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Quincy Wright savaşı “farklı ancak benzer birimler arasında şiddet içeren bir temas” olarak tanımlamaktadır.⁷⁸ Wright’ın 1960’lı yıllarda yaptığı çalışmalarda savaş teriminin ötesinde çatışma kavramını ön plana çıkarmaya başladığı belirtilebilir. Wright’a göre “savaş” çatışmanın bir türü olarak ele alınmalıydı. Bu doğrultuda Wright çatışmanın fiziksel, biyolojik ya da felsefi ve sosyal yönleri olduğunun altını çizer.⁷⁹ Buna bağlı olarak ABD, 1964 yılında Toplum İlişkileri Servisi’ni kurmuştur. Burada şu tespit yapılabilir; uluslararası politikada meydana gelen gelişmeler çatışma yönetimini bir ihtiyaç haline getirmiş ve çatışma yönetiminin bir disiplin haline gelmesine yardımcı olmuştur.

Realist bakış açısı, gelişimi itibarıyla çatışmanın insan ilişkilerinde hiç bitmeyeceği önermesine dayanır.⁸⁰ Hobbes, “kılıç olmaksızın sözleşmeler, sözcükten başka bir anlam taşımaz” diyerek şiddeti merkeze almaktadır.⁸¹ Bu bakış açısına göre çatışmanın dönüştürülmesi de mümkün değildir. Devletler arasında silahlı mücadeleyi kazanan zaten düzeni kurma gücünü ele geçirmiştir. Bunun en bariz örneği *galibin barışı* felsefesidir. *Galibin barışı* kavramı, tarihsel bağlamda

⁷⁷ Byrne, Senehi, 2009, s. 4.

⁷⁸ Özgün Erler Bayır, Özden Selcen Sarı, “Quinc Wright”, içinde Savaş *Kuramları*, Ed. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015, s. 297.

⁷⁹ Bayır ve Sarı, 2015, s. 306.

⁸⁰ Kevin Avruch, “Culture Theory, Culture Clash, and the Practice of Conflict Resolution”, içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009, s. 247-250.

⁸¹ Hannah Arendt, “Şiddet Üzerine”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996, s. 8.

adalet kavramının olaylarla bağlantılı olarak yorumlanmasına sebep olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, Nuremberg ve Tokyo Mahkemelerinde II. Dünya Savaşı'nda yenilen ülkelerin vatandaşları yargılanırken aynı suçu işleyen galip devletlerin vatandaşları yargılanmamıştır. Bu durum, galiplerin adaleti olarak ele alınmıştır.⁸²

Uluslararası ilişkiler Teorisi ve Disiplinin Gelişimi

Literatürde çatışma yönetimi⁸³, çatışma çözümü⁸⁴, ve barış çalışmaları şeklinde ifade edilen kavramlardan hangisinin kullanılacağına dair bir uzlaşma bulunmamaktadır. Kavramların kullanılış biçimine göre ise Uluslararası İlişkiler teorileri ile yakınlıkları eleştirilmektedir. “Çatışma yönetimi” kavramının kavramsal olarak neorealist bir bakış açısını yansıttığı şeklinde de eleştiriler yapılmaktadır.⁸⁵ Kevin Avruch'a göre realist bir bakış açısından çatışma yönetimi, doğrudan devletler arası silahlı çatışmalar ile ilgilenir ve çatışmanın sonlandırılmasını hedefler.⁸⁶ İdealist bakış açısı ise daha çok çatışma çözümü kavramını kullanmaktadır. Çatışma çözümü, birarada yaşamakta zorlanan toplumların birarada yaşamasını sağlayacak yol ve yöntemlerin geliştirilmesi üzerine odaklanmaktadır.⁸⁷

Çatışma yönetimi ve çatışma çözümü kavramları üzerine birçok tartışma yürütülmekte hatta çatışma çözümü; çatışma dönüşümü aşamalarının çatışma yönetiminde çok farklı bir süreç olduğu iddia edilmektedir.⁸⁸ Çatışma yönetiminin bir disiplin olarak doğuşunu ve gelişimini ele aldığımız zaman çatışma yönetimi kavramı birçok farklı disiplinin beslediği bir alan olarak varlığını sürdürmektedir. Çatışma yönetimi kavramı, bu alanda çalışma yapanlar için “şemsiye kavram” olarak kullanılmakla birlikte çatışma çözümü ve çatışma dönüşümünü içinde

⁸² Ahmet Hamdi Topal, ‘Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No:3, 2005, s. 85.

⁸³ Akyeşilmen, 2015, s. 40-51.

⁸⁴ Wallensteen, 2006, 14.

⁸⁵ Avruch, , 2009, s. 246.

⁸⁶ Avruch, 2009, s. 246.

⁸⁷ Hamad, Ahmad, Azem, “The Reconceptualisation of Conflict Management”, *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 7, July 2005, s. 5.

⁸⁸ Azem, 2005, s. 6.

barındıran bir kavram olduğu iddia edilebilir.⁸⁹ Akyeşilmen'in vurguladığı üzere A, Richard Posthuma, Nuno R. Garoupa, Joˆao E. Gata “çatışma yönetimi”ni⁹⁰ şemsiye kavram olarak kullanırken, Eileen Babbitt, Stanford Siver “çatışma çözmeyi”⁹¹ şemsiye kavram olarak kabul etmektedir.⁹² Akyeşilmen'in ifadesiyle diğer kavramlardan “daha kapsamlı ve anlamlı olduğu düşünüldüğünden ve kavram karışıklığına neden olmamak için”, bu çalışmada şemsiye kavram olarak⁹³ çatışma yönetimi kavramı kullanılacaktır.

Çatışma yönetimi kavramını bu kadar tartışmalı hale getiren ise, çatışma yönetimi ile ilgilenen çalışmaların daha çok analiz eksikliği sebebiyle çatışma yönetiminin kendisini ele alan teorik çalışmaların azlığından dolayı, Çatışma Yönetimi disiplininin çatışmayı çözüme ve çatışmayı dönüştürme kavramları ile beraber anılmasına sebep olmuştur.⁹⁴ Çatışma yönetimini konu alan teorik analizler yapılmış olsa da bunların çoğu nicel yöntemleri kullanan çalışmalar olmuş, normatif unsurlar gözardı edilmiştir. Bu bağlamda Hamad Ahmad'e göre çatışma yönetimi disiplinin ayakları üzerine durmasını sağlayan öncül çalışmalardan ilki Ian Lustick'in *Unsettled States, Disputed Lands: Britain and Ireland, France and Algeria, Israel and the West Bank–Gaza* adlı eseri olmuştur. Bu eser hem teori hem de pratiği bir araya getirmiştir. Türkiye'de ise bu bağlamda çatışma yönetiminin hem teorisini hem de pratiğini içeren çalışma, 2013 yılında yayımlanan Nezir Akyeşilmen editörlüğünde çıkmış olan “Barışı Konuşmak” kitabıdır. “Barışı Konuşmak” kitabının çatışma yönetimi disiplinine en büyük katkıyı farklı çatışma örneklerini öncül kuramsal zeminler ile ele alıp, kuramın pratikle olan uyumunu aramakla yaptığı söylenebilir. Bunu, çatışmalara yönelik hem teorik bir bakış açısını hem de uygulamasını bir arada veren analizlere yer vermesi ile sağlamıştır.

⁸⁹ Azem, 2005, s. 6.

⁹⁰ Richard, A. Posthuma, "Conflict Management and Emotions", *International Journal of Conflict Management*, Vol. 23 , 2012, ss.. 4 – 5, Nuno R. Garoupa, Joˆao E. Gata, A Theory of International Conflict Management and Sanctioning, www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/481.pdf, Erişim tarihi: 12.11.2015.

⁹¹ Babbitt, Eileen, “Conflict Resolution as a Field of Inquiry: Practice Informing Theory”, *International Studies Review*, No. 13, 2001, s. 46-57. Siver, Stanford, “A Process Oriented View of Conflict Resolution”, 2005, <http://stanfordsiver.net/wp-content/themes/twentyten/pdf/ConflictResolution.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015, ss. 1-57.

⁹² Akyeşilmen, 2013, s.31.

⁹³ Akyeşilmen, 2013, s. 31.

⁹⁴ Azem, 2005, s. 8.

Çatışma yönetiminin bir disiplin haline gelme süreci dâhil günümüze kadar çatışma yönetimi “interdisipliner” bir özelliğe sahip olmuştur. Örneğin çatışmanın ontolojisi, insanın dünyada var olmasına dayanır. Bununla birlikte insan yaşarken ekoloji, ekonomi, siyaset gibi çevreler ile etkileşim halindedir.⁹⁵ Dolayısıyla insanların evi dünya ise, "neyi paylaşamıyorlar?", “neden paylaşamıyorlar?” ve “nasıl paylaşabilirler?” soruları, çatışma yönetiminin ontolojik problemlerinin başında gelmektedir. Bu bağlamda çatışmalar dünyada var olma kavgası haline gelmekte ve çatışmanın tarafları arasında bir diğerinin yok olması, diğer tarafın varlık sebebine dönüşmektedir.⁹⁶ Bu bakış açısı, insan insanın kurdudur anlayışından hareket etmekte ve bu sebeple çatışma yönetimi kavramının neorealist unsurlar taşıdığı iddia edilmektedir. Bu eleştiriye göre neorealistler için çatışma yönetimi iki devlet arasındaki ilişkinin idare edilmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı çatışma çözümü kavramının kullanılması önerilmektedir. Çatışma yönetimi kavramını sadece realist-neorealist bakış açısının sınırlarından dolayı kullanmayı reddetmek dünyada meydana gelen gelişmelerin ve kavramların gelişimine yaptığı katkıyı görmezlikten gelmek anlamına gelebilir. Öyle ki realist perspektifin çatışma yönetimi kavramına yaptığı katkıyı reddetmek yerine realist ve birçok teorik bakış açısını içeren bir birikimin sonucu ortaya çıkan şemsiye bir kavram olarak çatışma yönetimine bakmak daha doğru olabilir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde yaşanan Küba Krizi, aktörleri bağlamında iki devlet arasında ilişkilerin gerilmesi, detant döneminde ise, yumuşamanın iki devletin tavrının değişimi ile gerçekleşmiş olması, çatışma yönetiminin “devlet” merkezli gelişmesine sebep olduğu iddia edilebilir. Çatışma yönetimi disiplinini realist ve neorealist teoriler ile yakınlaştıran hatta bu ilişkiyi pekiştiren ana unsur olarak bahsedebileceğimiz Soğuk Savaş süreci, çatışmaların devletler arasında meydana gelen bir olay gibi yorumlanmasına sebep olduğu söylenebilir.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde, çatışmaların çoğu iki devlet arasında meydana gelmediği gibi bir devlet içerisinde farklı toplumların birbirleri ile

⁹⁵ Thomas E. Boudreau, “Human Agonistes Interdisciplinary Inquiry into Ontological Agency and Human Conflict”, içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009, S.139

⁹⁶ Boudreau, 2009, s. 136

çatışabileceği ihtimali kuvvetli bir şekilde ortaya çıkmıştır. Fakat burada eleştirilmesi gereken en temel husus, Medeniyetler Çatışması tezidir. Huntington medeniyetlerin birbiri ile savaşıacağı fikrini ortaya koyarken neorealizmin örtülü bir şeklinin Soğuk Savaş Sonrası döneme yansımaları gerçeğe dönüştürdüğü söylenebilir. Huntington medeniyetleri bireyden ayrı bir olgu olarak ele almıştır. Bunun en temel göstergesi, realistlerin yaptığı gibi çatışmayı yine iki ana aktör üzerinden anlatmasıdır. Fakat burada postmodern bir bakış açısı ile realistlere şu eleştiri yapılabilir, realist bakış açısının çatışmaların ortaya çıkmasında bireyin rolünü gözardı ettiği ve Soğuk Savaş Sonrası'nda bireyi pek dikkate almadığı iddia edilebilir. Oysa Soğuk Savaş Sonrası'nda birey, siyasi krizlerde o kadar önemli bir aktör haline gelmiştir ki devletleri karşı karşıya getirebilmiştir. Örnek vermek gerekirse gizli belgeleri ifşa eden Wikileaks editörü Julian Assange'ın Londra'daki Ekvador Büyükelçiliği'ne sığınması, İngiltere, ABD ve Ekvador arasında uluslararası bir krize neden olmuştur.⁹⁷

Çatışma yönetimi (conflict management) kavramına yönelik eleştirilerin diğer bir bölümü “*management*” kavramından kaynaklanmaktadır.⁹⁸ *Management* İngilizce'de bir birimin ya da kuruluşun organı yani idare anlamına gelmekte, İngilizce'de olduğu gibi Fransızca'da *gestion* kavramı ile açıklanmakta, daha çok İşletme disiplininde anlam bulan idari anlamı yüklenmektedir. Türkçede ise bu kavramsal karmaşıklık görece daha açık durmakta ve çatışma yönetimi kavramı, çatışmanın birçok aşamaya sahip olduğunu ve her aşamanın yönetilebileceğini vurgulanmaktadır.

Davranışsalıcılar, çatışma yönetimidisiplininin alt bir dalı olarak yorumlayabileceğimiz çatışma çözümü konusunda katkıda bulunmuşlardır. Davranışsalıcı çalışmaların en büyük hedefi, geçmişte yaşanmış savaş ve çatışmaların tekrar yaşanmasının önüne geçilmesidir. 1945 sonrası dönemde davranışsalıcı çalışmalar çatışma yönetimidisiplininin en temel çalışma başlıklarını

⁹⁷“Wikileaks Editörü Assange'ın neler bekliyor?”, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2013/06/130617_assange_ekvador, Erişim tarihi: 05.04.2015.

⁹⁸ Azem, 2005, s. 11.

oluşturmaya devam etmiştir. Savaşın ardından barış ve kriz çalışmaları Kantian temalarla fakat pozitivist bakış açısı ile hız kazanmıştır.⁹⁹ Richardson ve Wright, çatışma çözümünün (conflict resolution), uluslararası ilişkilerde bir alt disiplin olarak yaşamasına büyük katkı sunmuşlardır.¹⁰⁰ Bu çalışmalarda en önemli nokta Soğuk Savaş döneminde makro boyutlu savaşların önlenmesine yönelik çalışmalar yapılırken, Soğuk Savaş Sonrası'nda meydana gelebilecek mikro boyutlu çatışmaların olabileceği öngörülemediği. Bu dönemde savaşların nedenleri üzerine ampirik çalışmalar yapanlar çatışmaların normatif yönünü gözden kaçırmıştır. Bundan dolayı çatışma yönetimi disiplinine normatif teori etkisini çatışma yönetimi bir alt disiplini olan çatışma çözümü aracılığıyla göstermiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere daha çok normatif bir bakış açısını yansıtan barış çalışmaları kavramı çatışma yönetiminin bir alt disiplini olarak doğduğu iddia edilebilir.

Norm ve değerler kavramı ile çatışma yönetimidisiplininin oluşmasında idealist teori etkisini bize göstermektedir. Normatif teori'nin uluslararası ilişkilerde etkisi daha çok Soğuk Savaş Sonrası'nda kendine yer bulabilmiştir. Normatif teorinin geçmiş dönemlerde "bilimsel" olmadığı sebebiyle değer yüklü olmasından ötürü objektif bir bakış açısı geliştiremediği iddia edilmiştir.¹⁰¹ Savaşların sebebi konusunda neorealist perspektif sistemin rolünü daha ön plana koyarken, liberaller ise savaşın sebepleri hususunda rejim üzerine bilimsel çalışmalar yapmıştır. Öyle ki demokratik rejimlerin birbiri ile savaşmayacağı iddia edilmektedir. Realistler ise, devletlere yönelik tehditler dolayısıyla savaşların meydana geldiğinde ısrar etmekte fakat bu görüş iç savaşların sebeplerini açıklama konusunda yetersiz kalmaktadır. Çatışmaların önlenememesinin ciddi boyutlara ulaşan insan hakları ihlallerine sebep olduğu ileri sürülebilir. Irak, Somali ve Bosna Hersek, Haiti ve Ruanda gibi ülkelerde yaşanan katliamların normatif teorinin tekrar gündeme gelmesine yardımcı olduğu vurgulanabilir. Normatif teori olanı değil de olması gerekeni

⁹⁹ Erdem Özlük, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalı Paradigmanın Anlamı, Kökeni, Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalcılığın Katkısı", <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/423/405>, Erişim tarihi: 08.04.2015, s. 384.

¹⁰⁰ Özlük, Erişim tarihi: 08.04.2015, s. 384.

¹⁰¹ Nezir Akyeşilmen, "Normatif Teori", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 189.

öngördüğü ileri sürülürken uluslararası adalet, uluslararası insan hakları kavramlarını vurgulamaktadır ki bunlar idealden ziyade, aslında hayatımızda var olan somut gerçeklerdir.¹⁰²

Çatışmalarda sorunun tanımlanması gerekir, hastalık netleşmeden tanı koymak mümkün değildir.¹⁰³ Çatışma yönetimi dünyada yaşanan bütün çatışmalara yönelik genel karakteristik özelliklerini belirtmekle birlikte her çatışmanın kendine münhasır özelliklerin de olduğunun altı çizilmelidir.¹⁰⁴ Çatışma yönetimi, tıp ile birçok yönden benzerlik gösterir. Örneğin tıpta bir hastalığın ortaya çıkmasında genel nedenler bu hastalığa yakalanan birçok hasta için geçerli konumdur. Bu bakımdan çatışmaların ortaya çıktığı birçok ülke ortak sebeplere sahiptir. Çatışma yönetimi aslında negatif tıp-pozitif tıp tanımlarına benzemektedir. Negatif tıp, kavramdan anlaşılacağı üzere hastalığın nüksetmesi sonucu olumsuz koşullardan hareketle bir tedavi geliştirirken; pozitif tıp diyebileceğimiz alternatif tıp, olumsuz koşullar olmadan insanlara yardımcı olabilir.¹⁰⁵ Bu noktada çatışma yönetimi, insanların bir hastalığa yakalanmadan kullanabileceği tedavi yöntemlerine sahiptir. Çatışma yönetimi bu tedavi yöntemlerini kullanırken sıklıkla normatif teoriden faydalanmaktadır. Çatışma yönetiminin gelişimi bağlamında çatışmanın tespiti ve çatışmanın dönüştürülmesi konusunda normatif teorinin disipline önemli katkılar yaptığı iddia edilebilir.

Savaş sonrası toplumların en büyük problemi, sosyal düzende insan haklarının uygulanabilmesi veya uygulanamamasıdır.¹⁰⁶ Bu bağlamda normatif

¹⁰² Akyeşilmen, 2014, s. 189.

¹⁰³ Petar Atanasov, "The Progress of the 'Ohrid Process' in Macedonia", içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s. 182.

¹⁰⁴ Atanasov, 2006, s. 192.

¹⁰⁵ Galtung, 2009, s. 515.

¹⁰⁶ Jean-Jacques de Dardel, "Human Rights as a Fundamental Standard of Post-Conflict Rehabilitation", içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s. 58.

teori, çatışma yönetimi disiplinine insan hakları ve adalet boyutunda önemli katkılar sunmaktadır. Onca başarısız örneğe rağmen, uluslararası toplum için en önemli olumlu örneklerden biri etnik temizlik girişiminin önüne geçilmesiyle Kosova'dır.¹⁰⁷ Bu bağlamda etnik çatışmalara Neorealist-Neoliberal yani pozitivist metodun temsilcilerinin bakış açıları Alexander Wendt'in deyimiyile az sosyalleşmiş bir bakış açısidir. İnşacılar ise, dünya siyasetindeki gelişmelerin sosyal yollarla inşa edildiğini iddia etmektedir.¹⁰⁸ İnşacıların bakış açısı bu noktada çatışma yönetimine katkı sağlamaya daha yatkındır. Örnek vermek gerekirse sosyal teorinin temel varsayımlarının başında insanın doğası ve sosyal yapılar ile ilişkisi gelmektedir. Tam bu nokta, çatışma yönetiminin ontolojik sorunsalları ile benzerlik göstermektedir.

Wendt, sosyal teoriden bahsederken teorisinin başlangıç ve eleştiri noktası, Waltz'ın yapısal analizi üzerine kuruludur. Bu bağlamda Wendt, uluslararası siyasette Waltz'ın bakış açısı ile anarşik bir düzen ilişkisine çok fazla önem verildiğini belirtir ve bunu eleştirir.¹⁰⁹ Buradan hareketle çatışma yönetimi disiplini Waltz'ın anarşik düzen varsayımı ile barışı açıklamak çok daha zor olabilir. Buna göre devletler "self help" varsayımı ile hareket ederler. Oysa devletler işbirliği de yapabilmektedir. Örneğin Kuzey İrlanda sorunun çözümünde ABD, İngiltere, Özgür İrlanda, Kuzey İrlanda arasında barışı sağlamak için doğrudan bir işbirliği olmuştur.¹¹⁰

Wendt, Waltz'u eleştirmeye devam etmekte ve bu eleştirisiyle, Wendt'in çatışma yönetimi disiplini için başka bir önemli alan açtığı söylenebilir. Devletin yaptığı davranışlar sadece maddi güç dağılımı ve çıkarlar ile açıklanamaz, uluslararası sosyal hayatın karakteri de dikkate alınmalıdır.¹¹¹ Uluslararası

¹⁰⁷ Plamen Pantev, "Lessons on Post-War Rehabilitation in South East Europe and by South East Europeans", içinde Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s. 113.

¹⁰⁸ Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 18.

¹⁰⁹ Wendt, 2012, s. 21.

¹¹⁰ *Hayırlı Cuma Anlaşması*, UK: Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2013, s. 26-28.

¹¹¹ Wendt, 2012, s. 38.

sistemden kaynaklı güç paylaşımı sonucunda, devletler arasında gücünü arttırmak için bir rekabet söz konusudur. Fakat devlet kendi iç yapısında iktisat diliyle tröst bir yapıya sahiptir. Devletlerin kendi iç yapısında güç dağılımı konusunda, demokratik geleneğe sahip olmayan devletlerde bir adaletsizlik olduğu gözlenebilir. Özellikle bu cümleden hareketle devletlerin sosyal kimlikleri ve beklentilerinin iç savaşa sebep olabileceği çıkarımı burada yapılabilir. Başka bir ifade ile devlet iç yapısında tröst bir iç yapılanmanın olması gerçeğinin insandan ayrı olduğunu sunan pozitivist bir bakış açısının sonucu olduğu iddia edilebilir. Bundan hareketle çatışma yönetimi disiplininin teorik çalışmalarının toplumsal gerçekliklerden kopuk olmaması gerektiği söylenebilir. Çünkü bir devlet içinde yaşanan çatışmaları bireyden ve farklı toplum kesimlerinden ayrı açıklamak mümkün değildir.¹¹²

Wendt'in eleştirdiği bir diğer husus da rasyonel seçim teorisidir. Rasyonel seçim teorisine göre bir ulus devletin içinde bir araya gelen unsurlar, rasyonel bir seçenek olarak bunu seçmişlerdir. Buna göre ulus devlet içerisinde yaşayan etnik grupların en iyi seçenek olarak bir arada yaşamayı tercih ettiği varsayılır. Esasında aynı çatı altında yaşayan etnik grupların birbirleri ile silahlı mücadeleye girmesi yani iç savaşları rasyonel seçim teorisi ile açıklamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü rasyonel seçim teorisi sosyal etkileşimi gözden kaçırmaktadır. Çatışma yönetiminde rasyonalist söylem teorileştirmeleri oyun teorileri aracılığı ile yapılmaktadır. Çatışma yönetiminin gelişimi hususunda daha önce de belirtildiği üzere oyun teorileri çatışma yönetimine önemli derecede katkı sunmuştur. Fakat oyun teorilerinin aktörleri karar verirken sadece çıkar kavramından hareket etmiştir.¹¹³ Hatta devletlerin insan gibi hareket ettiği önermesi ters yüz edilmiş, insanlar devletler gibi hareket etmeye yönlendirilmiştir. Bu noktada, çatışma yönetimi disiplininin teorik çalışmalarında karar verici aktörlerin kararlarını verirken sosyal etkileşimde bulunarak bu kararları aldığı göz ardı edilmemelidir. Bu sorunlar, aslında başka bir sorunsal üzerinde düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Tezin bu bölümünde çatışma yönetiminin bağımsız bir disiplin olarak gelişimine katkı sunabilecek en önemli katkının, teorik tartışmaların artması

¹¹² Wendt, 2012, s. 94.

¹¹³ Wendt, 2012, s. 189.

ile mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Başka bir ifade ile bu bölümde temel sorunsal, çatışma yönetiminin teorik arka planına nasıl katkı sunulabileceğidir. Bunun içindir ki çatışma yönetimi disiplininin ontolojisi devlet merkezli olmak yerine toplum merkezli olmalıdır.¹¹⁴

Çatışma yönetimi disiplinine katkı sunması bağlamında Wendt'e göre, *sadece idealizm değil aynı zamanda sosyal yapısalcılığı içine alan bütüncül bir bakış açısı olmalıdır. Çatışma yönetimi disiplininin teorik çalışmaları, birtaraftan çatışmanın sebeplerini ortaya koyması gerekirken, diğer tarafta çatışmayı dönüştürmesi için de idealist bir bakış açısını da içeren bütüncül bir perspektif ortaya koymalıdır.*¹¹⁵

Bu bağlamda, çatışma kavramı ve çatışmayı yorumlayanlar gelişim göstermişlerdir. Örneğin çatışma konusundaki geleneksel yaklaşımlar çatışmanın kötü olduğunu varsaymaktadır.¹¹⁶ Çatışmalar geleneksel yaklaşımda olumsuz olarak görülmüş ve olumsuz anlamını pekiştirmek için şiddet; yıkım, mantıksızlık gibi terimler ile eş anlamlı tutulmaya çalışılmıştır.¹¹⁷ Çatışmaya yönelik davranışsal görüş ise çatışmanın tüm grup ve örgütlerde doğal ve kaçınılmaz olduğunu kabul etmektedir. Bu anlayışa göre çatışma kötü değildir ancak sürecin yönetilmesi gerekir. Yönetilen bir çatışma olumlu sonuçlar da sağlayabilir. Aslında davranışsal görüş, çatışmanın özünde farklılıkların olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifade ile çatışmanın otoriteye dayalı olarak ortadan kaldırılması, farklılıkların yok olması anlamına gelecektir. Fakat etkili bir çatışma yönetimi farklılıkların birarada yaşamasını sağlayacaktır.¹¹⁸ Keza çatışma doğal bir eylem olup ne pozitif ne de negatif bir olgudur.¹¹⁹

¹¹⁴ Johan Galtung'un deyimiyle barış çalışmalarına yeni dünyalar, yeni kavramlar, yeni teoriler kazandırmak sırf devlet merkezli olmakla mümkün değildir. Bakınız: Johan Galtung, "Toward a Conflictology the Quest for Transdisciplinary", içinde *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ngrid Sandole –Staroste Jessica Senehi, New York, London: Routledge, 2009, s. 514.

¹¹⁵ Wendt, 2012, s. 179.

¹¹⁶ Atiker, 2006, s. 2

¹¹⁷ Atiker, 2006, s. 2

¹¹⁸ Atiker, 2006, s. 2

¹¹⁹ Akyeşilmen, 2014, s. 19.

Çatışmanın taraflar arasında yönetim şekli, çatışmanın kötü veya iyi olgusu ile bütünleşmesine yardımcı olabilmektedir.¹²⁰ Çatışma, sistemin yetersizliğini gösterir ve biçimsel değişikliklerin önünü açmaya yardımcı olabilir. Bu bakımdan çatışma bireysel, toplumsal, kültürel ve siyasi değişimin itici gücü olabilir.¹²¹ Dolayısıyla ne çatışma tümüyle kötüdür, kötü olsaydı kurtuluş savaşları olamazdı; ne de çatışmanın yokluğu tümüyle iyidir çünkü baskı altındaki uluslar göreceli bir barış içinde yaşasalar da bağımsız yaşama şansları kalmayabilirdi.¹²² Çatışmayı yıkıcı veya yapıcı çatışma diye nitelendirmek, çatışmayı ortaya çıkaran sebeplerin pek dikkate alınmaması sonucunu da beraberinde getirebilir. Burada önemli olan çatışmanın taraflarının isteklerinden gönüllü olarak mı yoksa zorunlu olarak mı vazgeçtiğidir. Zorunlu olarak bir vazgeçiş çatışmanın yıllar içinde tekrar ortaya çıkmasına sebep olabilir.¹²³ Tarafların çatışma sebebi, örneğin ekonomik veya sosyal statü ile ilgili ise, çatışmanın uzlaşma ile sonuçlanması daha muhtemelken; çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olan neden değer ağırlıklı ise, çatışmanın sona erme ihtimali düşmektedir. Burada şunu da unutmamak gerekir; değer ağırlıklı çatışmalar bir bakıma tarafların daha da kutuplaşmasına sebep olmakta ve bunun sonucunda egemen güç yani devleti yöneten taraf, diğer tarafın sistem içerisinde var olmamasına yönelik ekonomik ve sosyal adımlar atabilmektedir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda’da uzlaşma sağlanıncaya kadar Protestanların devlet kademelerinde ağırlığı artarken Katoliklerin devlet kademelerinde ağırlığı azalmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi çatışma sadece ekonomik ve sosyal statü problemlerinden kaynaklanmamakta bunun yanında “değer” ve “kimlik” kaygısı da çatışmanın ortaya çıkmasında etkilidir. Bundan dolayı bütüncül bir bakış açısı çatışmanın anlaşılmasına daha çok yardımcı olabilir.

Çatışma yönetiminin öne çıkmasına yardımcı olan bir diğer gelişme ise güvenlik kavramının içeriğinin genişlemesi ile ilgilidir. Güvenlik kavramı Soğuk Savaş Sonrası’nda dönüşüme uğramış kavramın içeriğine siyasi, ekonomik, sosyal anlam yüklenmiştir. Bu şunu göstermektedir ki Soğuk Savaş Sonrası’nda güvenlik

¹²⁰ Akyeşilmen, 2014, s. 19.

¹²¹ Akyeşilmen, 2014, s. 19.

¹²² Alexander Mitscherlich, “Zulüm Üstüne Savlar”, *Cogito*, Bahar 1996, s.255.

¹²³ Jeong, 2008, s.12.

sadece silahlı çatışmanın sona erdirilmesi anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı güvenlik kavramı içerisinde tarafların siyasi, ekonomik, sosyal haklarının garanti altına alındığı bir yapının inşa edilmesi gerektiği fikri öne atılmıştır.¹²⁴ Çatışma yönetimi disiplinine bu bağlamda yapılan eleştirilerden birisi çatışma yönetimi safhalarında “demokrasi açığı”nın ortaya çıkmasıdır. Başka bir ifade ile dış müdahalelerin çok olması, güvenlik reformlarının sağlıklı bir şekilde yapılmasının önüne geçebileceği hatta çatışmaları daha da derinleştirilebileceği iddia edilmiştir.¹²⁵ Çalışmanın aşağıdaki kısmında çatışmanın yapısal sebepleri ve kök sebepleri arasında bir ayrıma gidilerek çatışmanın sebepleri sistematik bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Çatışmanın Yapısal ve Kök Sebepleri

Barışın güvencesinin silahlar olduğu argümanına sığınarak çoğu zaman şiddet, toplumsal denetimi ve toplumu ikna etme aracı olarak kullanılabilmiştir. Bu durum şiddetin, içerisinde keyfilik ögesini taşıdığı bir göstergesidir.¹²⁶ Nitekim Batı, terörü ölçsüz şiddet olarak tanımlamaktadır.¹²⁷ Fakat terörizmi bir hastalık olarak görmelerine rağmen, bir tedavi şekli önermemekle birlikte genellikle IRA, ETA gibi örgüt üyelerini hasta olarak kabul etmektedir.¹²⁸ Terörizm bir hastalık olarak teşhis edilse de şiddetin yalnızca bir amaç mı, araç mı yoksa amacının ekonomik çıkar olduğu iddia edilmiştir. Fakat bu noktada şiddetin bilinçli olabileceği tespiti yapılırken millî hassasiyetler konusu gözden kaçırılmıştır. Millî hassasiyetler konusu hem iktidar hem de yönetilenler için şiddeti¹²⁹ meşrulaştırma

¹²⁴ Plamen Pantev and Vesselin Petkov, “Security Sector Governance Issues in Post-Conflict Societies: Concept, Tasks, Experience in South East Europe”, içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006, s. 133.

¹²⁵ Pantev and Petkov, 2006, s. 148.

¹²⁶ Arendt, Bahar 1996, s. 15.

¹²⁷ Semra Somersan, “Şiddetin İki Yüzü”, *Cogito* Sayı: 6-7, Bahar 1996, s.43.

¹²⁸ Somersan, 1996, s.47.

¹²⁹ Şiddet kavramı ile ilgili tartışmalı husus kavramın kazandığı anlam ile ilgilidir. Aslında kelimelerin yaratmış olduğu anlam karmaşasına sebep olan violence (şiddet) kelimesinin etimolojik kökenidir. İngilizce ve Fransızca aynı şekilde yazılsa da farklı derinliklerde anlamlar ifade etmektedir. Şiddet kelimesi İngilizce’de doğrudan fiziksel şiddet ve yasa dışı haksızlığı dile getirirse de Fransızca da birisinin rıza göstermesini sağlamak için baskı göstermek anlamına gelebilmektedir. Detaylı bilgi için bakınız: Somersan, 1996, s.48.

aracı olarak kullanabilmektedir.¹³⁰ Albert Camüs, “yok etme eyleminde bile bir doğru yol bir de yanlış yol vardır ve her şeyin bir sınırı vardır” diyerek aslında şiddet eyleminin haklı bir sebebe dayanmadığı sürece doğru yol olmadığını vurgulamaktadır. Camüs bir bakıma şiddetin de bir ahlaka sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.¹³¹

Şiddetin kullanımına dönük dönüşüm, iktidarın yani devletlerin ordu sistemine geçmesi ile yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi orduları geliştirmiştir. Bu bir bakıma ortaya bir çelişki çıkarmaktadır. Daha iyi talimli ordulara sahip olan savaşçı milletler, daha çok nüfusa sahip fakat iyi silahlı birliğe sahip olmayanları egemenlikleri altına almışlardır. Fakat burada dikkat çeken husus, kalabalık nüfusa sahip milletlerin daha az nüfusa sahip olan egemen güce karşı ayaklanmalarıdır.¹³² Bu ayaklanmalar aslında iç savaş kavramının literatüre girmesine neden olmuştur. İlk iç savaş olarak diye tanımlayabileceğimiz Amerikan iç savaşında, nitelik bağlamında iktidara sahip Kuzey’e karşı Güney ayaklanmıştır.¹³³

Galtung, birbiriyle bağlantılı üç şiddet türünden bahsetmektedir: yapısal, kültürel ve doğrudan şiddet. Doğrudan şiddet insanlar arasında daha çok öldürme ve baskı altında tutma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Yapısal ve kültürel şiddet doğrudan görünmeyebilir. Kültürel şiddet doğrudan yapısal şiddeti meşru kılmak için kullanılabilir ve her türlü sembolik boyutu kapsar. Toplumların kurum ve kuruluşların yapılarında işlenen her türlü eşitlikçi olmayan davranış ve ayrımcılık, yapısal şiddet olarak tanımlanır.¹³⁴ Bu bağlamda şiddet görünür veya görünmez şiddet biçiminde var olabilmektedir.¹³⁵ Heilderberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü (Heidelberg Institute For International Conflict Research, HIIC) şiddet içermeyen çatışma türlerini görünmez çatışma (latent conflict) ve

¹³⁰ Konrad Lorenz, “Saldırganlığın Spontanlığı”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996, s.170.

¹³¹ C.A.J. Coady, “Terörün Ahlakı”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996, s. 272.

¹³² Friedrich Engels, “Tarihte Şiddetin Rolü”, *Cogito*, Sayı 6-7, Bahar 1996, s. 175.

¹³³ Aladdin Şenel, *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Ankara: Bilim ve Sanat yayınları, 1993, s. 146.

¹³⁴ Sandy Ascenso, Et Al., *Bariş Eğitimi Yayınlştırma Metodolojiler, Yaklaşımlar ve Vizyonlar Uygulama Kılavuzu*, Life Learning Programme, Mart 2014, s. 32.-35.

¹³⁵ Somersan, 1996, s.48.

görünür çatışma (manifest conflict), olarak ikiye ayırmaktadır.¹³⁶ Görünmez çatışma, Copet-Rougier'in bahsetmiş olduğu ahlaki şiddete denk gelmektedir.¹³⁷ Her çatışma, görünür vaziyete gelmeden önce bir çatışmayı görünür hale getirecek sebeplere ve birikime sahiptir. Tarafların birbirinden rahatsız olma sürecinin başlamasını gizli çatışma olarak tanımlayabiliriz. Görünür çatışma ise, tarafların rahatsızlıklarının gözle görünür şekilde eylemlerine ve söylemlerine yansıtma süreci olarak tanımlanabilir.¹³⁸ HIIC'in açıkladığı üzere çatışmanın şiddet içermeye başladığı dönemin adı kriz olarak adlandırılmaktadır. Staven Fink, krizi istikrarsız bir dönem olarak ifade etmektedir, Umeberto Eco ise yıkıma götüren bir dönüşüm süreci olarak krizi tanımlamaktadır.¹³⁹ Kriz, çoğu zaman siyasal sistemde meydana gelen tıkanmanın toplumsal yansıması olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile devlet yönetimine halkın katılımının sınırlı kalması veya temsil sorunun yaşanması¹⁴⁰ bunun sonucunda iktidarın baskı ve şiddet kullanarak cezalandırma gayreti içerisine girmesi çatışmaları derinleştirmekte,¹⁴¹ hatta krizlere sebebiyet verebilmektedir. Bu bakımdan HIIC'e göre kriz, taraflardan en az birinin şiddete başvurması sonucu oluşan yoğun bir durumun adıdır.¹⁴²

Şiddetli kriz safhası tarafların şiddeti kabullenmesi anlamına geldiği gibi şiddetin bu süreçte belirleyici güce sahip olduğu söylenebilir. Şiddetli kriz

¹³⁶ "Methodological Approach", <http://hiik.de/en/methodik/index.html>, Erşim tarihi: 06.04.2015. Detaylı bilgi için bakınız: Nezir Akyeşilmen, "Çatışma Yönetimi: Kavramsal bir Analiz", içinde *Barışı Konuşmak*, Nezir Akyeşilmen (ed.), Ankara: ODTÜ yayıncılık, 2013, s. 25. Farklı sınıflandırmalar için bakınız: Wilmot ve Hocker'ın tanımlamasına göre çatışmalarda üç ana unsur aranır: i) en az iki taraf arasında bir tür açık mücadele yaşanmalıdır, ii) bu taraflar arasında çatışma aslında tarafların karşılıklı bir bağımlılığı söz konusudur, iii) taraflar diğer taraftan kendisine tehdit algılamalıdır. Çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olacak koşulların varlığı birinci safha yani potansiyel çatışma olarak literatüre geçmektedir. Algılanan çatışma ise tarafların gruplar arası görüş farklılığının farkına varılması ile ortaya çıkar ve bu aşamada taraflar çatışmanın sebebi hakkında kendince senaryo yazar. Tarafların karşılıklı olarak yazdığı senaryolar yanlış algılamaların bir sonucu olarak tarafların tutumlarını değiştirmektedir. Detaylı bilgi için Akyeşilmen, 2013, s. 21.

¹³⁷ Somersan, 1996, s.48.

¹³⁸ "Methodological Approach", <http://hiik.de/en/methodik/index.html>, Erşim tarihi: 06.04.2015. Detaylı bilgi için bakınız: Akyeşilmen, 2013, s. 26.

¹³⁹ Levent Yılmaz, *Siyasal Kültür-Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003, s. 1-3.

¹⁴⁰ Yılmaz, 2003, s.15.

¹⁴¹ Işık Ergüden, "Örnek Bir Şiddet Mekanı: Hapishane", *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996, s. 109.

¹⁴² "Methodological Approach", <http://hiik.de/en/methodik/index.html>, Erişim tarihi: 06.04.2015. Detaylı bilgi için bakınız: Akyeşilmen, 2013, s. 28.

sürecinde şiddet kullanan aktörler bu süreçte kendisini topluma kabul ettirmeye çalışırken toplumda hızlı bir militaristleşme başlayabilir.¹⁴³

Savaş, şiddetli krizin bir üst safhasıdır, başka bir ifade ile şiddetin kurumsallaştığı dönemin adıdır. Kayıt altına alınan 5600 yıllık insanlık tarihinde 14.600'den fazla savaş yaşanmış, her yıla yaklaşık 2.6 adet savaş düşmüştür.¹⁴⁴ İnsanlık tarihinde efendi-esir sınıflamasının en ileri boyutu savaşlardır. Tarihsel anlamda savaş, kazanana kaybedenin kaynaklarını ele geçirme fırsatı verdiği için efendi olma imkânı sağlar. Çatışma yönetimi, meydana gelen bir etnik çatışmada yeni bir efendi-esir sınıflamasının yaşanmasının önüne geçmeyi hedefler.¹⁴⁵ Böylece efendinin savaşı kazanması hasebiyle kaybedenin kaynaklarını sonuna kadar kullanmasının önüne geçmek amaçlanır.

Çatışma yönetimi, etnik çatışmalarda öncelikle şiddetin son bulmasını sonrasında ise çatışmanın dönüştürülmesini hedefler. Çünkü şiddet ile elde edilen politik kudret gücün zayıflaması veya kaydedilmesiyle şiddetin yeniden ortaya çıkmasını tetikleyebilir. Çatışma yönetimi toplumsal uzlaşmayı sağlayarak şiddetin tekrar bir araç olarak kullanılmasının önüne geçmeyi hedefler.¹⁴⁶

Çatışmanın en önemli sebeplerinden birisi de kaynakların adil dağıtılmamasıdır. Başka bir ifade ile eşit olmayan kaynak dağılımı çatışmanın sebepleri arasındadır.¹⁴⁷ Toplumun bir kesiminin çatışmanın bir tarafı olarak yaptığı tercihler, diğer tarafa negatif etki edebilmektedir. Örneğin Sri Lanka'da "Sinhalese Only Bill" yasası ile çoğunluğu oluşturan Sinhaleselerin kendi dillerini egemen kılmaya çalışmaları, Tamil halkında dillerinin yasaklandığı algısını yaratmış ve Tamil halkı bu süreçten olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken en önemli husus tarafların yaptığı bir eylemin çatışmanın çıkmasına sebep

¹⁴³ Akyeşilmen,2013, s. 28, s. 28.

¹⁴⁴ Archer ve Gartner, 1996, s. 247.

¹⁴⁵ Yavuz Erten, Cahit Ardalı, "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", *Cogito*, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 1996, s. 157.

¹⁴⁶ Erten, Ardalı, 1996, s. 158.

¹⁴⁷ Atiker, 2006, s. 3.

olabilmesidir. Bu bağlamda çatışmanın ortaya çıkmasında psikolojik sebepler de göz önünde tutulmalıdır.¹⁴⁸

Çatışmanın yapısal sebepleri ve kök sebepleri olarak çatışmanın nedenlerini genel olarak iki ana kategoride toplayabiliriz. Tarihsel miras, etnik, dinsel ve dilsel farklılık, Üst kimliğe sahip etnik grubun dominant bir pozisyonda varlığı, militarist zihniyetin toplumlarda çok yüksek olması, çatışmanın yapısal sebeplerini oluşturur. Çatışmanın kök sebeplerini ise siyasi karışıklık ve yönetim zayıflığı, ekonomik faktörler ve sosyal nedenler, çevre faktörü, kültürel ve algısal farklılıklar şeklinde sıralayabiliriz.¹⁴⁹

Tarihsel olarak aralarında düşmanlık olan devletlerin birbirleri ile savaşması daha kolaydır. Aynı şekilde farklı etnik gruplar arasında da söz konusu bir düşmanlığın kuşaktan kuşağa aktarılması çatışmanın yapısal sebebi olabilir.¹⁵⁰ Kuzey İrlanda sorunu yaklaşık 600 yıldan daha fazla bir tarihsel arka plana sahiptir.

Çatışmaların yapısal sebeplerinden bir diğeri komşu ülkelerin çatışma üzerindeki etkisinden kaynaklanabilmektedir. Çatışmalarda komşu ülke diğeri devleti belli bir dönem hâkimiyeti altına almış olabilir. İrlanda bu bağlamda uzunca yıllar Britanya egemenliğinde kalmıştır. Britanya devleti tarihsel mirası sebep göstererek Kuzey İrlanda üzerinde etki kurmuştur. Dinsel bağ Kuzey İrlanda ile Britanya'yı yakınlaştırırken Kuzey İrlanda'daki Katoliklerin Serbest İrlanda ile yakın ilişki içerisinde olmasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde Kuzey İrlanda sorunu çok boyutlu bir hal almıştır.¹⁵¹ Bir diğeri örnek ise Bask sorununun gelişiminde Fransa'nın rolüdür. İspanya 1813 yılında Fransız hâkimiyetindeyken, İngiltere'yi desteklemiş ve Fransa'ya karşı isyan etmiştir. Bu isyan, İspanya'nın bağımsızlık savaşına giden yolu açmıştır.¹⁵² Fransa, iç savaş esnasında, hemen

¹⁴⁸ Jeong, 2008, s.11.

¹⁴⁹ Hüseyin Bağcı, "Önsöz Yerine Çatışma Analiz", *Barişi Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013, s. 9.

¹⁵⁰ Karen Rasler, William R. Thompson, "Explaining Rivalry Escalation To War: Space, Position And Contiguity In the Major Power Subsystem", *International Studies Quarterly*, 2000, No. 44, s. 505.

¹⁵¹ *Hayırlı Cuma Anlaşması*, 2013, s. 26-28.

¹⁵² Irwing Werstein, "The Cruel Years", Indiana: Messner Certified Editions, 1969, s.25.

sınırında yer alan İspanya'ya karşı isyancıları desteklemiştir. Aslında, Bask Sorunu İspanya iç savaşı sonucu netleşmiştir. Bu dönemde, Fransa direniş liderlerinin adeta toplanma yeri olmuştur. İsyancılar, iç savaş esnasında uluslararası bağlantıyı Fransa üzerinden yapmış ve silah ve para yardımlarını Fransa üzerinden gerçekleştirmiştir.¹⁵³ Komşu ülkeler Hindistan örneğinde olduğu gibi bölgede kendi etkinliğini arttırmak için etnik ayrılıkçı grupları destekleyebilir. Hindistan bölgesel gücünü daha da arttırmak için Sri Lanka'da Tamil Kaplanları'nı kuruluş aşamasında desteklemiştir.¹⁵⁴ Komşu ülkelerin etnik ayrılıkçı çatışmalarda tavrını değiştirmesi çatışmanın yapısal sebeplerini gidermek hususunda yardımcı olabilmektedir.

Etnik Çatışmaların yapısal sebeplerinden bir diğeri ise, etnik gruplar arasında etnik ve dilsel farklılıkların çok keskin olması ve bunun sonucunda toplumlar arası sosyal geçişgenliğin ortadan kalkması ile ilgilidir. Devlet içerisinde dominant bir etnik grubun varlığı diğer etnik grupların sistemden dışlanması sonucunu meydana getirebilmektedir. Kuzey İrlanda'da Protestanlara göre Katolikler arasında işsizliğin daha fazla olması devlet kademelerinde Protestanların daha çok iş sahibi olması etnik ve dilsel farklılıkların çatışmanın ortaya çıkmasında tetikleyicidir.¹⁵⁵ Bu nedenle devlet içerisinde etnik ve dilsel farklılıklara sahip olan grupların fırsat eşitliğine sahip olması ile yapısal sorunların ortadan kaldırılması mümkündür.

Etnik ve dilsel çatışmalar sadece gelişmemiş ülkelerin sorunu değildir. Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre Philadelphia eyaletinde 1978 yılı itibariyle idam cezasına çarptırılan siyahların sayısının beyazların sayısının 8 katına eşit olduğu bildirilmektedir. Özellikle siyahların 1980'li yıllarda en çok itiraz ettiği nokta yargılama sürecinde jürilerin çoğunlukla Siyahlar aleyhine vermiş olduğu kararlardır. Örneğin Georgia eyaletinde 12 siyah mahkûmun 6'sı 1983 yılında idam edilmiştir. İdam kararını veren Jürideki bütün beyazlar siyah mahkûmların idamı

¹⁵³ Werstein, 1969, s. 148.

¹⁵⁴ Yusuf Çınar, *Tamil Sorunu, Tarihsel Gelişim, Çatışma Süreci ve Çözüm*, İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014, s. 96.

¹⁵⁵ James Honaker, "Unemployment and Violence in Northern Ireland: A Missing Data Model for Ecological Inference", <http://tercer.bol.ucla.edu/papers/ni.pdf>, Erişim tarihi: 04.05.2015, s. 4.

yönünde oy kullanmıştır.¹⁵⁶ 1998 yılında ölüm cezasını veren 1838 Jüri üyesinin sadece 22'si siyah 22'si Latin Amerikalı kökenlidir.¹⁵⁷ 1961 yılında Başkan Kennedy tarafından bütün Amerikan vatandaşlarının ırksal ayrımcılığa maruz kalmadan iş bulabilmesi için eşit istihdam fırsatı adı altında bir komite oluşturulmuştur. ABD'deki Beyazlar ve Siyahlar arasında meydana gelen yapısal sorunlar yapısal reformlar neticesinde uzunca bir sürenin sonunda asgari seviyeye inmiştir.

Çatışmanın yapısal sebeplerinden bir diğeri, toplumlar arasında militarist kültürün yerleşmiş olmasıdır. Militarist zihniyetin toplumlarda çok canlı olması çatışmanın çok tehlikeli bir boyut almasında belirleyici olabilmektedir. Balkan ülkelerinin stratejik kültürlerinin çatışmacı ve militarist eğilimli olması Balkan devletlerinin kendi aralarında ki meseleleri çözmeye şiddeti kullanmalarını kolaylaştırmaktadır. Bosna Hersek Savaşı toplumların militarist zihniyetinin¹⁵⁸ güçlü olan tarafın daha saldırgan politikalar geliştirebileceğinin yaşanılmış bir örneğidir. Yugoslavya federasyonu içerisinde askeriyeyi elinde bulunduran Sırp lar Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde diğer etnik grupları yok etmeye yönelik askerî önlemler ortaya koymuş ve toplumlar arası çatışmayı katliamlara dönüştürmüştür.¹⁵⁹

Siyasi karışıklık ve yönetim zayıflığı hizmetlerin yeterince sağlanamamasına sebep olabilir. Siyasi otoritede meydana gelebilecek aksaklıklar hukukun üstünlüğünü zedeleyebilir. Hukukun üstünlüğünün yara alması da, dışlayıcı millî ideolojilerin kendilerine hukuksal zemin oluşturması sonucunu doğurabilir. Hukuksal adaletsizliğin sürekli hal alması ise etnik çatışmaların yaşandığı ülkelerde ayrımcı siyasi kurumlar yaratabilir. Bunun neticesinde yönetime katılımda ayrımcılık farklı etnik gruba mensup toplumların yönetimlerde eşit temsil

¹⁵⁶ BİL TES, *World Report Racism 1998*, Intermedia, September 1998, s. 235.

¹⁵⁷ BİL TES, 1998, s.237.

¹⁵⁸ Bosna Savaşı başladığında Sırp lar yaklaşık olarak 100.000 kişilik, Hırvatlar 15.000 kişilik, Müslümanlar 3.500 kişilik orduya sahiptirler. Emel Osmançavuşoğlu, *The Wars Of Yugoslav Dissolution And Britain's Role In Shaping Western Policy*, Ankara: SAM Yayınları, Temmuz 2000, s. 25.

¹⁵⁹ Margaret Mikyung Lee, Raphael Perl, Steven Woehrel, *CRS Report for Congress, Bosnia War Crimes: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and U.S. Policy*, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf>, Erişim tarihi: 27.06.2016, s. 8.

edilmemesi sonucunu doğurabilir. Başka bir ifade ile, devlet yönetiminde kontrolü elinde bulunduran etnik grubun askerî ve kolluk kuvvetlerinde de üstünlüğü elinde bulundurma girişimine dönüşebilir. Bunun sonucunda toplumlar arası ayrımcılık yapıldığına dair algı artabilir.

Ekonomik ve sosyal sebepler¹⁶⁰ toplumsal ayrışma ve çatışmayı tetikleyen bir başka kök sebeptir. Etnik grup üyelerinin ekonomik ihtiyaç ve taleplerini giderecek öğelerin yanıtlanamaması, etnik çatışmaları arttırıcı etki yaratabilir. Bir ülkede belli bir etnik gruba üye olan halkın daha iyi bir sosyal statüye sahip olması, diğer etnik grubun sistemden dışlanması, çatışmaların ekonomik boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanında bir ülke içerisinde işsizlik oranının çok yüksek olması da çatışmaların artmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte sermayeye ulaşmada ayrımcı politikalar ülke içerisinde huzursuzluğu sebep olmaktadır. Toplumlar arasında ekonomik istikrarsızlığın artması, işsizliğin artması, toplumların kendi arasında bir diğerini sorunun kaynağı gibi görmeye itebilir. Bunun neticesinde çatışma toplum tabanında yayılma etkisi gösterebilir.¹⁶¹

Çatışmaların bir diğer kök sebebi olarak sayabileceğimiz konu çevresel faktörlerdir. Çevresel faktörlerin doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerin adaletsizliğe yol açacak şekilde kullanılması iç istikrarı olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle kaynakların kullanımının kaynakları elinde bulunduran kesimin gelirin yansımaması çatışmaların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Örneğin değerli maden, enerji kaynakları veya sermayeyi elinde bulunduran bölgeler bu gelirleri ülkenin diğer bölgeleri ile paylaşma gayreti içerisinde olmayabilirler. Bu sebepler çatışmayı tetikleyebilmektedir. Örneğin

¹⁶⁰ Galtung çatışma konusunda sosyal psikolojik sebepler konusunda Muzaffer Şerif'ten çok yararlanmıştır. Betül Onursal, *Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı*, İstanbul: 21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013, s. 46.

¹⁶¹ Johan Galtung, *Transcend Transform An Introduction to Conflict Work*, London: Pluto Press, 2004, s. 53.

İspanya’da Katolonya bölgesinin ayrılma isteği, bölgesel sermayesini diğer bölgeler ile paylaşmama isteğinden kaynaklanmaktadır.¹⁶²

Kültürel ve algısal sebepler çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle devlet inşa etme sürecinde üst kimlik vasıtası ile devleti yönetme kabiliyetini ele alan etnik grup diğer etnik grupların kültürel unsurlarının devam etmesini önleyici adımlar atabilmektedir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda’da protestan üst kimlik çerçevesinde Katoliklerin kendi kültürel gereksinimlerini karşılamasına Protestanlar kadar öncelik verilmemiştir. Bu durum farklı olanı eşit görmeme statüsüne dönüşme sürecinin kendisidir denebilir. Bu süreç kendisini farklı şekillerde gösterebilir. Örneğin muktedir olan kesimin diğer kesimlerin din ve vicdan hürriyetini kısıtlamaya yönelik adımlar atması veya farklı kültürel gruplara yönelik eğitimde kültürel ayrımcılık uygulaması, etnik gruplar arasında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Çatışmanın yapısal ve kök sebeplerini ortadan kaldırmaya yönelik iki yaklaşım mevcuttur: İhtiyaçlar yaklaşımı ve Rasyonel Yaklaşım. İhtiyaç yaklaşımı çatışmaların çoğunun ortak ihtiyaçlar çerçevesinde geliştiğini iddia etmektedir.¹⁶³ İhtiyaçlar, sadece maddeci bir yaklaşımdan ibaret değildir, aksine soyut şeyleri de içinde barındırır. Kimlik, güvenlik, adalet gibi kavramlar toplumun ruhsal olarak dinginleşmesini sağlayan soyut ihtiyaçlardır. Çatışmaları tetikleyen yapısal ve kök sebepler yalnızca maddi ihtiyaçlar ile ilgili değil, aksine hem maddi hem de soyut ihtiyaçlar ile yakından alakalıdır. Öyle ki 1970’ler sonrasında çatışmatoloji (conflictology) diye bir alanın ihtiyaçlar dâhilinde ortaya çıkması, ihtiyaç kavramını çatışma yönetimi disiplini için daha da önemli hale getirmiştir.¹⁶⁴ İnsan ihtiyaçları

¹⁶² Natural Resources, *Conflict, and Conflict Resolution, A Study Guide Series on Peace and Conflict For Independent Learners and Classroom Instructors*, United States Institute of Peace Washington, DC: 2007, s. 3-6. Ayrıca bakınız: Kurubaş, , 2006, s. 253.

¹⁶³ Herbert C. Kelman, “A Social-Psychological Approach to Conflict Analysis and Resolution”, içinde *Hand Book of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ngrid Sandole – Staroste Jessica Senehi, New York, London: Routledge, 2009, s. 171.

¹⁶⁴ Galtung, 2009, s. 524. Ayrıca bakınız: Louis Kriesberg, “Comparing Reconciliation Actions within and between Countries”, içinde *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), New York: Oxford University Press, 2004, s. 88.

teorisyenleri şiddet içersin ya da içermesin her türlü çatışmanın asıl sebebinin ihtiyaçlar olduğunu iddia etmektedir.¹⁶⁵

İhtiyaçlar insanların belli bir amaç etrafında bir araya gelmesine sebep olabilmektedir. Çatışmaların yapısal veya kök sebepleri olarak sayabileceğimiz nedenlerin çoğu Maslow ihtiyaçlar piramidene göre birincil öneme sahip olmasa da çatışmanın ortaya çıkmasında ana sebepler arasındadır. Tam da bu noktada, Soğuk Savaş dönemi öncesinde ve Soğuk Savaş esnasında Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisinde birincil öneme sahip olan beslenme ve barınma ihtiyacı, Avrupa için Soğuk Savaş Sonrası'nda çatışmaların ana sebebi olmaktan çıkmıştır. Maslov'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde daha alt derecede öneme sahip olan aidiyat, öz saygı kavramları Soğuk Savaş Sonrası'nda daha çok öne çıkmaya başlamış, ihtiyaçlar hiyerarşisinde ihtiyaçların önemi konusu değişime uğramıştır.

Rasyonel yaklaşım, çatışmanın taraflarının birbirlerini yok etme aşamasına geldikleri zaman yaptıklarının doğru olmadığını her iki tarafın kabullenmesi ile tarafların davranışlarını değiştirebileceği fikrine dayanır.¹⁶⁶ Çıkar kavramı, rasyonel yaklaşımın çatışmaları okuma biçimini yansıtır. Rasyonel yaklaşıma getirebileceğimiz iki tane temel eleştiri vardır. Birincisi rasyonel yaklaşım aracılığı ile çatışmaların kök sebeplerinin büyük bir bölümünü sadece çıkar kavramı ile açıklamak pek mümkün görünmemektedir.¹⁶⁷ Rasyonel yaklaşıma yapılabilecek bir diğer eleştiri, buyaklaşım içinde çatışmanın önlenmesi veya çatışmaya sebep olan nedenlerin dönüştürülebileceği hususunda yeteri derecede açıklama yapamamasıdır.

Çatışmaların kök sebeplerinin ortaya çıkmasının önlenmesinde ihtiyaç teorisinin uygulanabilirliği güçlü bir özellik taşısa da tek başına çatışmayı çözme gücüne sahip değildir. Bu doğrultuda çatışmaları çözme konusunda ihtiyaç teorisinin rasyonel teoriye göre daha kullanışlı olduğu söylenebilir. Bu tez çalışması çatışmanın dönüştürülmesinin, çatışmanın yapısal ve kök sebeplerini

¹⁶⁵ Havva Kök Arslan, Fırat Çapan, "Çatışma Çözümüne Temel Yaklaşımlar", *Barışı Konuşmak*, Nezir Akyeşilmen (Ed.), Ankara: ODTÜ yayınları, 2013, s. 51.

¹⁶⁶ Arslan ve Çapan, 2013, s. 54.

¹⁶⁷ Arslan ve Çapan, 2013, s. 55.

ortadan kaldırma konusunda ihtiyaç yaklaşımının Kuzey İrlanda örneğine daha uygulanabilir olacağını var saymaktadır.

1.1.2. Çatışma Yönetimi Safhaları

Örgütlerde çatışma açığa çıktıktan sonra, tarafların çatışmayı yönetebilmesi için bazı yaklaşımlar mevcuttur: rekabet, işbirliği intibak, uzlaşma, kaçınma.¹⁶⁸ Örgüt içerisinde çatışmanın önlenmesine yönelik en sık görülen adımların başında kaçınma stratejisi gelmektedir. Kaçınma stratejisi sorunu çözme kudretine sahip birim ve kişilerin çatışmayı görmezden gelerek sorunu kendiliğinden çözüleceği inancından kaynaklanmaktadır. Fakat kaçınma stratejisinin sorunun çözümü bağlamında çok fazla olumlu sonuçlandığı söylenemez. İç savaşlar esnasında bu strateji genellikle devlet yöneticilerinin gerçekte böylesine bir çatışmanın yaşanmadığı fikrinden hareket etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kaçınma stratejisi örtülü de olsa koşullardan rahatsız olan toplumun taleplerinin iktidar tarafından reddedilmesi anlamına gelir. Bu süreç, toplumsal çatışmaları daha da kökleştirebilir ve rahatsızlıkları arttırıcı etkide bulunabilir. İngiltere, Kuzey İrlanda sorununu yıllarca kaçınma stratejisi ile çözeceğini düşünmüş, hatta hukuksal reform ve yenilikleri de bu algı şekillendirmiştir. İngiltere, terörü 1973 yılında İrlanda Olağanüstü Durum Hükümleri kanunda (Emergency Provisions Act), “Halka ve halkın belli bir kesimine korku salmak için şiddet kullanmak” olarak tanımlamıştır.¹⁶⁹ İngiltere’nin Kuzey İrlanda sorununu dönüştürmek için müzakere sürecini ilerletmesi ve belli bir mesafe alması terör tanımının yenilenmesini beraberinde getirmiştir. İngiltere’nin 2001 yılında yapmış olduğu terör tanımı odak noktasına sadece ideolojik faaliyetler koymak yerine dini ve siyasi hedefleri de eklemiştir: “Dini, siyasi ve ideolojik sonuçlara ulaşmak için hükümeti toplumu ya da toplumun herhangi bir bölümünü belli bir yere zorlamak maksadıyla kişilere ve mala karşı yapılan ciddi şiddet kullanımı ya da şiddet kullanımları tehdidinde bulunulmasıdır”.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Atiker, 2006, s. 6.

¹⁶⁹ *Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2006, s. 12.

¹⁷⁰ *Türkiye ve Terörizm*, 2006, s. 12.

İngiltere'nin hukuksal anlamda terör kavramını yenilemesi, Kuzey İrlanda sorununun sadece bir şiddet sorunu olmadığına farkına varması ile gerçekleşmiştir. Kaçınma stratejisini iç savaşları yönetmek için kullanılabilecek bir strateji olarak almak, disiplinin gelişimine olumlu katkı sağlamayabilir. Rekabet, işbirliği intibak, uzlaşma stratejileri etnik çatışmaları, çatışma yönetimi içerisinde çözme stratejileri arasında çatışmayı yatıştırma, çatışmayı çözme ve çatışmayı dönüştürme safhaları olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmada bir şemsiye kavram olarak kullanılan çatışma yönetimi üç safhadan oluşur. Çatışmayı yatıştırma, çatışmayı çözme ve çatışmayı dönüştürmedir.

Çatışmayı yatıştırma safhası şiddetin ortadan kaldırılmasını amaçlayan sürecin adıdır. Bu bağlamda çatışmayı yatıştırma safhası çatışmanın bir an evvel sonuçlanmasını hedefler. Çatışmanın yatıştırılması safhası daha çok negatif barış kavramı ile yakından ilgilidir. Negatif Barış ve Pozitif Barış ayrımı Johan Galtung tarafından yapılmıştır. Negatif Barış: şiddetin olmamasına rağmen, bu süreçte kötümser bir anlam yüküdür. Negatif barış sürecinde her an şiddet unsurunun yeniden ortaya çıkabileceği kaygısı vardır. Pozitif Barış: Yapısal olarak bütünlük anlamındadır. İyimser anlam taşır, barışçıl yollar aracılığıyla barışın sağlanabileceğini vurgular, pozitif barış gerçek barışa ulaşılabilmesi ile mümkündür.¹⁷¹ Çatışmayı yatıştırma safhasında etkili olan aktörler siyasete yön veren liderlerden ve askerlerden oluşur. Örneğin Tony Blair, Kuzey İrlanda sorununun çatışmayı yatıştırma aşamasında önemli rol oynamıştır. Blair, tarafların bir araya gelmesine yardımcı olmuş, arabulucu rolü oynamıştır.¹⁷² Çatışmayı yatıştırma aşaması, çatışmanın nedenlerini ortaya koymak ve çatışmanın nedenlerini öğrenmek amacıyla detaylı bir bilgi toplama süreci olarak değerlendirilebilir. Çatışmayı yatıştırma safhası, çatışan tarafların şiddetle sorunun çözülemeyeceğine inandırılması dönemi olarak da tanımlanabilir. Akabinde

¹⁷¹ Baljit Singh Grewal, "Johan Galtung: Positive and Negative Peace", *School of Social Science, Auckland University of Technology, New Zealand*, 2003, s. 4.

¹⁷² "Out of Trouble: How Diplomacy Brought Peace to Northern Ireland", <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/03/12/northern.ireland/index.html?iref=newssearch>, Erişim tarihi: 08.04.2015.

sorunun tam olarak neden kaynaklandığının tespiti çatışmanın yatıştırılma aşamasında ele alınabilir.

Çatışmayı çözüme aşaması, negatif barış sürecinden pozitif barış sürecine bir geçişi belirtmektedir. Burada da barış negatif barıştır. Bu aşama, tarafların şiddetin yokluğuna alışmasını ve makul bir seviyede ihtiyaçlarının karşılanmaya başlamasını ifade eder. Böylece taraflar arasında diyalog yolu açılarak toplumlar arası iletişim kanalları açılabilir. Bu bağlamda süreç başarı ile ilerledikçe taraflar çatışma yönetiminin bir sonraki safhası olan çatışmayı dönüştürme aşamasına hazırlanır. Çatışmayı çözüme aşaması elit aktörler diyebileceğimiz siyasi ve askerî liderlerin söylemlerinin toplumda kabul görmeye başlaması anlamını da taşır. Hatta çatışmayı çözüme aşamasının çözümün toplumsallaşması anlamına geldiği söylenebilir. Bu süreçte sivil toplum, akademisyen ve uzmanlar gibi ikincil düzey aktörleri aktif olarak görev alabilir. Örnek vermek gerekirse Irish Peace Center (İrlanda Barış Merkezi), bir sivil toplum örgütü olarak Kuzey İrlanda'da sürdürülebilir bir barışın inşası için önemli çalışmalar ortaya koymaktadır.¹⁷³

Çatışmaların ortaya çıkmasında hem yapısal sebepler hem de kök sebepler önemli rol oynamaktadır. Çatışmanın yaşanmasına bazen hem yapısal hem de kök sebeplerin ortak etkileşimi neden olabilmektedir. Çatışmanın dönüştürülmesi sadece kök sebeplerin ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Aksine *çatışmayı dönüştürme safhası* yapısal değişiklik odaklıdır, dolayısıyla uzun vadeli sürdürülebilir bir barışın inşasını hedefler. Bu bağlamda yapısal sebeplerin dönüştürülmeye başlanması toplumun bütün kesimini kapsayıcıdır. Çatışmayı dönüştürme safhasında daha çok tabana dayalı aktörler öne çıkmakta toplum merkezli sivil toplum kuruluşları bu aşamada aktif rol almaktadırlar. Çatışmayı dönüştürme safhası, farklı toplum kesimlerinin uzunca bir süredir yapamadıkları ortak aktiviteleri sağlamaya yardımcı olur. Kuzey İrlanda'da Katoliklerin ve Protestanların ortak yaşam alanları çatışmayı dönüştürme safhasına kadar yokken Hayırlı Cuma Antlaşması ile beraber mahalle ve okullarda ortak yaşam alanları

¹⁷³ Ariel Heifetz Knobel, "A Paradoxical Peace in Northern Ireland", *Praxis the Fletcher Journal of Human Security*, Vol. 26, 2011, s. 89.

oluşturulmaya başlanmıştır. Burada unutulmaması gereken sonuç çatışmayı yatıştırma, çatışmayı çözme ve çatışmayı dönüştürme aşamaları birbirinden ayrı, birbirinden kopuk süreçler değildir. Aksine çatışmayı dönüştürme safhası çatışmayı yatıştırma ve çatışma çözümünü de içine alan bütüncül bir sürecin adıdır.

Çatışmayı dönüştürme safhası doğrudan toplum endeksidir ve toplum kesimlerini entegre etmek temel amaçtır. Bu amaçla çatışmanın taraflarını içine alan ortak aktiviteler düzenlenir. Bu aktiviteler tüm toplum kesimlerinin gelecekte beraber yaşama algısını kuvvetlendirmesi bağlamında önemli rol oynar. Yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olanların başında yasal ve anayasal eşitsizliğin sebep olduğu ayrımcı kural ve düzenlemeler gelmektedir. Çatışmayı dönüştürme safhasının bu kural ve düzenlemelerin ortadan kaldırılması anlamına geldiği söylenebilir.

1.2. Çatışma Yönetiminde Çatışmayı Dönüştürme Safhası

Çatışmayı dönüştürme safhası toplumlar arasında fırsat eşitliğine engel hukuksal düzenlemeleri değiştirecek “reformları”, toplumların birbirleri ile empati kurmasını sağlayabilecek “eğitim” araçlarının ortaya konmasını sağlayacak, çatışmanın tarafları olan grupların birbirlerine karşı önyargı ve ayrımcı düşünceleri ortadan kaldıracak “rehabilitasyon” aşamasını içeren, kendi içinde devinime sahip sosyal gelişmeler bütünüdür.¹⁷⁴ Çatışmayı dönüştürme safhası çatışmayı dönüştürülmesine yardımcı olabilecek birbirine eklemlenmiş üç temel araca sahiptir: Yapısal ve Anayasal Reformlar, Eğitim, Rehabilitasyon.

1.2.1. Reformlar

Toplumsal değişimlere yönelik çalışmaların çoğu az gelişmişlik veya doğanın kontrolü olarak ele alınmaktadır. Fakat sosyal değişim konusunda dikkatle analiz edilmesi gereken hususlardan birisi sivil savaş yaşamış ya da büyük etnik çatışmalar yaşamış toplumların reformlar aracılığı ile çatışma koşullarından

¹⁷⁴ Marshall B. Rosenberg, Çatışmanın Ortamında Barış Dili, Çev. Vivet Alevi, Can Baldan, İstanbul: Maya Kitap, 2014, s. 136.

kurtulması ile ilgilidir.¹⁷⁵ Weber ve Durkheim'in değişimteorisi Batı'nın gelişiminde rasyonelleşme kavramının altını çizerken, Parsons bunun daha çok kültürel olduğu kadar sosyal olduğunu iddia etmektedir.¹⁷⁶ Parsons'un vurguladığı gibi sosyal sistemin fonksiyonlarının farklılaşması kültürel sistemin yardımı ile mümkün olabilmektedir.¹⁷⁷ Parsons sosyal değişimi hem alt yapıya, hem de bütünlüyci bir mekanizma olarak üst yapıya bağlamaktadır.¹⁷⁸ Reformlar bu bağlamda iç savaşın yaşandığı ülkelerde Parson'un ifade ettiği bir alt yapıdan başlanmamakta, çoğunlukla üst yapının bir inisiyatif alması ile hayata geçebilmektedir. Reformlar, toplumun benimsemesi ile başarılı olabilmekte ya da başarısız reform denemeleri olarak tarihe not düşülmektedir.

İktidarın icra edilmesi esnasında hukuki araçlar, kendi etrafına topladığı bir yasadışılığa neden olabilir.¹⁷⁹ Bunun için reform kavramına çatışmanın dönüştürülmesi aşamasında çok önemli roller atfedilebilmektedir. Reform kavramının zıt kavramı ise deform kelimesidir. Reform en iyi sonuçları elde etmek için bir kuruluşun biçiminde değişiklik yapmak; deform ise, bir kuruluşu değiştirerek başkalaştırmak anlamına gelir.¹⁸⁰ Reform, bir kuruluşun eski biçiminden kaynaklanan kimi sorunlarının çözülebilmesi için mevcut kuruluştaki bütünlüğün bozulmadan değişikliklerin yapılmasını hedefler. Reformun amacı daha kapsayıcı ve nesnel kriterlere bağlı olmalıdır.¹⁸¹

Toplumsal ihtiyaçlar, bireye bağlı olarak süreklilik göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal ihtiyaçlar, hukuki, sosyal, askerî, ekonomik olabilmektedir. Reformlar yani iyileştirmeler olarak tanımlayabileceğimiz kavram, anlamından da anlaşılacağı üzere ihtiyaçların karşılanmasını amaçlamalıdır ve çözüm hedefli

¹⁷⁵ Emre Kongar, "Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1977, s. 63.

¹⁷⁶ Jeffreyc Alexande, "Revolution, Reaction, and Reform: the Change Theory of Parsons's Middle Period", <http://ccs.research.yale.edu/alexander/articles/1981/RevolutionReactionReform.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 269.

¹⁷⁷ Kongar, 1977, s. 77.

¹⁷⁸ Kongar, 1977, s. 77.

¹⁷⁹ Mcihael Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 2013, s. 405.

¹⁸⁰ Turgut Candan, "Reform mu? Deform mu? Ya da Nedir?", http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/sunum/conf1/Candan_ReformDeform.pdf, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 1.

¹⁸¹ Candan, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 2.

olmalıdır. Petit Robert'in ifadesiyle reform iyi sonuçlar alabilmek için uygulanırsa sonuç olumlu olabilir.¹⁸²

Anayasal engeller, kamu yönetimi konusunda bütünü kapsayacak reformların gerçekleştirilmesinin önüne engel olabilmektedir. Onun yerine bütüncül, her kesimi kapsayıcı özelliğe sahip, toplumsal uzlaşmayı yansıtan anayasa tasarısı, toplumsal tabanda daha çok karşılık bulabilir. Reformların toplumsal tabanda kendine yer bulamaması reformların içinin boşalmasına sebep olabilir.¹⁸³ Ayrılıkçı problemler yaşayan ülkelerin çoğunda devlet tanımı "daraltıcı" bir nitelikte ele alınmakta ve bunun sonucunda yerel yönetimler dışlanmaktadır. Aslında burada yapılacak en önemli reformların başında "devlet tanımı"nın genişletilmesi gelmektedir. Yapılacak olan yeni tanım yerel yönetimleride içine almalıdır. Geniş yorumda yerel yönetimlerin özerkliğinin altının çizilmesi, yerel yönetimlerin idarelerinin kuvvetlendirilmesi söz konusudur. Anlaşılacağı üzere genişletici yaklaşım daha reformcu olabilmektedir.¹⁸⁴ Sürekli kanun yaparak reform yapıldığından bahsetmek pek mümkün değildir. Onun yerine çatışmanın yapısal sebeplerini ortadan kaldıracak, toplumsal uzlaşmayı yansıtan bir anayasanın sürekli tahribata uğramasının çok daha zor olduğu söylenebilir.

Yapılan reformlar hem toplum, hem de bürokrasi tarafından sahiplenilirse başarılı olur. Etnik çatışma yaşanan toplumlarda hukuksal reformların, toplumun bütün kesimince kabullenilmesi çok mümkün olamayabilmektedir. Bundan dolayı kamuda yapılan reformların bürokrasi tarafından kabullenilmesi reformların kalıcı olmasına yardımcı olabilir.¹⁸⁵

BM, barış inşası bağlamında güvenlik sektörü reformları ile yakından ilgilenmektedir. Güvenlik sektörü reformları, devlet yönetiminde şeffaflık, karar vericilerin hesap verebilmeleri ve demokratik yönetimin varolabilmesinden

¹⁸² Turgut Candan, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 2.

¹⁸³ Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Yönetişim Etütleri Programı, *Kamu Yönetimi Reformunda Mevcut Durum*, EN-GS-2006-02, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu, İstanbul: Tesev Yayınları, 2006, s. 1

¹⁸⁴ Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Yönetişim Etütleri Programı, 2006, s. 1

¹⁸⁵ Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Yönetişim Etütleri Programı, 2006, s. 3.

bahsetmektedir. Bu bağlamda Güvenlik sektörü reformlarının önemli unsurları şunlardır:

i-) Ana Güvenlik Aktörleri: silahlı kuvvetler, polisler, paramiliter kuvvetler, istihabarât servisleri, yerel güvenlik birimleri, ii-) Yönetim ve Gözetim Kuvvetleri: millî güvenlik birimleri, savunma bakanlığı, yürütme ve yargı organları, iç işleri ve dış işleri, ekonomi bakanlıkları, iii-) Adalet ve Hukukun Üstünlüğü: adalet bakanlığı, kriminal soruşturma, soruşturma birimleri, insan hakları komisyonları, iv-) İlegal Güvenlik Güçleri: isyancı gruplar, gerilla savaşçıları.¹⁸⁶

Güvenlik sektörü reformlarının iki tane önemli amacı vardır. i-) Güvenlik sektörü reformları, güvenlik sektörünün daha etkili daha verimli hale getirmek için yapılır. Bu bağlamda beşerî inşa ve materyal kapasite inşası reformları, güvenlik sektörü reformlarını sağlamada önemli araçlardandır. ii-) Kolaylaştırıcı demokratik ve sivil güvenlik sektörü reformları sivil yönetimin tesisinde önemli rol oynayabilir.¹⁸⁷ Güvenlik sektörü reformları çatışmanın dönüştürülmesine çok önemli katkılar yapabilir. Bu bağlamda güvenlik sektörü reformları çatışmanın ekonomik, sosyal ve kurumsal dönüşümüne yardımcı olabilir. Güvenlik sektörü reformlarının insan merkezli olması ve reformların yerel güçler tarafından sahiplenilmesi gerekmektedir. Güvenlik sektörü reformları demokratik normlar, insan hakları prensipleri ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde yapılmalıdır.¹⁸⁸

Güvenlik sektörü reformlarının insan merkezli yapılması, özgürlüğün artması ile şiddet unsurlarının toplumda barınmasının önüne geçebilir. Çatışmanın dönüştürülmesi aşamasında güvenlik politikalarının sivil merkezli olmaması halinde ülkede otoriterleşme tekrar ortaya çıkabilir. Güvenlik reformları halkın ve devletin adalet ihtiyacını karşıladığı ölçüde toplumda meşruluğunu sağlayabilir. Güvenlik reformları iyi yönetim prensipleri içerisinde gelişmeli; yani açıklık,

¹⁸⁶ Albrecht Schnabel, Hans Born, *Security Sector Reform Narrowing the Gap between Theory and Practice*, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2011, s. 10-11.

¹⁸⁷ Schnabel ve Born, 2011, s. 11-12.

¹⁸⁸ Schnabel ve Born, 2011, s. 11-12.

hesap verebilirlik gibi kriterlerin içerisinde varlığını devam ettirmelidir ki, katılımcı bir yönetim sağlanabilsin.¹⁸⁹

Hukukun üstünlüğü uluslararası norm ve standartlarda olmalıdır. İyi bir yönetim hukuki altyapıya dayalı olarak yükselmezse, insan hakları ihlallerine ve azınlıkları sistemden dışlayıcı eylemlere sebep olabilir. Reformları belki de çok daha önemli yapan, çatışma öncesinde güç paylaşımı konusunda taraflar arasında, anlaşmanın bir türlü sağlanamamasıdır. Bundan dolayı tarafların birbirleri ile güç paylaşımı konusunda uzlaşması çatışmanın dönüştürülmesi için çok önemlidir.¹⁹⁰ Güvenlik sektörü reformları, çatışma taraflarının uzlaşması neticesinde gerçekleşirse sürdürülebilir bir barış temin edilebilir.

Barış sürecini ve güvenlik reformlarını destekleyen uluslararası aktörler, süreci denetlemelidir. Güvenlik alanında yapılan reformların sürdürülebilir olması, iyi bir yönetimin var olup olmaması ile de yakından ilgilidir. Çatışma sonrasında toplumda kimin gerçekten düşman, kimin muhalefet, hangi grubun terörist olduğunun tespit edilmesi zorlaşmaktadır.¹⁹¹ Dolayısıyla devlet içerisindeki yeni örgütlenmeler şeffaflık içerisinde uygulanmalıdır.

Güvenlik reformlarının başarılı olması veya olmaması reformların yapıldığı ortam ile yakından ilgilidir. Refomlara en büyük engel genellikle çatışma döneminde devlet içerisinde etkin bir rol alan elitler tarafından yaratılmaktadır. Elitler, yapılan reformları hoşnutsuzlukla karşılayabilirler. Güvenlik reformlarının hesap verilebilir, şeffaf bir ortamda yapılması, reformların ayakta kalmasını sağlayabilir. Reformların parlamento gibi demokratik geleneği yansıtan mekanizmalar ile sağlanması reformların başarılı olmasını sağlayabilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'nın demokrasi geleneğine sahip olması, Kuzey İrlanda sorununun dönüşmesini sağlaması yönünden olumlu bir adım olmuştur. Güvenlik reformlarının sağlanması için adalet sistemi çok önemlidir. İç savaşlara sebep olan

¹⁸⁹ Schnabel ve Born, 2011, s. 14-15.

¹⁹⁰ Schnabel ve Born, 2011, s. 14-15.

¹⁹¹ Schnabel ve Born, 2011, s. 25..

adaletsizliğin ortadan kalkması, güvenlik reformlarının sağlıklı bir şekilde uygulanması ile mümkün olabilir.¹⁹²

Sivil toplum kurumları güvenlik kurumlarının oluşumunda etkili olabilirler. Sivil toplumun zayıf olması, gözetim mekanizmalarının da zayıf olması anlamına gelebilir. Bundan dolayı güvenlik reformlarının hedefe ulaşmasını önleyebilir. Çatışma sonrası yapılandırma sürecinde yaşanan en önemli olumsuzluklardan bir diğeri hukuksal alt yapının oluşturulamaması sebebiyle şeffaflık kriterinin yerine getirilememesi ve yolsuzlukların artmasıdır. Yolsuzlukları önlemek amacıyla uluslararası toplum ve sivil toplum örgütlerinin denetleyici bir rol üstlenmesini sağlayacak yasal zeminin oluşturulması gerekli görülmektedir. Sivil toplumun gelişmesi için sivil toplum kuruluşlarına (STK) maddi ve teknik destek verilmesinin şemsiye bir kurum etrafında bütün STK'ların bir araya gelmesini kolaylaştıracağı söylenebilir. Bu bağlamda sivil toplumun gelişmesine ve bilgilenmesine yardımcı olabilecek bir diğer araç ise medyadır. Medyanın bağımsız bir şekilde çalışmasının sağlanması ve yayın yapabilmesinin önünün açılması, toplumsal diyalog sürecini olumlu etkileyebilecek adımlar arasındadır.¹⁹³ İç savaş sonrası yeniden yapılanma döneminde dış devletlerin desteği önemlidir. Fakat bağımsız devletlerin ülkenin yeniden inşası sürecinde kendi ülkelerinin çıkarlarını öne çıkarması, iç işlerine müdahalelerin artmasına bağımsız devletler arasında ortak sesin kaybolmasına neden olabilmektedir.¹⁹⁴

Reform başka bir ifade ile bir meydan okumadır. Reform süreci, iktidarın çoğu zaman toplumun bir kesiminin kabul edeceği kararların diğer tarafın kabul etmekte zorlanabileceğinin farkına varması ile mümkün olabilir. Çünkü toplumun bütününe vermiş olduğu bir karardan ziyade bu standartlaşma süreci çoğu zaman toplum üyelerinin alışkanlıklarını rahatsız edebilir. Güvenlik sektörü reformları sivil silahlı grupların oluşturulması dâhil birçok reform, toplumun bazı kesimlerine

¹⁹² Schnabel ve Born, 2011, s. 33.

¹⁹³ *Post-Conflict Reconstruction*, A joint project of the Center for Strategic and International Studies (CSIS) and the Association of the United States Army (AUSA), USA: CSIS, 2002, s. 16-20.

¹⁹⁴ Schnabel ve Born, 2011, s. 39.

yabancı gelebilir. Buna rağmen iktidar, reform politikalarını kararlı olarak sürdürülebilir.

Güvenlik sektörü reformlarının kâğıt üzerinde iyi olmasından daha çok o topluma uygulanıp uygulanmaması üzerinde çalışılmalıdır. Tolstoy, her mutlu ailenin ortak sebeplerden dolayı mutlu olabileceğini vurgularken her mutsuz ailenin farklı sorunlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı reformlar her toplumsal kesimin farklılık ve hassasiyetlerini dikkate alarak hazırlanmalıdır ve reformların başarısızlıklardan ders alınarak ilerlemesi kalıcı barışa katkı sağlanması açısından önemlidir.

1.2.2. Eğitim

İnsanlar, ne hep saldırgandır ne de hep iyidir, her iki özelliğe de sahiptir. Bunun için barış ve savaş insan toplumunun ürünüdür. Belki de insanoğlu kendisinin problem çözme ve toplu yaşama sanatındaki yeteneklerini keşfetme imkânı bulsa savaşı anlamsızlaştırabilecektir. Böylece barışa daha çok anlam yükleyebilme fırsatına erişebilecektir.¹⁹⁵

Demokrasinin yöneticilere toplumu değiştirmek için çok büyük fırsat sağladığı söylenebilir. Fakat demokrasiye bağlı bir yurttaşlık kendiliğinden gelişecek bir durum değildir.¹⁹⁶ Bu doğrultuda demokrasinin geliştirilmesi bağlamında eleştirel düşünme becerisini arttıracak dersler müfredeta konulabilir.

Eleştirebilen öğrenci adaletsizliği dile getirebilir.¹⁹⁷ Fakat dünyada apolitik eğitim sistemi öğrencilerin eleştirel bakış açısı geliştirmesini engellemiştir. Uluslararası alanda apolitik eğitim sistemi "uluslararası anlayış için" 1970'lere kadar hâkim bir sistem olarak sürmüştür sonrasında ise, eleştirel barış eğitimi yaygınlaşmaya başlamıştır. Çoğunlukla iç savaşların 1990 sonrasında ortaya çıkmasında Soğuk Savaş döneminin dehşet dengesinin eğitime yansması etkili

¹⁹⁵ Abdullah Demirtaş, "Barış, Savaş ve Eğitim", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1991, Sayı: 6, s. 41.

¹⁹⁶ Banu Can, Fatma Gök, Soner Şimşek, *Toplumsal Barışın İnşasında Öğretmenlerin Rolü Kürt Meselesi Okula Nasıl Yansıyor*, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2013, s. 17.

¹⁹⁷ Can, Gök ve Şimşek, 2013, s. 18.

olmuştur. Bundan dolayı Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte iç savaşların artmaya başladığı söylenebilir.

Eğitimin insanlara kazandırabileceği en önemli iki husus bulunmaktadır: i-) karşı tarafı anlamaya çalışma, ii-) iktidarı sorgulama düşüncesi. İç savaşlara giden süreci hızlandıran nedenlerin ideal bir eğitim modelinin oluşturulamamasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Bundan dolayı iktidar, her attığı adımın -kendisine ait olduğunu düşündüğü- “millet” için olduğunu belirterek meşruluğunu yaşatma yolu bulmuştur.¹⁹⁸

Okullar barış kültürü yaratmak için iyi bir araçtır, bu bağlamda okulların bir barış merkezi haline getirebilmesi için öncelikle içerisinde çalışanların demokratik bir eğitim modelini içselleştirebilmeleri gerekir. Çocukların farklı kimliklere ve gruplara ait olması, kültürel bir zenginlik olarak sunulmalıdır. Nitekim öğrenciler, kültürel zenginlikleri hissettikleri ölçüde demokratik davranışları bir alışkanlık haline getirebilirler.¹⁹⁹

Okul, paydaşlarını çok kültürlü, çok kimlikli bir hayata ve dünyaya hazırlama yeridir.²⁰⁰ Bu bağlamda *Hayırlı Cuma Antlaşmasında* Kuzey İrlanda’da Katolik ve Protestanların ayrı yerlerde eğitim almaları yerine karma okulların oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu karara toplumun desteği, 2003 yılında %82, 2011 yılında %88 oranında olmuştur. Bunun birlikte Katolik ve Protestanların aynı okullarda eğitim almalarının Kuzey İrlanda’da barışın tesisine hizmet ettiği konusunda toplumun olumlu bakış açısı, 2003 yılında %60 olurken 2011 yılında %69’a

¹⁹⁸ Can, Gök ve Şimşek, 2013, s. 18.

¹⁹⁹ Can, Gök ve Şimşek, 2013,, s. 48.

²⁰⁰ Ulf Hansson, Una O’Connor-Bones ve John McCord, “Whatever happened to Integrated Education?”,

<http://eprints.ulster.ac.uk/27971/1/Whatever%20happened%20to%20Integrated%20Education.pdf>,

Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 49.

çıkıştır.²⁰¹ Bunun yanında karma eğitim Protestan ve Katolik çocukların birbirleri ile daha çok zaman geçirmelerini ve daha çok alan paylaşımlarını sağlamıştır.²⁰²

Eğitim, toplumun en önemli kurumlarından biridir. Çocuğun yetiştiği sosyal tabaka, çocuğun görgü kurallarına dair düşüncelerini ve dünya algısını şekillendirmektedir.²⁰³ Durkheim'in sosyal düzen metaforu onu meydana getiren fertlerden bağımsızdır, kişilerin varlığı sosyal düzenin var olmasına etki etmez. Sosyal düzen soyut bir gerçekliktir.²⁰⁴ Durkheim eğitimi bir sosyal kurum olarak kabul eder, eğitim toplumun bir fonksiyonudur. Durkheim'e göre eğitim toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmelidir. Mamafih her toplum kendi geleneklerinin devamını sağlamak için kendi değerleri ve normlarını öğrencilere benimsetme çabasında olur. Weber'e göre ise sosyal hayatta bütün faktörler birbirlerini karşılıklı olarak etkiler.²⁰⁵

Durkheim'in eğitim sosyolojisi yorumu aslında çatışmaların sebebini anlama hususunda eğitimsel boyutu bizlere vermektedir. Eğitim, çocukların yaşadıkları topluma uymalarını sağlamaktır. Katı bir ulus-devlet eğitim politikası, azınlıkların çoğunluğa uymalarına ve bunun sonucunda türdeşmelerinin kaçınılmaz olmasına neden olabilmektedir.²⁰⁶ Esasında eğitimin en temel amacı, her bir kişisel tecrübe ile bağlantı kurarak ve bunu etraflarındaki daha geniş yapısal faktörler ile ilişkilendirerek kişilerin potansiyellerinin farkına varmasını ve kişilerde bilinç oluşturulmasını sağlamaktır. Eğitim modelinin sadece ülkede yaşayan çoğunluğun değerlerini yansıtmaması gerekir; aksine diğer toplum kesimlerini de dikkate alarak hazırlanmalıdır. Barış Kültürü kavramı, Peru'da bulunan Cultura de Paz (1989) adındaki bir eğitim inisiyatifinden ilham alınarak ortaya atılmıştır. Kavramın Latin Amerika'daki bir ülkede ortaya çıkması, istikrarsız bir bölgenin istikrar özlemini yansıması açısından önemlidir. Barış kültürü kavramının ihtiyaç neticesinde ortaya

²⁰¹ Hansson, O'Connor-Bones ve McCord, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 48.

²⁰² McLernon, Frances, Stringer, Maurice ve Wilson, Ronnie, Ed Cairns' Contributions and Influence in the Academy, Scholarship, and Peacemaking of Northern Ireland, Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 2014, s. 83.

²⁰³ Mustafa Ergün, "Eğitim Sosyolojisi", <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 6.

²⁰⁴ Ergün, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 8.

²⁰⁵ Ergün, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 9.

²⁰⁶ Ergün, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 17.

çıkıldığı da iddia edilebilir. UNESCO' düzenlediği International Congress on Peace in the Minds of Men, (Erkeklerin Zihnindeki Barış Üzerine Uluslararası Kongre-1989) adlı kongrede barış kavramı kullanılmıştır. Barış kültürünün korunması ve yayılması konusunda UNESCO çağrıda bulunmuş ve kongrede eğitimin çok önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır.²⁰⁷ UNESCO'nun Soğuk Savaş'ın bitmesine yakın bir dönemde barış kültürü kavramından bahsetmesi, hegemonya tartışmalarının gölgesinde barış kavramının zan altında bırakıldığını göstermektedir. Bunun sonucunda “barış kavramı, Batı bloğunun yayılma aracı mı?” sorusunun sorulmasına sebep olmuştur.²⁰⁸

Barış kültürü, Alexander Wendt'in sosyal kuramına yakın bir bakış açısıyla ile bireysel olan ile siyasi olan arasında karşılıklı bir etkileşimin mevcut olduğu fikrine dayanır.²⁰⁹ Çok uzun yıllar siyasi yapıların birey üzerindeki etkisi vurgulanırken birey yani öğrenciler ihmal edilmiştir. Diğer yandan ise, birey öne çıkartılırken siyasal yapı arka plana atılmıştır. Barış kültürü kavramı bu karşıtlığın önüne geçebilecek bir kavramdır. Barış kültürü kavramı siyasi yapı ile bireyin karşılıklı etkileşim içinde olduğunu ve bu neticede ortak halkalara sahip olduğunu vurgular.²¹⁰

Barış kültürü kavramını Rivera, liberal değerleri öne çıkararak açıklamakta; basın özgürlüğü, ortalama yaşam beklentisi, okuryazarlık oranı ve kadınların toplumsal hayattaki rollerine bakarak bir toplumda barış kültürünün olup olmadığı hususunda önemli bilgiler vermektedir.²¹¹ Barış kültürünün doğrudan ekonomik gelişmişlikle iliştilmesi yanıltıcı olabilir. Barış kültürünün farklı etnik grup veya toplumların bir arada yaşama isteğinin kalıcı ve geçiciliği ile daha alakalı olduğu iddia edilebilir.

Çatışmalar, gelişim itibariyle bireyler arasında yaşanır hatta bu tavır şiddet olaylarını tetikleyebilir. Bu bağlamda okullar bir eğitim aracı olarak önemlidir.

²⁰⁷ Sandy Ascenso Carreira, et.al., Barış Eğitimi Yaygınlaştırma Metodolojiler, Yaklaşımlar ve Vizyonlar Uygulama Kılavuzu, Life Learning Programme, Mart 2014, s.27-30.

²⁰⁸ Ekmekçi, 2011, s. 120.

²⁰⁹ Can, Gök ve Şimşek, 2013, s. 18.

²¹⁰ Can, Gök ve Şimşek, 2013, s. 18.

²¹¹ Can, Gök ve Şimşek, 2013, s. 19.

Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunmak için sosyal beceri programları aracılığı ile kazandırılan değerler eğitimi ve karakter eğitimi, öğrencilerin sosyal hayatına da yön verebilmesi açısından önemli bir araçtır.²¹² Çatışmayı dönüştürme safhasında eğitim önemlidir, çünkü barış sadece şiddetin önlenmesi olarak değil birarada yaşama umudunun arttırılması olarak da ele alınmalıdır. Eğitimi, insan davranışlarını arzu edilen yönde değiştirme süreci olarak tanımlayabiliriz.²¹³ Saygı gösterme, işbirliği yapma, başkalarının inançlarına, ten renklerine, etnik ve ulusal kimliklere hoş görülme gibi davranış biçimleri ile adilet duygusunun gelişimi gibi konularda eğitim, öğrencilerin tutumlarını değiştirebilecek ve öğrencilere barış kültürünü kazandırabilecek önemli bir araçtır.²¹⁴

Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı tüm bu amaçları “Bölüm II – D”de İnsan Hakları Eğitimi başlığı ile ele almıştır.²¹⁵ Viyana Deklarasyonu ve Eylem Programı’nın İnsan hakları Eğitimi bölümünün 79. Maddesi *Devlet cehaleti ortadan kaldırmaya yönelik çaba sarf etmeli ve insan kişiliğinin tam olarak gelişmesi ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi yönünde eğitimi yönlendirmelidir* tavsiyesinde bulunmaktadır. Aynı maddede *İnsan Haklarına dair Dünya Konferansı tüm devletlere ve kurumlara resmi ve resmi olmayan öğrenim kurumlarının müfredat programlarında birer konu olarak insan hakları, insancıl hukuk, demokrasi ve hukuk devleti anlayışının içerilmesini sağlamaları yönünde* tavsiyede bulunmaktadır. Bunun yanında Çatışmayı dönüştürme safhasında sürdürülebilir kalkınma eğitimi öğrencilerin doğal kaynak kullanımı başta olmak üzere, üretim ve tüketim arasındaki dengeyi kurarak insanoğlunun yeryüzünde birlikte yaşamasına olanak sağlayabilecek bir bakış açısının kazandırılmasına yardımcı olabilir.²¹⁶ Toplumlarda birlikte yaşama

²¹² Ali Serdar Sağkal, Abbas Türnüklü, Tarık Totan, “Kişilerarası Barış İçin Empati: Barış Eğitiminin Empati Becerilerine Etkileri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Bahar 2012, Vol. 12, No. 2, s.1447.

²¹³ Demirtaş, 1991, s. 42.

²¹⁴ Sağkal, Türnüklü ve Totan, 2012, s. 1448.

²¹⁵ Hakan Ataman, *Eğitim Hakkı Ve İnsan Hakları Eğitimi*, İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2008, s. 67.

²¹⁶ Gaye Teksöz, "Geçmişten Ders Almak: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt. 31, Vol.2, 2014, s. 73.

kapasitesinin geliştirilmesi, kültürel farklılıkların anlaşılması hususunda sosyal entegrasyon eğitiminin çok önemli rol oynayabileceği ileri sürülebilir.²¹⁷

1.2.3. Rehabilitasyon

Rehabilitasyonun kriminoloji ve penoloji arasında tartışmalı bir kavram olduğu da iddia edilmektedir.²¹⁸ Rehabilitasyon kavramı hem içerik hem de anlamsal bağlamda sınırlarının çizilmesi hususunda tartışmalı bir kavramdır. Bu çalışma içerisinde “ıslah” kavramı yerine rehabilitasyon kavramı tercih edilmiştir. Bu tercihin sebebi “ıslah” kavramının, “suçluyu” veya “deli” yaftası yapııştırılan kişilerin hapsedilerek tedavi edilmesini kapsamasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile “ıslah” kavramı, toplum dışıların kendiliğinden elenmesi anlamına da gelebilmektedir.²¹⁹

Bu tez içerisinde rehabilite edilen kişi ve toplumlar suçlu olarak değil, farklı kimliklerin ortak bir paydada buluşmasının sağlanabilmesi anlamında kullanılmaktadır. Rehabilitasyon kavramı üzerine tartışmayı başlatan ise Foucault’un bakış açısı olmuştur. Foucault’un belirttiği üzere hapishaneler ezelden beri var olan bir cezalandırma aracı değildir. Hapishaneler 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır.²²⁰ Kişiyi mekâna kapatmak, kişiyi kendi uzamı ve zamanı üzerinde ki tasarruf hakkını başkasına vermektir.²²¹ Rehabilitasyon kavramı, Foucaultcu bakış açısı ile yorumlanırsa, toplumun çeşitli yöntemlerle iktidarın istediği kıvama getirilmesi olarak ifade edilebilir.

Foucault, hapishanenin ortaya çıkışı ile 18. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan, Batı toplumlarına hâkim olan yeni bir iktidar biçiminin paralel gelişmesine dikkat çekmektedir. Foucault’un yeni iktidar yapısı bio-iktidar olarak iki biçimde gelişmiştir. İnsan bedenine bir makine şeklinde yaklaşan iktidar biçimi disiplinci,

²¹⁷ Sverker Lindblad, Thomas S Popkewitz, *Education Governance and Social Integration and Exclusion*, Brüksel: European Commission, 2001, s. 6.

²¹⁸ “Rehabilitation Theory”, <https://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/rehabilitation-theory.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 831.

²¹⁹ Michael Foucault, *Deliliğin Tarihi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi, 2013, s. 135.

²²⁰ Ergüden, 1996, s. 109.

²²¹ Ergüden, 1996, s. 111.

cezaı etkin şekilde kullanabilmektedir. Amacı bedeni terbiye ederek faydalı yönlerini geliştirmek; zararlı yönleri uysal kılmaktır. Öyleki Ortaçağ Avrupası'nda suçluyu tespit etmek ve bir yere kapatarak disiplin altına almak en iyi ıslah metodu olarak ele alınmıştır.²²² Islah metodu olarak delinin kapatılarak tedavi edilmesi, özgürlüğün kısıtlanması anlamına gelir. Foucault'a göre bu ıslah aydınlanma çağının bir ürünüdür. Bu bağlamda etnik çatışmalarda ise aydınlanmanın ürünü olan ulus devletin iktidar mücadelesi ve etnik isyancılar söz konusudur. Etnik isyanlarda isyancıların haksız olduğu ve iktidar tarafından kabul görmemesi, isyancıların toplumdan tecrit edilerek düzeleceği inancı, ulus devletin en önemli argümanlarından. Buradan hareketle Foucault'un belirttiği gibi bütünü içinde "delilikte" değişmektedir.²²³ İkinci iktidar biçimi ise insan bedenine bir doğal tür olarak yaklaşır ve nüfusu düzenleyici bir denetim aracı olarak kullanır. Buradan da anlaşılacağı üzere ıslah kavramı, iktidar tarafından toplumu kendisine itaat için uysallaştırma amacı taşır. Çoğunlukla iktidar cezalar ile kendi gücünü topluma gösterir.²²⁴ Burada şu tespiti yapabiliriz: Etnik çatışmalarda iktidar, kendi toplumsal tabanına hükmedebilmek amacıyla gücünü gizlemek yerine çeşitli vasıtalarla gücünü gösterme eğilimindedir.

Bu bölüm içerisinde ıslah ve rehabilitasyon arasındaki farklar ortaya konulmaya çalışılsa da Foucault'un düşüncelerinde "rehabilitasyon" kavramı "normalizasyon" kavramı üzerinden de ağır bir şekilde eleştirilir. Öyle ki burjuva toplumunun bir ürünü olan bio-iktidar sonuçta her şeyin kendi kıstaslarına uyduğu bir normalizasyon toplumu oluşturur ve kendisi gibi olmayanları normal olmayanlar olarak tanımlar. Foucault, iktidarın kendisini meşrulaştırma aracı olarak oluşturduğu normalizasyon toplumuna karşıdır.²²⁵ Foucault, iktidarın egemenliği altındaki bireylerin, gücü elinde bulunduranlara uymak zorunda bırakılmasını eleştirirken çatışmayı dönüştürme safhasındaki rehabilitasyon sürecinin, sadece toplumun dönüşümü anlamına gelmediğini vurgulamaktadır. Foucault'un altını çizdiği "normalleştirme" hapisane örneğinden de anlaşılacağı üzere zor

²²² Foucault, *Deliliğin Tarihi*, 2013, s. 151.

²²³ Foucault, *Deliliğin Tarihi*, 2013, s. 625.

²²⁴ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 2013, s. 168.

²²⁵ Ferda Keskin, "Foucault'da Şiddet ve İktidar", *Cogito*, Kış-Bahar, sayı: 6-7, 1996, s. 117.

kullanmaya dayalıdır. Bu tez içerisinde kullanılan rehabilitasyon kavramı zora dayalı olmaktan ziyade karşılıklı uzlaşmaya ve gönüllülüğe dayalıdır. İktidarın reformlar aracılığı ile gücünün sınırlandırılması farklı toplum kesimleri arasında güç paylaşımının uzlaşma ile çözümlenmesi, farklı toplum kesimlerinin ise birbirlerine karşı önyargılarının sözlü iletişim ve eğitim aracılığı ile kırılması ve bu sürecin koordineli bir şekilde devam etmesinin barışın sürekliliğine hizmet edeceği var sayılmaktadır. Bu anlamda rehabilitasyon safhasının reform ve eğitim süreci ile koordineli halde olduğu kabul edilebilir.

Hapishaneler, bir ıslah aracı olarak işsiz güçsüz serserilerin ıslah edilmesini amaçlayarak işi olmayana iş verilmesini, serserinin ise, topluma entegre edilmesini amaçlar.²²⁶ Milliyetçi bir azınlık mensubunun, bu okumaya göre hapse alınmasının sebebi iktidar ideolojisinin benimsetilmesinin sağlanmasıdır. Bunun için ıslah yöntemi, etnik çatışmaların dönüştürülmesinde kullanılmamalıdır. Rehebitasyon, bir toplumun iktidar ile ortaya çıkan problemlerinin otadan kaldırılmasını, bu problemlerin oluşmasına sebep olan nedenlerin yok edilmesini hedeflemelidir. Değilse ıslah yönteminde olduğu gibi sadece problemleri bir suç olarak ele almak ve bu suçun işlenmesini önlemeye çalışmak etnik çatışmaların dönüştürülmesi aşamasında olumlu sonuç vermeyebilir. Bundan dolayı çoğu zaman ayrılıkçı hareketler bulaşıcı bir hastalık olarak görülmektedir.²²⁷

Rehebitasyon süreci çeşitli şekillerde açıklanabilir. Rehebitasyon sürecinin çatışan tarafların karşılıklı saygı içerisinde birbirinin farklılıklarını kabul etmesi ve bir arada yaşama isteğinin artırılması anlamına geldiği söylenebilir.²²⁸ Düşman gruplar arasında rehebitasyon süreci bir bakıma barış inşası kültürünün çıkışında etkilidir denebilir. Rehebitasyon, çatışan iki grubun barış inşası kültürüne veya ortak bir geleceğe sahip olması ve buna alışmaları anlamına da

²²⁶ Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 2013, s. 191.

²²⁷ “Belgium Sets Standard for Separatist Contagion in Europe”, <http://rt.com/news/belgium-separatism-movement-europe/>, Erişim tarihi: 06.04.2015. “BREMMER: If Scotland Votes For Independence, Prepare For The European 'Contagion' Effect Across Europe”, <http://www.businessinsider.com/scottish-independence-vote-scotland-cotagion-catalonia-2014-9>, Erişim tarihi: 06.04.2015.

²²⁸ Lois Kriesberg, “Waging Coflicts Constuctively”, *Handbook of Coflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009, s. 166.

gelebilir.²²⁹ Çatışma yaşayan toplumların benzerliklerini tespit etmek, nispeten farklılıklarını tespit etmekten daha kolaydır. Rehabilitasyon süreci, çatışma taraflarından kimliksel bağlamda farklı olduğunu iddia eden kesimin farklılıklarının netleştirilmesi ve bu neticede sorunun çözümüne dönük somut adımların atılması gerektiğini belirtir.²³⁰ Diğer yandan taraflar rehabilitasyon süreci sayesinde diğer kesimlerin farklılıklarını keşfedebilmekte ve bu farklılıkları kabullenebilmektedir.

1.3. Çatışma Sonrası Rehabilitasyon Süreci ve Etkileri

Rehabilitasyon kavramı sosyal psikoloji ile yakından ilgilidir. Sosyal psikoloji bir bireyin davranış, duygu ve düşüncelerinin diğer kimselerin davranış ve/veya özelliklerinden nasıl etkilendiğini inceleyen bir disiplindir.²³¹ Bireylerin ve toplumların karşılıklı etkileşimi; davranışsal, bilişsel ve duygusal düzeyde etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Bilişsel oluşumlar algılama, bellek ve düşünme gibi zihinsel faaliyetleri kapsamaktadır. Bilişsel oluşumlar, bireyin çevresi ve kendisi hakkında bilgi edinmesini sağlar. Böylece birey eski olayları hatırlar ve buradan hareketle gelecek ile ilgili planlar yapar. Bundan dolayı çatışmalarda bilişsel oluşumlar bireyin ve toplumun gelecek ile ilgili planlarını doğrudan etkileyebilir. Rehabilitasyon, çatışma sonrası toplumların bilişsel oluşumlarının geçmişin yarattığı kin ve nefret söylemleri çerçevesinde etkileşime girmesinin önüne geçmeyi, bu söylemlerden toplumu uzaklaştırmayı hedefler.

Çatışma yaşayan toplumların rehabilitasyona ihtiyacı sadece fiziksel gereksinimlerden oluşmamaktadır. Çatışan tarafların psikokültürel bakış açısının da rehabilite edilmesi gerekebilmektedir.²³² Travmaya uğramış bir toplum bireyleri kayıplarının yasını tutmasına izin verilmeli, değilse tutulamamış yas kuşaktan kuşağa aktararak gelecek nesillere öç alma ve kin duygusu şeklinde aktarılmaktadır.²³³ Rehabilitasyon bu bağlamda çatışma yaşayan toplumlarda

²²⁹ Benjamin J. Broome, "Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process", *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009, s. 189.

²³⁰ Broome, 2009, s. 189.

²³¹ Cüceloğlu, 2014, s. 514.

²³² Broome, 2009, s. 189.

²³³ Çınar, 2014, s. 31.

gözaltında kaybolan insanların hakikat komisyonu aracılığı ile akıbetinin aydınlatılması, travma yaşayan toplumun kendi yasını tutmasına yardımcı olabilir. Başka bir ifade ile tarafların birbirini kuşaktan kuşağa düşmansallaştırma faaliyetlerinin önüne geçmek amacı ile tarafların yaşadığı haksızlıkları, zulumleri dillendirmesini ve bu ortamının yaratılmasını zorunlu kılar. Özellikle toplumsal travma yaşanan bölgelerde belli gruplar halinde bu gruplara yaşadıklarını anlatma imkânı verilmelidir. Böylece toplumsal travmaların içselleştirilmesinin önüne geçilebilir. Aksi takdirde toplumsal çevre bireylerin gelişiminde geçmişte yaşananların olumsuz etkisini sürekli vurgulayarak yeni neslin karşı tarafı saldırgan ve kötü olarak görmesine sebep olabilmektedir. Çatışmayı dönüştürme safhasındarehabilitasyon süreci, bilişsel bağlamda toplumun yarattığı ötekiyi aşağılayan, küçümseyen bir çevresel yapının değiştirilmesini öngörebilir. Bu bir bakıma biraraya gelmeyen toplum kesimlerinin birbirleri ile olan iletişim kanallarının açılması ve etkileşimlerinin artırılması ile mümkün olabilir.²³⁴

Tutumlar toplumların davranışına etki eden önemli etkenler arasındadır. Tutumlar iyi organize olmuş duygu, inanç ve davranış eğilimleridir.²³⁵ Bu eğilimler diğer toplum kesimlerini ve bireyin inandığı ideolojileri konu edinebilir. Tutumlar etnik çatışmaların yaşanmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tespit çerçevesinde tutum kavramının iki ana karakteristik özelliği vardır: i-) Tutumların oldukça uzun süreli olması gerekir. Öyle ki bireyin kısa süreli eğilimini tutum olarak değerlendirmek mümkün değildir. Etnik çatışmalarda toplumların tutumları yüz yılları kapsayan bir eğilim sonucunda ortaya çıkmaktadır. ii-) Tutum; bilişsel, duygusal ve davranışsal birimleri içerir. Tutum yalnızca bireylerin hislerinden veya fikirlerinden oluşmamaktadır. Tutum bir bütünü yansıtır başka bir ifade ile hem duyguları hem de bilişsel faaliyetleri içerir ve gözlemleyebileceğimiz davranışsal öğeleri yansıtır.²³⁶ Tutumların değiştirilmesinde en etkili yollardan bir tanesi “ikna” yöntemidir. Etnik çatışmaların yaşandığı toplumlar çoğu zaman zaruri ihtiyaçlarını karşılayamamak seviyede olabilmektedir. Bu süreç, toplum kesimlerinin çatışarak birbirlerine çok büyük zarar verdiklerinin farkına varmasını

²³⁴ Cüceloğlu, 2014, s. 522. Bakınız: Çınar, 2014, s. 31.

²³⁵ Cüceloğlu, 2014, s. 521.

²³⁶ Cüceloğlu, 2014, s. 521.

sağlayabilir. Bu sürecin akabinde farklı toplum kesimlerinin birarada yaşama anlayışı çerçevesinde gelişen bir dünya anlayışı, çatışma taraflarının tutumlarının değişmesinde önemli bir etken olabilir. Bu noktada toplum üyelerinin tutumlarının değişmesinde belirleyici olan, geliştirilen bir arada yaşama anlayışının toplum kesimlerine inandırıcı gelip gelmemesidir. Tutum değiştirmede sıklıkla kullanılan yöntem sözlü iletişimidir. Bu bağlamda çatışmanın dönüştürülmesi aşamasında farklı toplum kesimlerinin manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecek rehabilitasyon merkezleri kurulabilir. Böylece alanında uzman ve güvenilir kişilerin çatışmanın taraflarını ortak yaşam ideali hususunda bilgilendirmesi tarafların tutumlarının değişmesinde etkili olabilir. Burada önemli olan bir diğer nokta da tutumun davranışsal boyutunun değiştirilmesine öncelik verilmesi gerektiğidir.²³⁷

Bilişsel yön çatışmanın hafızasını oluşturur ve yıllarca sonraya aktarılmasını sağlar.²³⁸ Çatışma taraflarının öncelikli olarak davranışlarının değiştirilmesi ile bilişsel yönün zaman içinde davranışa uyacak biçimde değişebileceği varsayılmaktadır.²³⁹ Kuzey İrlanda'da Protestanların ve Katoliklerin mahallelerinin bile farklı olması geçmiş dönemlerde toplum kesimlerinin birbiri ile iletişim halinde olmalarını engellemiştir. Kuzey İrlanda'da karışık Protestan ve Katolik mahallelerin oluşturulması sonucunda Protestan ve Katolik toplumunun davranışsal tutumunda önemli değişimler meydana gelmiştir.²⁴⁰ Bilişsel yönün ise uzunca bir süre sonra bir arada yaşama anlayışının sonucunda değişebileceği iddia edilmektedir. Burada şu unutulmamalıdır; Kuzey İrlanda'da yaşayan Protestan ve Katoliklerin çatışma döneminde niyetledikleri davranışlar, uzunca süre birbirlerine karşı geliştirdikleri tutumlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu şekilde davranmak Protestan ve Katoliklerin birbirlerine karşı dışlayıcı tutumlarının alışkanlık haline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle rehabilitasyon süreci, karşılıklı iletişim

²³⁷ Cüceloğlu, 2014, s. 523.

²³⁸ Jessica Senehi, "Building Peace Storytelling to Transform Conflicts Constructively", *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009, s. 207.

²³⁹ Cüceloğlu, 2014, s. 523.

²⁴⁰ Paula Devine, "Shared and Safe? Good Relations Policy and Attitudes", <http://www.ark.ac.uk/publications/updates/Update90.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 9.

kanallarını açarak tarafların birbirlerini dışlayıcı fiillerini sonlandırmayı amaçladığı söylenebilir.

Çatışma yaşayan toplumların davranışlarını etkileyen tutumlarından en çok görüneni önyargılardır. Önyargı, kökü derinlerde bulunan olumsuz bir tutumdur. Önyargılar birçok sosyal olayda kendini gösterebilmektedir. Etnik çatışmalarda önyargı iki temel unsura dayanabilir: i-) toplumun belli bir kesimine olumsuz bir duyguyu ifade edebilir. ii-) Toplumun belli bir kesimini hiç tanımadan bilmeden yargılamak (stereotype) anlamını taşıyabilir.²⁴¹

Çatışmayı dönüştürme safhasında “rehabilitasyon” sürecini gerekli kılan nedenler, çatışma taraflarının önyargılarının kaynakları ile yakından ilgilidir. Çünkü önyargı çoğunlukla çocuklukta öğrenilmektedir. Çocukların ötekiye karşı geliştirdiği önyargılar çoğunlukla ailede başlamakta ve çocukların eğitim hayatı doğrultusunda devam etmekte, çocuğun çevresi ve mahallesi bu önyargıların daha da büyümesine katkı sunabilmektedir. Özellikle etnik çatışmaların yaşandığı toplumlarda çocuklar için, öteki toplum üyeleri ile iletişime geçmek veya etkileşimde bulunmak daha zordur. Baskın toplum kesimini temsil eden otoriter bir çevrenin içerisinde “öteki” toplum üyeleri hakkında çocukların zihinlerine önyargılar yerleştirilebilir. Başka bir ifade ile çevrenin çocuklara “ötekiler” hakkında öğrettiği yargıların çocuklardan değiştirilemez ve sorgulanamaz olarak kabul edilmesi istenebilir. Bu önyargıların tersinin çocukların zihinlerinde düşünmesine çoğu zaman çevre müsaade vermeyebilir. Bu süreç çoğu zaman grup üyeliğinin doğal bir sonucu olduğu algısı ile toplumda kendisine taban oluşturabilir. Bu süreç biz ve onlar algısının tam olarak netleştiği aşamayı ifade eder.

Çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon "biz" ve "onlar" algısının oluşmasına sebep olan önyargıların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Rehabilitasyon sürecinde öteki kavramının ortadan kaldırılması için tarafların eşit sosyal statüye sahip olmaları için reformlar ve düzenlemeler yapılmalıdır. Burada önemli olan, devletin reform ve düzenlemeler konusunda meşru bir otorite olarak

²⁴¹ Cüceloğlu, 2014, s. 543.

gerekli iradeyi gösterebilmesidir. Önyargıların kırılması hususunda devlet her iki kesimi ortak bir gelecek amacı çerçevesinde biraraya getirmelidir. Çatışan tarafların önyargılarının, tutum ve davranışlarının değiştirilmesinde en önemli husus sosyal kapasite inşasıdır. Sosyal kapasite inşası rehabilitasyon aşaması diye tanımladığımız bu dönüştürme sürecine aileden, komşuya, okuldan kültürel unsurlara desteği ifade eder.²⁴² Çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon süreci başarılı olursa sosyal kapasite git gide artma meyilinde olacaktır.

Çatışma sonrası tarafların davranışlarında ve tutumlarında değişiklik olmaması toplumsal travmanın büyümesine sebep olabilir. Sivil savaş sonrası sosyal travmaların toplumda en çok görüleni intiharlardır. Kuzey İrlanda'da intihar edenlerin çoğunun ruhsal bir sağlık problemi olmamasına rağmen, iç savaş döneminde yaşananlar sivil savaş sonrası toplumun ruh sağlığına etki etmiştir.²⁴³ Bu nedenle çatışma sonrası rehabilitasyon sürecini gerekli kılan bir diğer sebep, toplumun ruhsal sağlığının korunmasıdır. Çünkü sivil savaş sonrası Kuzey İrlanda'da toplumsal stres ve sosyal travma oranı çok yüksektir. Protestan ve Katolikler arasında yaşanan çatışma dolayısıyla yaşanan travmanın %39'u geçmişin kötü anıları sebebiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle travma yaşayan kişilerin büyük bir bölümü (%16) çatışma esnasında yakınına kaybedenlerden oluşmaktadır.²⁴⁴ Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon sürecinin gerekli olduğunu ortaya koyan bir diğer neden ise, Kuzey İrlanda toplumunun %60,6'sının geçmiş dönemde yaşanan çatışmalar sebebiyle travmaya sebep olacak kötü bir olay yaşamış olmasıdır. Kuzey İrlanda'da yaşayanların %16,9'u ise ölümlere şahitlik yapmıştır.²⁴⁵ Çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde Kuzey İrlanda'da çatışmanın taraflarının birbirlerine karşı önyargıları, olumsuz tutum ve davranışları, reformlar ve eğitimlerle değiştirilerek ortak bir gelecek fikrinin toplum tabanında kabul edilmesi hedeflemiştir.

²⁴² Senehi, 2009, s. 221.

²⁴³ Urphy S, Corry C, Bolton D, et al., "Patterns of Suicidal Ideation and Behavior in Northern Ireland and Associations with Conflict Related Trauma", PLoS ONE 9(3): e91532. doi:10.1371/journal.pone.0091532, 2014, s. 1.

²⁴⁴ Corry C, Bolton D, et al., 2014, s. 2.

²⁴⁵ Corry C, Bolton D, et al., 2014, s. 4-5.

1.3.1. Rehabilitasyon Teorisinin Gelişimi ve Uygulanabilirliği

Rehabilitasyon aşaması; güvenlik, iç politik düzenleme ve yönetim, yoksulluk, eğitim ve sosyal yapı, fonlar ve iyi bir koodinasyon sürecini içermektedir.²⁴⁶ Oxford İngilizce sözlükte belirtildiği üzere Rehebitasyon, bir şeyi önceki haline getirme olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁷ Bu tanımın, rehabilitasyon kavramının anlamını daralttığı iddia edilebilir. Çünkü rehabilitasyon var olan şeyin önceki haline gelmesi olarak tanımlanırsa, iç savaşlar süreklilik alabilir. Rehabilitasyon, iç savaşa giden sürece sebep olan nedenlerin de ortadan kaldırılmasını ifade eder. Eğer sebepler ortadan kaldırılmazsa tarafların iç savaş öncesi gizli çatışma dönemine dönmelerine neden olabilir. Rehabilitasyon aşaması, rehabilite edilmesi gereken kişilerin iyi ve doğru bir şekilde anlaşılması anlamına gelir.²⁴⁸

Modern reहेbitasyon, sosyal ve psikolojik iyileştirme sürecine odaklanmıştır ve modern rehabilitasyonun başlangıcı 1. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de yapılan çalışmalara dayandırılabilir.²⁴⁹ Özünde unutulmaması gereken nokta reहेbitasyon bireysel olduğu kadar sosyal bir projedir.²⁵⁰

Rehebitasyon teorisine yöneltilen eleştirisi, rehabilitasyonun sadece medikal süreç olarak ele alınmasıdır. Bunun yanında yeni bilim dalları psikoloji, krimonoloji ve psikiyatri suçluların suçu işleminin sebeplerinin biyolojik, psikolojik eksiklikten kaynaklanabileceğini belirtmektedir.²⁵¹ Rehabilitasyon kavramı, gelişimi itibariyle yaşanan felaketler sonrası mağdurlara yardımcı ifade etmekle birlikte felaket sonrası hayatta kalanların fiziksel sorunlarını giderme, psikolojik ve sosyal iyileştirme anlamında da sıklıkla kullanılmaktadır. Yani rehabilitasyon kavramını konu edinen çalışmalarda sadece medikal ihtiyaçların

²⁴⁶ Nicolas E. Walsh Wendy S. Walsh, "Rehabilitation of Landmine Victims the Ultimate Challenge", *Bulletin of the World Health Organization*, Vol.81 No.9, 2003, s. 665.

²⁴⁷ McNeill, Fergus, "Punishment as Rehabilitation. In: Bruinsma", Gerben and Weisburd, David (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* New York: Springer, 2014, s.4196.

²⁴⁸ Todd, 1918, s. 2.

²⁴⁹ Fergus McNeill, Four Forms of 'Offender' Rehabilitation: Towards an Interdisciplinary Perspective, *Legal and Criminological Psychology*, Vol. 17. 2012,, s. 7-8.

²⁵⁰ McNeill, 2012, s. 17.

²⁵¹ Rehabilitation Theory, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 832.

veya sadece asker odaklı kavramsal gelişmelerin dikkate alınmasının çalışmaların eksik kalmasına sebep olacağı söylenebilir. Rehabilitasyon teorisi hakkında kesin sınırları belli bir model ortaya koymak pek mümkün değildir. ²⁵²

Rehabilitasyon, insanların sosyo-psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Bu tarz bir rehabilitasyon, Batı tarzı rehabilitasyon olarak literatürde bilinmektedir. Aslında batı tarzı reabilitasyon diye bir tarzın oluşması da geleneksel yöntemlerin, yani aile ve çevrenin “insana” tek başına yetememesinden kaynaklandığı iddia edilebilir. Batı tarzı rehabilitasyon, daha profesyonel bir yapının hayata geçmesini sağlamıştır.²⁵³ Batı tarzı reabilitasyon teorisinin medikal ihtiyaçlar, sosyal reformlar, kültürel değerler, kararlı bir iktidar ve karar alıcıların birleşmesinden oluştuğu söylenebilir.

Rehabilitasyon teorisinin gelişimi, ortaya çıkmasına sebep olan koşullar ile yakından ilgilidir. Reabilitasyon, savaşlarda yaralanan insanları ilgilendiren bir sağlık sistemi olarak ortaya çıkmıştır.²⁵⁴ Savaş, doğası itibariyle sadece savaşanları etkilemez. Bu koşullarda rehabilitasyon aşaması toplumun her şeyi şiddet ile çözemeyeceğini topluma öğretme sürecidir.²⁵⁵ Rehabilitasyon teorisi çoğu zaman uygulamada sadece askerleri konu edinen bir süreç gibi ele alınmış, sivilleri de içine alacak bir çerçeve sunamamıştır.²⁵⁶ Bu çalışma iç savaş yaşayan ülkelerde sadece silahlı kuvvetleri değil; bunun yanında sivillerin de iç savaş sonrası sosyal yaşamına etki eden savaş halinden kurtulmasını sağlayacak sürecin nasıl ve hangi araçlarla sağlanabileceğini belirtmeye çalışmaktadır.

²⁵² Yasemin Aysan, Ian Davis, *Rehabilitation and Reconstruction Disaster Management Training Programme*, ABD: UN, 1993, s. 10.

²⁵³ Filipa Neto Marques, *Rehabilitation and Reintegration of the Former Child Soldiers in Mozambique*, Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, Best Paper Series, Symposium on Global Issues in Public Administration, Mart 2001, s. 25.

²⁵⁴ J. T. H. Connor Isis, “War's Waste: Rehabilitation in World War I America. War's Waste: Rehabilitation in World War I America by Beth Linker Review”, *Chicago Journal*, Vol. 103, No. 2, June 2012, s. 419.

²⁵⁵ Marques, 2001, s. 32.

²⁵⁶ Michael P. Frain, Mary Bethel, Malachy Bishop, A Roadmap for Rehabilitation Counseling to Serve Military Veterans with Disabilities *Journal of Rehabilitation*, Volume 76, No. 1, 2010, s. 16.

1.3.2. Tarafların Toplumsal Entegrasyonu

Toplumsal entegrasyon, rehabilitasyon sürecinin çok önemli bir ayağıdır. Entegrasyon birçok şekilde tanımlanabilmektedir. Toplumsal entegrasyon vatandaşların hepsinin eşit olması, aynı fırsat eşitliğine sahip olması anlamını taşır. Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi'nde, 1995 yılında, 3 gündem üzerinde durulmuştur: i-) yoksulluğun azaltılması, ii-) işsizliğin azaltılması, iii-) sosyal entegrasyonun sağlanması. Sosyal entegrasyon diğer gündem maddeleri ile çok ilintili olmakla birlikte en geniş anlamı içeren kavramdır.²⁵⁷ Bu bağlamda toplumun bütün kesimlerinin uyumunun, etkileşiminin ve dayanışmasının ilerlemesi olarak toplumsal entegrasyon anlaşılabilir. Toplumsal entegrasyon esnasında tek düzelikten kaçınılması gerekiyor, eğer iktidar çok kültürlü bir topluma tek kültür dayatırsa sosyal entegrasyonun sağlanmasının pek mümkün olmadığı söylenebilir. Devletlerin sosyal entegrasyon konusunda zayıf kalmasının diğer önemli sebebi, devletlerin sosyal devlet algısından uzaklaşmasıdır. Öncelikle iç savaş yaşayan toplumların şiddetsiz ortama alışma sürecinde devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmesi gerekir. Devletin hastane, okul, güvenlik gibi sosyal konularda toplumun tümünü kapsayacak hizmetleri verememesi, toplumsal entegrasyonun sağlanmasını olumsuz etkileyebilir. Rehabilitasyon sürecinde böylesi olumsuz bir tablo ile karşılaşmamak için toplumun demokratik katılımının güçlendirilmesi, demokratik organların kuvvetlendirilmesi gerekir.²⁵⁸

Rehabilitasyon teorisinin saç ayağını oluşturan toplumsal entegrasyon konusunda geniş bir teori ve uygulama temelinden yoksun olunması rehabilitasyon teorisinin gelişmekte olan bir yaklaşım olduğu kanısını öne çıkarmaktadır. Entegrasyon kesin bir sosyal yapının segmenlerinin karşılıklı etkileşimini ifade eder. Burada problem, entegrasyon kavramının etkileşimlerin veya ilişkilerin uyumlu olduğunu var saymasından kaynaklanmaktadır.²⁵⁹ Bundan dolayı entegrasyon farklı bakış açılarına göre anlam kazanabilmektedir, Bazılarına göre

²⁵⁷ *Social Integration: Approaches and Issues*, UNRISD Briefing Paper No. 1, World Summit for Social Development, March 1994, s. 6.

²⁵⁸ *Social Integration*, 1994, s. 6.

²⁵⁹ Vida Beresnevièiütè, *Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches, Adaptation of Ethnic Minorities* *Ethnicity Studies*, I S B N 9 9 5 5 - 1 2 - 0 4 4 - 4, 2 0 0 3, s. 97.

entegrasyon asimilasyonu çağrıştırırken bazılarında göre işbirliği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada toplumsal entegrasyon tarafların toplumsal uzlaşması olarak farz edilmektedir. Entegrasyon kavramına farklı anlamların yüklenmesine sebep olan ise kavramın bürokratik bir konu mu yoksa hukuki bir konu mu olduğuna dair tartışmadır. Fakat bu tartışmaların kaçırdığı nokta entegrasyonun sosyal bir konu olmasıdır. Bürokratik bir entegrasyon tanımı zorlayıcı olabilirken hukuki bir entegrasyon ise, yaptırımları beraberinde getirebilmektedir. Sosyal entegrasyonun ise, rızaya dayalı ve uzlaşmacı olduğu söylenebilir.²⁶⁰

Etnik çatışmalar yaşayan toplumlarda rehabilitasyon aşaması sosyal entegrasyon odaklı olmalıdır. Sosyal entegrasyon her ne kadar toplumsal bir gelişme olarak farz edilse de bireyin kendisiyle yakından ilgilidir. Bireyin iç savaş öncesi ve sonrası kendi sosyal statüsünde eşitlik ve kapasitesini kullanma ve karşılığında elde ettiği sosyal statü arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Sosyal katılımcı bir yapının oluşması etnik çatışmaların önüne geçerek toplumsal entegrasyonun sağlanmasına olumlu katkı sunabilir. Bu bağlamda etnik çatışma sonrası çatışmayı dönüştürme safhasında toplumun rehabilitasyonuna en önemli katkı vatandaşın oy verme hakkına sahip olması, protesto ederek ve dilekçe yazarak hakkını arayabilmesidir. Bu tür sosyal katılımı motive edici adımlar, toplumun ortak noktalarda buluşmasını kolaylaştırabilir.²⁶¹

Toplumsal entegrasyonu tersten okursak, toplumun çoğunluğunu oluşturan egemen kesimin avantajlarının aksine, azınlık grupları çoğunluğa göre daha dezavantajlıdır. Bu koşullarda yani egemen sınıf tarafından yönetilen toplum kesimleri; ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel bağlamda kendilerini dışlanmış hissedebilirler. Toplumsal entegrasyon, sağlıklı bir şekilde sağlanırsa egemen olmayan diğer toplumsal kesimler kendini dışlanmış hissedebilir. İşte bu noktada toplumsal entegrasyonun sağlıklı ilerlemesi için rehabilitasyon aşaması, toplumsal dışlanmışlığa sebep olabilecek unsurların önlenmesini amaçlar.²⁶²

²⁶⁰ Beresneviūtė, 2003, s. 98.

²⁶¹ Beresneviūtė, 2003, s. 99.

²⁶² Lindblad, Popkewitz, 2001, s. 6.

Toplumsal entegrasyon sürecinde rehabilitasyona ihtiyaç duyulmasının sebebi, toplumsal bağlamda toplumun her kesiminin katılımcı bir yapıda yöneten kesime etki edememesi ile yakından ilgilidir. Diğer taraftan sosyal sermaye ve beşerî sermaye arasında paralel bir ilişki söz konusudur. Toplumsal taban ne kadar güçlenirse topluma bu o kadar olumlu yansır. Toplum kesimleri arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi dengelerin bozuk olması, entegrasyonu olumsuz etkiler. Bu bağlamda rehabilitasyon aşaması toplumların katılımcılığını arttırarak toplumda bir denge oluşturmayı amaçlar. Dolayısıyla beşerî sermayenin gelişimi sivil topluma olumlu yönde katkı sağlar. Beşerî sermayenin güçlenmesi ve entegrasyonun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi ise savaş sonrası eğitim, ulaşım, sağlık ve iletişim gibi sektörlerde iyi bir yapılanma ile mümkündür.²⁶³

Sivil toplum kuruluşları bilinenin aksine bazen çatışmaları hızlandırabilmekte hatta kışkırtma yapabilmektedir. Bu bağlamda çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında rehabilitasyon aşamasında STK'ların da kendini gözden geçirmesi gerekebilir. Kuzey İrlanda Sivil Haklar Derneği Katoliklerin rahatsızlıklarını dile getirmek için ayrımcı politikalara dikkat çekmeye çalışmış bunun propagandasını yapmıştır. Sivil toplum örgütleri Kuzey İrlanda sorununda şiddetin hâkim olmasına belli dönemlerde neden olmuşlardır. Kuzey İrlanda Sivil Haklar Derneği'nin önderliğinde, 1972 yılında aşırı milliyetçi ve ayrıştırıcı propaganda sonucunda kanlı pazar olarak anılan olaylar yaşanmıştır. *Hayırlı Cuma Antlaşması*'ndan sonra STK'lar sosyal politikaların belirlenmesinde siyasal partilerden olumlu anlamda daha çok etkili olmuşlardır.²⁶⁴ Barış sürecinde sivil toplumun hareketli olması, Kuzey İrlanda'nın toplamda 5000 adet STK rakamına ulaşmasını sağlamıştır. Rehabilitasyon bağlamında sivil toplum kuruluşlarının en önemli avantajı yerel bölgelere hitap edebilme gücüdür. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'da sivil toplum örgütleri, kurbanların başlarından geçen olayları anlattıkları programlar, diyalog grupları, problem çözme çalışmaları düzenlemişlerdir. Böylece toplumun

²⁶³ Beresnevièiûtè, 2003, s. 102-107.

²⁶⁴ Thiessen, C. , Byrne, S. , Skarlato, O. ve Tennet, Civil Society Leaders and Northern Ireland's Peace Process: Hopes and Fears for the Future", *P. Humanity & Society*, Volume 34 (1), 2010, s. 5.

rehabilitasyonuna olumlu katkı yapmışlar ve bu toplumsal entegrasyona olumlu yansımıştır.²⁶⁵

Kuzey İrlanda'da STK'lar, AB ile bütünleşme yolunda önemli adımlar atılmasına hizmet etmişlerdir. Bu süreçte özgürlüklerin artırılması hususunda önemli çabalar sarf edilmiştir. Toplumsal entegrasyon bağlamında STK'ların yapabileceği en önemli çalışmalardan biri farklı bölgelerden ve farklı kimliklerden insanların seyahat etme özgürlüğünün artırılmasına yardımcı olmaktır. Böylece bölgelerarası mobilizasyon hızlanmış olacaktır.²⁶⁶

Çatışmanın dönüştürülmesi hususunda önemli rol oynayan bir diğer aktör kiliselerdir. Kuzey İrlanda toplumunun barış sürecinde mobilizasyonu artırması sonucunda özellikle iş arama için yerlerini değiştiren farklı kimlik ve mezheplere inananların hoşgörü ile karşılanması gerektiği konusunda kilise sorumluluk olarak hoşgörü çağrısında bulunmuştur.²⁶⁷

Etnik çatışmalar çoğu zaman beşerî sermayenin araçlarının bir grubun elinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı iç savaş sonrası toplumsal sermaye araçlarının dağılımı eşit dağıtılmazsa sorun yineleyebilir. Bunun için rehabilitasyon aşamasında eğitim, sağlık gibi sektörlerden herkesin eşit ve adil şekilde yararlanması sağlanmalıdır. Toplumsal entegrasyonda diğer önemli husus tarafların birbirine güvenmemesidir. Eğer güven sağlanamazsa taraflar arasında karşılıklı etkileşimin artması azalacaktır. Rehabilitasyon aşamasında taraflar arasında güven ortamını arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.²⁶⁸

Toplumsal güvenlik, Soğuk Savaş döneminde “egemenliği” en önemli değer olarak görmüştür. Bir bakıma bu süreç ulus devletin egemenliğini gösterme veya test etme dönemine rastlamaktadır.²⁶⁹ Başka bir ifade ile bu dönem, iç savaşın ortaya çıkma sebeplerinin palazlandığı süreçtir. Soğuk Savaş döneminin bitmesinin

²⁶⁵ Lindblad, Popkewitz, 2001, s. 6.

²⁶⁶ Byrne, Skarlato ve Tennen, 2010, s. 13.

²⁶⁷ Byrne, Skarlato ve Tennen, 2010, s. 14.

²⁶⁸ Beresnevičiūtė, 2003, s. 103.

²⁶⁹ Nilüfer Karacasulu, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşaaacı Yaklaşım”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, No: 9, 2007, s. 86.

akabinde iç savaşların artmasının sebeplerinden bir tanesi de devletlerin görece özerkliğini artırarak dış dünyadan bağımsız kendi egemenlik alanlarına yoğunlaşmalarından kaynaklanmaktadır.

Sosyal entegrasyon bağlamında, sosyal inşacı toplumsal güvenlik yaklaşımı kimliği amaç edinmekte toplumun geleneklerinden hareketle dil, kültür, din ve ulusal kimliklerinin korunmasını önermektedir. Bu bağlamda rehabilitasyon süreci, toplumu oluşturan tarafların geleneksel dilini, kültürünü ve ulusal kimliğini koruyarak toplumsal entegrasyonun sağlanmasına katkıda bulunur.²⁷⁰

Çoğulcu güvenlik toplumu fikri, iç savaş yaşayan ülkelerin benimseyeceği bir strateji olabilir. Çoğulcu güvenlik toplumu ülke sınırları içerisinde çoğulcu bir yapıda insanların birbirine güvendiği toplumu tarif etmektedir. Sosyal inşacılar kimliğin toplumsal barışa etkisinin irdelenmesini destekler. Bu bağlamda iktidarın kullanacağı dil ve bunun toplumsal tabanda nasıl algılanacağı ve 'öteki'nin nasıl değiştiğinin incelenmesini önerir.²⁷¹

Kuzey İrlanda'da barış sürecinde çatışmanın dönüştürülmesi konusunda rehabilitasyon sürecinin devam etmesini gerekli gösteren en önemli göstergelerden birisi 2013 yılında yapılan anket çalışmasıdır. Bu çalışmada geleceğe dair Katolik ve Protestan halkın korkuları %34 civarındadır. Siyasal yönden barış sürecinin başarısız olacağına dair endişeler %17 civarındadır. Şiddetin tekrar ortaya çıkma ihtimalinden ise halkın %21'i korkmaktadır. 2000'li yıllarda yapılan çalışmalarda halkın bir arada yaşamadan dolayı korku ve endişeleri %80'leri buluyorken yaklaşık 13 yıl sonra bu korkularda gözle görülür bir azalma olmuştur. Fakat bu olumlu hava Kuzey İrlanda toplum kesimleri arasında korkuları tamamen sona erdirememiştir.²⁷² Fakat iyi uygulanan bir rehabilitasyon sürecinin toplumsal entegrasyona olumlu katkı sağladığı iddia edilebilir.

Kısaca toplumsal entegrasyon, sivil toplum örgütlerinin aktif olduğu bir süreci betimlemektedir. Bu bağlamda rehabilitasyon süreci farklı toplum

²⁷⁰ Karacasulu, 2007, s. 93.

²⁷¹ Karacasulu, 2007, s. 86.

²⁷² Byrne, Skarlato ve Tennes, 2010, s. 12-13.

kesimlerinin temsilcisi STK ve diğer kurumların toplumsal etkileşimi arttırmalarını nasıl sağlayacağı hususunda yol gösterici konumdadır.

1.3.3. Etnik Ayrılıkçı Örgütlerin Rehabilitasyonu

Toplum temelinde yükselmeyen başka bir ifade ile katılımcı olmayan yani çatışmanın tüm paydaşlarını kapsamayan bir ateşkesin veya antlaşmanın barışın garantisi olarak kabul edilmesi yanıltıcı olabilir. Çünkü bu durum çatışmaya sebep olan ana nedenlerin ortadan kaldırılmadığı bir ortamı ifade eder. Çatışma sonrası silahlı bir örgütün rehabilitasyon süreci; örgütün silahsızlandırılmasını, tasfiyesini ve topluma entegre edilme sürecini kapsar. Bu bağlamda, silahlı çatışmanın bitmesi barışın sağlanacağı anlamına gelmediği gibi, barışın olmayacağı anlamına da gelmez. Burada önemli olan örgütün, rehabilitasyon sürecini başarı ile tamamlanması hususudur. Diğer önemli nokta çatışma sonrası örgütsel rehabilitasyon sürecinin ne zaman başlayacağıdır. Çünkü örgütsel rehabilitasyon sürecinin zamanında başlamaması, başarılı bir sonucun elde edilememesine neden olabilir.²⁷³ İç savaş yaşayan ülkelerden El Salvador, Kamboçya, Mozambik, Angola, Liberya’da örgütlerin çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde silah bırakma, dönüştürme ve entegrasyon aşamaları uygulanmaya çalışılmıştır. Bu ülkelerde uygulamada örgütsel rehabilitasyon sürecinin başarısız olmasının en önemli sebebi çoğu zaman örgütsel rehabilitasyonun, çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinden bağımsız hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Örgütsel rehabilitasyonun zamanlama olarak iç savaş bitiminde uygulanması gereklidir. Örgütsel rehabilitasyonun ve çatışma sonrası dönüştürme aşamalarının belli bir yol haritasında koordineli şekilde gitmesi, zamanlamadan kaynaklanan aksaklıkların önüne geçebilir.²⁷⁴ Bu bağlamda iyi hazırlanmış bir güvenlik sektörü reformu etnik ayrılıkçı bir örgütün rehabilitasyonunun başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı

²⁷³ Lilli Banholzer, When Do Disarmament, Demobilisation and Reintegration Programmes Succeed?, *Discussion Paper 8/2014*, s. 17. Ayrıca bakınız: Tamar Hermann, “Reconciliation: Reflections on the Theoretical and Practical Utility of the Term”, içinde *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), New York: Oxford University Press, 2004, s. 47.

²⁷⁴ Banholzer, 2014, s. 17.

olabilir. Güvenlik sektörü reformu ile halkın güvenliğini sağlayacak sivil silahlı güç yaratılması öngörülmektedir.²⁷⁵

Örgütün rehabilitasyon süreci masraflı ve pahalı bir iş olsa da, bütünleşmenin uzun dönemde kazandıracığı insan gücü ve yatırım kapasitesi rehabilitasyon sürecinin cazibesini arttırabilmektedir.²⁷⁶ Örgütün rehabilite edilme sürecinin bir toplumsal mühendislik olarak ele alınması,²⁷⁷ toplumsal etkileşimin gözden kaçırılmasına sebep olabilir. Örgütün silah bırakması, tasfiyesi veya bütünleşmesi toplumun bütün kesimlerini kapsamaması ve iktidarın karşılıklı etkileşimi ile mümkün olabilir. İktidarın toplum mühendisliğine soyunması örgütsel rehabilitasyonun başarıya ulaşmasını önleyebilir. Silah bıraktırma uzun dönemli bir barış için asgari ihtiyaçları karşılayan bir ortamın yaratılmasını ve sürdürülmesini sağlayan mekanizmalardan biridir.²⁷⁸

Örgütlerin rehabilitasyon sürecinde bir diğer yöntem halkın silahsızlanma sürecinde yerel normların kuvvetlendirilerek yerel kanaat önderlerinin daha aktif rol almasının sağlanması ile yapılabilir. Bu yöntem özellikle toplumsal tabanda daha çok kabul görebilir.²⁷⁹ Silahları bırakma örgütün elindeki silahların imhası veya mühimmatların sayımı ve toplanması anlamına gelmektedir. Sivil halkın silahlarını ve örgütün silahlarının toplanması ve silahların alındı belgesi verilerek devlet veya üçüncü tarafın kontrolünde saklanması sürecini kapsar. Kuzey İrlanda'da silahları toprağa gömme bir imha yöntemi olarak kullanılmıştır.²⁸⁰

Silahlı örgüt aracılığı ile yıllardır silahla birlikte yaşamış insanlara belli bir miktar para vererek bu insanların topluma entegrasyonunu beklemek doğru bir yol olmayabilir. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre (ILO) başarılı bir yeniden entegrasyon süreci, eski savaşçıların yeni düzene motivasyonu arttırabilir. Bu süreç toplumsal tabanın gelişmeleri desteklemesi ve istihdam ortamının yaratılması

²⁷⁵ Banholzer, 2014, s. 17.

²⁷⁶ Sefer Yılmaz, "Silahlı Örgütler Üzerinde Çatışma Yönetimi: Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme", *Yönetim ve Ekonomi*, Yıl:2013, Cilt:20, Sayı:1, s. 330

²⁷⁷ Yılmaz, 2013, s. 330

²⁷⁸ Yılmaz, 2013, s. 330

²⁷⁹ Alpaslan Özerdem, *Savaş Sonras Yeniden Yapılanma*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013, s. 27.

²⁸⁰ Yılmaz, 2013, s. 330

sayesinde başarılı bir rehabilitasyon sağlayabilir.²⁸¹ Çatışma sonrası örgütün rehabilitasyonu silah bırakan isyancıların yeni toplumsal düzene uyumlarını arttırmayı ve bununla birlikte toplumun bu sürece hazırlanmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Çatışma sonrası süreçte örgütün rehabilitasyon süreci, karşı tarafların güven ortamını sağlar. Bu bağlamda çatışmanın taraflarının birbirine güvenmesinin sağlanması rehabilitasyon sürecinin sürekliliğine olumlu katkı yapabilir. Etnik ayrılıkçı örgütün rehabilitasyon süreci, silahsızlanma, tasfiye ve entegrasyon süreçlerini içermelidir.

Etnik ayrılıkçı örgütün rehabilitasyon süreci içerisinde "tasfiye" kavramının ortadan kaldırma anlamında kullanılması yerine, isyancı güçlerin siyasallaştırılması, istek ve taleplerinin şiddet kullanmadan dile getirilmesi şeklinde kullanılmalıdır. Çünkü rehabilitasyon sürecinde örgütün silah bırakması, problemin tamamen çözüleceği anlamına gelmez. Örgüt silah bıraksa da, etnik dinsel ayaklanmalara sebep olan istek ve taleplerin ortadan kalkmayacağı düşünülmesi gerekir. Bu bağlamda rehabilitasyon sürecinde "örgütün tasfiyesi", etnik ayrılıkçı örgütün toplumsal tabanının istek ve taleplerin siyasal yollardan dile getirmesini ifade etmelidir. Tasfiye aşamasının başarılı olması için, şiddetin tarafı olan etnik ayrılıkçı örgütün komuta yapısının siyasallaştırılmasına çaba sarf edilmelidir.

Tasfiye sürecini sadece örgütün militanlarının topluma entegre edilmesi olarak kabul eden çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalara göre, örgütün tasfiyesi sürecinin ilk adımı planlama aşamasıdır. İkinci aşama kamplara alma, üçüncü aşama kayıt, dördüncü aşama oryantasyon, beşinci aşama salıvermedir.²⁸² Örgüt üyelerinin teslim olma süreci ve salıverilmesinin cesaretlendirici ve işbirliğine olan güveni artırıcı²⁸³ etkide olduğu iddia edilse de, bu tür tasfiyelerde en çok yaşanan problem, uygulamada herşeyin planlandığı gibi gitmemesidir. Bunun neticesinde etnik ayrılıkçı örgütün destek aldığı taban, bu plan ve zamanlamaya

²⁸¹ Özerdem, 2013, s. 21.

²⁸² Yılmaz, 2013, s. 333.

²⁸³ Yılmaz, 2013, s. 335.

uymayabilmektedir. Bundan dolayı çatışma sonrası rehabilitasyon aşaması içerisinde “tasfiye” siyasallaştırılma olarak da değerlendirilebilir.

Örgütün “tasfiyesi” sürecinde toplum üzerinde çatışmaların etkilerinin hafifletilmesi gerekir, en azından hafifletileceğine dair bir program hazırlanmalıdır. Özellikle anne ve babalarını kaybeden çocukların barışa hazırlanması gerekebilir.²⁸⁴

Örgütsel rehabilitasyonun temel amaçlarından biri, militanın sivil yaşamında doğru kararlar vermesini sağlayarak olgun davranışlar sergilemesine yardımcı olmaktır.²⁸⁵ Fakat burada en önemli husus neyin doğru neyin yanlış olduğu tartışmasıdır. Bir bakıma örgütte uzun yıllar görev almış bir militanın alışkanlıklarından ve dünyayı algılama biçiminden kurtulması çok zor ve uzun bir süreçle mümkün olabilir. Örgütsel rehabilitasyonun kısa süreli amacı militanların kanuna uymalarının sağlanmasıdır. Uzun dönemli beklenti ise, hukuğun etkin olduğu bir düzende hakkını arama ve hukuk dışında çözüm yollarının sivil yaşamda tercih etmemeleri üzerine olmalıdır. Rehabilitasyon süreci başarılı olacak şekilde uygulandığında hukuksuz davranan kişilerin daha uyumlu davrandıkları gözlenmiştir.²⁸⁶

Eski militanların ekonomik olarak topluma başarısız entegrasyonu, ekonomik ve sosyal olarak yeni bir şiddet sarmalının ortaya çıkmasına sebep olabilir. İç savaşın yaşandığı ülkelerde ekonominin çok kırılğan olması ve silah bırakan militanların iş bulamaması, yeni suç gruplarının oluşmasına sebep olabilmektedir. Bundan dolayı silah bırakma sürecinden önce iyi bir ekonomik planlanma yapılmalıdır.²⁸⁷

Yıllarca sorunlarını silah ile çözmeye çalışmış militanların aile yaşamını benimsemesi ve toplumun diğer kesimleri ile etkileşimini arttırması bazı zorluklar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bunun için militanların sosyal yaşamını

²⁸⁴ Yılmaz, 2013, s. 333.

²⁸⁵ Tinka Veldhuis, *Designing Rehabilitation and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders: A Realist Approach*, *ICCT Research Paper*, March 2012, s. 3.

²⁸⁶ Veldhuis, 2012, s. 16.

²⁸⁷ Banholzer, 2014, s. 3.

kolaylaştırıcı önlemler alınmalı bunun yanında militanların zihinsel olarak barışa hazır olmalarını sağlayacak ve bunun sürdürülmesini kolaylaştıracak bir programın uygulanması gerekmektedir. Bunun yakın tarihteki en önemli örneği Kuzey İrlanda'da yaşanmıştır. 5000 militan Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon sürecinde topluma entegre edilmeye çalışılmıştır.²⁸⁸

Çocuk askerlerin çatışma sonrası rehabilitasyon aşamasında topluma entegre edilmesi çok önemlidir. Çünkü çocuk askerler sivil yaşama alışmada çok büyük zorluklar yaşamaktadır. Çatışma sonrası rehabilitasyon aşamasında militanların topluma entegre edilmesi amacıyla öncelikle militanların sivil hayatta yaşamlarını devam ettirebilmeleri için toplum tarafından kabullenilmelerine yardımcı olunmalıdır. İkinci önemli husus eğitim konusudur. Militanların büyük bir bölümü eğitimlerine ara vermiş insanlardan oluşur.²⁸⁹ Militanların tekrar eğitimlerini çatışma sonrasında tamamlaması yaş ve ekonomik sebeplerle pek mümkün olmayabilmektedir. Uygulanabilecek eğitim programları özellikle insan hakları ve demokrasi içerikli çalıştaylar, militanların eğitimsel olarak sivil topluma daha fazla hazır olmalarını sağlayabilir. Militanların çatışmayı dönüştürme sürecinde rehabilitasyon aşamasında eğitim ve mali yardımların yanında psikolojik destek almaları da çok önemlidir. Çocukların toplumu suçlu gibi görme veya kendilerini suçlu gibi hissetme algılarından kurtulmaları gerekir.²⁹⁰ İç savaş toplumda belirli bölünelere sebep olmuştur. Örgütsel rehabilitasyon aşamasında tamamen eski savaşçıları hedef alan rehabilitasyon programları toplumda var olan ön yargı ve tutumları olumsuz etkileyebilir. Bundan dolayı eski militanlara uygulanacak programlar toplumun her kesimini içermelidir.²⁹¹

1.3.4. Çatışma Sonrası Silahlı Kuvvetlerin Rehabilitasyonu

Çatışma sonrası silahlı kuvvetlerin rehabilitasyonu aşaması ikiye ayrılarak incelenebilir. İlk olarak, silahlı kuvvetlerin rehabilitasyonu: iç savaşta yaralanan askerlerin hem mental hem de fiziksel rehabilitasyon süreci olarak analiz edilebilir.

²⁸⁸ Banholzer, 2014, s. 6-9.

²⁸⁹ Banholzer, 2014, s. 13.

²⁹⁰ Banholzer, 2014, s. 14.

²⁹¹ Özerdem, 2013, s. 43.

İkinci olarak, silahlı kuvvetlerin rehabilitasyonu silahlı kuvvetlerin sivilleşmesi şeklinde incelenebilir.

Çatışma sonrası silahlı kuvvetlerin fiziksel ve mental olarak rahatlama amacını sağlamak için ABD'de başlatılan çalışmaların ABD'de başladığı söylenebilir. ABD'de 1818 yılından itibaren gazilere aylık 20 dolar maaş verilmeye başlanmıştır. Gazilerin sosyal yaşama daha kolay entegre edilmesini sağlayacak önemli projelerden birisi gazilerin kendi kendilerine yetebilmelerinin sağlanması hususudur. Yani gazilerin para kazanmasına yardımcı olmaktır. İç savaş sonrasında gazilerin ayakta ekonomik olarak kalabilmesinin sosyal entegrasyonu kolaylaştırdığı söylenebilir.²⁹²

Gazilerin strese girmesine sebep olan üç temel faktör bulunduğu söylenebilir: Biyolojik sebepler, kişiler arası (kültürel, sosyal) sebepler, ruhsal sebepler. Bu üç sebep gazilerin savaş sonrası topluma entegre olmasının önündeki en büyük engeldir.²⁹³ I. Dünya Savaşı'ndan sonra gazilerin fiziksel rahatsızlıklarını azaltmak, mental olarak sosyal yaşama ayak uydurmalarını sağlamak için, rehabilitasyon programları uygulanmaya başlanmıştır. Gazilerin sosyal yaşamda sorunlar yaşamamasının en canlı örneklerinden biri ABD'de I. Dünya savaşından sonra görülmüştür.²⁹⁴ Gazilerin savaş öncesinde sahip oldukları işlerini savaş sonrasında kaybetmeleri neticesinde gaziler işsiz kalmış ve bunu protesto etmek için 1932'de büyük bir gösteri düzenlemişlerdir. ABD, ikinci dünya savaşından sonra gazilere yönelik ekonomi politikalarını geliştirmiş; çiftçilik yapmak isteyenlere yer tahsis etmiş, iş yeri aşmak isteyenlere kredi sağlamıştır. Özellikle bu tip sosyal politikalar çatışma sonrasında rehabilitasyonun gaziler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.²⁹⁵ Gaziler savaşta yaralandıktan sonra çoğu zaman eğitim hayatlarına ara vermek zorunda kalmaktadır. ABD gazilerin eğitim hayatlarını devam ettirmelerini sağlamak için Kore Savaşı'ndan sonra gazilerin eğitim

²⁹² Marina Larsson, Restoring the Spirit: The Rehabilitation of Disabled Soldiers in Australia after the Great War, *Health & History*, Vol. 6, No.2, 2004, s. 45.

²⁹³ Franklin D. Jones, et. al., *War Psychiatry* Walter Reed Army Institute of Research Washington, D.C. Uniformed Services University of the Health Sciences Bethesda, Maryland 1995, s. 4.

²⁹⁴ "VA History in Brief", http://www.va.gov/opa/publications/archives/docs/history_in_brief.pdf, Erişim tarihi: 06.04.2014, s. 4.

²⁹⁵ VA History in Brief, Erişim tarihi: 06.04.2014, s. 7.

giderlerinin hükümet tarafından karşılanacağını vurgulamıştır. Böylece gazilerin toplumla etkileşimi artmıştır.²⁹⁶

Savaş sonrası gazilerin travmatik yaşantılarının etkisi sosyal yaşamlarına yansımakta, olayın tekrar yaşanacağı korkusu ve buna bağlı olarak aşırı uyarılmış ruh hali öfke kontrolünü olumsuz etkilerken duygu, düşünce, davranış ve tutum değişikliğine de olumsuz yönde etki etmektedir. Özellikle gazilerde bu travmaların devam etmesi, psikolojik rahatsızlıklara sebep vermekte ve stres bozukluğunu ortaya çıkarmaktadır.²⁹⁷ İç savaş yaşayan ülkelerin genellikle tarihinde uzun bir dönem kapsayan etnik çatışma sonrasında silahlı kuvvetlerin rehabilitasyonu konusunda tecrübeleri sınırlı olabilir.²⁹⁸ Bu bağlamda gazilerin rehabilitasyon merkezleri aracılığı ile fiziksel ve mental rahatsızlıkları giderilmeye çalışılabilir.

Askerî kuvvetlerin sivilleşmesi aşaması iç savaş sonrası yeniden yapılanma içinde olan ülkeler için çok önemli bir safhadır. Askerileşmek, başka bir ifade ile devletin şiddet üzerinden tekelleşerek kurumsallaşmasıdır.²⁹⁹ Sivil-asker ilişkilerinde üç temel bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilki akılcı eylem yaklaşımıdır ki kâr zarar hesapları üzerinden pazarlıklarla sivil ile askerın kâr ve zararını karşılıklı pazarlık sonucunda belirlemeye dayanır. Bu yaklaşımın uygulamada gizli bir riski içinde barındırdığı iddia edilebilir. İç savaştan yeni çıkmış bir toplumun yani sivil kesimin asker ile pazarlık yapma oranı çok düşüktür. Çatışma sonrasında sivil asker ilişkisinde akılcı eylem yaklaşımının benimsenmesi güç yarışına da sebep olabilir. Böyle bir durum hem toplumun hem de silahlı kuvvetlerin rehabilitasyonuna olumsuz yansiyabilir.

Uluslararası yapısal yaklaşım realist paradigma içinde yer alır ve devlet merkezlidir. Aktörlerin öznelliklerini dikkate almaz. Devletlerin askerî yapılanması dahil geliştireceği tavrın uluslararası sistem küresel ve bölgesel düzenden bağımsız

²⁹⁶ VA History in Brief, Erişim tarihi: 06.04.2014, s. 9.

²⁹⁷ “Gazi ve Şehit Yakınları ile İletişimde Faydalı Bilgiler”, <http://thsk.saglik.gov.tr/Dosya/01/dokuman/gazilerle-ile-iletisim.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015.

²⁹⁸ Ryan D. Kelty, *Civilianization of the Military: Socialpsychological Effects of Integrating Civilians and Military Personnel*, Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park, 2005, s. 3.

²⁹⁹ Kelty, 2005, s. 3.

gerçekleşmeyeceği iddia edilebilir.³⁰⁰ Örneğin bu bakış açısına göre, asker dış tehditler varken sivil asker ilişkisi hususunda çok katı bir yapıya sahiptir, dış tehdit ortadan kalktıktan sonra ise, sivil asker ilişkisi yumuşama eğiliminde olmaktadır. İç tehditler varken bu tehditin ne olduğu konusunda karar verici (devlet), sert bir yol izleyebilmektedir.³⁰¹ Sri Lanka'da olduğu gibi silahlı mücadelenin sonucunda isyancı grubun imhası gerçekleşmişse, asker bu süreci bir zafer olarak yorumlayabilir. Bunun akabinde sivil asker ilişkisinin muhtevası, üst kimliğin temsilcisi olarak askerin kontrolünde gelişebilir. Böyle bir sivil asker ilişkisi üst kimlik dışındaki farklı etnik gruplara, askerin daha mesafeli davranmasına sebep olabilir.

Kültürel (öznel) yaklaşım, inşacı kuramın gelişmesine yardımcı olmuştur. Kültürel yaklaşım yoruma ve anlama dayanır. İlişkileri, anlam ve anlamayı öne çıkararak okur. Kültürel yaklaşım sivil-asker ilişkisini anlamaya çalışır, bu bağlamda bu bakış açısına göre askerin davranış ve tutumu bir birikim sonucunda meydana gelir. Örneğin İngiltere'nin İmparatorluk geçmişi, Kuzey İrlanda konusunda İngiltere'nin daha sert davranmasına sebep olmuştur. Yalnız İngiltere'nin AB üyesi olmasından sonra Kuzey İrlanda konusunda askerî kültürün etkisi yumuşamıştır. Kuzey İrlanda'da sivil-asker ilişkisi buna bağlı olarak bir değişim içerisinde olmuştur. Kuzey İrlanda'da etnik çatışma sonrasında sivil asker ilişkisi, geçmişe göre nispeten daha yumuşamıştır. Kültürel yaklaşım aslında iç savaş yaşamış bir ülkenin sonrasında sivil asker ilişkisinin karşılıklı etkileşimle mümkün olabileceğini savunur. Çatışma sonrasında oluşturulacak sivil kuvvetler karar verici isyancı grubun toplumsal alt yapısının da dikkate alınmasını önerir.³⁰² Sivil asker ilişkisinde demografik temsilin gözden kaçırılması sivil asker ilişkisinde gerginliğe yol açabilir.³⁰³

³⁰⁰ Ali Karaosmanoğlu, Özlem Gökakın Behice, "Türkiye'de Sivil-Asker İlişkisinin Unutulan Boyutları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, s.35.

³⁰¹ Karaosmanoğlu, Behice, 2010, s.36.

³⁰² Karaosmanoğlu, Behice, 2010, s.38.

³⁰³ Jon Rahbek-Clemmensen, at. al., "Forces and Society", *Armed Forces & Society*, Vol. 38, No.4, s. 673.

Samuel P. Huntington, sivil asker ilişkilerinin ayırımından şu şekilde bahsetmektedir: Çatışma sonrası askerî kuvvetlerin rehabilitasyonu, sivil ve askerî alanların ayırımının netleştirilmesine yardımcı olabilir. Çünkü etnik çatışmalar yaşamış ülkelerde iç savaş döneminde askerî hiyerarşik yapının hâkim olduğu ilke, norm ve kurallar; buna bağlı olarak ön yargılarla beslenen fikirler vardır. Bunlar ancak, etnik çatışmalardan sonraki çatışmaları dönüştürme aşamasında pozitif çevirilerek, sivil ve askerlerin sınırları ve etki alanları net bir şekilde belirlenebilir.³⁰⁴

Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında iç savaşların sayısının artması çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle iç savaş yaşayan ülkelerde, savaş sonrası süreçte ancak tarafların karşılıklı güvenini tahsis eden bir silahlı kuvvetler, barışı sürdürülebilir. Tarafların güvenini sağlayamayan askerî kuvvetler, çatışmanın tekrar ortaya çıkmasına sebep olabilecek uygulamaların hayata geçmesine neden olabilmektedir.³⁰⁵

İç savaş esnasında ordu, hukuksuz karar ve eylemlerde bulunabilir. Bu bağlamda askerî kuvvetlerin rehabilitasyon aşaması, ordunun şeffaf bir yapıda hareket etmesini sağlamalıdır. Ordunun hesap verebilir kurum haline getirilmesine yardımcı olunmalıdır. Sivil asker ayırımının yapılması demokrasi ile mümkün olabilir. Başka bir ifade ile toplumun tüm kesimlerinin devlet denilen soyut yapıda temsili sağlanırsa iç savaşa sebep olan yapısal sorunların ortadan kalkma ihtimali çok yüksek olabilmektedir.³⁰⁶ Çatışma sonrası rehabilitasyon aşaması sivilleşmeyi öncülleyen bir programdır. Asker gücünü paylaşma konusunda çoğu zaman pek istekli olmasa da toplumun bu konuda sivilleşmeyi desteklemesi ordunun siyasal alana müdahalesini azaltabilir.³⁰⁷

İç savaş sonrasında istihdam sektörünün ordunun kontrolünde olması, ülkenin sivilleşmesine olumsuz etki yapabilir. Savunma Bakanlığı'nın birçok kişiye iş

³⁰⁴ Fatih Demir, "Sivil-Asker İlişkilerinde Sivil Kontrol, Bilgi", Vol.19, No. 2, 2009, s. 54. Ayrıca Bakınız: Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, Çev. K. Uğur Kızıllı Aslan, İstanbul: Salyongoz Yayınları, 2006, s. 86-1004.

³⁰⁵ Demir, 2009, s. 56.

³⁰⁶ Demir, 2009, s. 59.

³⁰⁷ Demir, 2009, s. 64.

sağlaması ordunun sivilleri yönlendirmesine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda iç savaş yaşayan bir ülkenin çatışma sonrasında istihdam konusunun kontrolünü orduya bırakması ordunun sivilleri kontrol altında tutmasına neden olabilir.³⁰⁸

1.3.5. Çatışmaların Dönüştürülmesinde “İnsan Hakları Eğitimi”

İnsan hakları eğitimi, insan haklarının varlık gösterebilmesi ve devam ettirilmesi için önemli bir araçtır. Demokrasi eğitimi, çoğulcu ve katılımcı toplum tipinin içselleştirilmesini, insan haklarının ve demokratik adımların yaşam biçimi olarak yerleştirilmesini ve sürdürülmesini hedefler. İnsan hakları eğitimi çoğulculuk kavramı üzerine odaklıdır. Özellikle iç savaş yaşayan ülkelerin çoğulcu bakış açısı ile problemleri bulunmaktadır. Bunun önüne geçmenin en önemli yolu insan hakları eğitiminden geçmektedir.³⁰⁹ İnsan hakları ihlallerine karşı duyarlılığın ve bilincin artırılması yalnızca eğitimle mümkündür.³¹⁰ Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (EİHB, 1948, 26. Madde), BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Antlaşması, (1996, 13-14. Madde), BM Çocuk Hakları Antlaşması (1989, 28-29 Madde) başta olmak üzere birçok uluslararası kabul edilirliliği olan belgeler, “eğitimi” bir insan hakkı olarak görmektedir.³¹¹

İç savaş yaşayan ülkeler insan haklarının önemini acı tecrübeler ile kavradığı için, insan hakları eğitimi bir nevi zaruret olarak eğitim sistemi içerisinde yerini almaktadır.³¹² İnsan hakları eğitimi küçük yaşta başlatılmalıdır. Bu yaşta başlatılmasının en büyük sebebi, insan hakları eğitimiyle bireylerin insan haklarına yönelik olumlu tutum ve davranışlarında kalıcılığın sağlanabilmesidir.³¹³ Tutumlar çok erken yaşlarda edinildiği için, sonraki dönemlerde kolay kolay değişmemekte

³⁰⁸ Kelty, 2005, s. 8.

³⁰⁹ İdris Şahin, “Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2009, Volume: 4, No. 4, s. 1344.

³¹⁰ Kadir Karatekin, At.al., “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, s. 2194.

³¹¹ Nezir Akyeşilmen, “Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemeleri ve Eğitim: Eğitime Hak Temelli Bir Bakış”, *Millî Eğitim Dergisi*, Kış 2014, Yıl 43, Sayı, 2014, s. 5.

³¹² Ayla Oktay, Ozgöl Polat Unutkan, “İnsan Hakları Eğitimi: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı: 1, 2007, s. 10.

³¹³ Karatekin, et.al., 2012, s. 2193.

ve durağan bir yapıda seyretmektedir.³¹⁴ İnsan hakları eğitiminin temel amacı eğitim alan kişilerin tutumlarının değiştirilmesidir. Olumsuz tutumlar, her bireyin, insan haklarının önemli olduğunu, insanın onurlu olduğunu, haklara saygı gösterilmesi gerektiğini, işbirliğinin çatışmadan daha iyi olduğunu, herkesin kendi hareketlerinden sorumlu olduğunu bilmesi ile değişebilir.³¹⁵

Öğrenciye insan hakları eğitimi verilirken ilk önce eğitimi aldığı yerin; çoğulcu, katılımcı bir yapı içermesi gereklidir. Okulun öğrencilere sosyal yaşamda gereksinim duydukları becerileri kazandıramaması bireyin sosyal ilişki geliştirememesinin en önemli sebepleri arasındadır. Toplumun konuşarak ve uzlaşarak sorunlarını çözme yeteneğinin geliştirilmemesi iç savaş ve etnik çatışmaların en büyük sebebidir denebilir. Demokrasi ve insan hakları eğitimi sadece okul veya eğitim alınan kurum ile kısıtlamak doğru değildir. Çünkü Freud'un belirttiği gibi erken toplumlaşma sırasında önceki öğrenilenlerin sonraki öğrenilenleri biçimlendirdiği; ailede öğrenilen önyargı veya düşüncelerin sonradan değişime karşı çok dirençli olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareketle ailelerin insan hakları ve demokratik değerleri dikkate alma derecesi bireylerde etkilidir denebilir.³¹⁶ Karşı etnik gruplardaki çocukların aile eğitimi ile düşmanlaştırılması, okullardaki insan hakları eğitimi ile önlenmeye çalışılsa da bu süreç çok uzun bir zaman alabilir. Ailenin ise, pozitif bir şekilde çocuğunu yetiştirmesi, çocukların insan hakları ve demokrasi konusunda daha duyarlı olmalarına yardımcı olabilir. Aile büyüklerinin tutumu, çocukların davranışında çok etkili olabilmektedir. Aile içerisinde problemlerini konuşarak çözemeyen veya değer (adalet) eğitiminden yoksun yetişen çocuklar, sorunlarını şiddet ile çözme eğiliminde olabilmektedir. Bununla birlikte bu tarz yetişen çocukların antidemokratik tavır ve tutuma sahip oldukları söylenebilir.

Öğrenci ve öğretmenlerin çevresiyle barışık olması, insan hakları eğitimi alacak olan ve eğitimi verecek olanlara ortamın daha pozitif algılanmasını sağlar. Tutum duyuşsal bir eğilimdir, bireylerin bir objeye yönelik olumlu tutumlarında

³¹⁴ Karatekin, et.al., 2012, s. 2203.

³¹⁵ Karatekin, et.al., 2012, s. 2203.

³¹⁶ Şahin, 2009, s. 1349.

öncelikle duyguları sevgilerinden ileri gelir.³¹⁷ Sevgi çatışmaların panzehiridir. İnsan hakları eğitimi verilirken eğitim alanlara sınıfta toplu tartışma, beyin fırtınası, rol oyunları verilerek insan hakları hakkında teorik bilgilerini uygulama fırsatı verilebilir. İnsan haklarında açık uçlu sorular aracılığı ile öğrencilerin varsayımlar üzerinden düşünmesi sağlanabilir.³¹⁸

Eğitim bir kamu hizmeti olduğu kadar iktidarın istediği insan tipini yetiştirme aracıdır.³¹⁹ Örneğin sadece okullarda insan hakları eğitiminin verilmesi, devletin istediği doğrultuda insan tipinin yetişmesine hizmet edecektir. Bu bağlamda iç savaş veya keskin kutuplaşmanın olduğu toplumlarda insan hakları eğitiminin, sivil toplum kuruluşları vasıtası ile yürütülmesi daha sağlıklı sonuç verebilir. Böylece insan hakları eğitimi konusunda ailelere ulaşılması daha kolay olabilir.³²⁰

Etnik çatışma yaşayan Kuzey İrlanda gibi ülkelerin insan hakları eğitimlerinin evrensel değerlerle uyuşup uyuşmadığı, PANEL analizi kullanılarak tespit edilebilir. PANEL: Participation (Katılımcılık), Accountability (hesap verilebilirlik ve şeffaflık), Non-Discrimination (Ayrımcılığın olmaması), Empowerment (Güçlendirme) ve Linkages to International Human Rights (Uluslararası insan hakları ile ilişkilendirme).³²¹ Eğitimde katılımcılık aile, öğrenci, öğretici ve yöneticiler arasında diyalog kanallarının açık olması, bütün bu paydaşların eğitim süreçlerinde etkileşimini arttırabilir ve olumlu sonuç yaratabilir. Eğitim sistemi hesap verebilirlik kıstaslarına sahip olmalıdır. Geniş bir bürokratik sistem içinde kimsenin yaptığı eylemden sorumlu olmadığı bir yapı demokratik ihtiyaçlara cevap veremeyebilir. Eğitimde ayrımcılığın olmaması sosyal adaletin temeli için de çok önemlidir. Bireyin özgür düşünmesini sağlayacak, bireyin öz güvenini sağlayacak, eğitim sistemi hazırlanmalıdır.³²²

³¹⁷ Karatekin, et.al., 2012, s. 2205.

³¹⁸ Amnesty International, *İnsan Hakları Eğitimine Başlangıç İçin El Kitabı*, İstanbul: Ayrıntı Basımevi, 2002, s. 37-38.

³¹⁹ Şahin, 2009, s. 1352.

³²⁰ Şahin, 2009, s. 1344.

³²¹ Akyeşilmen, 2014, s. 9.

³²² Akyeşilmen, 2014, s. 10-13.

1.3.6. Çatışmaların Dönüştürülmesinde “Barış Eğitimi”

Barış eğitimi, öğrencilerin psikolojik ve sosyal gelişimlerine daha çok katkı sunabilir. Barış eğitimlerinin en başarılı olduğu dönem ilköğretim dönemidir. Öğrencilerin küçük yaştan itibaren şiddetin nedenlerini bilmesi öğrencilerin şiddet ile aralarına set koymasını sağlar.³²³ Bu dönemde verilen barış eğitimi kalıcı olmaktadır ve barış kültürü öğrenciler tarafından benimsenmektedir.³²⁴

Barışı hayal edemeyenler barış için nasıl çalışacakları konusunda metodolojik problemler yaşayabilirler. Bu bağlamda barış eğitimi; barışın çatışma sonrası hem nasıl hayal edileceğini, hem de barışa nasıl sahip olunup korunacağını gösterebilir.³²⁵ Burada dikkat edilmesi gereken nokta barış eğitimi esnasında farklılıkların kabul edilmesidir. Fakat farklılıklar, benzerlikler ile eş zamanlı olarak vurgulanmalıdır.³²⁶ Çünkü barış eğitimi paydaşlarını tekdüzelikten kurtarmayı hedeflemelidir.

Sosyalleşme, başkalarının ihtiyaçlarının kabul edilmesini ve saygı gösterilmesini (empati) de çocuklara artı bir özellik olarak yerleştirmeye çalışır.³²⁷ Empati genellikle bireye yaşadığı ya da içinde bulunduğu durumla tutarlı duyuşsal tepki verme süreci olarak tanımlanmaktadır. Çatışmaların yaşandığı bölgelerde eğitim, barış eğitimi şeklinde verilmektedir. Barış eğitimi tarafların birbirlerinin gözünden olayları anlamaya çalışmalarını öğretme biçimi olarak da tanımlanabilir.³²⁸

Barış eğitimi de tıpkı çatışma yönetimi gibi inter disiplinlerdir ve birçok disiplin ile yakın ilişkilidir: sosyoloji, psikoloji, çatışma yönetimi gibi.³²⁹ Toplumsal barışın inşasında eğitim önemli rol üstlenmektedir. İç savaş ve etnik çatışmaların yaşandığı ülkelerde genellikle uzunca yıllar ders kitaplarında ayrımcı

³²³ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1453.

³²⁴ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1453.

³²⁵ Erkman, 2013, s. 23.

³²⁶ Erkman, 2013, s. 49.

³²⁷ Ergün, Erişim tarihi: 06.04.2015, s. 36.

³²⁸ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1448.

³²⁹ Mine Göl-Güven, “Barış Kültürünün Eğitim Ekolojisindeki Yeri, içinde *Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı*, Betül Onursal (ed.), İstanbul: 21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013, s. 64.

bir dil kullanılabilir. Çatışmayı dönüştürme safhasında ders kitapları insan hakları bakımından tekrar incelenmelidir.³³⁰ Bunun yanında okullarda akademisyenlerin kullandığı dil barış merkezli olmalıdır. Ayrıca eğitim sürecinde ailelerin önemi yadsınmamalıdır. Çatışma yaşamış toplum üyelerinin geçmişini anlatırken kendi kimliklerini “öteki toplum” üzerine kurmaması gerekir. Gençlerin aileden öğrendiği önyargı ve düşman merkezli bir tarih anlatımı “barış” ortamının sosyal tabanını zayıflatabilir.³³¹

Barış eğitiminin verilmesi ileriki yaşlarda daha zorken genç yaşlarda daha kolaydır. Bu nedenle barış eğitiminde erken yaşların tercih edilme sebebi, genç yaşlarda sahip olunan ön yargıların daha kolay kırılmasıdır.³³² Eleştirel pedegolojinin ve barış eğitiminin en temel amacı, bütünsel düşünebilen insanlar yetiştirebilmektir. Çünkü bu insanlar barış eğitimi almadıkları zaman çoğunlukla çatışmaların içerisinde yer almaktadırlar. Hatta bir taraf olmak zorunda kalmakta ve neticede sadece bir tarafı düşünerek hareket etmektedirler.³³³ Barış eğitimi, bilgiyi ve eleştirel yaklaşımı olduğu kadar algılarla öğrenmeyi hedefler. Ayrıca kişisel deneyimlerin önemini ve paylaşımını öne çıkaran bir öğrenme yaklaşımını destekler.³³⁴ Barış eğitimi ile öğrencinin yaptıklarının farkında olması sağlanarak ön yargılardan kurtulması yönünde olumlu adımlar atılabilir.

Ötekileştirmeye, kişinin karşıyı tanımadan kurduğu profiller sebep olabilir. Marx’ın deyimiyle insan kendi kimliğinden uzaklaşmaya ve yabancılaşmaya başlar. Bu safha ötekinin düşmanlaştırılmasını da beraberinde getirir.³³⁵ Kuzey İrlanda’da Katolik ve Protestanlar arasında yaşananlar, kültür savaşına dönüşmüş ve çoğu

³³⁰ Can, Gök, Şimşek, 2013, s. 8.

³³¹ Nick McCaffery ve Ulf Hansson, “The Troubles Aren’t History Yet: Young People’s Understanding of the Past”, http://www.healingthroughremembering.org/images/j_library/lib/The%20Troubles%20Aren%27t%20History%20Yet.pdf, Erişim tarihi: 07.04.2015, s. 52.

³³² Erkman, 2013, s. 25.

³³³ Erkman, 2013, s. 27.

³³⁴ Aylin Vartanyan, “Anestezi’den Estetik Uyanışa: Eğitim Ortamlarında Barış Kültürünü Oluşturmada Sanat Eğitimi’nin Önemi, Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı”, içinde *21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı*, Betül Onursal, (ed.), 2013, s. 88.

³³⁵ Erkman, 2013, s. 32.

zaman iç savaş semboller yani bayrak, din, kiliseler üzerinden yürümüştür.³³⁶ Başka bir ifade ile çatışma yaşanan ülkelerde nefret suçlarının devam edip etmemesi de rehabilitasyon aşamasının olumlu yönde ilerleyip ilermediği hakkında fikir verebilir. Kuzey İrlanda'da 2012 yılında protestanlara yönelik nefret suçu olarak kabul edilen, Protestanları hedef alan, duvarlara ayrıştırıcı ve ırkçı grafiti ve yazıların yazılması, Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon aşamasının sürdürülmesi gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte Kuzey İrlanda polisinin ırkçı yazı ve grafitilere karşı soruşturma açması ise, reformlar bağlamında rehabilitasyon sürecinin siyasi otorite tarafından desteklendiğini göstermektedir.³³⁷

Barışı sağlama yaklaşımını benimseyen bir okul sistemi, çatışmalar üzerinde etkili olabilir. Böylece çatışmayı dönüştürmeye hazır olduğunu gösterebilir. Barışı sağlama yaklaşımında suçlama ve ceza yerine çatışmaları dönüştürmek temel hedeftir. Barışı yapılandırma yaklaşımı ise, bir toplumda çatışma çıktıktan sonra barış eğitiminin verilmesi yerine ileride çatışmanın ortaya çıkabileceği senaryosundan hareketle barış kültürünün yerleştirilmesi sağlanabilir.³³⁸ Barış eğitimlerinde barış ve şiddetin doğasının anlaşılması önemli bir aşamadır. Öğrencilere şiddetin tek çözüm olmadığı, çözümün şiddet dışındaki yöntemlerle mümkün olabileceği vurgulanır. Anlaşmazlıkları çözüme yönteminin müzakere ile sonuçlanabileceği yapıcı barışçıl yöntemlerin bir alternatif olduğu fikri kişilere öğretilmelidir.³³⁹ Alternatif çözüm yollarının var olacağı algısı, öğrencilerin yaşamlarında çok önemli gelişmeleri sağlayabilir.³⁴⁰ Öğrencilerin, barışın tehdit altında olabileceğini idrak ederek barışı destekleyen unsurların farkına varması ve bu unsurların kesintiye uğramaması için hassas davranması kalıcı barış açısından çok önemlidir.³⁴¹

³³⁶ Richard Montague, "It's Only a 'Hate Crime' if You're a Black Catholic." *Divisive Conceptions of Sectarian and Racist Hate Crime in Belfast*, https://www.academia.edu/7931332/A_Research_Report_on_Challenging_Hate_Crime_in_a_Divided_City_Racist_and_Sectarian_Hate_Crime_in_Belfast, Erişim tarihi: 07.04.2015, s. 57.

³³⁷ Richard Montague, Erişim tarihi: 07.04.2015, s. 61.

³³⁸ Vartanyan, 2013, s. 88.- 90.

³³⁹ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1449

³⁴⁰ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1449.

³⁴¹ Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1449.

Barış eğitimi ötekileştirmeyi, toplumsal ayrışmayı, ötekini düşmanlaştırmayı ve saldırganlığı önler. Bunun yanında bireyler arasında empati becerisine ve yardımlaşma duygusuna önemli katkılar sağlar. Barış eğitimi uygulanırken en önemli nokta çatışmaların yaşandığı bölgenin kültürel hassasiyetlerinin dikkate alınarak uygulanmasıdır. Bu şekilde hazırlanan barış eğitimi toplumsal tabanda daha çok kabul görebilmektedir.³⁴²

Bireyler barış eğitimi ile toplumlar arasındaki çatışma konularında iletişimsizlik, problem çözememe, yanlış algılama konularında eğitim alanlara yeni bakış açıları kazandırabilir. Böylece barış eğitimi toplumsal duyarlılığı arttırabilmektedir.³⁴³ Barış eğitimi hem aleni hem de yapısal şiddeti önlemek, anlaşmazlıkları barışçıl bir şekilde çözmek için önemlidir.³⁴⁴ Barış eğitiminde en önemli stratejilerin başında öğrenciler arasında farklı seslerin duyulmasını sağlayacak tartışma ortamının hazırlanması gelmektedir. Böylece öğrenciler fikirleri üzerine bir şeyler inşa etmeye çalışırlar. Tartışma ortamı barış eğitiminde öğrencilerin birbirlerini dinlemeden uzlaşmaya varamayacaklarını öğretir. Barış eğitimlerinde diğer önemli bir strateji öğrencilere gruplar halinde roller ve simülasyonlar verilerek öğrencilerin bir diğer arkadaşını anlamasının sağlanmasıdır. Bunun yanında barış eğitiminde diğer bir strateji aktivizmi teşvik etmektir. Öğrencilerin yaşadığı ortamda uğradığı haksızlığı dile getirmesi ve sorunun barışçıl yollar ile halledilmesine çabalanması öğrencinin aktivizme teşvik stratejisi ile mümkün olabilir.³⁴⁵

Barış eğitimi sürdürülebilir bir barışı hedefler.³⁴⁶ Buradanda anlaşılacağı üzere barış eğitimi, çatışmanın dönüştürülmesi aşamasında toplumsal tabanın barışı özümsemesine yardımcı olabilecek önemli bir araçtır.

Özetle birinci bölümde çatışma yönetimi disiplininin gelişimi ele alınmış ve disiplinin ontolojik sorunları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda uluslararası

³⁴² Sağkal, Türnüklü, Totan, 2012, s. 1453.

³⁴³ Demirtaş, 1991, s. 44.

³⁴⁴ Ömür Yılmaz, Kapsayıcı, *Önyargısız Eğitim için Liderler Öğretmen ve Gençlik Çalışanları için Barış Eğitimi Rehberi*, İstanbul: Kadından Yaşama Destek Derneği, 2011, s. 9.

³⁴⁵ Yılmaz, 2011, s. 19.

³⁴⁶ Yılmaz, 2011, s. 43.

ilişkiler teorisi ve çatışma yönetimi disiplininin gelişimi ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Çatışmayı dönüştürme safhasında reformların, eğitimin ve rehabilitasyonun önemli üç temel araç olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde rehabilitasyon sürecinin içeriği doldurulmaya ve sınırı çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bölümünde çatışmanın yapısal ve kök sebepleri ele alınarak çatışmanın dönüştürülmesi aşamasında Kuzey İrlanda rehabilitasyon sürecine giden gelişmeler analiz edilecektir.

II.BÖLÜM

KUZHEY İRLANDA SORUNUNUN ÇATIŞMA YÖNETİMİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

2. Kuzey İrlanda Çatışmasının Analizi

Kuzey İrlanda sorunu analiz edilirken öncelikle çatışmanın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel nedenleri tartışılacak, çatışma tarafları analiz edilecek ve son olarak çözüm süreci incelenecektir. Birinci bölüm tanımlama, ikincisi aktör analizi ve son bölüm strateji geliştirme olarak ele alınmaktadır.

2.1 Sorunu Tanımlama

Kuzey İrlanda'da taraflar arasındaki iletişimsizlik uzun yıllar sorunun çözüme kavuşturulmamasında önemli bir rol oynamıştır. Hem Birleşik Krallık hemde İrlanda uzunca yıllar sorunu çözmek için biraraya gelememiştir. Blair bu durumu şöyle tanımlamaktadır: “Bir taraf, birleşik bir İrlanda istiyor, diğer taraf ise Birleşik Krallık’a bağlı kalmak istiyor”.³⁴⁷ Birleşik İrlanda kurmak isteyenler daha çok kültürel, dinsel, tarihsel birliktelikten bahsetmektedir. Burada ilginç olan nokta ise Birleşik Krallık’a bağlı kalmak isteyenlerin de ayrılmak isteyenlerin de kültürel, dinsel ve tarihsel birliktelikten bahsetmeleridir. Her iki tarafın da taleplerinin belli neticede gerçekleştiği söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İrlanda Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ile beraber adada Katoliklerin egemenliğinde bir devlet kurulmuştur. Protestanlar ise Kuzey İrlanda'da Birleşik Krallık ile birlikte kalmayı tercih etmiştir. Fakat Kuzey İrlanda'da yaşayan Katoliklerin, oluşturulan devlet otoritesi altında sanki Protestan egemenliği altında yaşıyormuş hissine kapılmaları, Kuzey İrlanda sorununun bir çatışmaya evrilmesine sebep olmuştur.

Sinn Fein liderlerinden McGuinness, Kuzey İrlanda sorununun Filistin sorunundan farklı olduğunu vurgulayarak Kuzey İrlanda sorununun güvenlik

³⁴⁷ Tony Blair, *Bir yolculuk*, Çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus, 2012, s. 206.

sorunu olmadığını belirtmektedir. McGuinness Kuzey İrlanda sorununu siyasal bir sorun olarak tanımlamaktadır.³⁴⁸ Denis O'Hearn ise, Kuzey İrlanda sorununu sistematik bir ayrımcılık olarak tanımlamaktadır.³⁴⁹ Christopher Hewitt ise, O'Hearn'in iddialarına milliyetçilik ve ayrımcılığı konu aldığı makalede cevap vermiş, Katoliklere yönelik Kuzey İrlanda'da sistematik bir ayrımcılık olmadığını vurgulamıştır.³⁵⁰

Dorahy ve Paterson, Kuzey İrlanda sorununu tanımlarken sıkıntı yıllarına dikkat çekerek, Kuzey İrlanda sorununu ailelerden kişiler arası ilişkilere sosyal ve siyasi bir travma süreci olarak tanımlanmaktadır.³⁵¹ Gürses ise Kuzey İrlanda sorununu şu şekilde tanımlamaktadır: *Bugün, Kuzey İrlanda'da (Ulster), İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmeyi amaçlayan Cumhuriyetçi/Milliyetçi Katoliklerle Londra ile birliğin devamından yana olan Kralcı Protestanlar arasında süren gücü ele geçirme, elde tutma mücadelesi... İrlandalı Katolikler arasında Katoliklerden zorla alınan toprakların yeni gelen göçmenlere verilmesiyle başlayan ve yüzyıllardır süren çekişmelerin günümüzde devam eden biçimidir.*³⁵²

Gürses'in tanımlanmasından anlaşılacağı üzere Kuzey İrlanda sorunu, ekonomik ve güç paylaşımını içeren adaletsizlikleri içinde barındırmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere Kuzey İrlanda sorununun tarihsel sebepleri başta olmak üzere dinsel, sosyal ve ekonomik sorunları içeren birçok boyutunun olduğu söylenebilir. Kuzey İrlanda sorununun bu tartışmalardan da anlaşılacağı gibi toplumsal ve siyasal yönü bulunmaktadır. Kuzey İrlanda sorununun tanımlanması bu çalışma içerisinde çatışmanın yapısal ve kök sebepleri üzerinden tartışılacaktır.

2.1.1. Kuzey İrlanda Sorununun Tarihsel Sebepleri

³⁴⁸ Jonathan Powell, *Great Hatred Little Room, Making Peace In Northern Ireland*, London: Vintage Books, 2009, s. 16.

³⁴⁹ Denis O'Hearn, "Again on Discrimination in the North of Ireland: A Reply to the Rejoinder", *The British Journal of Sociology*, Vol. 36, No. 1, Mar., 1985, s. 94.

³⁵⁰ O'Hearn, 1985, s. 94.

³⁵¹ Martin J. Dorahy Michael C. Paterson, "Trauma and Dissociation in Northern Ireland", *Journal of Trauma Practice*, Vol.4, No.3-4, 2006, s. 222.

³⁵² Emin Gürses, *Ayrılkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, s. 23.

İrlanda adasına ilk yerleşim tarihi hakkında farklı iddialar olsa da yerleşim tarihinin M.Ö. 8000 yılına dayandığı söylenebilir. İrlanda tarihsel bağlamda Kelt halkının tarihsel toprağı olarak kabul edilmektedir.³⁵³ Hristiyanlık, Aziz Patrik'in yoğun çalışmaları ile 4. yüzyılda adaya gelmiştir. St Patrick, İrlanda'da Hristiyanlığı yaymak için M.S. 432 yılında Amagh'ta bir tepeye kilise inşa ettirmiştir. Bu Kilise'nin yanında St Patrick Katedrali de bulunmaktadır.³⁵⁴ İrlandalılar, İskoçlar ve Gallerliler, kendilerini Kelt olarak kabul etmektedir.³⁵⁵

1167 yılında İrlanda'yı Normanlar işgal etmiş ve İrlanda adasında "Normanlaştırma" süreci başlamıştır. Kolonyal süreç tecrübesi bakımından Anglo Norman işgali ile ada ilk defa işgale uğramıştır.³⁵⁶ 16. yüzyılda İrlanda, 32 eyaletten oluşmuş ve İrlanda Kilisesi'ne bağlı bir yönetim uygulanmıştır.³⁵⁷

Anglikan Kilisesi, 16. yüzyılda Vatikan'dan ayrılmıştır. VIII. Henry döneminde İngiliz reformasyonu, birçok muhalefetle karşılaşmasına rağmen, reformasyon Roma'dan kopuş anlamına gelmiştir.³⁵⁸ 1532 yılında VIII. Henry, Protestanlığı kabul etmiştir. İngilizler, Galliler ve İskoçlar Protestanlığı kabul etmiş fakat İrlandalılar Protestanlığı reddetmişlerdir. VIII. Henry'nin Hristiyanlığı kabul etmesi, karısından boşanmaya sadece Katolik inancının izin vermemesi ile açıklanamaz. Nitekim siyasi bağlamda VIII. Henry, Kutsal Roma kralları ve Papa ile görüş ayrılığı yaşamıştır. Hatta bu dönemde Kutsal Roma kralları ve Papa "VIII. Henry'nin büyük meselesi" olarak tanımlanmıştır.³⁵⁹ VIII. Henry'nin 1532 yılından sonraki süreçte siyasi davranış şeklini şekillendiren hareketin "Erastian" anlayış olduğu söylenebilir. Erastian anlayışa göre, "tanrısallık" ve "dünyevilik" bir kişide

³⁵³ Abdulcelil Kaya, *Ulus İnşa Sürecinde Etnik Partiler: Sinn Fein ve BDP*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 27.

³⁵⁴ James Muray, *Enforcing the English Reformation in Ireland Clerical Resistance and Political Conflict in the Diocese of Dublin, 1534–1590*, UK: Cambridge University Press, 2009, s. 43.

³⁵⁵ Kaya, 2013, s. 27.

³⁵⁶ Muray, 2009, s. 66.

³⁵⁷ Muray, 2009, s. 20.

³⁵⁸ Vedat şafak Yami, "Anglikan Kilisesi'nin Oluşum Süreci ve Bugünü Üzerine Bir inceleme", *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, Vol.3, No. 11, Spring 2010, s. 578.

³⁵⁹ Muray, 2009, s. 93.

yani İngiltere kralında mevcuttur. Erastian anlayışın “kralı” sosyal ve siyasi gelişmeleri belirleyecek tek güç olarak meşrulaştırdığı iddia edilebilir.³⁶⁰

1534 yılında İngiliz Paramentosu’nun çıkartmış olduğu “egemenlik yasası” ile kralın kilise üzerindeki hâkimiyeti onanmıştır.³⁶¹ Bu gelişme, Papalık kurumuna bir meydan okuma olarak da yorumlanabilir. Tudor ailesinin 1485’ten 1603’e kadar yönettiği dönemde İrlanda sorunun tohumları atılmıştır. Öyleki Katedral piskoposluğun merkezi anlamına gelen çok önemli bir kavramdır. Tudor döneminde Katedral İngiliz monarşisiyle 1537’den sonra doğrudan ilişki içerisinde olmuştur.³⁶² Başka bir ifade ile Protestan bir imparatorluğun hegemonyasına girmek istemeyen İrlandalılar, Birleşik Krallık tarafından kilise aracılığı ile itaat ettirilmeye çalışılmıştır.³⁶³

VIII. Henry adayı kilise ve şiddet kullanarak kontrol altına alamamıştır. Ada büyük ölçüde kızı Elizabeth tarafından kontrol altına almıştır. Kraliçe Elizabeth tarafından 1559 yılında çıkarılan iki kanun ile Katolik tarzı ibadet İngiliz hâkimiyeti olan alanlarda yasaklanmıştır. Üstünlük ve Birlik kanunu ile, her İngiliz vatandaşına İngiliz Kilisesi’ne devam etme zorunluluğu getirilmiştir.³⁶⁴ Birleşik Krallık’ın adada hegemonya kurması adada tepkilerin artmasını tetiklemiştir. İrlanda’da çıkan 16 Eylül 1601 tarihli Katolik isyanına destek için İspanya ordusu adaya çıkarma yapmıştır. Bu isyan Birleşik Krallık tarafından bastırılmıştır.³⁶⁵

Kolonyal süreç tecrübesi bakımından İrlanda adasının kontrolünün İngiltere egemenliğine geçmesi, Anglo-Norman hâkimiyetinin devamı niteliğindedir denebilir. Anglo-Normanlar, asimile sürecinde “göç” faktörüne ağırlık vermiştir. İngiltere ise göç ile beraber dinî kurumları kendi meşruluğunun bir aracı haline

³⁶⁰ Muray, 2009, s. 93.

³⁶¹ Ethan H. Shagan, *Popular Politics and the English Reformation*, UK: Cambridge University Press, 2003, s. 29

³⁶² Muray, 2009, s. 39.

³⁶³ Muray, 2009, s. 41.

³⁶⁴ Yami, 2010, s. 579.

³⁶⁵ Yami, 2010, s. 580.

getirmeye çabalamıştır. Sosyal hayatı bu dönemde şekillendiren bütün kurallar “İngiliz Hristiyanlık” kurallarına göre şekillendirilmeye başlanmıştır.³⁶⁶

Britanya,18. yüzyılda İrlanda’yı hem dinîhem ekonomik hem de kültürel olarak koloni haline getirmiştir. Başka bir ifade ile Kuzey İrlanda sorununun bir ayağının kolonyal sebeplere dayandığı vurgulanabilir.³⁶⁷ Bunun yanı sıra Britanya için “İrlanda” adasının, İngiliz ırkı ile İrlanda ırkı arasında süre gelen mücadeleyi yansıttığı da vurgulanabilir. *Cromwell’in İrlanda’yı fethedişinde etnisitenin oynadığı rolü görmemek kesinlikle hatadır. Yeni Dünya’daki etnik çatışmanın etkilerini görmemek de aynı ölçüde yanlıştır. John Smith gibi önde gelen sömürgecilerin çoğu, İrlanda’nın fethininin tutuşturduğu vaftiz çocuklarıdır. Onlar, bu etnik çatışmadan aldıkları dersleri kendileri ile beraber Yeni Dünya’ya getirmişlerdir. Onlar için yerli halk çoğu kez başka bir kılığa girmiş İrlandalı demektir.*³⁶⁸

Cromwell, İngilizler için önemli bir tarihsel anlam taşıırkenİrlandalılar içinse Blair’in ifadesi ile “bağnaz bir kasaptı”.³⁶⁹ Bu nedenle Cromwell, İrlandalılar’da olumsuz çağrışımlar uyandırmaktadır denebilir.

Tudors ailesinin hükümdarlığı döneminde, İrlanda’da gerçekleştirilen İngiltere destekli din reformu, İrlanda’ya kalıcı etki yapmıştır. Adadaki ilk bölünmelerin bu döneme dayandığı söylenebilir. Şöyle ki, reformasyon süreci sonrasında İrlanda adasına gelenler için “yeni İngiliz” (new English), adaya reformasyon sürecinden önce gelenlerin ise, “eski İngiliz” (old English) kavramı kullanılmıştır. Eski İngiliz kavramı ile yeni İngiliz kavramı arasındaki en önemli fark, eski İngilizlerin Katolik kalmaya devam etmeleridir. Yeni İngilizler,

³⁶⁶ İngiltere’de yaşayan halkın büyük bir bölümü 1550’li yıllarda katolik inanca sahipti. Katoliklerin büyük bir nüfusa sahip olmasına rağmen, kraliyet protestanlığı korumuştur. İngiliz Kilisesi 16. yüzyıldan itibaren kendi dinî terminolojisini güçlendirecek çalışmalar ortaya koymuştur. Guild (iskat), under cruft (türbe) bunlardan bazılarıdır. Bakınız: Yami, 2010, s. 579.

³⁶⁷ Yami, 2010, s. 580.

³⁶⁸ Volkan, 2012, s. 40.

³⁶⁹ Blair, 2012, s. 178.

Protestanlığı kabul etmişlerdir ve adada yaşayan diğerlerinin de Protestanlığı kabul etmelerine çabalamışlardır.³⁷⁰

Tudors hanedanlığı döneminde başlatılan İrlanda'yı Protestanlaştırma süreci, I. Reformasyon olarak tanımlanabilir. Tudors döneminde yapılan reformasyonun İrlanda'da başarısız olma sebeplerinden ilkinin, İrlanda'da Kilise'nin yönetime karışmasını isteyen elit bir grup vasıtası ile gerçekleştirilmeye çalışılmasından kaynaklandığı söylenebilir.³⁷¹ Bu dönemde St. Patrick Katedrali aldığı karar ile İrlanda ırkından hiç kimseyi üyeliğe kabul etmemiştir.³⁷² Kilise kanunları ile sadakatli ve sadakatsiz Hristiyan ayrımı yapılmıştır. İngiliz tarzı inancı reddetme sadakatsizlik olarak algılanmıştır.³⁷³

II. Reformasyon ise, 1592 yılında gerçekleşmiştir. İrlanda adasına Protestan yeni yerleşimciler getirilmiştir. Kraliçe Elizabeth, İrlanda adasında kontrolü ele geçirerek İspanya'nın İrlanda adasını ele geçirme ihtimalini ortadan kaldırmak istemiştir. Kraliçe Elizabeth, İrlanda'yı tamamen kontrol altına alarak İngiltere'nin güvenliğini sağlamıştır. Fakat İrlanda adasında toplumsal ayrışma derinleşmeye başlamıştır.³⁷⁴

I. Charles, Kral olduktan sonra parlamento ile birçok konuda anlaşmazlığa düşmüş ve 1629 yılında Parlamento'yu feshetmiştir. I. Charles'ın, 11 yıl Parlamento'yu toplamayarak bu dönemin bir tiranlık dönemi olarak anılmasına sebep olduğu iddia edilmektedir.³⁷⁵ I. Charles'ın Parlamento'yu yeniden toplantıya çağırma sebebi, Britanya'nın İskoçya'ya karşı Piskoposlar Savaşı (Bishop Wars) sonucunda yenilmesinden kaynaklandığı vurgulanabilir. I. Charles savaş yenilgisinin finansmanının sağlanması için halka yeni vergi yükü getiren bir yasa hazırlanmasını istemiştir. Britanya Parlamentosu, 3 Kasım 1640 yılında yeni vergi

³⁷⁰ "The British Backround to the Irish Rebellion of 1641" , http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/british_problem/programme/russell_ireland.pdf, Erişim tarihi: 12.10.2015, s. 168.

³⁷¹ Muray, 2009, s. 49.

³⁷² Muray, 2009, s. 50.

³⁷³ Muray, 2009, s. 63.

³⁷⁴ S. R. Gardiner, *Outline of English History*, London: Longmans, 1882, s. 190.

³⁷⁵ Kemal Gözler, "İngiltere'de Parlâmento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı? Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme", <http://www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

yasasını çıkartmıştır. Piskoposlar Savaşı'nın finansmanının halktan vergiler yoluyla sağlanması, parlamentoda rahatsızlığı arttırmıştır.³⁷⁶ Britanya Parlamentosu I. Charles'a vergi vermek istememiştir. Kral yetkisini kullanarak Parlamento'yu feshetse de yeni seçilen her parlamento krala karşı gelmeye devam etmiştir.³⁷⁷ Britanya demokrasininin gelişmesi hususunda 1640-1653 yılları çok önem arz etmektedir. 1640-1653 yılları uzun parlamento (long parliament) olarak bilinmektedir. Parlamento ile kral arasındaki yetki mücadelesi bir iç savaş görünümü almış ve iç savaş ortamı 1648 yılına kadar sürmüştür. Parlemonun vergileri Britanya Kralı'nın haberi olmadan kaldırması sonucunda yaşanan savaşta Kral I. Charles yenilmiştir. Kral I. Charles yapılan yargılama sonucunda 30 Ocak 1641 yılında idam edilmiştir.³⁷⁸ Britanya'da otoritenin zayıflaması İrlanda adasında ayaklanmaların zeminini hazırlamıştır.

İrlanda adasında Katoliklerin Protestanlara karşı ilk ciddi ayaklanma, 1641 yılında gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma esnasında Katolikler, Protestanlara karşı ciddi katliamlara yönelmişlerdir. Geniral Oliver Cromwell'in adaya sert müdahalesi neticesinde Katolik ve Protestanlar arasında "kan davasının" ortaya çıktığı iddia edilebilir. Tarihsel süreç içerisinde İrlanda'da, Protestan ve Katolikler arasında kimliksel ayırım noktaları oluşmuştur. İrlandalılar, kendilerini diğerlerinden ayıran en önemli unsurun din olduğunun farkına varmışlardır.

İrlanda'da 17. yüzyılın ikinci büyük ayırım noktasının 1685'te yaşandığı söylenebilir. Bu süreç içerisinde Katolik-Protestan ayrışması daha da derinleşmiştir. İngiltere tahtına çıkan Katolik II. James, Protestan William Orange tarafından tahttan indirilmiştir. II. James İrlanda'dan Katolik bir ordu hazırlayarak Protestanların üzerine yürümüş ve 1690'dan itibaren adını Boyne nehrinden alan Boyne Savaşları başlamıştır. Savaş, Katoliklerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Boyne Savaşı'nın Protestanların Britanya'da kontrolü tamamen ele geçirmesine yardımcı olduğu söylenebilir. Burada altı çizilmesi gereken diğer önemli husus, hem II. James'in hem de William'ın topladığı askerlerin büyük bölümünün İrlanda'dan

³⁷⁶ "The Long Parliament", <http://bcw-project.org/church-and-state/first-civil-war/long-parliament>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

³⁷⁷ Gözler, Erişim tarihi: 12.10.2015.

³⁷⁸ Gözler, Erişim tarihi: 12.10.2015. Bakınız: "The Long Parliament", Erişim tarihi: 12.10.2015.

temin edilmiş olmasıdır. Bunun yanında Fransa, İngiltere ve İskoçya'dan da asker toplanmıştır. Eğer William, savaşı kaybetmiş olsaydı, Protestanlık İrlanda'da çok büyük irtifa kaybedebilirdi. William'ın savaşı kazanması ile Birleşik Krallık'ta Protestan otoritenin güçlenerek arttığı söylenebilir. Nitekim Katolik Kilisesi'nin Usul ve Ayinlerinin Yayılmasını Önleme Yasası, 1727 yılında Birleşik Krallık tarafından yayımlanmıştır. Bunun sonucunda Katoliklere karşı baskı artmıştır.³⁷⁹ 1727 yılında çıkan diğer “ayırıcı yasalar” vasıtasıyla Katoliklerin sosyal ve siyasi yaşamdan dışlandığı iddia edilebilir. Bu yasalar ile Katoliklerin oy verme hakları elinden alınmış, Protestan toprağı satın almalarının önüne geçilmiştir.³⁸⁰ İrlanda'da Katoliklere olan baskının artması neticesinde “otoriteye” karşı İrlandalıların örgütlenmesi hızlanmıştır. 1791'de Birleşik İrlandalılar Cemiyeti, Katoliklere karşı uygulanan yaptırımlara karşı bağımsız bir İrlanda kurmayı amaç edinmiştir. Birleşik İrlandalılar Cemiyeti, 1798'de İngilizlere karşı silahlı saldırı başlatmıştır. Bu silahlı başkaldırıcıyı önlemek için 1800 yılında “Birlik Yasası” kabul edilmiştir. Birlik Yasası ile İrlanda, Birleşik Krallık'a hukuken bağlanmıştır.³⁸¹

Katoliklerin belini kıran başka bir olay ise mantar hastalığının yaşanmasıdır. Çünkü mantar hastalığı, İngiltere üzerinden İrlanda'ya 1845 yılında ulaşmış ve kıtlığa sebep olmuştur. Yaşanan kıtlık Katoliklerin yaşam koşullarını daha çok zorlaştırmıştır. Kaynaklara göre bu süreçte 1 milyon İrlandalı hayatını kaybetmiş ve çoğu İrlanda'dan göç etmiştir. Başka bir ifade ile kıtlık İrlanda nüfusunu azaltmıştır. 1845 yılının başlarında 8,1 milyon olan İrlanda nüfusu, 6,5 milyona düşmüştür. İrlanda'dan 1847 yılında 220.000 kişi, 1852 yılında 369.000 kişi kıtlık sebebiyle göç etmiştir.³⁸² Verimli toprakların büyük bölümünün Protestanların elinde olmasının, Protestan halkın adada yaşanan bu kıtlıktan Katoliklere nazaran daha az etkilenmelerini sağladığı söylenebilir.

Tarihsel anlamda İrlanda sorununun kökleşmesini sağlayan en önemli unsurların başında kıtlık döneminin olduğu iddia edilebilir. İrlandalılar için kıtlığın

³⁷⁹ Kaya, 2013, s. 29.

³⁸⁰ Kaya, 2013, s. 30.

³⁸¹ Kaya, 2013, s. 33.

³⁸² Kıtlık Ulster bölgesini de etkilemiş 224.000 kişi ölmüştür. Bakınız: Éamon Phoenix, “The Impact of the Great Famine of 1845-51 with Special Reference to ULSTER”, <http://irishfamine.ahg.gov.ie/wp-content/uploads/2015/09/2011ns3.pdf>, Erişim tarihi: 12.10.2015, s. 3.

iki önemli sonuç doğurduğu söylenebilir. Birinci sonucun kıtlık sebebiyle İrlanda adasından göçün artması neticesinde Birleşik Krallık'ın adaya daha çok göçmen getirmesinin önünü açtığı söylenebilir. İkinci önemli sonuç ise, İrlanda'da Katolik nüfusunun azalması sebebiyle Katolik halkta dil, din kimlik öğelerini kaybedecekleri endişesinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum ise İrlandalıların kimliği konusunda duydukları endişe ile bir lider arayışına girmelerine yol açmıştır.³⁸³

Kelt Uyanışı halkın kimlik sorunlarının dışı vurumu olarak nitelendirilebilir. Avrupa'da meydana gelen milliyetçi gelişmelerin neticesinde İrlanda da "Kelt Uyanışı" (Gaelic Revival) gerçekleşmiştir. Kelt Uyanışı, İrlandalılar için dinsel bir etki yaratarak daha çok "kimliklerin ayrılmasına" sebep olmuştur. Kelt Uyanışı dinsel milliyetçiliği hızlandırmıştır.³⁸⁴ Öyle ki Kelt Uyanışı ile beraber İrlandalı herhangi biri kendisinin Katolik olduğunun bilinmesinidaha çok vurgulamaya başlamıştır.³⁸⁵ Bu dönemin, tarafların kimliksel reflekslerini daha çok ortaya çıkarmasına sebep olduğu söylenebilir. Süreç sonunda iki ayrı kimlik ortaya çıktığı iddia edilebilir.

Birleşik Krallık'ın adaya yakın ilgisinin devam etmesi, "İngiltere İrlandası" kimliğinin yaratılma sürecini başlatmıştır. "Kelt dili benim yerel dilim; ama benim ana dilim" değil söylemi Protestan halkın en önemli ayırım noktası olarak öne çıkmıştır.³⁸⁶ Bu yeni kimliğin Katolik karşıtlığı üzerine kurulduğu iddia edilebilir. Kelt Uyanışı, Kelt dilini İrlanda kültürünün nesilden nesile aktaran bir unsur olarak var olagelmıştır. Fakat "İngiltere İrlandası"nda Kelt dilinin artık İrlanda halkının dili olmadığı fikri yayılmıştır. Katoliklerin "İngiltere İrlandası" fikrine bir tepki olarak kendi millî kimliklerine uygun Kelt dilinden türeyen yeni bir dil yarattığı söylenebilir. Zira İrlanda dili, Kelt dilinden türemiştir. Dillerin millî bir kimlik

³⁸³ Phoenix, Erişim tarihi: 12.10.2015, s. 20.

³⁸⁴ Sinn Fein'in siyasi propagandasında kullandığı en önemli sloganlarından birisi "dil yoksa millet de yoktur" söylemidir. İrlanda İrlandaca konuşarak kendi kültürlerini korumak istemiştir. Katolikler, İngilizce konuşarak İngilizleşeceklerini düşünmüş, Protestanların İngilizce konuşarak kendi kimliklerini kaybettiklerini düşünmektedirler. Detaylı bilgi için Thomas Hennessey, *Dividing Ireland World War I and Partition*, Routledge: London and Newyork, 1998, s. 27-31.

³⁸⁵ Hennessey, 1998, s. 29.

³⁸⁶ Márta Pintér, "English or Irish? Cultural Nationalist Ideology in Late 19th-century Ireland", *Bulletin of the Transilvania University of Brasov, Series IV: Philology and Cultural Studies*, Vol. 3 , No .52, 2010, s. 238.

unsuru olarak devreye girmesi, Kuzey İrlanda halkının da de facto olarak İngilizceyi ana dilleri olarak görmelerini sağlamıştır.³⁸⁷

İrlanda'da başlayan milliyetçi uyanış bazı sosyal gelişmeleride beraberinde getirmiştir. Bunların başında 1863 yılında, ayrılıkçı milliyetçiler tarafından *Irish People* adlı gazetenin çıkartılmaya başlanması sıralanabilir.³⁸⁸ Neticede İrlanda adası, İngiliz ve İrlanda kimliğinin tarihsel bir zıtlık içerisinde bütünleşmesine sahne olmuştur. Katolikler ise Birleşik Krallık'ın asimilist politikalarına karşı 1884'te Kelt Atlantik Cemiyeti'ni kurmuşlardır.³⁸⁹ Katoliklerin Birleşik Krallık'a karşı örgütlenme süreci IRA'nın da ortaya çıkma sürecine zemin hazırlamıştır denebilir. Diğer bölümde IRA'nın ortaya çıkış süreci ele alınacaktır.

2.1.1.1. IRA'nın Ortaya Çıkışında Tarihsel Arka Plan

IRA'nın kurulma sürecinin sosyal gelişmelerden kopuk bir olay olmadığı iddia edilebilir. İrlanda adasında 1803 yılında Robert Emmet isyanı ortaya çıkmıştır. Robert Emmet isyanı, Fransız İhtilalinden etkilenerek ortaya çıkmıştır.³⁹⁰ İsyanın başarısız olması neticesinde Robert Emmet, Dublin'de sokak ortasında idam edilmiştir.³⁹¹

Patates kıtlığının başka bir isyanı tetiklediği söylenebilir. Patates Kıtlığı, İrlandalıların açlık sorunu ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur.³⁹² *Genç İrlandalılar Ayaklanması*, yaşanan sıkıntılara bir tepki mahiyetinde 1848 yılında gerçekleşmiştir. Genç İrlandalılar Ayaklanması'nın Avrupa'da gerçekleşen 1848 ihtilallerinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile Birleşik Krallık otoritesine karşı İrlanda'da ortaya çıktığı iddia edilebilir.³⁹³ Genç İrlandalılar Ayaklanmasının başarısız olmasına rağmen, gelecek nesiller için milliyetçi hissiyatın canlı kalmasına katkı sağladığı vurgulanabilir.

³⁸⁷ Pintér, 2010, s. 234.

³⁸⁸ "The Origins of the IRA", Erişim tarihi: 12.09.2015, s. 17.

³⁸⁹ Kaya, 2013, s. 37.

³⁹⁰ "The Origins of the IRA", Erişim tarihi: 12.09.2015, s. 4.

³⁹¹ "Irish Historical Mysteries: The Grave of Robert Emmet", <http://homepage.tinet.ie/~seanjmurphy/irhismys/emmet.htm>, Erişim tarihi: 12.09.2015.

³⁹² Powell, 2009, s. 38.

³⁹³ *The Annual Register or a View of the History and Politics of the Year 1848*, London: F&J Rivington, 1849, s. 453.

IRA'nın kurulmasında önemli rol oynayan diğer gelişme ise, 1867 Fenians İsyanı'dır. Fenians İsyanı'na yaklaşık 50.000 kişi destek verse de başarıya ulaşamamıştır. Burada önemli bir diğer nokta ise, isyancıların liderlerinin Amerikan iç savaş tecrübesine sahip olmalarıdır.³⁹⁴ Genel itibariyle İrlandalıların milliyetçi eylemlerinin kuluçka sürecinde ABD'ye göç eden İrlandalıların rolünün olduğu söylenebilir. 1841-1951 yılları arasında İrlanda'da 2 milyon Katolik ölmüş ya da göç etmiştir. Göç edenlerin büyük bir bölümü ABD'ye yerleşmiştir. Bu bağlamda IRA'nın kuruluş aşamasına en büyük desteğin ABD'de yaşayan İrlandalılarından geldiği vurgulanabilir.³⁹⁵ İrlanda'dan ABD'ye göç eden milliyetçilerden O'Donovan Rossa'nın uygulamaya koyduğu eylemler, IRA'nın daha çok sesinin duyulmasını sağlamıştır. Rossa, düzenlemiş olduğu “dinamit kampanyaları” ile IRA'nın bomba eylemlerine imza atmasını sağlamıştır.³⁹⁶ İrlanda milliyetçilerinin, Birleşik Krallık'a savaş ilan etmesinin, İrlanda kimliğinin pekişmesinde çok önemli rol oynadığı söylenebilir.³⁹⁷

Katoliklerin parlamentoda temsil sorunu, 19. yüzyılda yaşanmaya başlanmıştır. 1893 yılında hazırlanan yasa ile İngiliz Parlamentosu'nda sekizkişi ile Katoliklere temsil hakkı sağlansa da Lordlar Kamarası bu yasaı reddetmiştir. Lordlar Kamarası'nın reddettiği bu yasa, Katoliklerin özerklik talebinin reddedilmesi anlamına gelmiştir. Lordlar Kamarası'nın özerklik taleplerini dikkate almamasının en önemli sebebinin Ulster'de yaşayan Protestanlar olduğu iddia edilebilir. Protestanlar, İrlanda'nın özerkliğini istememiştir.³⁹⁸ Özerklik yasası ile ciddi bir tartışma sürecinin başladığı belirtilebilir. Protestan halkın özerklik yasası içerisinde Ulster'in nasıl bir yere sahip olacağına dair endişeleri olmuştur. Birleşik Krallık, bu süreçte Ulster'in kaygılarını gidermeye çalışmıştır. Birleşik Krallık'ın

³⁹⁴ “Today in Irish History –The Fenian Rebellion”, March 5, 1867, www.theirishstory.com/2011/03/05/today-in-irish-history--the-fenian-rebellion-march-5-1867/#.VZuiQfntmko, Erişim tarihi: 12.10.2015.

³⁹⁵ ABD'de yaşayan İrlanda'lular İrlanda'da yaşayan soydaşlarına karşı sempatilerini daha da arttırmışlardır. 1881 yılında ABD'nin yapmış olduğu ilk denizaltı'nın adını John P. Holland, “Fenian Ram” koymuştur. Bakınız: “The Origins of the IRA”, Erişim tarihi: 12.09.2015, s. 4-16.

³⁹⁶ Jeremiah Odonovan Rossa, <http://www.discoveringireland.com/jeremiah-o-donovan-rossa/>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

³⁹⁷ Hennessey, 1998, s. 83.

³⁹⁸ Erin Wise, “The Effects of the British and Irish Political Leaders on Irish Home Rule”, <http://nchconors.org/wp-content/uploads/2012/11/Wise-Erin-Final-Paper.pdf>, Erişim tarihi: 12.08.2015, s.2.

Katoliklerin ve Protestanların birarada yaşaması konusunda çok önemli adımlar atamaması, yeni bir dönemi başlatmıştır. İrlanda'nın ikiye bölünmesinin zımmi olarak bu dönemde kabul edildiği söylenebilir. Birleşik Krallık tarafından adada yaşanan ayrışma eğilimlerinin giderilememesi, demografik sınırların oluşmasına sebep olmuştur denebilir.

Katoliklerin taleplerini dile getirmek bağlamında Sinn Fein'in çok önemli rol oynadığı iddia edilebilir. Eamon De Valera, Paskalya Uyanışı'nın liderlerindedir. Sinn Fein'in kuruluşunda büyük role sahiptir ve uzunca yıllar başkanlığını yürütmüştür.³⁹⁹ Sinn Fein hareketinin temeli, aşırıci kırsal geleneğe dayanmaktadır. Kara Savaşlarında (Land War 1879-1881) aşırıci kırsal gelenek iyi bir taban bulmuştur. Kırsaldan Sinn Fein'in güç bulmasının en önemli sebebi, Birleşik Krallık'ın kırsal kesimdeki toprak dağılımında adeleti sağlayamamasıdır. Bundan dolayı Sinn Fein'e en önemli destek, küçük çiftçilerden gelmiştir.⁴⁰⁰

Sinn Fein, kuruluşundan itibaren adanın tek bir milletten varolduğu iddiasında bulunmuştur. Sinn Fein'in bu söylemi, toplumsal tabanını kuvvetlendirmiştir.⁴⁰¹ 1905 yılından itibaren Sinn Fein, siyasi bir parti olarak örgütlenmiştir. I. Dünya Savaş'ının yaklaştığı bir dönemde Sinn Fein, siyasi propagandalarını hızlandırırken, Katolik milliyetçiler için I. Dünya Savaşı'nın bir dönüm noktası teşkil ettiği söylenebilir. Bu tez çalışmasının diğer bölümünde IRA'nın toplumsal tabandan aldığı destekle I. Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık'a karşı verdiği mücadele ele alınacaktır.

2.1.1.1.1. IRA'nın Ortaya Çıkışında I. Dünya Savaşının Rolü

I. Dünya Savaşı öncesinde İrlanda'nın özerkliği ile ilgili çalışma Parlamento'da devam ederken, Ulster'in kendi geleceği hakkında "karar vermesi" I. Dünya Savaşı sonrasına ertelenmiştir. Bu süreçte adada iki farklı sürecin izlenmesi, tarihsel bakımdan iki ayrı siyasi birimin oluşma sürecinin evrilmesine neden

³⁹⁹ Paskalya ayaklanması milliyetçiler tarafından milli bir kutlama olarak kutlanmaktadır. Bakınız: Wise, Erişim tarihi: 12.08.2015, s.8.

⁴⁰⁰ Fergus Campbell, "The Social Dynamics of Nationalist Politics in the West of Ireland: 1898-1918", *Past and Present*, No.182, 2004, s. 198.

⁴⁰¹ Powell, 2009, s. 36.

olduğu belirtilebilir. Ulster bölgesinde yaşayanların, Katoliklerden farklı olarak, bağımsız bir Protestan devleti kurmak gibi bir fikirlerinin olmadığı söylenebilir. Bundan dolayıdır ki İrlanda adasında ikinci siyasi birimin Birleşik Krallık olmaya devam ettiği söylenebilir. Buna karşın özerklik kararının savaş sonrasına ertelenmesi, İrlandalı milliyetçilerin daha da sertleşmelerine sebep olmuştur.

İrlandalıların devlet kurma isteğini arttıran en önemli gelişmenin I. Dünya Savaşı arefesinde ortaya çıktığı söylenebilir. 1911 yılından itibaren Almanya'nın İrlandalılara yaptığı propagandaların etkili olduğu belirtilebilir. Çıkması muhtemel bir dünya savaşında Almanya, Birleşik Krallık egemenliği altında bulunan küçük milletlerin Birleşik Krallık'a başkaldırısının zaferle sonuçlanacağına dair propaganda eylemlerinde bulunmuştur.⁴⁰² İrlanda Gönüllü Birlikleri, 1918 yılında kendilerini İrlanda Cumhuriyet Ordusu (Army of the Irish Republic) olarak ilan etmişlerdir. IRA'nın toplumsal tabanını kuvvetlendirmesinde en önemli aktör gönüllüler olmuştur. IRA, yeni toplum düzeninde İrlandalıların eşit haklara sahip olacağı ve fırsat eşitliğinin sağlanacağını propaganda etmiştir. Bu propandaların IRA'nın toplum tabanında kabul görmesini kolaylaştırdığı söylenebilir.⁴⁰³ Başka bir deyişle IRA'nın ortaya çıkışının İrlandalı Katoliklerin kendi kendilerini yönetme isteğinin bir sonucu olarak meydana geldiği söylenebilir. İrlanda gönüllülerinin bir araya gelmesi, Katoliklerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlayacağı siyasi bir birim oluşturma isteği olarak görülebilir.⁴⁰⁴

Birleşik Krallık, adada isyana sebep olanları ortadan kaldırmaya yönelik gayri nizami bir örgüt kurmuştur. Bu özel kuvvetler birliği, İngiltere Kraliyet Ordusu'ndan devşirilerek oluşturulmuştur. Özel kuvvetler birliği, "Black and Tan" ismiyle bilinmektedir. Birleşik Krallık ortaya çıkan isyanı bir nevi kontrgerilla yöntemi ile çözmeye çalışmıştır. Black and Tan yaptığı eylemlerle birçok faili meçhul cinayete sebep olmuştur.⁴⁰⁵

⁴⁰² Hennessey, 1998, s.87, s. 127.

⁴⁰³ "The Origins of the IRA", Erişim tarihi: 12.09.2015, s. 20.

⁴⁰⁴ Hennessey, 1998, s.87.

⁴⁰⁵ Jonathan Powell, *Teröristlerle Konuşmak*, Çev. Nuray Önoğlu, İstanbul: Aykırı Yayınları, 2015, s. 362.

Liberal Parti tarafından “home rule” adı verilen özerklik önerisinin gündeme getirilmesi, Protestan halkın tepkisini çekmiştir. Bu yasa tasarısına karşı Protestanların 1912 yılında Ulster gönüllü birliği 100 bin kişiye ulaşmıştır.⁴⁰⁶ İrlanda’da Birinci Dünya Savaşı esnasında Birleşik Krallık’ın güçsüzleşmesinin İrlanda’nın bağımsızlığını sağlayacağına dair bir algı oluşmuştur. Akabinde 1916’da Paskalya Ayaklanması başlamıştır. Paskalya Ayaklanması’nda, 2000 İrlanda gönüllüsü İngiliz İrlandası’na karşı ayaklanmıştır.⁴⁰⁷ Paskalya Ayaklanması’ndan 1 yıl önce İrlandalı milliyetçiler ile Alman yetkililer, Birleşik Krallık’a karşı bir pazarlık görüşmesi yapmıştır.⁴⁰⁸ Görüşmede Almanya’nın Birleşik Krallık’a karşı bir ayaklanma başlatılması halinde İrlandalı milliyetçilere yardım edeceğini belirtmesi Paskalya Ayaklanması’na zemin hazırlamıştır.⁴⁰⁹ Paskalya Ayaklanması’nın ortaya çıkmasının diğer önemli sebebi, İrlanda sorununu I. Dünya Savaşı esnasında uluslararasılaştırmaktı. Buna bağlı olarak İrlanda’nın bağımsızlık isteğini güçlendirmek de diğer bir sebeptir.⁴¹⁰ Paskalya Ayaklanması esnasında milliyetçiler Dublin’in büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. Paskalya Ayaklanması, Birleşik Krallık tarafından diğer İrlanda ayaklanmaları gibi çok sert bastırılmıştır.⁴¹¹ Paskalya ayaklanması sonrasında 1917-1923 yılları arasında devrimciler çok ağır kayıp vermiş, 7.500 kişi ölmüştür.⁴¹² Paskalya Ayaklanması, Katoliklerin milliyetçiliğini arttırırken Protestanların ise daha çok İngiltere’ye yanaşmalarına sebep olmuştur denebilir.

Lloyd George, savaşın bitmesini beklemeden 1916 yılında İrlanda’nın özerkliğini onaylamıştır. Birleşik Krallık’ın, ABD’nin savaşta desteğini almak için böyle stratejik bir adım attığı iddia edilebilir. Çünkü ABD’de İrlanda kökenli ABD vatandaşları önemli bir nüfusa sahiptir. Başka bir ifade ile Birleşik Krallık’ın dış politikadaki çıkarları için İrlanda’nın özerklik sürecini kullandığı söylenebilir.

⁴⁰⁶ Hennessey, 1998, s. 4.

⁴⁰⁷ Campbell, 2004, s. 186.

⁴⁰⁸ Steven M. Higley, “Irish Republican Army Collaboration with Nazi Germany in the United States”, *Global Security Studies*, Volume 1, Issue 1, Spring 2010, s. 143.

⁴⁰⁹ Paskalya ayaklanmasında Almanların German Imperial donanmasının IRA’ya silah yardımıyla bulunduğu iddia edilmektedir. Bakınız: Higley, 2010, s. 143.

⁴¹⁰ Thomas Hennessey, s. 153.

⁴¹¹ Kaya, 2013, s. 43.

⁴¹² Peter Hart, “The Geography of Revolution in Ireland 1917–1923”, *Past and Present*, Vol.155, No.1, 1997, s. 142.

Bundan dolayıdır ki Birinci Dünya Savaşı bitmesine rağmen, Birleşik Krallık'ın iç savaştan kurtulamadığı söylenebilir.

İrlanda'da 1919 yılında seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçilen Sinn Fein temsilcileri, 1920 yılında ayrı bağımsız, yerel bir hükümet kurduklarını ilan etmişlerdir. Sinn Fein İrlanda'nın bağımsızlığına yönelik önemli adımlar atmıştır.⁴¹³ IRA, 1919 yılında Kuzey İrlandalı zabıtalara savaş ilan etmiştir. 1920-1921 tarihleri arasında IRA, gerilla savaşı ilan ederek bağımsızlık savaşı verdiklerini deklare etmişlerdir.⁴¹⁴ Bağımsız bir İrlanda devleti kurulması konuşuluyorken, Katolik milliyetçiler arasında devletin yönetim şekli, ideolojisi konusunda derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.⁴¹⁵ İrlanda Partisi, tüm adayı içeren bir siyasi yapı öngörmüştür. Sinn Fein ise, Katoliklerin birarada olduğu bir devlet ideali içinde olmuş fakat bu gerçekleşmemiştir.⁴¹⁶ Birinci Dünya Savaşı, Katolikler ile Protestanların birarada yaşayıp yaşayamayacağını göstermiştir. Son tahlilde hem Katoliklerin hem de Protestan milliyetçilerin tek devlet fikri içerisinde birarada yaşama idealine alışamadıkları iddia edilebilir. Başka bir deyişle görünmeyen kriz, Birinci Dünya Savaşı ile beraber görünür hale gelmiştir.

Anglo-İrlanda Barış Konferansı'nın 11 Ekim 1920'de ilk görüşmesi yapılmıştır. Bu görüşmenin neticesinde İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda Birleşik Krallık mücadele gösterirken 6 vilayetin İrlanda Devleti'nden ayrı bir oluşum haline gelmesi istenmiştir.⁴¹⁷

İrlandalılar, I. Dünya Savaşı esnasında Birleşik Krallık'ı kendilerini koruyan büyük bir devlet mi yoksa kendilerini sömüren emperyalist bir toplum mu olduğu konusunda kafa karışıklığı yaşamıştır.

I. Dünya Savaşı, Protestanların İngiltere ile birleşmelerini öncüllemiştir. Sinn Fein üyeleri, Birleşik Krallık'ın İrlanda'nın geleneksel düşmanı olduğu söylemini

⁴¹³ Campbell, 2004, s. 175.

⁴¹⁴ Hart, 1997, s. 146.

⁴¹⁵ İrlanda Partisi (Irish Party) Sinn Fein'in halk iradesi ile kurulacak bir rejime karşıdır. İrlanda Partisi İrlanda monarşisinin devam ettirilmesini savunmaktadır. İrlanda'nın Güneyinde yaşayan Katoliklerin bir bölümü de Birleşik bir İrlanda devleti altında İngiliz hâkimiyetinin zımni olarak devam edeceği yapıdan yana tavır koymuşlardır. Detaylı bilgi için bakınız: Hennessey, 1998, s. 170.

⁴¹⁶ Hennessey, 1998, s. 195.

⁴¹⁷ Wise, Erişim Tarihi: 12.08.2015, s. 15-18.

dillendirmeye çalışmıştır.⁴¹⁸ Birleşik Krallık açısından İrlanda'nın stratejik önemi Birinci Dünya Savaşı esnasında riske edilmeyecek derecede önem arz etmiştir. Almanya'nın İrlanda'ya olan ilgisinin⁴¹⁹ bu stratejik önemle yakından ilgili olduğu söylenebilir.

IRA'nın Birleşik Krallık'a karşı vermiş olduğu mücadelenin sonunda 6 Aralık 1921'de antlaşma kabul edilmiştir. Bu antlaşmaya göre, İrlanda'nın bağımsızlığı Birleşik Krallık tarafından kabul ediliyordu. İrlanda Temsilciler Meclisi, 21 Ocak 1921 tarihinde İrlanda'nın bağımsızlık deklarasyonunu ilan etmiştir.⁴²⁰ Bu deklarasyonun yeni bir siyasi sistemin habercisi olduğu iddia edilebilir. Başka bir ifade ile adada Birleşik Krallık egemenliği mevcutken 1921'den sonra İrlandalıların kendi kendilerini yönettiği bir siyasi birim ortaya çıkmıştır.⁴²¹ Böylece adada iki siyasi birim ortaya çıkmıştır. Çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda'da şiddetin arttığı dönem ele alınarak iç savaşın nasıl ortaya çıktığı tartışılacaktır.

2.2. Kuzey İrlanda'da Sıkıntı Yılları

Özgür İrlanda'da 1920'den sonra yapılan ilk seçimlerde Sinn Fein, 128 sandelyeli meclisin 124'ünü elde etmiştir. Kuzey İrlanda'da ise Katoliklerin sınırlı sayıda milletvekili ile temsil edildiği söylenebilir. Kuzey İrlanda'nın ilk parlamento seçimleri Oransal Temsil (Proportional Representation PR, Orantılı Temsiliyet) sistemi ile sonuçlanmıştır. Daha sonrasında bu seçim sistemi 1929 yılında kaldırılmıştır. PR isteminin kaldırılması azınlık partisi açısından olumsuz sonuç doğurmuştur. Azınlık partisinin yeni sistem ile temsilci çıkartması çok zorlaşmıştır.⁴²² 1921 yılında Kuzey İrlanda'da yapılan seçimi, oyların yüzde 66,9'unu alan Birlikçiler kazanmıştır. Birlikçiler aldıkları bu oy oranı ile 52

⁴¹⁸ Hennessey, 1998, s. 119.

⁴¹⁹ 1914 yılında İrlanda'nın Birleşik Krallık'a karşı Almanya ile işbirliği yapmasını halinde Almanya'nın İrlanda halkının refah ve huzurunu koruyacağına dair garanti vermiştir. Bakınız: Hennessey, 1998, s. 131.

⁴²⁰ Charles Newton Wheeler, *The Irish Republic*, Chicago: Cahill-Igoe Company, 1919, s. 7.

⁴²¹ Powell, 2009, s. 36.

⁴²² D. G. Pringle, "Electoral Systems and Political Manipulation: A Case Study of Northern Ireland in the 1920s", *The Economic and Social Review*, Vol 11, No. 3, April 1980, s. 197.

koltuklu parlamentoda 40 sandalyeyi almışlardır. Dolayısıyla Birlikçiler büyük bir avantaj elde etmişlerdir. Sinn Fein ise oyların yüzde 20,5'ini alarak 5 sandelye kazanmıştır. Temsil sistemindeki adaletsizliğin rakamlara şu şekilde yansdığı söylenebilir. Protestan Milliyetçiler, 11,8 oy oranı ile Sinn Fein'in çıkarmış olduğu temsilci sayısından fazla çıkarmış, 6 temsilci elde etmiştir.⁴²³

Kuzey İrlanda Hükümeti, Birleşik Krallık hâkimiyetinde 1920-1972 yılları arasında bazı özel yetkilerle donatılmıştır. Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık'ın Anglo-İrlanda Barış Konferansı'nda belirttiği gibi, altı eyaletten oluşmuştur. Geriye kalan 26 eyalet ise, Güney İrlanda yani bugün ki İrlanda Cumhuriyeti'ni meydana getirmiştir.⁴²⁴ Özgür İrlanda'nın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasına 1920 yılında izin verilmesi neticesinde Kuzey İrlanda'nın kuruluşu 1921 ile 1925 yılları arasında meydana gelmiştir. Güneyin bağımsızlık savaşında IRA'nın aktif rol oynaması IRA'yı öne çıkarmıştır. 1919-1921 yılları arasında çatışmalarda 752 IRA üyesi ölmüştür.⁴²⁵

Protestanlar "Home Rule" yasasına karşı çıkarken kendilerinin ikinci sınıf vatandaşa dönüşeceği endişesini paylaşmışlardır. Fakat Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık içerisinde kalması ile Katolik azınlığın sürecin başından itibaren Kuzey İrlanda siyasi sisteminin dışına itildiği iddia edilebilir. Katolik toplum önderlerinin Kuzey İrlanda siyasi sistemi içerisinde olması engellenmiş veya yasaklanmıştır.⁴²⁶

Protestanların Kuzey İrlanda'da egemenliğini pekiştiren siyasi adımlar, seçimler aracılığı ile atılmıştır. Cumhuriyetçiler (Republicans) Ulster dâhil altı vilayetin Özgür İrlanda ile birleşmesini savunmuşlardır. Gönüllüler (Loyalist) veya Birlikçiler (Unionist) ise Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'a bağlı kalmasını savunmuşlardır.⁴²⁷ 1925 seçim sonuçlarına göre Birlikçiler oyların %55'ini alarak 32 sandelye kazanmıştır. Sinn Fein/Cumhuriyetçiler %5,4 oy oranı ile 2 sandelye

⁴²³ Pringle, 1980, s. 191

⁴²⁴ İlk ismi Serbest İrlanda Cumhuriyeti olarak deklare edilse de 1949 yılında resmi adı İrlanda Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Demokratik Gelişim Enstitüsü, "Hayırlı Cuma Anlaşması", <http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2014/02/TURKISH-PDF.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 11.

⁴²⁵ Sulutvedt, 2002, s. 55.

⁴²⁶ Sulutvedt, 2002, s. 56.

⁴²⁷ Steven Bright, "Fighting for Peace in Northern Ireland", *Origins*, Winter 1994, s. 23.

kazanmıştır. Milliyetçiler %23,8 oy oranı ile 10 sandelye kazanmıştır. 1925 seçim sonuçlarına göre, Protestan Milliyetçiler güçlenirken Sinn Fein-Cumhuriyetçiler zayıflamıştır.⁴²⁸

PR sistemi ile Birlikçiler, Kuzey İrlanda'da hâkimiyetini arttırmıştır. Bunun rakamlara şu şekilde yansıttığı iddia edilebilir. 1929 seçimlerinde 52 sandelyeli mecliste Birlikçiler %50,7 oranında oy alarak 37 sandelye kazanmıştır. Milliyetçiler %13 oy alarak 11 sandelye kazanmıştır. Cumhuriyetçiler ise, temsilci çıkartamamıştır.⁴²⁹

1933 seçimleri formaliteye dönüşmüş, Birlikçiler seçim sisteminin verdiği avantajla tek parti haline gelmiştir.⁴³⁰ Parlamento'nun üstünlüğünü ele geçiren Protestanlar, toplumsal statü konusunda da büyük avantajlar elde etmiştir. Sosyal statü açısından Protestanların kıdemli işlerde iyi konuma gelmeleri, Katoliklerin sistemden dışlanmasına sebep olmuştur.⁴³¹ Seçim bölgesinde yeni seçim sistemi, seçim hilesini daha kolay hale getirmiştir. Öyle ki Protestan partiler yeni seçim sistemi ile beraber daha güçlenirken Katolik Cumhuriyetçilerin temsilci çıkartmasının önüne geçilmiştir. Yeni seçim sisteminin azınlıkların temsil kabiliyetini yok ettiği de söylenebilir.⁴³² Bu süreçte en önemli gelişme Özgür İrlanda'da gerçekleşmiş olan De Valera başkanlığında Sinn Feinn'in, iktidara gelmesidir. De Valera, Kuzey İrlanda'nın Güney İle birleşmesini isteyen bir siyasetçidir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda, IRA'nın 1932 yılından itibaren Güney ile Kuzey'i birleştirmeye çalışan, De Valera ile bağlantısı olan illegal bir oluşum olduğunu ilan etmiştir.⁴³³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin çift kutuplu sisteme doğru evrilmesi ile yeni devletlerin kurulma süreci tetiklenmiştir. Bu siyasal atmosferin Kuzey İrlanda sorununun gün yüzüne çıkmasını kolaylaştırdığı

⁴²⁸ Pringle, 1980, s. 194.

⁴²⁹ Pringle, 1980, s. 197.

⁴³⁰ Sultvedt, 2002, s. 58.

⁴³¹ Sultvedt, 2002, s. 59.

⁴³² Pringle, 1980, s. 199.

⁴³³ Bright, 1994, s. 27.

söylenir.⁴³⁴ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Krallık, Kuzey İrlanda'da herhangi bir problem olmadığını belirtmiştir. İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti 1949 yılında Commonwealth'den çekildiğini açıklamıştır. Kuzey İrlanda Hükümeti ve Birleşik Krallık ile 1949 yılında imzalanan "Ireland Act" ile Kuzey İrlandalılara Birleşik Krallık'ta çalışma başta olmak üzere birçok hak sağlamıştır.⁴³⁵

IRA, 1950'lerden itibaren kampanya başlatmış, "IRA'nın tarihte var olduğu ve bunu daha iyi yapabileceğini" propaganda söylemi yapmıştır.⁴³⁶ IRA'nın 1960 öncesinde Kuzey İrlanda'da tabanın zayıf olduğu söylenebilir. Katoliklere baskının artması sonucunda sıkıntı yıllarının başlaması ile beraber IRA, Kuzey İrlanda'da güçlenmiştir.⁴³⁷ 1960'lı yılların sonundan 1998 yılına dek devam eden şiddet süreci, sıkıntı yılları (the troubles) olarak bilinmektedir.⁴³⁸ Sıkıntı yılları kavramı Özgür İrlanda'nın bağımsızlık savaşı verdiği döneme verilen addır. 1921 yılında Birleşik Krallık'a karşı verilen mücadelede 3000 İrlandalı ölmüştür. 1960'lı yıllarda başlayan sıkıntı yıllarında hayatını kaybedenlerin sayısı 1920'li yıllarda ölen İrlandalıların sayısını geçmiş ve kavram ödünç alınarak kullanılmıştır.⁴³⁹

Kuzey İrlanda'da 1966 yılında şiddet eylemleri baş göstermeye başlamıştır. IRA'nın Kuzey İrlanda'da ortaya çıkış eylemlerinin ise, çok sembolik olduğu iddia edilebilir. IRA saldırılarını, İngiliz barlarına saldırılarda bulunarak başlatmıştır. IRA'nın, bu saldırılar ile İngiltere'nin hâkimiyetini sembolik anlamda da olsa istemediğini göstermeye çalıştığı belirtilebilir. 1969'da İngiliz askerleri bölgeye sevk edilmiştir. Şiddetli kriz safhası tarafların şiddeti kabullenmesi anlamına geldiği gibi, şiddetin bu süreçte belirleyici güce sahip olduğu söylenebilir. Şiddetli kriz sürecinde şiddet kullanan aktörler, bu süreçte kendisini topluma kabul ettirmeye çalışırken toplumda hızlı bir militaristleşme başlayabilmektedir.⁴⁴⁰

⁴³⁴ Ingegerd Skogen Sulutvedt, *The Troubles in Northern Ireland. A Civil War in the United Kingdom – against all odds?*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Political Science University of Oslo, Spring 2002, s. 16.

⁴³⁵ Gráinne O'keeffe, "The Irish in Britain: Injustices of Recognition?", <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00612720>, Erişim tarihi: 12.10.2015, s. 34.

⁴³⁶ Sulutvedt, 2002, s. 61.

⁴³⁷ Sulutvedt, 2002, s. 61.

⁴³⁸ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 14.

⁴³⁹ Bright, 1994, s. 23.

⁴⁴⁰ Akyeşilmen, 2013, s. 28.

Kuzey İrlanda Sivil Haklar Derneği'nin (Northern Ireland Civil Rights Association) üyeleri arasında aşırı milliyetçiler ve IRA mensupları vardı. Sivil Haklar Derneği, Kuzey İrlanda'da seçim sisteminin adaletsizliğini, iskân politikasını ve sosyal adaletsizlikleri eleştiren bir tutum içerisinde olmuştur. 1968 yılında Kuzey İrlanda'nın ekonomisinin kötüye gittiğini, Katoliklerin ayrımcılığa uğradığını belirterek halkı gösteri yapmaya çağıran Sivil Haklar Derneği, Katolik halkı yönlendiren çok önemli bir güç haline gelmiştir.⁴⁴¹ 1969 yılında evleri ateşe verilen 3570 aileden yaklaşık %83'ü Katolik ailelerden oluşmuştur.⁴⁴² Sivil Haklar Derneği, Katoliklerin çoğunlukta olduğu eyaletlerde bu tür ayrımcılıkları protesto etmek için gösteri ve yürüyüşler organize etmiştir. Sivil Haklar Derneği'nin yaptığı yürüyüşe çok fazla gönüllü Katolik katılmıştır. Protesto gösterilerinin Katolik halktan destek görmesinin en önemli sebebinin adil bir reform sürecinin bir türlü gelen hükümetler tarafından başlatılmamasından kaynaklandığı iddia edilebilir.⁴⁴³ Bununla birlikte yürüyüşlere karşı Kuzey İrlanda kolluk kuvvetlerinin şiddet kullanmaya başlaması, IRA'nın Katoliklerin gözünde meşruluk kazanmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.⁴⁴⁴ 1969 yılından itibaren Katoliklerin protesto yürüyüşleri, Protestan halk nazarında da tepki ile karşılanmıştır. Protestanlar ve Katolikler arasındaki bu toplumsal gerginlik giderek artma eğiliminde olmuştur. Savaş, şiddetli krizin bir üst aşamasıdır başka bir ifade ile şiddetin kendisini topluma kabul ettirme döneminin adıdır. Bundan dolayıdır ki IRA eylemlerini 1970

⁴⁴¹ Sivil Haklar Hareketinin yapmış olduğu ilk yürüyüşlerde 1000 kişi katılırken sonraki yürüyüşlerde yaklaşık 15.000 kişi yer almıştır. Sulutvedt, 2002, s. 82.

⁴⁴² O'Hearn, 1985, s. 95.

⁴⁴³ Kuzey İrlanda devlet erki bu yürüyüşleri Amerikan tarzı sivil haklar yürüyüşü olarak görmektedir. Özellikle siyahların Martin Luther King önderliğinde ABD'de yapmış olduğu yürüyüşler Kuzey İrlanda'da Katoliklerin yapmış olduğu sivil haklar yürüyüşlerine ilham verdiği söylenebilir. Detaylı bilgi için bakınız: Bright, 1994, s. 27.

⁴⁴⁴ Sulutvedt, 2002, s. 87. Terence Marne O'Neill 1963-1969 yılları arasında Kuzey İrlanda Başbakanlığını yürütmüştür. Kuzey İrlanda Başbakanları için bakınız: "The Government of Northern Ireland", <http://www.election.demon.co.uk/stormont/administration.html>, Erişim tarihi: 13.07.2015.

yılından itibaren arttırmış toplumsal tabanını genişletmiştir.⁴⁴⁵ Buna cevap olarak İngiltere “vur öldür” politikasını benimsemiştir.⁴⁴⁶

30 Ocak 1972’de Derry’de Kanlı Pazar (Bloody Sunday) olayı Birleşik Krallık askerlerinin gösteri yapan sivillere ateş açması ile meydana gelmiştir. 12 sivil, Birleşik Krallık askerleri tarafından öldürülmüştür. Birleşik Krallık Hükümeti bu gelişmelerin sonucunda Kuzey İrlanda meclisini feshetmiştir. Birleşik Krallık, IRA’ya karşı tutumunu daha da sertleştirmiş, Terörle Mücadele Kanunu’nda değişiklik yapmıştır.⁴⁴⁷ İngiltere terörü, 1973 yılında İrlanda Olağanüstü Durum Hükümleri Kanunu’nda (Emergency Provisions Act), “Halka ve halkın belli bir kesimine korku salmak için şiddet kullanmak” olarak tanımlamıştır.⁴⁴⁸ İngiltere adaya yönelik tutumunu hem askerî anlamda hem de siyasi anlamda katılaştırırsa da bir nevi bu süreçten sonra İngiltere’nin adaya yönelik ilgisinin azaldığı iddia edilebilir.⁴⁴⁹

Protestan ve Katolikler arasında çatışmanın önlenmesi için Sunningdale Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, Kuzey İrlanda Meclisi’nde kabul edilmesine rağmen, hem Katolik milliyetçiler hem de Protestan milliyetçiler anlaşmanın uygulanmasına fırsat vermemişlerdir.⁴⁵⁰ Sunningdale Antlaşması’nın temel hedefi (The Sunningdale Agreement) Kuzey İrlanda İdaresi ile İrlanda Konseyi arasında güç paylaşımına dayalı hassas dengeleri bir nebze gözeten bir idare oluşturmaktır. Bu Antlaşma, 9 Aralık 1973’te İngiltere’nin Berkshire eyaletinin Sunningdale Park bölgesinde tarafların biraraya gelmesi ile imzalanmıştır. Antlaşma, Birlikçilerin şiddet içeren sert muhalefeti ve genel grevi sonrasında 1974 yılının Mayıs ayında uygulamadan kaldırılmıştır.⁴⁵¹ Akabinde IRA, Kanlı Pazar olayına cevap vermek

⁴⁴⁵ Michele Kuznicki, Corey Willett, Michael Griffin, Eric Manley, Ronald Matten, “Terrorism Irish Republican Army”, <http://www.emich.edu/cerns/downloads/papers/PoliceStaff/Unsorted/Irish%20Republican%20Army.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015.

⁴⁴⁶ Brian Barton, “The Historical Background to the Belfast Agreement”, içinde *The Northern Ireland Question The Peace Process and the Belfast Agreement*, Editör: Brion Barton, Patrick J. Roche, Londra: Palgrave Macmillan, 2009, s. 21.

⁴⁴⁷ Bright, 1994, s. 28.

⁴⁴⁸ *Türkiye ve Terörizm*, 2006, s. 12.

⁴⁴⁹ Barton, 2009, s. 12.

⁴⁵⁰ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 15.

⁴⁵¹ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 18.

için 1974 yılını tercih etmiş ve Birmingham Bar'ını (Birmingham Pub) bombalamıştır. Bu patlamada 19 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁵²

Özetle IRA, yaptığı şiddet eylemleri vasıtasıyla Katolik toplumun nezninde kendi statüsünü “adeletsizliklere karşı mücadele çabası” olarak belirlemeye çalışmıştır denebilir. Başka bir ifade ile Katolik halk, devlet düzeninin Protestan hâkimiyetinde olmasından rahatsız olmuştur. Protestanların egemenliğini betimlemek için kullanılan Turuncu Düzen (Orange Order) kavramı önemli bir tarihsel rekabetide içermektedir. Çalışmanın diğer bölümünde Turuncu Düzen'den bahsedilecektir.

2.2.1. Turuncu Düzen

1641 yılında 4000 Protestan yerleşimci Katolikler tarafından öldürülmüştür. Katoliklerin yeni gelen yerleşimcileri hoş karşılamamalarının, Protestanların kendi içinde örgütlenmelerini tetiklediği iddia edilebilir.⁴⁵³ 1795 yılında Turuncu Düzen, Kral William Orange zamanında Armagh'ta yaşayan protestan çiftçiler tarafından kurulmuştur. Turuncu Düzen temel felsefesini, Roma Kilisesi'nin görüş ve düşüncelerine “karşı olmak” üzerine kurmuştur.⁴⁵⁴ Turuncu Düzen, 1795'te Armagh'ta Katolik halka karşı terör eylemleri başlatmıştır. 1795 yılında Armagh'ta Turuncu Düzen'in silahlı terör kampanyasının, Katolik ve Protestan halk arasında iletişim kanallarının kapanmasına sebep olduğu iddia edilebilir. Hatta şiddet ortamının, Armagh eyaletinde Katoliklere verilmesi düşünülen tam vatandaşlık teklifinin reddedilmesine yol açtığı belirtilebilir.⁴⁵⁵

Turuncu Düzen, karşı devrimci bir oluşumdur. Turuncu Düzen'in hedefinde Katolikler olmakla birlikte kendi kurallarına uymayan Protestanlara da mesaj vermek istemiştir. Armagh eyaletinde 1795 yılında 7000 Katolik, Turuncu Düzen tarafından zorla göçe zorlanmıştır.⁴⁵⁶ 1797 yılında yapılan Turuncu yürüyüşünde

⁴⁵² Bright, 1994, s. 28.

⁴⁵³ Powell, 2009, s. 50.

⁴⁵⁴ Powell, 2009, s. 51.

⁴⁵⁵ Andrew Flood, “The Orange Order - an Enemy of all Workers”, <http://struggle.ws/wsm/orangeorder.html>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

⁴⁵⁶ Flood, Erişim tarihi: 12.10.2015, s.1.

Stewartstown'da 14 kişi ölmüştür. 1813 yılında Katoliklerin çoğunlukta olduğu Belfast mahallelerinde yapılan Turuncu Yürüyüşü'nde 4 kişi ölmüştür.⁴⁵⁷ Böylece Turuncu Düzen için, Ulster Milliyetçiliği'nin tohumlarını atmıştır denebilir.⁴⁵⁸

İrlanda milletinden olabilmek için Kelt ve Katolik olma “zorunluluğu”, Protestanların self determinasyon hakkını kullanmak istemelerine sebep olmuştur. Burada önemli olan nokta ise; Protestan halk “self determinasyon” hakkını bağımsızlık için kullanmak istememiş, aksine Güney'den ayrılarak İngiltere ile birleşme talebi şeklinde kullanmak istemişlerdir.⁴⁵⁹

1890'lı yıllarda Birleşik Krallık Parlamentosu'na getirilen “Home Bill” Yasası, Kuzey İrlanda'daki Protestanları endişelendirmiştir. Turuncu Düzen bir bakıma Protestanların hâkimiyeti altında bir siyasi yapının devam ettirilmesini öngören, Protestanların oluşturduğu gizli bir toplumsal örgütlenmedir. Turuncu Düzen, Sadık Turuncu Locası (Loyal Orange Lodge) olarak da bilinmektedir.⁴⁶⁰ Ulster milliyetçiliğine göre, Kuzey İrlanda “Turuncu Devlet”tir. Ulster Birlikçileri ve Turuncu Düzen arasında organik bir bağ olduğu söylenebilir.

Turuncu Düzen yerel halkıda içine alacak şekilde kulüplerden meydana gelmiştir. Turuncu Düzen üyeleri Birleşik Krallık ile birleşmeyi savunmaktadır.⁴⁶¹ Başka bir ifade ile Turuncu Düzen, Protestan toplumunun siyasi gelişmeleri milliyetçi bir bakış açısı ile yorumlamasını sağlamış ve Katolikler ile birarada yaşamanın pek mümkün olmadığı fikrini toplumsal hafızada diri tutmuştur. Ayrıca Turuncu Düzen siyasi partilerin kurulma sürecinde de etkili olmuştur. Bu bağlamda Birlikçi Parti (Unionist Party) 1905 yılında kurulmuştur.⁴⁶² Ulster Gönüllü Birliği (Ulster Volunteer Force) ise 1913 yılında kurulmuştur.

⁴⁵⁷ Flood, Erişim tarihi: 12.10.2015, s.1.

⁴⁵⁸ Christopher Farrington, *Ulster Unionism and the Peace Process in Northern Ireland*, UK: Palgrave Macmillan, 2006, s. 15.

⁴⁵⁹ Farrington, 2006, s. 21.

⁴⁶⁰ “The Orange Order”, <http://www.evangelicaltruth.com/orange.html>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

⁴⁶¹ *Ulster Volunteer Force*, Ulster-Scot Community Networks: Ulster, 1913, s. 4.

⁴⁶² Sulutvedt, 2002, s. 64. Ayrıca Bakınız: “Ulster Unionist Party Response to ‘Future Operation of the Office of the Police Ombudsman for Northern Ireland—A consultation Paper’”, June 2012, <http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/docs/uup/uup01.pdf>, Erişim tarihi: 12.10.2015, s.1.

Kuzey İrlanda'da Turuncu Düzen uzun süre sosyal yaşamı da şekillendirmiştir. Nitekim Turuncu Düzen'in kurallarının 1921-1969 yılları arasında sosyal gelişmelere çok büyük etki yaptığı vurgulanabilir. Örnek vermek gerekirse, 1921-1969 yılları arasında kabinede yer alan 54 bakandan sadece 3 tanesinin Turuncu Düzen ile bir bağı olmamıştır.⁴⁶³ Kuzey İrlanda Hükümetleri'nin Turuncu Düzen'i tesis edecek siyasi adımlar atması, Katoliklere karşı sistematik ayrımcılığı da beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁴ Kamu hizmetinde Katoliklerin istihdam edilmesinin önüne geçilmesi ve sosyal sistemden dışlanması Kuzey İrlanda'da Katolik ve Protestanlar arasında homojenleşmeye yol açmıştır. Diğer önemli bir husus, Turuncu Düzen'in yerel oluşumlarının yerel yönetimlerde çok aktif olmasının Katoliklerin yerel sistemden dışlanmasına sebep olduğu iddia edilebilir.

Turuncu Düzen'in kurallarının Kuzey İrlanda devlet yönetiminde etkili olması, 1921-1969 yılları arasında Katoliklerin ikinci sınıf vatandaş statüsünde yaşamalarına sebep olduğu söylenebilir. Katolik ve Protestan halk arasında tehlikelidir bir bakış açısı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Turuncu Düzen kurallarına göre Katoliklerin devletin bekası için tehlikeli olduğu algısı yaratılmıştır. Bu algının görünmeyen kriz ortamının derinleşmesine sebep olduğu ve Kuzey İrlanda Hükümeti'nin politikalarına da yansıdığı vurgulanabilir.⁴⁶⁵

Turuncu Düzen kendi propagandasını yaparken Soğuk Savaş ortamından sıklıkla faydalanmış ve jargonunu bu döneme uydurmuştur. Bu bağlamda Turuncu Düzen tarafından Katoliklerin yapmış olduğu yürüyüşlerin Kuzey İrlanda'da sosyalist hareketleri güçlendirdiği vurgulanabilir. Bu yürüyüşlerin Katolikliği güçlendirdiğini; anarşinin ve komünizmin artacağını iddia etmişlerdir.⁴⁶⁶

İrlanda'da milliyetçiliğin şiddete kapı aralamasının, toplumun ayrışmasına yardımcı olduğu söylenebilir. İrlanda'da tarafların kendi milletini öncüllemesi sebebiyle toplumun her kesiminin kendi milletini tek millet olarak idealleştirmesi

⁴⁶³ Sulutvedt, 2002, s. 62.

⁴⁶⁴ McKittrick David ve McVea David, *Making Sense of the Troubles*, Belfast: The Blackstaff Press, 2000, s.16

⁴⁶⁵ David ve David, 2000, s.17.

⁴⁶⁶ Flood, Erişim tarihi: 13.10.2015.

yoğunlaşmıştır.⁴⁶⁷ Örnek vermek gerekirse Katolikler coğrafyanın kimliklerini belirlediğini iddia etmişlerdir. Birlikçiler ise, coğrafyanın hâkim olduğu bir milliyetçiliğin bütüncül olmayacağı ve çoğu başka yerlerden gelen Protestanları kapsamayacağını altını çizmişlerdir.⁴⁶⁸

Özetle Turuncu Düzenin, sosyal baskı yöntemleri ile Protestanlar arasında bir Katolik karşıtlığı geliştirdiği söylenebilir. “Birlikçiler”in Kuzey İrlanda’da kurdukları Turuncu Düzen hegemonyasının, Cumhuriyetçilerin I. Dünya Savaşı dönemindeki kendi devletlerini kurma idealinden çok da farklı olmadığı söylenebilir.⁴⁶⁹ Turuncu Düzen’in Birlikçiler açısından sivil bir milliyetçilik yaratmadığı, militarist bir yapının topluma sızmasına sebep olduğu da söylenebilir. Birlikçiler içerisinde 1990’larda “yeni birlikçiler” adıyla yeni bir grup ortaya çıkmış, Turuncu Düzen lobisinin Katolik Kilisesi gibi hareket ettiği eleştirisinde bulunmuştur.⁴⁷⁰ 1995 yılından itibaren David Trimble, UUP’nin lideri olduktan sonraki süreçte Turuncu Düzen lobisinin parti üzerindeki etkisi zayıflamıştır.⁴⁷¹ Çünkü Trimble, çözüm sürecinin devam etmesini engellemeye çalışmamış, bu da parti üzerindeki Turuncu Düzen etkisinin zayıflamasına yol açmıştır. Turuncu Düzen’in Kuzey İrlanda’da sosyal hayatı yönlendiren etkin bir baskı aracı olması, Katolikler açısından ekonomik dezavantajlarda yaratmıştır. Diğer bölümde Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıkmasında ekonomik sebepler ortaya konulacaktır.

2.3. Kuzey İrlanda Sorununun Ekonomik Sebepleri

Kral I. James, Ulster kolonizasyonu ile barbar İrlandalıların Birleşik Krallık’a bağlı Protestanlar tarafından terbiye edileceğini iddia etmiştir. Başka bir ifade ile İrlanda’da medenileşmenin bu yolla sağlanacağını belirtmiştir.⁴⁷² Akabinde

⁴⁶⁷ Farrington, 2006, s. 20.

⁴⁶⁸ Farrington, 2006, s. 20.

⁴⁶⁹ Farrington, 2006, s. 31.

⁴⁷⁰ Farrington, 2006, s. 39.

⁴⁷¹ Farrington, 2006, s. 43.

⁴⁷² “The Plantation of Ulster: The Story of Co. Fermanagh”, <http://www.enniskillencastle.co.uk/media/6534/Plantation-of-Ulster.pdf>, Erişim tarihi: 13.09.2015, s. 4.

Ulster'de 2 milyon metre kare alan, 1609 yılında yeni yerleşimcilere açılmıştır. 1610-1618 yılları arasında da Wexford plantasyonu kurulmuştur.⁴⁷³ İrlanda adasında Katolikler 1640 yılında tüm toprakların üçte ikisine sahipti. 1652 yılı öncesinde kötü koşullar ve kıtlık sebebiyle 600.000 kişi ölmüştür.⁴⁷⁴

Ulster Plantasyonu Kuzey İrlanda'nın sosyal yapısını değiştirecek gelişmelere yol açmıştır. Yeni yerleşimciler kırsala yerleşmekle birlikte geçimlerini çiftçilik yaparak sağlamaktaydı. Bununla birlikte yeni tarım metotlarının geliştirilmesi kırsal kesimin ürünlerini pazarlamak için şehirler ile daha yakın olmalarını sağlamış, bu durum şehirleşmenin artmasına sebep olmuştur.⁴⁷⁵ Ulster plantasyonu, Kuzey İrlanda'ya İngilizce ve İskoçça olmak üzere iki yeni dil getirmiştir.⁴⁷⁶

Ulster plantasyonu kavramsal olarak tartışılmalı bir kavramdır.⁴⁷⁷ Ulster'in kolonileşmenin en bariz örneği olduğu iddia edilse de plantasyon ve kolonizasyon dönemseldir. farklı anlamlar içermektedir. Plantasyon, Britanya İmparatorluğu'nun kara gücünden deniz gücü olma aşamasına geçişte kullandığı bir yöntemdir. 1605-1640 yılları arasında başat gücü belirleyici olan toprak kavramı üzerinden "Plantasyon" kavramsallaştırılmıştır. Britanya bu süreçten sonra İngiliz kolonilerinin kurulması sürecini başlatmıştır. Britanya'nın deniz gücü olmasının akabinde deniz aşırı güç olması ile plantasyonun, kolonileştirme sürecinin bir aracı haline geldiği söylenebilir.

Belfast'ın 1800'lü yıllarda nüfusu 20.000 civarındayken, 1900 yılına gelindiğinde ise nüfusu 400.000'ne çıkmıştır. Bunun yanında Belfast'ta Katolik

⁴⁷³ "Clan Kinsella's History of Ireland, The Planting of Ireland", <http://www.bytes2go.com/PlantingofIreland.pdf>, Erişim tarihi: 12.12.2016, s. 292.

⁴⁷⁴ "Clan Kinsella's History of Ireland, The Planting of Ireland", Erişim tarihi: 12.12.2010, s. 294.

⁴⁷⁵ "County Donegal the Plantation of Ulster", <http://www.ulster-scots.com/uploads/uscndonegal400.pdf>, Erişim Tarihi: 11.11.2015, s. 26. Ayrıca bakınız: "Economic and Social Conditions", <http://www.bbc.co.uk/history/british/plantation/planters/es07.shtml>, Erişim tarihi: 13.10.2015.

⁴⁷⁶ Ulster Plantasyonu sonucunda adaya yeni gelenler O'Doherty, MacSweeney, McCausland gibi soyisimleri ile gelmiştir. "County Donegal the Plantation of Ulster", Erişim tarihi: 12.10.2015, s. 32.

⁴⁷⁷ Timothy E. Miller, *The Ulster Plantation: 1556-1640*, <https://gsu.academia.edu/TimothyMiller>, Erişim Tarihi: 12.09.2015, s. 11.

nüfusu 1841 yılında toplam nüfusun %40'nı oluştururken, 1901 yılında toplam nüfusun %25'ni oluşturmuştur.⁴⁷⁸

Kuzey İrlanda'da Protestan dinine inananlar büyük çiftliklere ve en büyük firmalara sahip olmuşlardır. Kuzey İrlanda'da Protestanların devlet eliyle zenginleştirildiği söylenebilir. Çünkü Katolikler, Cumhuriyetçilere sempatilerinden dolayı "tehlikeli" olarak yaftalanmışlardır.⁴⁷⁹

Birleşik Krallık Başbakan'ı Lloyd George'un, I. Dünya Savaşı'nın giderlerini sömürgelerine yükleme isteğinin sonucunda İrlanda'da vergiler artmıştır. Birleşik Krallık'ın 1915 yılı itibariyle 272.000.000 toplam Pound geliri varken, 2.200.000 Pound toplam borcu olmuştur. Lloyd George'un vergileri artırması ile beraber İngiltere'nin vergi geliri 387.000.000 pound'a ulaşmıştır. Bu dönemde Birleşik Krallık'ın İrlanda'dan almış olduğu vergi tüm bütçenin %5,6'na denk gelmekteydi. İrlanda'nın bağımsızlığı konusunda Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında ve ortalarında isteksiz olmasının en büyük sebebi İrlanda'nın ekonomik getirisinden Birleşik Krallık'ın vazgeçememesidir denebilir.⁴⁸⁰ İrlanda halkının vergilerin artışına verdiği tepki, Katolik milliyetçilerin daha da güçlenmesine sebep olmuştur.⁴⁸¹

Kuzey İrlanda ekonomisinin İkinci Dünya savaşından sonra 3 ayağından bahsedilebilir: Tarım, tekstil, ağır el işçiliği isteyen endüstri. 1911-1971 yılları arasında Kuzey İrlanda'da işsizlik oranı Katolikler arasında gittikçe artmış Protestan işsizlerin sayısının iki katına ulaşmıştır.⁴⁸² İşsizlik oranı Kuzey İrlanda'da sıkıntı yıllarında da artmıştır. Bu dönem içerisinde işsizlik oranının artmasında 1973 ve 1979 petrol krizi etkili olmuştur.⁴⁸³ 1971 yılına gelindiğinde Küresel Sivil Haklar Hareketi'nden etkilenerek Katoliklerin başlattığı yürüyüşler, erkeklerin işsizlik oranını artırmıştır (%17,7). Aynı dönemde Protestan erkek işsizlik oranı %5

⁴⁷⁸ Todd ve Ruane, 2011, s. 3

⁴⁷⁹ Todd ve Ruane, 2011, s.6

⁴⁸⁰ Hennessey,1998, s. 101.

⁴⁸¹ Hennessey, 1998, s. 101.

⁴⁸² Todd ve Ruane, 2011, s.7.

⁴⁸³ *Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland*, The Portland Trust, May 2007, http://www.portlandtrust.org/sites/default/files/pubs/epm_northern_ireland.pdf, Erişim Tarihi: 12.12.2015, s. 3.

olmuştur.⁴⁸⁴ 1930'lu yıllardan sonra hâlâ Katolikler arasında işsizliğin çok fazla olmasının en önemli sebebinin “Turuncu Düzen” olduğu iddia edilebilir. Turuncu Düzen taraftarı Protestanların işsiz kalmalarının sebebi olarak Katolikleri göstermelerinin, toplumsal çatışmayı hızlandırmıştır. İş dünyasında "Turuncu Düzen", Protestan işverenlerin protestanları çalıştırması şeklinde gerçekleşmiş, Katoliklere istihdam oluşturmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴⁸⁵

İkinci dünya savaşından sonra, Kuzey İrlanda'da ekonominin gerilemesini önlemek için Birleşik Krallık bazı vergi ve teşvik programlarının uygulanacağını ilan etse de şiddet eylemlerinin başlaması ile Kuzey İrlanda'daki yatırımlar sekteye uğramıştır. 1970-1980 yılları arasında sanayi yatırımları Kuzey İrlanda'da azalırken, devlet destekli hizmet sektörü %25'ten %39'a çıkmıştır. Hizmet sektörünün artmasının Katoliklere daha az istihdam yaratılmasına sebep olduğu söylenebilir. 1971 yılları ile 1984 yılları arasında Kuzey İrlanda'da 74.000 kişi işini kaybetmiştir.⁴⁸⁶

1985 yılında Anglo-İrlanda Anlaşması neticesinde İrlanda için, uluslararası fon oluşturulmuştur. Uluslararası fona katkı veren ülkeler; ABD, Kanada, Yeni Zellanda, AB ve Avustralya'dan oluşmaktadır. Uluslararası Fon'da kuruluşundan itibaren 383 milyon Poundluk para birikmiştir. Bu paralar küçük müteşebbislerin kullanılmasına olanak sağlanmış ve sosyal alt yapı oluşturulması için hazırlanmıştır.⁴⁸⁷ Cumhuriyetçiler, İrlanda Cumhuriyeti egemenliği altında tek ada ekonomisini savunmaktadırlar. Birlikçilerin egemen olduğu siyasi yapı ise, İngiltere'den gelen subvanseler ile ayakta kalmıştır.⁴⁸⁸

İmparatorluğun kendisine dinsel olarak yakın gördüğü bölgelerde sanayi ve endüstri sahaları kurması, Sovyetler Birliği'nin Birleşik Krallıktan aldığı bir sömürü yöntemi olduğu iddia edilebilir. Bu bakımdan Kuzey İrlanda, İrlanda adasının en sanayileşmiş en gelişmiş bölgesi konumundadır. Serbest İrlanda

⁴⁸⁴ *Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland*, Erişim Tarihi: 12.12. 2015, s. 7.

⁴⁸⁵ Joe King, “Loyalism and the Protestant Working Class Time to Stop Beating the Orange Drum”, <http://struggle.ws/wsm/orangeorder.html>, Erişim tarihi: 13.10. 2015.

⁴⁸⁶ *Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland*, Erişim tarihi: 12.12. 2015,s.13.

⁴⁸⁷ *Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland*, Erişim tarihi: 12.12. 2015, s.13.

⁴⁸⁸ Farrington, 2006, s. 27.

bağımsızlığını kazanınca, yapılan sanayi ve endüstri yatırımlarının önemli bölümü Birleşik Krallık ile beraber kalmıştır.⁴⁸⁹

Ulster plantasyonu için Katolik halkın “seçilmiş örselenmesi”dir denebilir. Konuyla ilgili olarak Volkan, toplumları bir araya getiren “ilmekler”in tarihin belirli dönemlerinde meydana gelen “kötü” olaylardan oluşabileceğini iddia eder ve bu süreçleri “seçilmiş örselenmeler” olarak kavramsallaştırır.⁴⁹⁰ Ulster Plantasyonu’nun üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen “seçilmiş örselenme”, geçmişe ilişkin duyguları, algıları ve beklentileri tekrar canlandırabilir. Bunun sonucunda toplumlar akıldışı politik kararlar almaya ve yıkıcı davranışlara yönelebilir.⁴⁹¹ Başka bir ifade ile 17. yüzyılda gerçekleştirilen Ulster Plantasyonunun, Katolik toplumunda bıraktığı psikolojik etkinin 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren IRA’nın ortaya çıkmasında ve IRA’nın yıkıcı şiddet eylemlerine yönelmesinde önemli rol oynadığı iddia edilebilir.

Kuzey İrlanda sorununun ekonomik nedenlerin yukarıda anlatıldığı üzere şiddetin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Kuzey İrlanda sorununun şekillenmesinde diğer önemli bir başlık ise dinsel sebeplerdir. Bu çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıkmasında dinsel faktörlerin rolü ele alınacaktır.

⁴⁸⁹ Jennifer Todd, Joseph Ruane, *The Dynamics of Conflict: Political Economy, Equality and Conflict*, Working Papers in British-Irish Studies No. 110, 2011, s. 2.

⁴⁹⁰ Vamık D. Volkan, *Körü Körüne İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, İstanbul: Okuyan, 2012, s. 51.

⁴⁹¹ Volkan, 2012, s. 70.

2.4. Kuzey İrlanda Sorununun Dinsel Sebepleri

Din (Religion) kavramı köken itibariyle Latince “religare” kavramından türemiş “yeniden biraraya getirip bağlayan” anlamına gelmektedir.⁴⁹² Bu bağlamda din, inanların ortak duygular etrafında biraraya gelmelerini sağlar. Kuzey İrlanda’da mezhepsel bölünmenin dinsel ulusallığa ilişkin tartışmaları beraberinde getirdiği belirtilebilir. “Daha yeni bir kavram olan ulus kavramının Avrupa’da gerçekleştiği söylenebilir. Fakat daha önceleri dinin tamamen doldurduğu boşluk ulusallığa ilişkin yeni kavramlarla doldurulmaya çalışılmıştır”.⁴⁹³

Kuzey İrlanda’da halkın kimliğinin oluşma döneminde dinsel ulusallığı benimsemesi etnik kökenin dinsel mezhep ile beraber anılmasına sebep olduğu iddia edilebilir. Mezheplerin halk tarafından karşıyı redderek yüceltilmesi, “din” ile “şiddet”in açık bir ilişki içerisinde olmasına yol açmıştır.⁴⁹⁴

Hristiyanlığın kutsal metinlerinde⁴⁹⁵ savaş ve şiddete doğrudan teşvik bulunmamasına rağmen Hristanlık mezheplerinin, bulunduğu ülke koşullarına göre şiddete kapı açtığı söylenebilir. İlginç olan ise Kuzey İrlanda’da birbirine şiddet uygulayan Katolik ve Protestan halklar Hristiyan olmakla birlikte sadece mezhepleri farklıdır.

Aziz Agustin'e göre savaşın meşru olup olmadığı belli şartlara bağlıdır.⁴⁹⁶ Augustin, haksız bir barıştansa haklı bir savaşın tercih edilmesini önermektedir. Augustin'in adil savaş fikri Hristiyan olmayana karşı öne atılmış bir söylemdir. Hristiyan toplumların kendi arasında meydana gelen çatışmalar konusunda böyle bir öngörü yapılmamıştır. Bununla birlikte Kilise'nin kendi yorumuyla Kuzey

⁴⁹² Volkan, 2012, s. 32.

⁴⁹³ Volkan, 2012, s. 33.

⁴⁹⁴ Volkan, 2012, s. 34.

⁴⁹⁵ “*Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki, göklerde olan babanızın oğulları olasınız; zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur... Eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur?...* (Matta, 5/44-46), “*Sağ yanağına vurana sol yanağını çevir.*” (Matta 5/38), “*...Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin.*” (Matta 22/21) Hasan Kayıklık, “Din ve Dindar Bağlamında Şiddet, Savaş ve Barış”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KAYIKLIK-Hasan-D%C4%B0N-VE-D%C4%B0NDAR-BA%C4%9ELAMINDA-%C5%9E%C4%B0DDET-SAVA%C5%9E-VE-BARI%C5%9E.pdf>, Erişim tarihi: 13.10.2015, s. 257.

⁴⁹⁶ Kayıklık, Erişim Tarihi: 13.10.2015, s. 255.

İrlanda'daki çatışmaları meşrulaştırdığı iddia edilebilir. Hristiyan inancında insan öldürme meşru görülmemesine rağmen, Katolik Kilisesi IRA'yı illegal bir hareket olarak görmemiştir. Hatta Roma Katolik Kilisesi'nin devlet yönetiminde etkili olmasının, sürecin olumsuz etkilenmesine sebep verdiği söylenebilir.⁴⁹⁷ Kilise'nin IRA'ya yardımcı olanları afroz etmesi bir yana, IRA'nın halk tabanında meşru olarak algılanıp savunulmasına yardımcı olduğu iddia edilmektedir.⁴⁹⁸

Kilise, Katolik birinin Protestan biriyle evlenmesini 1908 yılında yasaklamıştır. "Ne Temere" kararı olarak bilinen yasak, Roma Katolik Kilisesi tarafından duyurulmuştur. İrlanda adasında toplumsal bölünmenin en önemli sebeplerinden birisinin Protestan ve Katolikler arasında evliliği yasaklayan "Ne Temere" olduğu iddia edilebilir.⁴⁹⁹ Dolayısıyla Katolik dini "Ne Temere" yasası ile çok katı bir tutuma sahip olmuştur.

Kuzey İrlanda'da 1908 yılında Protestan ve Katoliklerin birbirleriyle evli olduğu oran toplam nüfusun %6'sına denk gelmekteydi.⁵⁰⁰ Katolik-Protestan evliliğinin yasaklanmasının iki toplum arasında etkileşim kanallarının tamamen kapanmasına sebep olduğu söylenebilir. Öyle ki 2. ve 3. Jenerasyon Katolikler, Protestanlar ile biraraya gelme şansına sahip olmamışlardır.⁵⁰¹

Kuzey İrlanda toplumunda iyi bir Hristiyan olmak algısının "iyi bir Katolik olmak" veya "iyi bir Protestan" olmak arasında farklılık gösterdiği söylenebilir. Kuzey İrlanda'da iyi bir Katolik ailenin, IRA ile yakın ilişki içerisinde olması beklenmektedir. İyi bir Protestan olmanın ise Katolik karşıtlığı ile orantılı olduğu söylenebilir.⁵⁰² Farklı bir deyimle Kuzey İrlanda'da "iyi bir Hristiyan olmak" ibadet kurallarını yerine getirmekle ilgili değildir. Kuzey İrlanda'da yaşayan bir aile için

⁴⁹⁷ John Fulton, Sociology, "Religion and "The Troubles" in Northern Ireland: A Critical Approach", *The Economic and Social Review*, Vol. 20, No. 1, October 1988, s.5.

⁴⁹⁸ L. Philip Barnes, "Was the Northern Ireland Conflict Religious?", *Journal of Contemporary Religion*, Vol.20, No.1, 2005, s. 61.

⁴⁹⁹ Raymond M . Lee, "Intermarriage, Conflict and Social Control in Ireland: The Decree 'Ne temere'", *the Economic and Social Review*, Vol. 17, No. 1, October, 1985, s. 11.

⁵⁰⁰ Orla T. Muldoon, et.al., " Religious and National Identity after the Belfast Good Friday Agreement", *Political Psychology*, Vol. 28, No. 1, 2007, s. 93.

⁵⁰¹ Muldoon, et.al., 2007, s. 97.

⁵⁰² Muldoon, et.al., 2007, s. 96.

“iyi bir Hristiyan olmak” algısının hangi mezhebe mensupsa o mezhebi temsil ettiğini düşündüğü milliyetçi örgütü desteklemekle yakından ilgili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda toplumunda Katolik ve Protestan halk kendi dinlerinin vecibelerini yerine getirdiklerine inanan “*dindar toplumlardır*”.⁵⁰³

Kuzey İrlanda sorununun İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekrar canlanması Katolik Kilisesi’nin tutumu ile ilişkilendirilmektedir. Katolik Kilisesi Komünizme karşı bir tavır içerisinde olmuştur. Katolik Kilisesi, Komünizme karşı çaba sarf edilmesi için vaaz vermiştir. Bu söylemin İrlanda adasında daha milliyetçi bir tutumun benimsenmesine sebep olduğu iddia edilebilir.⁵⁰⁴ 1922 yılından sonra İrlanda adasında Kelt kimliğinden daha çok Katolik kimliği vurgulanmaya başlanmıştır.⁵⁰⁵

Özgür İrlanda Katolik bir devlet olarak bilinmektedir. Çünkü devlet geleneği ve kuralları kiliseye göre hazırlanmıştır. Özgür İrlanda’nın 1937 anayasasının Roma Katolik Kilisesi’nin isteklerini ve kurallarından etkilenmesi bir bakıma adada dinin sosyal hayata müdahil olmasını daha da meşrulaştırdığı söylenebilir. Bunun akabinde toplumsal dışlama denilebilecek sosyal bir ortamın da yaratıldığı iddia edilebilir.

Kuzey İrlanda sorununu anlamak bağlamında dinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Fakat çatışmayı sadece dinsel farklılıklara dayandırarak açıklamak pek mümkün değildir. Katolik İrlandalılara göre, IRA'nın kendilerini savunması "bir çeşit kutsal savaştır".⁵⁰⁶ 1970-1980 yılları arasında Katolik Papaz, Kesiş ve Rahipler, Katoliklerin Kuzey İrlanda'da yaşadığı sıkıntılara büyük bir tepki göstermiş, insan hakları kampanyaları düzenleyerek, Katolik halkın bilinçlenmesinde önemli rol oynamışlardır.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Barnes, 2005, s. 59.

⁵⁰⁴ Fulton, 1988, s. 17.

⁵⁰⁵ John Bell, “For God, Ulster or Ireland? Religion, Identity and Security in Northern Ireland”, *Institute for Conflict Research North City Business Centre*, March 2013, s. 17.

⁵⁰⁶ Barnes, 2005, s. 55.

⁵⁰⁷ Fr Dennis Faul, Fr Raymond Murray, insan hakları kampanyalarının öncü keşişlerindedir. Detaylı bilgi için bakınız: Claire Mitchell, *Catholicism in Northern Ireland and the Politics of Conflict*, Working Papers in British-Irish Studies No. 33, 2003, s. 6.

Protestanlığın içerisinde Presbyterianizm mezhebi, Portestanların “dinsel özgürlüklerini” korumaları bağlamında şiddet kullanmalarını meşru görmektedir. Çünkü Presbyterianizm mezhebine göre, Katolik dininin farklı olanları koruma veya kollanmasını öngören bir kural bulunmamaktadır.⁵⁰⁸ Presbyterian Kilisesi kendisine inananları "millet içinde bir millet" olarak tanımlamaktadır. Bu geniş tanımdan da anlaşılacağı üzere Birleşik Krallık halkı içerisinde Kuzey İrlanda halkının kendine münhasır bir halk olduğu söylenebilir.⁵⁰⁹

Kuzey İrlanda’da yaşayan Protestanlar, kendilerinin Tanrı tarafından seçildiğini iddia ederler. Protestanlar, Katolik Kilisesi’nin yanlışlarını göstermek için Tanrının kendilerini görevlendirdiklerine inanırlar. Protestan halkın algısında, Seküler Katoliklerin şiddet eylemlerine sessiz kalarak IRA'yı destekledikleri inancı mevcuttur. Anti Katoliklere göre ise Papa Hristiyan karşıtıdır ve Katolik Kilisesi çökmüştür.⁵¹⁰

Protestanlar, varlık sebeplerini Roma Katolik Kilisesi hegemonyasına karşı verilen bir savaş olarak yorumlamaktadır.⁵¹¹ Protestan Kilisesi ile ayrımcı sosyal uygulamaların başladığı Turuncu Düzen arasında organik bir bağ olduğu iddia edilmektedir.⁵¹² Kuzey İrlanda’da Protestanların oluşturduğu Turuncu Düzen hegemonyasının vermiş olduğu zararların farkına vardıklarını söylemek, özellikle sıkıntı yıllarında pek mümkün olmamıştır. 1968 yılında başlayan sıkıntı yıllarında Katoliklere yönelik saldırılarda Presbyterian Kilisesi’nin sorumluluklarının olduğu iddia edilebilir. Presbyterian Kilisesi’ne 1966 yılında 10000 erkek üye kayıt yaptırmıştır.⁵¹³ Bu bakımdan Kilisenin Protestan toplumunda güçlü bir yönlendirici güce sahip olduğu tespiti yapılabilir.

Demokratik Birlikçi Parti’nin Kuzey İrlanda siyasetinde çok önemli bir figür olduğu söylenebilir. Demokratik Birlikçi Parti’de aktif görev alan siyasetçilerin

⁵⁰⁸ Barnes, 2005, s. 62.

⁵⁰⁹ Fulton, 1988, s. 18.

⁵¹⁰ Barnes, 2005, s. 63.

⁵¹¹ Fulton, 1988, s. 22.

⁵¹² Clayton, P. Religion, Ethnicity and Colonialism as Explanations of the Northern Ireland Conflict, içinde Miller, D. (Eds) *Rethinking Northern Ireland: Culture, Ideology and Colonialism*, London: Longman, 1998, s. 44.

⁵¹³ Barnes, 2005, s. 65.

yüzde sekseninin Presbteryan mezhebine üye olduğunun altı çizilebilir. Kuzey İrlanda'da politik bakış açısının dinsel bakış açısı ile çok yakın bir konumda olduğu iddia edilebilir.⁵¹⁴

Protestan Kilisesi gücünü, Protestanların ana yurdunun emperyalist Roma'ya karşı korunması gerektiği ve Papa'nın yanlışlarına karşı durulması gerektiği vurgusunu yaparak sağlamaktadır.⁵¹⁵ Roma Katolik Kilisesi'nin, Protestanlığı "düşman" olarak görmesinin en önemli sebebinin ise dinde reforma karşı çıkmasından kaynaklandığı belirtilebilir. Roma Katolik Kilisesi'ne göre, Kuzey İrlanda'da Protestanlığın olması, Katolikliğin geleceği açısından tehdit konumundadır.⁵¹⁶

Protestanlar için yaşadıkları yerlerin diğer Hristiyan mezheplerine göre çok daha önemli olduğu söylenebilir. Ulster'de olduğu gibi başka bir yerden göç ederek yaşanılan yere gelenlerin belli bir dayanışma ve ortak kararlılıkla geldikleri vurgulanabilir. Bu birlik ve bütünlük, o şehrin göç edenlerin gözünde "kutsal bir şehir" olma sürecinin önünü açabilir. Ulster'de bu adımların Protestan gönüllüleri tarafından sıklıkla atıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'da "Protestan devlet Protestanlar içindir" söyleminin Ulster'i kutsalaştırmanın bir örneği olduğu vurgulanabilir.⁵¹⁷

Kısaca hem Katolikliği hem Protestanlığı İrlanda adasında devletlerin toplumu kontrol etme aracı olarak kullandığı iddia edilebilir. Bu bağlamda dinler, İrlanda adasında sosyal kontrol mekanizması gibi hareket etmiştir. Katoliklik ve Protestanlık, yaşam tarzının şekillendirilmesi noktasında İrlanda'da önemli rol oynamıştır. İrlanda adasında iki ayrı ülke olan İrlanda Cumhuriyeti ile Kuzey İrlanda arasında bir diğer ortak nokta ise, kilise ile devlet arasında çok sıkı bir ilişkinin olmasıdır.⁵¹⁸ Katolik ve Protestan Kiliselerine halktan gelen en büyük eleştiri şiddetin yayılmasında ve önleminde gereken sorumlulukları üzerine

⁵¹⁴ Fulton, 1988, s. 7.

⁵¹⁵ Fulton, 1988, s. 13.

⁵¹⁶ Fulton, 1988, s. 14.

⁵¹⁷ Fulton, 1988, s. 15.

⁵¹⁸ Fulton, 1988, s. 18.

almadıkları yönündedir.⁵¹⁹ Kilise ise şiddetin önlenmesi konusunda adım attıklarını fakat başarılı olamadıklarını iddia etmiştir. Katolik Kilisesi'nin şiddeti durdurmada başarılı olamamasının bir diğer önemli sebebinin, Katolik Kilisesinin kendisine inananları "yönlendirme" isteğinden kaynaklandığı söylenebilir. Katolik Kilisesi'nin halkı kendi kontrolü altında tutma isteğinin, kilisenin kendi ideolojik hegemonyasını kurma isteği ile birleşmesi sonucunda şiddete kapı aralandığı belirtilebilir.⁵²⁰ Protestan Kilisesi'nin şiddeti durdurmada başarılı olamamasının sebepleri de Katolik Kilisesinin başarısızlık sebepleri ile benzerlik göstermektedir. Protestan Kilisesi'nin, Kuzey İrlanda'dağünün birinde Katolik hegemonyası altına girebileceklerine dair korkularının şiddetin ortaya çıkmasında etkili olduğu iddia edilebilir.⁵²¹

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşılacağı üzere Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıkmasında en önemli sebebin "değerler" olduğu söylenebilir. Katolik ve Protestan kesimin değerlerini şekillendiren en önemli aracın ise inançlar olduğu iddia edilebilir. Protestan ve Katolik din kuralları, Kuzey İrlanda sorununun yapısal sebepleri arasındadır. Kuzey İrlanda sorununun kökleşmesinde, her iki dinî yorumun siyasallaşmasının yattığı söylenebilir. Her iki mezhebin öbür dünyaya yönelik cehennem, cennet, iyilik, kötülük gibi birçok ortak tabire sahip olmasına rağmen, her iki dinin siyasallaşmaları neticesinde varlık sebeplerinin birbirinin yok olmasına dönüştüğü iddia edilebilir.⁵²²

Kuzey İrlanda sorununun tarihsel gelişiminde dinsel bağları nedeniyle Birleşik Krallık ve ABD önemli rol oynamıştır. Sorunun çözüm sürecinde de bu iki devlet deyim yerindeyse taşın altına elini koymuştur. Bu bağlamda AB'nin İrlanda Adasında demokrasinin gelişmesi için attığı adımların Kuzey İrlanda sorununun çözümüne önemli katkı sağladığı söylenebilir. Diğer bölümde Birleşik Krallık, ABD ve AB'nin Kuzey İrlanda sorunu ile ilgileri ele alınarak analiz edilecektir.

⁵¹⁹ Bell, 2013 s. 73.

⁵²⁰ Mitchell, 2003, s. 9.

⁵²¹ W. Benjamin Kennedy, "Historical Roots of Northern Ireland Religious Conflict: An American View", <https://archives.columbusstate.edu/gah/1987/87-97.pdf>, Erişim tarihi: 13.10.2015, s. 91.

⁵²² Fulton, 1988, s. 10.

2.5. Kuzey İrlanda Sorununun Çözüm Sürecine Evrilmesinde İngiltere, ABD ve AB Üçlüsü

Kuzey İrlanda sorununun gelişmesi ve çözüm sürecinin başarıya ulaşmasında ABD, Birleşik Krallık ve AB'nin önemli rolü olduğu söylenebilir. ABD'nin İrlanda'ya desteği, Birinci Dünya Savaşı'nda en üst seviyeye çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Özgür İrlanda bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Birleşik Krallık IRA'nın şiddet eylemlerinden kurtulamamıştır. AB'nin yumuşak gücünün, İrlanda adasında hem devletlere hem de yerel halka uzanacak kadar potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Kuzey İrlanda sorununda AB; yumuşak gücünü göstermesi bağlamında "öncü arabulucu" olarak tanımlanmıştır.⁵²³ 1860'lı yıllardan itibaren Fenian'nın bağımsızlık çabalarına ABD destek vermiştir.⁵²⁴ ABD'nin tarihsel bağlamda geçmişten günümüze İrlanda ile yakından ilgili olduğunun altı çizilebilir.

2.5.1. ABD ve Kuzey İrlanda Sorunu

ABD, Özgür İrlanda'nın kurulma sürecini desteklemiştir.⁵²⁵ ABD'nin İrlanda ile yakın ilgisinin altında, ABD'de yaşayan İrlandalıların olduğu söylenebilir. 1930 yılında ABD'de doğan İrlanda kökenli vatandaş sayısı 923.642 kişi olmuştur. 1936 yılında İrlanda'nın nüfusunun yaklaşık olarak 3 milyon olduğu düşünülürse, ABD'nin İrlanda ilişkileri daha iyi açıklanabilir. Buradan anlaşılacağı üzere ABD'li İrlandalılar, İrlanda'nın siyasi faaliyetleri başta olmak üzere birçok gelişmede önemli rol oynayacak potansiyele sahiptir.⁵²⁶ Günümüzde de 40,7 milyon İrlanda kökenli kişinin ABD'de yaşadığı iddia edilmektedir. Yaklaşık 40 milyon İrlanda

⁵²³ Katy Hayward ve Mary C. Murphy, "The (Soft) Power of Commitment: The EU and Conflict Resolution in Northern Ireland", *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, Vol.11, No. 4, 2012, s.441.

⁵²⁴ Adrian Guelke, "The United States, Irish Americans and the Northern Ireland Peace Process", *International Affairs, Ethnicity and International Relations*, Vol. 72, No. 3, Jul., 1996, s. 522.

⁵²⁵ Guelke, 1996, s. 522.

⁵²⁶ Higley, 2010, s. 143.

kökenli ABD vatandaşının yarısının Protestan yarısının Katolik olduğu tahmin edilmektedir.⁵²⁷

Kuzey İrlanda'da Katolik milliyetçiliğinin doğuşunda ABD'li İrlandalıların önemli rol oynadığı belirtilebilir. ABD'de İrlanda kökenli vatandaşların kurduğu İrlanda Kuzey Yardım Komitesi, (Irish Northern Aid Committee, NORAIID), İrlanda Ulusal Yönetimi, (The Irish National Caucus, INC) ve İrlanda'nın Dostları, (Friends of Ireland) adlı lobi kuruluşları Kuzey İrlanda sorunu ile yakından ilgilenmişlerdir.⁵²⁸ Kuzey İrlanda sorununun şiddete evrilmesinde öneme sahip olan IRA, Geçici IRA (Provisional IRA) adı ile 1969 yılında kurulmuştur.

Geçici IRA'nın kurulmasında NORAIID'ın çok önemli rol oynadığı belirtilebilir. NORAIID militancı bir zihniyete sahip olmakla birlikte, NORAIID'ın Katolikleri silahlanmaları yönünde teşvik ettiği iddia edilebilir. NORAIID, IRA'nın güçlenmesi için para yardımı yaptığı gerekçesiyle 1981 yılında yargılanmıştır. 1986 yılına gelindiğinde NORAIID'den IRA'ya yapılan para yardımı 3 milyon doları bulmuştur. Temmuz 1986 yılında adanın her iki tarafının ekonomik sosyal kalkınması için ise 50 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Geçici IRA'ya verilen destek sadece para yardımı ile ilgili değildir. ABD, silah üretiminde dünya piyasasında çok önemlidir ve buradan hareketle NORAIID Geçici IRA'ya silah yardımında da bulunmuştur.⁵²⁹

NORAIID'in siyasi ideoloji yönünden Sinn Fein ile organik bağı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. NORAIID'in siyasi ideolojisi antikomünistlik üzerine kurulu olmasına rağmen, etnik kimliksel bağ sayesinde sıkıntı yıllarında NORAIID ve IRA'nın birbirleriyle sıcak ilişki içerisinde olmaya devam ettiği söylenebilir.⁵³⁰ ABD'deki İrlanda kökenli lobilerin Kuzey İrlanda sorunu

⁵²⁷ Higley, 2010, s. 143.

⁵²⁸ Guelke, 1996, s. 522.

⁵²⁹ Guelke, 1996, s. 522.

⁵³⁰ Guelke, 1996, s. 524.

üzerindeki en büyük etkisi “sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına” yardımcı olmalarıdır.⁵³¹

İrlanda Ulusal Yönetimi, 1974 yılında kurulmuştur. INC, lobi faaliyetleri için ABD kongresinde önemli rol oynamıştır. INC'nin, NORAID'e göre IRA'nın silahlı mücadelesini daha az desteklediği söylenebilir.⁵³² INC, Kuzey İrlanda'daki insan hakları ihlalleri ve tutuklanan IRA mensuplarının yaşam koşulları üzerine önemli çalışmalar yapmıştır.⁵³³ INC, MacBride Prensipleri'nin 1980'lerde kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır. MacBride Prensipleri'nden ilkinde dinsel grupların istihdamının artırılması istenmiştir. İkinci madde ile Kuzey İrlanda'da azınlık gruplarına istihdam sağlanırken, yeteri derecede güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır. Üçüncü madde ile Kuzey İrlanda'da işyerlerinde dinsel grupların rahat çalışma ortamının sağlanmasına çabaladığı belirtilebilir. Dördüncü madde ile bütün dinsel gruplara mensup kişilerin iş sektörlerinde istihdamlarının sağlanması hedeflenmiştir. Başka bir ifade ile MacBride Prensipleri, Kuzey İrlanda'da bir kişinin istihdam edilmesinde dinsel ve etnik ayrımcılık yapılmasını önlemeyi ve ayrımcı adımların yasaklanmasını savunmuştur.⁵³⁴

Bill Clinton'un adaylığı döneminde Amerikalılar için Yeni İrlanda Gündemi (Americans for a New Irish Agenda, ANIA) bir baskı grubu olarak ortaya çıkmış, seçimlerde önemli rol oynamıştır.⁵³⁵ ANIA temsilcisi olarak Niall O'Dowd, 1992 seçimleri öncesinde Clinton ile bir araya gelmiştir. Seçimlerde ANIA'nın Clinton'a başkanlık yarışında vereceği desteğin karşılığında Sinn Fein lideri Gary Adams'a⁵³⁶ vize verilmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ayrıca bu görüşmede Kuzey İrlanda sorununun çözümü konusunda tarafların barış görüşmelerini yürütmesi ve Birleşik Krallık'ın bu barış görüşmelerini desteklemesi için baskı yapılması hususu

⁵³¹ Feargal Cochrane, “Irish-America, the End of the IRA's Armed Struggle and the Utility of 'Soft Power'”, *Journal of Peace Research*, Vol. 44, No. 2, Mar., 2007, s.216.

⁵³² Cochrane, 2007, s. 218.

⁵³³ Cochrane, 2007, s. 526.

⁵³⁴ Cochrane, 2007, s. 219.

⁵³⁵ Cochrane, 2007, s. 219

⁵³⁶ Gerry Adams ve babası siyasi faaliyetleri yüzünden hapse yatmışlardı. Gerry Adams Sinn Fein'in 1978 yılında başkan yardımcısı olmuştur. Adams 1983 yılında Sinn Fein başkanı olmuştur. Bkn: George J. Mitchell, *Making Peace*, New York: Alfred A. Knoph, 1999, s. 210.

istişare edilmiştir.⁵³⁷ ANIA'nın diğer baskı gruplarından önemli bir farkının olduğu iddia edilebilir. ANIA'nın diğer baskı gruplarının aksine Birleşik İrlanda idealinden çok Kuzey İrlanda'da çatışmanın sona ermesini hedeflediği söylenebilir.⁵³⁸

Clinton'un Başkan olduğu ilk sene, İrlanda kökenli Amerikan lobileri için, tam bir hayal kırıklığı olduğu vurgulanabilir. Clinton Başkanlığının ilk yılında Gerry Adams'a vize vermemiştir. ANIA, Sinn Fein liderini barış konferansı için NewYork'a davet etmiştir. ANIA, Clinton'ı ikna ederek 1994 yılında Adams'a vize verilmesini sağlamıştır.⁵³⁹ Gerry Adams'ın ABD'den vize almasının sembolik anlamının şu olduğu söylenebilir: Birleşik Krallık, Clinton öncesinde ABD başkanlarının IRA'ya yönelik atabileceği adımlara engel olmuştur. Bu vize kararı ile İrlanda kökenli lobilerin amacına ulaştığı, ABD'de karar vericiyi doğrudan etkilediği söylenebilir.⁵⁴⁰ Bu siyasi gelişmelerin neticesinde ABD'nin, Kuzey İrlanda sorununun çözümü için girişimlerini hızlandırdığı belirtilebilir. Nitekim Clinton, 1995 yılında Kuzey İrlanda'ya ziyaret gerçekleştirmiştir.⁵⁴¹

ABD'nin Gerry Adams'a vize vermesinin, Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda sorununa karşı tutumunun yumuşamasını kolaylaştırdığı vurgulanabilir. Diğer yandan İrlanda kökenli ABD vatandaşlarının IRA'nın silahsızlanma sürecini teşvik eden tavırlarının IRA'nın silahsızlanmasını kolaylaştırdığı söylenebilir.⁵⁴² Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki süreçte, antlaşmanın uygulanması hususunda yaşanan sorunlar ile ilgili olarak Clinton ve Blair önemli görüşmelerde bulunmuştur. Clinton, IRA ile müzakerelerin devam etmesini vurgulanmış, IRA'nın masadan kalkmasına müsaade edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında Kuzey İrlanda'da Birleşik Krallık'ın polis reformu, adalet ve güvenlik reformlarının yapılmasına yardımcı olması gerektiğinin altını çizmiştir. Clinton'un gösterdiği bu kararlı siyasi tutum sayesinde müzakereler sonlandırılıncaya kadar

⁵³⁷ Guelke, 1996, s. 532.

⁵³⁸ Cochrane, 2007, s. 220.

⁵³⁹ Guelke, 1996, s. 533

⁵⁴⁰ Guelke, 1996, s. 534.

⁵⁴¹ Cochrane, 2007, s. 222.

⁵⁴² Burada unutulmaması gereken bir diğer husus IRA'nın Adams'a vize verilmezse şiddet eylemlerine devam edeceğini duyurmasıdır. IRA, şiddeti bir pazarlık unsuru olarak kullanabileceğini göstermiştir. IRA, ABD tarafından Adams'ın vizesinin onaylanmasının akabinde ateşkes ilan etmiştir. Bakınız: Powell, 2009, s. 79; Cochrane, 2007, s.216.

başarılı bir şekilde devam etmiştir denebilir. Bu kararlı tutum, Hayırlı Cuma Antlaşması'nın oluşma sürecinde yaşanan sıkıntıların çözümünde de yardımcı olmuştur.⁵⁴³ Buradan hareketle İrlandalı Amerikalıların, yumuşak gücünü (para ve lojistik destek) kullanarak IRA'nın siyasi tavrının değişmesinde önemli rol oynadıkları söylenebilir. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin “terör örgütlerine” yönelik bakış açısının sertleştiği söylenebilir. Bu durum, ABD'de IRA'yı destekleyen baskı gruplarının ABD Hükümeti üzerindeki etkisinin azalmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, Kuzey İrlanda barış süreci esnasında IRA'nın daha olumlu adımlar atmasını sağlamıştır.⁵⁴⁴

Çatışma yönetimi alanında yapılan araştırmalara göre, etnik çatışmalarda üçüncü bir tarafın yani bir arabulucunun süreçte yer alması, müzakerelerin başarı ile sonuçlanma olasılığını arttırmaktadır.⁵⁴⁵ Bu bağlamda ABD'nin, eski bir senatör olan George Mitchell'i Kuzey İrlanda sorunu müzakere süreci için görevlendirmesi, ABD'nin gelişmeleri aktif olarak takip etmesinin önünü açmıştır.⁵⁴⁶ Clinton siyasi bir risk olarak, IRA'nın şiddetten uzaklaşmasına yoğunlaşmış, Sinn Feinn'in siyasal olarak güçlenmesine çabalamıştır. Bu süreç esnasında IRA'nın tekrar şiddete sarılma ihtimali üzerine Clinton'un ABD'deki siyasi geleceği tartışılmaya başlanmıştır.⁵⁴⁷

ABD'nin Kuzey İrlanda sorununun çözümüne yönelik attığı adımlarda Birleşik Krallık ile koordineli hareket etmesinin önemli olduğu vurgulanabilir. Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda sorununun çözümünde oynadığı rol üzerinde durulacaktır.

2.5.2. Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda Çözüm Süreci

Tony Blair'in, Kuzey İrlanda sorununun çözümünde çok önemli bir aktör olduğu ifade edilebilir. Tony Blair'in annesi İrlandalı bir Protestandır. Dedesi ise

⁵⁴³ Powell, 2009, s. 182.

⁵⁴⁴ Cochrane, 2007, s. 226.

⁵⁴⁵ Powell, 2015, s. 182.

⁵⁴⁶ Amerika'nın rolünü göstermek babında üst düzey yetkililere verilen yemeklerin masrafı ABD tarafından karşılanmıştır. Mitchell, 1999, s. 181.

⁵⁴⁷ Powell, 2015, s. 172.

Protestan Kardeşlik Örgütü'nün başkanlığını yapmıştır. Blair'in çözüm sürecindeki aktif rolünün arka planında çocukluk döneminin yattığı söylenebilir. Blair, çocukluk döneminde Kuzey İrlanda'ya akrabalarını ziyarete giderken, 1969 yılından itibaren annesi Kuzey İrlanda'nın güvenli bir yer olmaktan çıktığını belirterek, Blair'i bir daha Kuzey İrlanda'ya göndermemiştir.⁵⁴⁸ Blair'in Kuzey İrlanda ile unutamadığı bir diğer hikâyesi annesi ile ilgilidir. Blair, İrlanda'ya alzheimer hastası olan anneannesini ziyarete gittiğinde anneanesi herşeyi unutmasına rağmen, anneannesinin unutmadığı şey mezhep ayrımcılığı olmuştur. Anneanesi Blair'e ne yaparsan yap sakın Katolik bir kız ile evlenme telkininde bulunmuştur.⁵⁴⁹

Blair'in İrlanda ile çocukluk hatırlarının olmasının iktidara geldiğinde Kuzey İrlanda sorununun çözümüne yönelik daha çok meyilli olmasını sağladığı söylenebilir. Blair iktidara gelmeden önce Kuzey İrlanda sorununun temelinde yatan bir diğer unsur tespit etmiştir. Blair'a göre Kuzey İrlanda'da toplumların birbirleri ile savaşmasının en önemli sebebi atavisizm(atacılık)'dir. Protestan ve Katolik aile büyükleri sorunun kuşaktan kuşağa aktarılmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁰

İngiltere'de İşçi Partisi'nin IRA'ya yönelik atmış olduğu adımlar neo-muhafazakârlar tarafından ağır şekilde eleştirilmiş ve teröristlerle konuşmakla suçlanmışlardır.⁵⁵¹ İşçi Partisi içerisinde dahi Blair, Kuzey İrlanda sorunu konusunda İşçi Partisi'nin “Birleşik İrlanda” fikrini değiştirmeye çalışmakla eleştirilmiştir. Buna rağmen Blair, hem Cumhuriyetçileri hem de Birlikçileri “anlayabilen” bir politika geliştirmiştir. Bu bağlamda Blair, başbakan olduktan sonra ilk konuşmasını Kuzey İrlanda sorunu üzerine yapmıştır. Bu konuşmanın Blair'in Kuzey İrlanda sorununun üzerine kararlılıkla gideceğine dair ilk işaret olduğu söylenebilir.⁵⁵²

Blair, ilk defa bir İngiliz Başbakanı olarak 13 Ekim 1997 yılında Garry Adams ve Martin McGuinness ile başbakanlıkta bir görüşme gerçekleştirmiştir.

⁵⁴⁸ Blair, 2012, s. 181

⁵⁴⁹ Blair, 2012, s. 179.

⁵⁵⁰ Blair, 2012, s. 181

⁵⁵¹ Dixon, 2011, s. 651.

⁵⁵² Blair, 2012, s. 184-185.

Blair'a göre Adams, Belfast'ı yani siyasi hareketinin merkezini temsil ediyordu. McGuinness ise, Derry'i yani güçlü milliyetçi duyguları temsil ediyordu.⁵⁵³ Bu görüşme için, liderlerin biraraya gelmesinden çok tarafların barış hususunda akıllarındaki yöntemleri öğrenme süreci denebilir. Öyle ki Blair, Adams'a masada bütün Cumhuriyetçileri bir araya getirmek istediğini belirtmiştir. Blair'in bu teklifinin alışıla gelmiş yöntemlerin tam tersini ifade ettiği söylenebilir. Nitekim çoğu zaman devlet temsilcileri müzakere sürecinde örgütü bölerek daha rahat müzakereleri yönetebileceğini iddia eder. Böl yönet metodu, uygulamada sadece örgütü bölmez, toplumlar arasında da bölünmeyi tetikleyebilir. Blair ise böl yönet metodundan farklı hareket etmiştir. Blair'in Cumhuriyetçiler ile masada birarada olma isteği, toplumsal bazlı tepkiler ile karşılaşmasına sebep olduğu belirtilebilir. Blair, DUP başkan yardımcısı Peter Robinson'un seçim bölgesini ziyaret ederken bir alışveriş merkezinde "yaşlı kadınlar" tarafından protesto edilmiştir. Yaşlı kadınlar ellerine plastik eldivenler alarak Blair'in Adams ve McGuinness ile tokalaşmasını sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Blair'in Cumhuriyetçiler ile el sıkışırken eldiven takması gerektiği belirtilmiştir. Protestanlara göre, Cumhuriyetçiler'in eli kanlıdır. Blair'in Cumhuriyetçiler ile el sıkışması, Protestan halk nezninde Blair'in suça ortak olması gibi algılanmıştır.⁵⁵⁴ Buna rağmen Blair, IRA'yı böl yönet metodundan farklı olarak bütün Cumhuriyetçi temsilcilerin masada kalmalarına gayret sarfetmiştir. Blair'in siyasal risk alması neticesinde Hayırlı Cuma Antlaşması'na kapı aralandığı iddia edilebilir.⁵⁵⁵

Hayırlı Cuma Antlaşması sürecine, metnin oluşturulma aşaması da dâhil olmak üzere hem Cumhuriyetçiler hem de Birlikçiler dâhil edilmiştir. Blair, Birlikçiler'inde masaya oturmalarını sağlayarak⁵⁵⁶ taraflar arasında karşılıklı iletişim kanallarının açık kalmasını sağlamıştır. IRA'nın müzakereler esnasında şiddet eylemlerine yönelmesi, müzakere sürecinin sekteye uğramasına yönelik endişeleri arttırmıştır. Birlikçiler, IRA'ya tepki olarak Blair'a sert eleştiriler yöneltmiştir. Blair, Sinn Fein'in masadan kalkmasını önlemek amacıyla önemli

⁵⁵³ Powel, 2009, s. 99.

⁵⁵⁴ Blair, 2012, s. 190.

⁵⁵⁵ Powell, 2015, s. 140.

⁵⁵⁶ Powell, 2015, s. 206.

adımlar atmıştır. Sembolik anlamda Cumhuriyetçiler için çok önem arz eden Kanlı Pazar olayının çeyrek asır sonra tekrar soruşturulmasını sağlamıştır.⁵⁵⁷ Bu sembolik adım, Cumhuriyetçilerin Kuzey İrlanda sorununun çözümünde samimi adımlar atılacağı konusundaki inançlarını arttırmıştır. Birleşik Krallık'ın ve Özgür İrlanda'nın AB üyeliğinden sonra, İrlanda'nın tümünü kapsayan AB politikalarının İrlanda adasına barış gelmesini kolaylaştırdığı belirtilebilir. Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde AB'nin Kuzey İrlanda çözüm sürecinde oynamış olduğu rol incelenecektir.

2.5.3. AB ve Kuzey İrlanda Çözüm Süreci

AB, komşuluk politikaları çerçevesinde Kuzey İrlanda sorununun çözümünde önemli rol oynamıştır. AB'nin uzun dönemli çıkarları açısından Kuzey İrlanda'da demokrasi ve insan haklarını geliştirmenin birincil amaç olduğu söylenebilir. Küresel ekonomik gelişmeler, AB'nin Kuzey İrlanda sorunu ile ilgilenmesini kolaylaştırmıştır.⁵⁵⁸ AB'nin etnik çatışmaları çözme bağlamında en önemli tecrübelerinin başında çatışmanın yaşandığı bölgede yerel güçler ile iyi ilişki kurabilmesi gelmektedir. AB'nin Kuzey İrlanda sorununda arabulucu olması yerel aktörler tarafından talep edilmiştir. Hâlbuki Birleşik Krallık 25 yıldır AB üyesi olmasına rağmen sorunun çözümü için olumlu bir adım atılamamıştı. Bu da AB'nin misyonunun dışında bir çizgi izlediği izlenimini yaratıyordu.⁵⁵⁹ Kısaca İrlanda'nın da üyeliği ile AB, ortak kimlik, istihdam ve ekonomik alt yapı konularında İrlanda'da siyasi bir düzen hedeflemiştir.⁵⁶⁰

Ülkelerin gelişmesine AB'nin, önemli katkılar sağladığı söylenebilir. İrlanda Cumhuriyeti'nin AB üyesi olması ile birlikte küreselleşmeye ayak uyduran, "albenisi" olan bir ülke haline geldiği belirtilebilir. AB'nin, İrlanda Cumhuriyeti ile

⁵⁵⁷ Blair, 2012, s. 190.

⁵⁵⁸ Hayward ve Murphy, 2012, s. 441.

⁵⁵⁹ Hayward ve Murphy, 2012, s. 442.

⁵⁶⁰ Jonathan Stevenson, "Peace in Northern Ireland: Why Now?", *Foreign Policy*, No. 112, Autumn, 1998, s. 52.

geliştirmiş olduğu ilişkilerin neticesinde, Kuzey İrlanda sorununun çözüm aşamasında pozitif anlamda inisiyatif alması kolaylaşmıştır denebilir.⁵⁶¹

Tarihsel anlamda AB'nin İrlanda ile ilişkisi, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile başlamıştır. AET, 1985 Anglo-İrlanda Antlaşması'nın oluşturulması ve uygulanmasında çok önemli rol oynamıştır. AET, Anglo-İrlanda Antlaşması'nın uygulanması için bütçeden 1989 yılında 15 milyon Euro ayırmıştır. AET'nin, Kuzey İrlanda sorununun çözümü için taraflar arasında iletişim kanallarını açmaya çalıştığı söylenebilir. AET, Kuzey İrlanda sorunu ile ilgilenirken Birleşik Krallığın iç işlerine karışmamaya özen göstermiştir. AET'nin, Kuzey İrlanda sorununun müzakere sürecine evrilmesi aşamasında maddi kaynak yaratması da reformları güçlendirici etki yapmıştır.⁵⁶²

Maastricht Antlaşması'nın sağlamış olduğu fırsatlar ile AB'nin Kuzey İrlanda sorununa daha aktif müdahale edebilme olanağı doğmuştur.⁵⁶³ Avrupa Birliği Komisyon Başkanı, 1994 yılında bir barış programı hazırlamıştır.⁵⁶⁴ Barış sürecini güçlendirmek, istikrarlı ve barışçıl bir toplum yaratmak için program uygulamaya konmuştur.⁵⁶⁵ Programın Kuzey İrlanda'nın spesifik sorunlarına odaklandığı söylenebilir. Bu programın temel hedefinin ekonomik olarak güçlenmiş, yeni bir nesil yaratmak olduğu iddia edilebilir. Programın başarıya ulaşması halinde toplumlar arası uzlaşmanın sağlanacağı öngörülmüştür. Barış programının bir diğer amacınındabarış inşasını sağlayacak siyasi bir atmosferin sağlanması olduğu söylenebilir. Böylece Kuzey İrlanda'da çatışmanın dönüştürülmesini sağlayacak bir dönemin başlatılmaya çalışıldığı söylenebilir.⁵⁶⁶ Ayrıca AB Komisyon Başkanı Barasso'nun, Kuzey İrlanda barış sürecini kişisel olarak desteklemesinin de barış sürecinin ilerlemesini kolaylaştırdığı iddia edilebilir.⁵⁶⁷ Bunun yanında Kuzey İrlanda Meclisi'nin Avrupa Parlamentosu tarzında karar alma metodunu

⁵⁶¹ Blair, 2012, s. 183.

⁵⁶² Hayward ve Murphy, 2012, s.. 444.

⁵⁶³ Stevenson, 1998, s. 43.

⁵⁶⁴ Sean Byrne et. al., "The EU Peace II Fund and the International Fund for Ireland: Nurturing Cross-Community Contact and Reconciliation in Northern Ireland", *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009, s.632.

⁵⁶⁵ Hayward ve Murphy, 2012, s. 444.

⁵⁶⁶ Hayward ve Murphy, 2012, s. 445.

⁵⁶⁷ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 11.

benimsemesi de Kuzey İrlanda milliyetçilerinin endişelerinin azalmasına yardımcı olmuştur. Böylece müzakere süreci için de zemin hazırlanmıştır.⁵⁶⁸ Çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda sorununun müzakere süreci ele alınacaktır.

2.6. Müzakere Süreci

Çatışmaların müzakereler aracılığıyla çözülebileceği hususu teknokratlar tarafından daha kolay kabul edilsede siyasetler, müzakere sürecinin taviz vermek hatta şantajı boyun eğmek anlamına gelebileceği endişesi taşıyabilirler.⁵⁶⁹ Jonathan Powell önemli bir bürokrat olarak, Blair Hükümeti'nin baş müzakerecisi görevinde bulunmuştur. Powell, IRA ile gerçekleştirilen müzakerelerde de etkin rol oynamıştır. Powell'a göre etnik ayrılıkçı bir örgüt ile müzakerelerin yapılması, taviz vermek anlamından daha çok müzakere yapan devletin kendine duyduğu özgüveni ve sorunu çözme konusundaki kararlılığını gösterir.⁵⁷⁰

Powell, etnik ayrılıkçı grupta yer alan militanların “deli” olmadığını, bu insanların “normal” insanlar olduğunu vurgular. Müzakerelerin etnik ayrılıkçı örgütün mantıklı şekilde gerçekleştirmek istedikleri bir dizi amacın “mantığını” anlamada yardımcı olabileceğini iddia eder.⁵⁷¹ Kuzey İrlanda sorununun çözümünde, sadece Blair Hükümeti'nin sorunu barışçıl yollardan çözme isteği yatmamaktadır. Kanlı Pazar olayından itibaren sorunun masaya yatırılmasının Hayırlı Cuma Antlaşması'na ulaşılmasını sağladığı iddia edilebilir.

Kuzey İrlanda'da şiddet, 1960'lı yılların sonundan itibaren 1998 yılına dek artarak devam etmiştir.⁵⁷² Soruna çözüm bulmak için Birleşik Krallık Muhafazakâr Hükümeti harekete geçirmiş ve IRA ile gizli görüşmeler başlamıştır.⁵⁷³ Başka bir ifade ile 1972 yılından Silahsızlanma Komisyonu'nun kurulduğu döneme kadar geçen süre, gizli görüşmelerin devam ettiği süreç olarak tanımlanabilir. IRA ve Birleşik Krallık arasında sürdürülen gizli görüşmeler olumlu sonuçlar yaratmıştır.

⁵⁶⁸ Stevenson, 1998, s. 47.

⁵⁶⁹ Powell, 2015, s. 46.

⁵⁷⁰ Powell, 2015, s. 46.

⁵⁷¹ Powell, 2015, s. 46.

⁵⁷² Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 14.

⁵⁷³ Powell, 2009, s. 46.

Gizli görüşmeler, IRA ve Birleşik Krallık arasında sadece diyalog yollarının açık tutulmasını sağlamamış, aynı zamanda İrlanda Cumhuriyeti'nin Kuzey İrlanda sorunu hakkında oyun dışı kalmasının önüne geçilmiştir. Müzakere sürecinin başlatılabilmesi için taraflar arasında iletişim kanallarının açılabilmesi bağlamında gizli görüşmelerin kaçınılmaz olduğu söylenebilir.⁵⁷⁴ İsraili diplomat Uri Savir gizli görüşmelerin ne kadar önemli olduğunu şu şekilde izah etmektedir: “Gizli Müzakerelerin bir bölümü de hakikaten çaba gösterme ve öğrenme... Neyin gerçek neyin sahte olduğunu, hakiki duyarlılıkların nerelerde yattığını, sahici sorunların hangileri olduğunu öğrenme”.⁵⁷⁵

Savir'in belirttiği üzere taraflar bir araya gelmeden çatışmanın hangi sebeple gerçekleştiğini bilmeleri varsayımlar üzerinden olabilir. Bu bağlamda gizli görüşmelerin, tarafların birbirlerini tanımalarına olanak sağladığı söylenebilir.

Birleşik Krallık'ın gizli görüşmelere başlamasının en önemli sebeplerinden bir diğeri ise IRA'nın Birleşik Krallık'ı doğrudan hedef alan eylemlere imza atmasından kaynaklandığı belirtilebilir. IRA'nın İngiltere sınırları içerisinde bomba yüklü araçlar ile yapmış olduğu eylemler, İngiliz vatandaşlarının rahatsızlığını arttırmıştır.⁵⁷⁶ Bunun yanında 1980'li yıllarda başlayan açlık grevleri Birleşik Krallık'ın imajını zedelemiştir. Birleşik Krallık, hapisanelerde ölümle sonuçlanan açlık grevlerini sonlandırmak için yoğun çaba sarf etmiştir. IRA görüşmelerinin devam etmesinin arkasında yatan en önemli sebebin başında İngiltere'nin imaj düzeltme çalışmasının geldiği söylenebilir.⁵⁷⁷ Bu bağlamda Clinton, Blair başkanlığında Birmingham Sarayı'nda gerçekleşen G-8 zirvesine destek vermiştir. ABD, Birleşik Krallık'a IRA sorununu çözmesi halinde küresel dünyaya daha çok entegre olacağına dair bir izlenim vermiştir.⁵⁷⁸

1985'te imzalanan Anglo-İrlanda Antlaşması'yla İrlanda Cumhuriyeti'ne Kuzey İrlanda üzerinde danışmanlık rolü verilmiştir. Kuzey İrlanda'nın Birleşik

⁵⁷⁴ Powell, 2015, s. 112.

⁵⁷⁵ Powell, 2015, s. 131.

⁵⁷⁶ Powell, 2009, s. 47.

⁵⁷⁷ Açlık grevini başlatan ilk kişi Sean McKenna açlık grevi sonucunda ölmüştür, bu ölüm açlık grevini daha da sembolleştirmiştir. Powell, 2009, s. 49. .

⁵⁷⁸ Blair, 2012, s. 204.

Krallık ile olan anayasal ilişkisi ise, Kuzey İrlanda toplumunun bu yasayı değiştirme isteğine bırakılmıştır.⁵⁷⁹

Birleşik Krallık Thatcher yönetiminde İrlanda Cumhuriyeti ile daha yakın ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Anglo-İrlanda Antlaşması'nın imzalanmasının altında yatan en önemli nedenler arasında İrlanda Cumhuriyeti ile yakınlaşmasının İngiltere'yi daha güven altında hissettirecek olması gösterilebilir.⁵⁸⁰

Birleşik Krallık Hükümeti ve Birlikçiler arasındaki ilişkilerin gerilmesinin, I. Dünya Savaşı döneminde yaşanan “Home Rule” krizinden sonraki en ciddi kriz olduğu söylenebilir.⁵⁸¹ Bu antlaşmaya en büyük tepki UUP'den gelmiştir. Birlikçilerin bu antlaşma ile “satıldıkları” hissine kapıldıkları söylenebilir. Powell, Birlikçilerin antlaşmaya sert tepki vermelerinin sebebi olarak Thatcher yönetiminin Birlikçilere İrlanda ile böyle bir antlaşma yapılacağına dair bilgi vermemesini göstermektedir. Başka bir ifade ile Anglo-İrlanda Antlaşması'nın gizli görüşmeler neticesinde ortaya çıkmasının ve akabinde Protestan çoğunluğun rızasının aranmamasının, Protestan halkın antlaşmayaolumsuz anlam yüklemesine sebep olduğu vurgulanabilir.⁵⁸² Bu bağlamda Anglo-İrlanda Antlaşması, Protestan halk için bir “seçilmiş örselenmedir” denilebilir. Seçilmiş örselenmeler, daima hafızalarda canlılığını korur ve bu durum, taraflar arasında güven duygusunun sarsılmasına sebep olabilir.⁵⁸³ Bu sebeple Birlikçiler ve Birleşik Krallık arasında müzakereleresinde karşılıklı güvenin oluşmasının zaman aldığı belirtilebilir.

Müzakere sürecinin yönteminin belirlendiği antlaşmanın Anglo-İrlanda Antlaşması olduğu iddia edilebilir. Birlikçilere göre, bu antlaşma ile Birlikçilerin Kuzey İrlanda'nın çözüm sürecinde tek başına karar verme, süreci etkileme ve yönlendirme potansiyelleri engellenmiştir.⁵⁸⁴ Birlikçiler, Anglo-İrlanda Antlaşması'nın kendilerini Birleşik Krallık'ın “istenmeyen çocuğu” gibi

⁵⁷⁹ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 15.

⁵⁸⁰ Birlikçiler İngiltere'nin Anglo İrlanda Antlaşması'nı imzalamasının ardında İngiltere'nin İrlanda ile ilişkilerinde çok büyük bir çikarı olduğunu iddia etmişlerdir. Farrington, 2006, s. 48. Powell, 2009, s. 61.

⁵⁸¹ Farrington, , 2006, s. 48.

⁵⁸² Barton, 2009, s. 25. Ayrıca bakınız: Powell, 2009, s. 77.

⁵⁸³ Volkan, 2012, s. 70.

⁵⁸⁴ Farrington, 2006, s. 50.

görmelerine neden olduğunu iddia etmektedir. Anglo-İrlanda Antlaşması ile İrlanda Cumhuriyeti, IRA ile yapılan müzakerelerde kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Buna karşın Birlikçilerin söyleminin sertleştiği vurgulanabilir. Birlikçiler, Anglo-İrlanda Antlaşması oluşturulurken azınlığın sözünün dinlenmesine karşın çoğunluğun rızasının pek dikkate alınmadığını belirtmişlerdir. Birlikçiler bu bağlamda çoğunluğun rızası olmadan bir arada yaşamanın mümkün olmayacağını iddia etmişlerdir.⁵⁸⁵ Birleşik Krallık'ın Anglo-İrlanda Antlaşması'nı imzalanmasına kızan Birlikçiler, bu aşamadan sonra “Bağımsız Ulster” söylemini geliştirmişlerdir.⁵⁸⁶

Müzakere döneminde Sinn Fein, Protestan milliyetçiler ile birçok kez biraraya gelmiştir. Hatta 11 Ocak 1988-30 Ağustos 1988 tarihlerinde Kuzey İrlanda sorununun nasıl çözüleceğine dair karşılıklı istişarelerde bulunulmuştur. Bu görüşmelerde John Hume ve Gerry Adams, Kuzey İrlanda'nın self determinasyon hakkı konusunda hem fikir olmuşlardır. Birleşik Krallık, 1988 yılından itibaren; Birlikçilerin ve Cumhuriyetçilerin birarada yaşama konusunda anlaşmaya varmaları halinde Birleşik Krallık'ın bunun gerçekleşmesine yardımcı olacağını dile getirmiştir. Bu aşamanın şiddetin sonlandırılması bağlamında çok önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Bu aşamadan sonra Birleşik Krallık'ın devlet politikasında çözümden yana tavır aldığı belirtilebilir.⁵⁸⁷ Bu görüşmelerin neticesinde Kuzey İrlanda Devlet Bakanı Peter Broooke, 9 Kasım 1991 tarihli açıklamasında IRA'nın silah bırakarak siyasal yollardan hakkını aramasını ve mecliste yerini almasını talep etmiştir.⁵⁸⁸ Broooke ve Mayhews, görüşmeleri sonucunda yaptıkları açıklamada İrlanda'da birarada yaşama isteğinin “rıza” dayalı olacağını belirtmişlerdir.⁵⁸⁹

Birlikçilerin, Kuzey İrlanda sorunukonusunda meydana gelen gelişmelere reaksiyoner karşılık verdiği söylenebilir. IRA ile müzakerelerin devam ettiği hususu, Birleşik Krallık tarafından 1993 Kasım ayından itibaren açık şekilde

⁵⁸⁵ News Letter adlı Birlikçi yanlısı gazete Birlikçilerin Kuzey İrlanda sorununun çözümünde daha çok dikkate alınması gerektiği belirtmiştir. Aksi takdirde Anglo-İrlanda Antlaşması'nın mümkün olmayacağını iddia etmiştir. Farrington, 2006, s. 53.

⁵⁸⁶ Farrington, 2006, s. 57.

⁵⁸⁷ Brian Barton, 2009, s. 27.

⁵⁸⁸ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 19.

⁵⁸⁹ Barton, 2009, s. 29.

kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁵⁹⁰ Bu sürecin akabinde *Downing Street Deklarasyonu*, Birleşik Krallık Başbakanlık binasının bulunduğu Downing Street'te 15 Aralık 1993 yılında açıklanmıştır. Hume ve Adams'ın görüşmesinde ortaya çıkan taslak, Downing Street Deklarasyonu'nun temelini oluşturmuştur.⁵⁹¹ Bu deklarasyonda Kuzey İrlanda halkının çoğunluğunun istemesi halinde “self determinasyon” haklarını kullanabilecekleri belirtilmiştir. Downing Street Deklarasyonu, Birleşik Krallık ve silahlı grupların, yani çatışmanın tarafı olan bütün kesimlerin, şiddeti bırakarak çözüm sürecine dâhil edileceğini taahhüt etmiştir.⁵⁹²

ABD ve Birleşik Krallık'ın silahsızlanma konusunda inisiyatif aldığı söylenebilir. Bu bağlamda ABD'li eski senatör George Mitchell'in müzakere sürecinin başına getirilmesinin tesadüf olmadığı belirtilebilir. İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kuzey İrlanda sorununun uluslararasılaşmasını istediği vurgulanabilir. Hatta İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti, ABD'nin Kuzey İrlanda sorununa ilgisinden son derece memnun olmuştur. Birleşik Krallık'ın da ABD'nin konu ile ilgilenmesini istediği söylenebilir.⁵⁹³ Kuzey İrlanda sorunu hakkında uluslararası bir komisyonun kurulmasının bir bakıma Kuzey İrlanda sorunu ile ABD'nin biraz daha fazla ilgilenmesini sağlamaya yönelik olduğu iddia edilebilir. Nitekim bu dönemde Clinton'un Kuzey İrlanda'yı ilk ziyaret eden başkan olması ABD'nin sorun ile yakından ilgileneceğine dair bir izlenim yaratmıştır.⁵⁹⁴ Mitchell göreve başladıktan sonra tarafların biraraya gelmesinde ve müzakerelerin devam etmesinde kolaylaştırıcı rol oynamıştır.⁵⁹⁵ Müzakerelerde taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmelerin ana başlıklarını anayasal konular, yeni düzenlemeler ve haklardan oluşmuştur.⁵⁹⁶

Mitchell Prensipleri, tarafların masadan kalkmalarını zorlaştıracak ön kabulleri beraberinde getirmiş ve Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanmasına

⁵⁹⁰ Powell, 2009, s. 77.

⁵⁹¹ Barton, 2009, s. 31.

⁵⁹² Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 16.

⁵⁹³ Mitchell, 1999, s. 50.

⁵⁹⁴ Mitchell, 1999, s. 53.

⁵⁹⁵ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 26.

⁵⁹⁶ Mitchell, 1999, s. 227.

gidecek sürecin kurallarının netleşmesine yardımcı olmuştur. Mitchell Prensipleri altıilkeden oluşmaktadır: ⁵⁹⁷

- 1- Siyasal sorunların bütünüyle barışçıl ve demokratik yollardan çözülmesi,
- 2- Tüm silahlı yapılanmaların bütünüyle silahsızlandırılması,
- 3- Bu tür silahsızlanmanın gerçekleştiğinin ancak bağımsız bir komisyonun tatmin olmasından sonra teyit edilmesi,
- 4- Güç kullanma, güç kullanma tehdidinde bulunma, üçüncü tarafların sürdürdüğü müzakerelerin seyrine ya da süreçlerine müdahalede bulunmaktan kaçınma ve diğer tarafların bu yöndeki girişimlerine karşı çıkmama,
- 5- Bütün tarafların dâhil olduğu müzakereler sonrasında üzerinde anlaşılacak şartlara uyma, üzerinde anlaşma sağlanamayan sonuçları bütünüyle barışçıl ve demokratik yollardan çözmeye çabalamama,
- 6- Cezalandırma amacıyla gerçekleştirilen dövme ve öldürme uygulamalarının sona erdirilmesi ve bu türden uygulamaların önlenmesi için etkili önlemlerin alınması.

Mitchell Prensipleri'nin müzakerelerin silahlı çatışmanın dışında ve demokratik bir ortamda olması için ortaya konulmuş ilkeler olduğu söylenebilir. Silahsızlanma sürecinde devlet ve paramiliter grupların aynı anda silahsızlanacağı vurgusu yapılmıştır. ⁵⁹⁸

Müzakere esnasında Sinn Fein'in müzakerelere katılmasına DUP ve UKUP çok sert tepki göstermiştir. DUP ve UKUP liderleri Sinn Fein'in müzakerelere katılması halinde kendilerinin masadan kalkacağını belirtmiştir. ⁵⁹⁹ Buna tepki olarak Mitchell, Müzakere esnasında her sene Protestanların sembollerini öne çıkaran milliyetçi yürüyüşler yaptığını, bunun taraflar arasında karşılıklı güveni

⁵⁹⁷ Mitchell Principles, <http://people.rit.edu/wlrgsh/MitchellPrinciples.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2016. Ayrıca bakınız: Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 26.

⁵⁹⁸ Mitchell, 1999, s. 70.

⁵⁹⁹ Mitchell, 1999, s. 199.

çok da olumlu etkilemediğini vurgulamıştır.⁶⁰⁰ Mitchell yazdığı bir raporda anlaşmaya varmak için kendisinin istekli olsada "yetersizliğin" ne kadar üzücü olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen, taraflar ile yapacağı bir diğer toplantıya daha çok ümitli girmek istediğini ifade etmiştir.⁶⁰¹

Blair, İşçi Partisi ile iktidara gelmeden önce Mitchell Prensipleri'nin Kuzey İrlanda sorununun taraflarının şiddet kullanımını önlemeye yönelik önemli adımlar attığını belirtmektedir. Bu bağlamda Blair, kendi iktidarından önce çözüm sürecikoşullarınınolumlu bir seviyeye getirildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Sinn Fein, Mitchell Prensiplerini kabul ederken, IRA kabul edici bir açıklama yapmamıştır. Blair dönemi, Sinn Fein ile Mitchell Prensipleri çerçevesinde müzakereleri devam ettirirken, aynı zamanda IRA'nın Mitchell Prensiplerini kabul edeceği bir siyasi atmosfer oluşturmaya çabalamıştır.⁶⁰² Mitchell Prensipleri'nin silahsızlanma sürecini önermesi, siyasi partiler arasında görüşmelerin yapılmasına ortam hazırlamıştır. Bu durum, sürecin sağlam bir zeminde devam etmesine olanak sağlamıştır.⁶⁰³ Kuzey İrlanda sorununun müzakere sürecinde Mitchell Prensipleri'nin Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'na kapı aralamasının yeni bir dönem başlattığı söylenebilir. Çalışmanın diğer bölümünde IRA'nın silahsızlanma süreci tartışılacaktır.

2.6.1. Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu ve IRA

İrlanda Hükümeti ve Kuzey İrlanda'nın en büyük milliyetçi partisi SDLP silahsızlanmayı bir taraftan isterken diğer taraftan çekinceli davranmıştır.⁶⁰⁴ Kuzey İrlanda'da taraflar arasında en büyük problemin güvensizlik olduğu iddia edilebilir. Protestanların milliyetçi algıyı pekiştirmek için yaptığı yürüyüşleri önlemek isteyen RUC, bunu müzakerelerin zarar görmemesi için yaptığını belirtmiştir. Protestanlar

⁶⁰⁰ Mitchell, 1999, s. 70.

⁶⁰¹ Mitchell, 1999, s. 240.

⁶⁰² Blair, 2012, s.189.

⁶⁰³ Barton, 2009, s. 34.

⁶⁰⁴ Mitchell müzakere süreci ile ilgili bir rapor hazırladığında bir taraf diğer tarafı raporu tek başına domine etmekle suçlamaktaydı. Bunun en önemli sebebinin taraflar arasında güvensizlik olduğu söylenebilir. Mitchell, 1999, s. 60.

bu eylemi ihanet olarak görmüşlerdir.⁶⁰⁵ Taraflar arasında iletişim kanalları açıldıkça sürecin başında müzakereye sıcak bakmayan UUP temsilcileri dahi, ilerleyen süreçte müzakereyi yöneten Mitchell'e güven duymaya başlamışlardır.⁶⁰⁶

Protestanların silahlı grubu Gönüllüler Gücünün (LVF), barış sürecine karşı bir grup olduğu söylenebilir. LVF, müzakere görüşmelerini Birleşik Krallık'ın kendilerini "satması" olarak algılamıştır. Müzakereler esnasında LVF topyekûn silahlı mücadeleden yana tavır segilemiştir. LVF'nin, Protestan halkın "algısı" üzerinde daha çok etkili olduğu belirtilebilir. Örneğin LVF yaptığı açıklamalarında bir Protestan'ın Katolik milliyetçiler tarafından öldürülmesi halinde ölen kişinin kanının yerde kalmayacağına dair tehditlerde bulunmuştur. LVF'nin bu tür propagandalar ile halkın müzakere sürecine yaklaşımını olumsuz etkilediği ve halkı şiddete yönlendirdiği söylenebilir.⁶⁰⁷ Müzakere süreci esnasında esrarengiz cinayetler işlenmiştir. Bu bağlamda Protestanlar bu cinayetlerin IRA tarafından işlendiğini iddia etmiştir. Katolikler, bu cinayetlerin LVF tarafından yapılmış olabileceğini iddia etmişlerdir.⁶⁰⁸ Burada ortak nokta ise saldırıların ortak amacının müzakere sürecini sekteye uğratmak olduğu söylenebilir.

Blair, Mayıs 1997 seçimleri ile 18 yıllık Muhafazakâr Parti iktidarına son vermiştir. Blair Hükümeti, Mitchell Prensipleri'nin taahhüt ettiği Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'nu 26 Ağustos 1997 yılında hayata geçirmiştir. 1997-2011 yılları arasında görev yapan Uluslararası Bağımsız Silahsızlanma Komisyonu'nun, Kuzey İrlanda'da barış sürecinin tesisi için çalıştığı belirtilebilir. Adams'a göre, 1994 yılında İngiltere'nin müzakerelerin devam etme koşulunu IRA'nın silah bırakması şartına bağlaması, müzakere sürecini olumsuz etkilemiştir. Blair'in, geçmiş dönemlerde müzakere sürecinde yapılan bu hatayı tekrar etmediği söylenebilir. Adams, koşulların oluşturulmadan etnik ayrılıkçı örgütlerin silah

⁶⁰⁵ Mitchell, 1999, s. 114.

⁶⁰⁶ Müzakereler esnasında tarafların birbirlerine karşı kullandığı söylemler bazen süreci çok zora sokmuştur. David Trimble bir keresinde cumhuriyetçi liderleri "alçak" olarak tanımlamıştır. Mitchell, 1999, s. 132, s. 214.

⁶⁰⁷ Mitchell, 1999, s. 243.

⁶⁰⁸ Mitchell, 1999, s. 261.

birakmasını istemeyi “uyuyan köpeğin tekmelenerek uyandırılması”na benzetmektedir.⁶⁰⁹

Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu’nun kurulması aşamasında Birleşik Krallık Başbakanı John Major’un, IRA’nın silah bırakmadan müzakerelerin devam etmemesi yönündeki tavrının süreci zorlaştırdığı söylenebilir.⁶¹⁰ Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu’nun başına Kanadalı General De Chastelain getirilmiştir. Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu’nun amacı silahsızlanmanın önündeki engellerin kaldırılmasını sağlamak ve süreci kolaylaştırmaktır, görevi 2010 yılında son bulmuştur.⁶¹¹ Silahsızlanma Komisyonu’nda Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti siyasi partilerinin temsilcileri görev almıştır. Komisyonun içerisinde Britanya ve İrlandalı yetkililer dışında ABD’li, Kanadalı ve Finlandiyalıları görev yapmıştır. Silahsızlanma merkezinin bir şubesi Dublin’de diğeri de Belfast’ta açılmıştır. Merkezlerin giderleri İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda tarafından karşılanmıştır.⁶¹² Silahsızlanma Komisyonu’nun masraflarının ortak karşılanmasının Kuzey İrlanda sorununun çözümünde tarafların sorumluluk alması bakımından önemli olduğu iddia edilebilir. Başka bir ifade ile müzakerelerin açık ve eşit bir şekilde ilerlediği söylenebilir. Bu gelişme, Kuzey İrlanda sorununda Angolo-İrlanda Antlaşması ile İrlanda Cumhuriyeti’ne verilen “danışman” statüsünün fiiliyatta işlediğinin bir göstergesidir denebilir.

IRA’nın silahsızlanması hususunda Sinn Fein önemli sorumluluk almıştır. Sin Fein’in silahsızlanma sürecinin henüz başında IRA’nın süreçten kopmasının önüne geçilmesinde önemli rol oynadığı belirtilebilir.⁶¹³ Buna rağmen IRA’nın Mitchell Prensipleri’ni reddetmesi, Sinn Fein üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Sinn Fein yetkilileri bunun üzerine Sinn Fein’in “Sinn Fein” için konuştuğunu Sinn Fein temsilcilerinin “IRA” için konuşmadıklarını belirtmiştir.⁶¹⁴ IRA, Mitchell

⁶⁰⁹ Powell, 2009, s. 82.

⁶¹⁰ Blair, 2012, s. 188.

⁶¹¹ “Final Report of the Independent International Commission on Decommissioning”, <http://www.justice.ie/en/JELR/IICD%20Final%20Rpt.pdf/Files/IICD%20Final%20Rpt.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 3.

⁶¹² “Final Report of the Independent International Commission on Decommissioning”, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 4.

⁶¹³ Powell, 2009, s. 151.

⁶¹⁴ Mitchell, , 1999, s. 217.

Prensipleri'ne mesafeli yaklaşımda Sinn Fein, Mitchell Prensiplerini benimsemiştir.⁶¹⁵ IRA'nın askeri kanadı, silahsızlanma konusunda isteksiz olsada süreç içerisinde liderliğin ağır ağır Sinn Fein'e geçtiği belirtilebilir.⁶¹⁶ Müzakereler esnasında birçok kez IRA ateşkesi bozmuş, İngiltere Hükümeti de IRA ile doğrudan görüşmelere son vermiştir. Buna rağmen, İngiltere Hükümeti, sürecin tamamen bitmesine yönelik adımlar atmamış, görüşmeler belli bir süre sonra yeniden başlamıştır.⁶¹⁷

Silahsızlanma Komisyonu yol gösterici bir rol oynamakla birlikte her iki hükümetin aynı yolda devam etmelerini sağlamış, süreçten uzaklaşmalarını engellemiştir. Bunun yanında IRA'nın süreç içerisinde hassasiyetleri dikkate alınmış ve bu sürecin adı "silahların devreden çıkarılması" olarak duyurulmuştur. Powell'a göre "silahları bırakma" söylemi örgütün teslim olduğu hissi uyandırabilir ve tepkilere yol açabilirdi.⁶¹⁸ Silahsızlanma Komisyon'un adalet ve polis reformlarının yapılması aşamasında tavsiyelerinin çok önemli rol oynadığı iddia edilebilir. Kuzey İrlanda'da Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu güvenlik sektörü reformlarının yapılması ve Hayırlı Cuma Antlaşmasının imzalanması ile birlikte sürecin daha da olgunlaşmasının sağlandığı söylenebilir.

Güvenlik sektörü reformlarının, demokratik normlarının, insan hakları prensiplerinin ve hukukun üstünlüğü ilkesinin⁶¹⁹ Kuzey İrlanda sorununun dönüştürülmesi noktasında önemli adımlar olduğu söylenebilir. Bu bağlamda silah bırakma işleminin Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu tarafından son derece gizli gerçekleştirilmesi, sürecin başarı ile tamamlanmasına katkı sağlamıştır.⁶²⁰ IRA, silahlarını bırakıp tekrar silaha sarılabilecek ortama sahipken sürecin başarı ile yönetilmesi neticesinde IRA'nın tekrar silahla buluşmasının önleniği vurgulanabilir.

⁶¹⁵ Mitchell, 1999, s. 211.

⁶¹⁶ Powell, 2015, s. 304.

⁶¹⁷ Mitchell, 1999, s. 169.

⁶¹⁸ Powell, 2015, s. 347.

⁶¹⁹ Schnabel ve Born, 2011, s. 11-12.

⁶²⁰ Tony Blair, 2012, s. 209.

Silahsızlanma Komisyonu, siyasi partileri biraraya getirerek iletişim kanallarının açık kalmasını sağlamış, böylece konunun taraflarca tartışılması kolaylaşmıştır. Bu hususta Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'nun temel görevinin, sadece IRA'nın silahsızlanmasını sağlamak olmadığına altı çizilmelidir. Katolik ve Protestan paramiliter grupların silahlarını teslim ederek her iki kesimin güveneceği bir güvenlik gücünün oluşturulması hedeflenmiştir.⁶²¹

IRA, toplumsal destek aldığı tabanında uzunca yıllar polis gibi davranmıştır. Uyuşturucu satanları cezalandırmış, tecavüzcülere ağır cezalar vermiştir. IRA militanları silah bırakmaya başladıktan sonra topluma entegre olmaya çalışılarda bazı suçlara karıştıkları için entegre olmaları zorlaşmıştır.⁶²² Dolayısıyla silahsızlanma süreci sonrasında IRA militanlarının topluma entegrasyon sorunu ortaya çıkmıştır.

“Askeri yenişememezliğin” Kuzey İrlanda'da çatışan tarafların silah aracılığı ile zafer kazanamayacaklarını anlamasına yardımcı olduğu belirtilebilir. Böylece Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'nun işi biraz daha kolaylaşmıştır. Bu gelişmenin barış sürecinin sağlıklı ilerlemesine yardımcı olduğu söylenebilir. Silahsızlanma Komisyonu, paramilis gruplarla yaptığı istişareleri ve gerçekleştirilmesi öngörülen adımları, gönüllülük esnasından hareketle yapmıştır.⁶²³ Çünkü tarafların birbirlerini öldürerek, kaos ortamını sürdürerek savaşın bitmeyeceğini idrak etmesi, tarafların masadan kalkmasını zorlaştırmıştır.⁶²⁴ Kısaca paramilist grupların topluma entegre edilmesine yönelik şartların hayata geçirilmesinde Silahsızlanma Komisyonu'nun rehberliğinin ve Hayırlı Cuma Antlaşması'nın bir yol haritası olarak ortaya çıkartılmasının önemli rol oynadığı söylenebilir.

Müzakerelerin alt yapısının hazırlanması sürecinde Birleşik Krallık Hükümeti yetkilileri ve Sinn Fein temsilcileri sık sık bir araya gelseler de Ulster Birlikçileri

⁶²¹ “Final Report of the Independent International Commission on Decommissioning”, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 6.

⁶²² Blair, 2012, s. 215.

⁶²³ “Final Report of the Independent International Commission on Decommissioning”, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 7.

⁶²⁴ Powell, 2015, s. 218.

ile Sinn Feinn ilk kez 1997’de bir araya gelmiştir.⁶²⁵ Görüşmede Birlikçilerin lideri David Trimble ve Sinn Fein Lideri Gery Adams katılmıştır. Buradaki ilginç gelişme ise, Birlikçilerin Sinn Fein temsilcileri ile konuşmak istememeleri olmuştur. Birlikçiler oturma başkanı George Mitchell aracılığı ile sorularını yanıtlamışlardır. Powell bu süreçte görüşmelerin ne kadar zor şartlarda geçtiğini vurgulamak için ilginç bir anılarından şöyle bahsetmektedir: “Genç bir Birlikçi olan Peter Weir tuvalete gitti ve Adams’ı pisuarda bulunca aceleyle tuvaletlerden birine girdi, bunun üzerine Adams arkasından bağırdı, Senin derdin hala savunma psikolojisinden müzdarip olman”.⁶²⁶

Hayırlı Cuma Antlaşması’na giden süreçte önceleri Birlikçiler ve Cumhuriyetçiler birbirleri ile konuşmak dahi istemeseler de, taraflar arasında karşılıklı görüşmelerin sürdürülmesinde ısrarcı olunarak antlaşmanın imzalanma aşamasına gelinmiştir. Müzakere sürecinin olumlu şekilde devam etmesi Protestan milliyetçilerin içerisinde “akıllı milliyetçilik” tartışmasını da başlatmıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması ile Protestan milliyetçiler daha ılımlı bir kanadı kendi içerisinde çıkarma sürecine girmiştir.⁶²⁷

Entegrasyonistler, Trimble ve partisinin çözüm süreci evresinde düşüncelerine etkide bulunmuş, böylece güç paylaşımı konusunda çoğulcu bir parlamentodan yana olduklarını belirtebilmişlerdir.⁶²⁸ Bu atmosfer içerisinde Hayırlı Cuma Antlaşması imzalanmadan evvel, Trimble ve partisinin diğer yetkili isimleri Castle Building’te Sinn Fein liderleri ve İngiliz Hükümeti temsilcileri ile bir araya gelmişlerdir. Çalışmanın diğer bölümünde Castle Building görüşmeleri ele alınacaktır.

2.6.2. Castle Building Görüşmesi ve Çözüm Süreci

Kuzey İrlanda müzakerelerinin üç ana sorunsal üzerinde ilerlediği vurgulanabilir. Birinci ana problemin Kuzey İrlanda’nın kendine münhasır

⁶²⁵ Powell, 2015, s. 135.

⁶²⁶ Powell, 2015, s. 135.

⁶²⁷ Farrington, 2006, s. 47.

⁶²⁸ Farrington, 2006, s. 84.

sorunlarından kaynaklandığı söylenebilir. İkinci problemin ise, İrlanda adasının tamamını yani hem kuzeyi hem de güneyi etkileyen gelişmelerden oluştuğu vurgulanabilir. Üçüncü problem ise, İrlanda ve İngiliz Hükümeti arasında gerçekleşen anayasalarda değişimi öngören yasal değişikliklerin nasıl yapılacağı hususu olmuştur.⁶²⁹

Müzakere sürecinin taraflarca sürdürülmesinde hem fikir olunan üç saç ayağından bahsedilebilir. Görüşmelerin birinci ayağı, tarafların güç paylaşımı hususunda uzlaşmaya varmasından meydana gelmektedir. Bu durum, Kuzey İrlanda'da oluşturulacak yeni devlet sisteminin adadaki tüm tarafları adaletli bir yapıda bir araya getireceği anlamına gelmektedir. Müzakereler esnasında en çok tartışılan konulardan birisinin adil güç paylaşımına izin vermeyen Turuncu Düzen olduğu belirtilebilir.⁶³⁰ İkinci saç ayağı, İrlanda Cumhuriyeti'nin müzakere sürecinedâhil edilmesidir. Bu adımdan Hayırlı Cuma Antlaşması arefesinde Angolo-İrlanda Antlaşması'nın gözardı edilmediği anlamı çıkarılabilir. Üçüncü saç ayağının Kuzey İrlanda'nın kendi kendini yönetebileceği, dış müdahalenin en aza ineceği, demokratik bir yapının kurulması idealinin canlı tutulmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁶³¹ Bu süreçte Katoliklerin müzakere sürecini daha çok benimsemeleri için çok önemli sembolik adımlar atılmıştır. Atılan adımların en başında, 1847 yılında yaşanan patetes kıtlığı için Birleşik Krallık parlamentosunun 1997 yılında özür dilemesinin geldiği söylenebilir.⁶³²

Müzakere sürecinde Powell, adada tarihsel olarak iki farklı geleneğin ve iki farklı kimliğin var olduğunu kabul ederek, iki farklı tarihsel tecrübeden yola çıkarak hareket etmiştir. Böylece Hayırlı Cuma Antlaşması'nın taraflarca daha kolay kabul edilmesine zemin hazırlandığı iddia edilebilir.⁶³³

Antlaşma metni oluşturulmadan önce müzakereciler arasında yapılan görüşmeler sonucunda maddelerin teker teker görüşülerek belirlenmesi

⁶²⁹ Powell, 2015, s. 253.

⁶³⁰ Powell, 2009, s. 130.

⁶³¹ Powell, 2009, s. 21.

⁶³² Powell, 2009, s. 38.

⁶³³ Powell müzakerelerin devam ettiği süreçte Cumhuriyetçi müzakerecilerin tarihsel efsaneleri çok dillendirdiğini ve çok abartılı konuştuğu belirtirken Birlikçiler ise konuşmalarında çok sert bir dil kullanmışlar ve Cumhuriyetçilere şüphe ile bakmışlardır. Powell, 2009, s. 58.

planlanmıştır. Hatta bu sürecin sonunda Blair'in bir kereye mahsus Castle Building'e gelerek antlaşma metnini imzalaması ve metnin kamuoyuna duyurulması şeklinde program yapılmıştır. Fakat işler planlandığı gibi gitmemiştir. Blair çetin geçen müzakerelerden ayrılamamış, dört gün dört gece Castle Building'de kalmıştır.⁶³⁴ Castle Building'in devlet kurumu olmamasının müzakereler açısından avantaj sağladığı söylenebilir. Nitekim müzakerelerin devlet dairesi dışında yürütülmesi psikolojik bağlamda tarafların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamıştır. Hatta tarafların daha çok baskıya maruz kalmalarının önüne geçilmiştir. Blair'in vurguladığı üzere müzakerelerin devlet dairelerinde yürütüldüğü aşamalarda tarafların tutumları daha çok sertleşmiş ve “kutsallarına” daha çok sarılmışlardır.⁶³⁵

Müzakereler esnasında taraflar, kendilerine göre sembolik anlamı çok büyük olan bazı isteklerde bulunabilmektedir. Bu istekler bir bakıma tarafların yönetici erke karşı güven deneyi anlamına da gelebilmektedir. Bu tür sembolik adımların atılması isteği her zaman etnik ayrılıkçı gruptan gelmemektedir. Birlikçilerin Maryfield isteğinin bunun bir örneği olduğu söylenebilir. Müzakere esnasında Protestan temsilciler, Angolo-İrlanda Antlaşması'nın sekreteryasının bulunduğu Murrayfield binasının kapatılmasını talep etmişlerdir.⁶³⁶ Maryfield isteği, Protestan halkın Angolo-İrlanda Antlaşması ile Birleşik Krallık'a karşı büyük bir güven sorunu yaşamasının bir neticesidir. Blair, Birlikçilerin bu talebini hemen yerine getirerek, Birlikçilerin Birleşik Krallık Hükümeti'ne yönelik güven sorunun azalmasına yardımcı olmuştur. Böylece müzakerelerin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Müzakereler esnasında Adams, Sinn Fein'in antlaşma imzalamak istediğini belirtmiş ve bir şart öne sürmüştür. Adams, IRA kapsamında tutuklanan hükümlülerin salıverilmesini istemiştir.⁶³⁷ Sin Fein'in “bu talebi” müzakere esnasında, ortamın gerildiği dönemlerde sigorta görevi görmüştür. Sinn Fein temsilcilerinin müzakereleri terketme kararı aldığı zamanlarda, tutuklu bulunaneski

⁶³⁴ Blair, 2012, s. 191.

⁶³⁵ Blair, 2012, s. 205.

⁶³⁶ Blair, 2012, s. 199.

⁶³⁷ Powell, 2009, s. 97.

IRA militanlarının affedileceğine dair antlaşma maddesi tekrar gündeme gelmiştir. Tutuklu IRA militanlarına af önerisinin Sinn Fein temsilcilerinin tekrar masaya oturmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir.⁶³⁸ Bu bağlamda Hayırlı Cuma Antlaşması içerisine suçlular ile ilgili bir madde konulmuştur. Bu süreçte yaşanan bir siyasi krizi Blair hatıralarında şöyle aktarmaktadır: *Suçlular ile ilgili madde, Birleşik Krallık Hükümeti'nin cezaevlerindeki IRA mahkûmlarını Güney'e nakledilmeside vardı. Mo, 1970'lerde IRA adına cinayetler ve terör saldırıları yapmış olan "Balcombe Sokağı Dörtlüsü" adlı ünlü terörist grup üyelerini İngiltere'den İrlanda'ya transfer etmeye karar verdi. İrlanda Hükümeti de onları şartlı tahliye etti ve bize haber vermeden Sinn Fein'in Dublin konferansına gönderdi. Suçlular TV'ye çıkarıldı ve on dakika süreyle alkışlanırken, Birlik yandaşları onları dehşet içerisinde izledi.*⁶³⁹

Müzakere süreçlerinde bazen tutuklu eski militanların salıverilmesini taraflar kötüye kullanabilirler. Bu tehlikeli olasılık, müzakerelerin başarısız sonuçlanmasına sebep olabilir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere müzakere uzun soluklu bir süreçtir. Bu dönemde süreci kesintiye uğratmaya yönelik "provakatif" eylemler, tarafların uzunca bir süre sonra elde ettikleri kazançları kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmalarına sebep olabilmektedir. Kısaca barış anlık bir olay değildir, antlaşmanın da karşılıklı güven oluşturma süreci olduğu unutulmamalıdır.⁶⁴⁰ Bu bağlamda çatışmayı dönüştürme safhasında rehabilitasyon, tarafların birbirlerine duydukları karşılıklı güvenin korunması ve sürdürülmesi olarak tanımlanabilir.

Müzakere süreçlerinde taraflar arasında yaşanabilecek muhtemel krizlerden bir diğeri de oturma masasının konumu veya şekli olabilmektedir. Kuzey İrlanda müzakerelerinde Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanmasına ramak kala "oturma şekli" krizi baş göstermiştir. Bu kriz, Ulster Özgür Presbteryan Kilisesi lideri aynı zamanda Birlikçi politikacılardan Ian Paisley ile Gerry Adams görüşmesi esnasında yaşanmıştır. IRA ile yapılan müzakerelere karşı olan Paisley, masada

⁶³⁸ Blair, 2012, s. 197.

⁶³⁹ Blair, 2012, s. 204.

⁶⁴⁰ Powell, 2015, s. 9.

Cumhuriyetçilerin karşısında oturmak istemiştir. Adams ise, masada yan yana oturarak eşit koşullarda ve aynı haklara sahip olduklarını göstermek istemiştir. Paisley'nin önerisi Adams tarafından, Adams'ın isteği ise, Paisley tarafından kabul edilmemiştir. Adams'ın ve Paisley'in ikna edilememesi, müzakereleri tıkamıştır. Çözüm ise yeni bir masa şeklinin yaptırılması ile sağlanmıştır. Baklava dilimi şeklinde masanın yaptırılması ile her iki tarafın isteği bir nebze karşılanarak süreçte ilerleme sağlanmıştır.⁶⁴¹

Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanması Blair'e göre tesadüf eseridir. Powell'a göre ise, başarılı bir müzakerenin sonucudur. Blair ve Powell süreç konusunda farklı düşünceler de hemfikir oldukları nokta Hayırlı Cuma Antlaşması'nın başarısız bir dönemin üzerine inşa edildiği hususudur.⁶⁴² Powell'ın deyişiyle nasıl taraflar şiddetten ve yıkımdan sorumlu iseler, barışın yapılması da tarafların ortak iradesi ile mümkündür.⁶⁴³

Müzakere sürecinin başarılı bir şekilde sonuçlanmasının neticesinde Hayırlı Cuma Antlaşması metni hazırlanmış ve imzalanmıştır. Milliyetçiler ve Birlikçiler arasında tarihte ilk defa bir uzlaşısı ile Hayırlı Cuma Antlaşması 1998 yılında metin haline getirilmiştir. SDLP ve UUP de bu antlaşmayı kabul etmiştir. Sinn Fein Hayırlı Cuma Antlaşması'nı imzalama konusunda tereddütlü yaklaşıp da Adams'ın antlaşmanın oluşması noktasında daha cesaretli davrandığı söylenilebilir.⁶⁴⁴ Bu çalışmanın diğer bölümünde Hayırlı Cuma Antlaşması'nın detayları ele alınacaktır.

2.7. Çözümün Yol Haritası *Hayırlı Cuma Antlaşması* (Belfast Antlaşması)

Tarihçi yazar A. T. Q Stewart'a göre Kuzey İrlanda sorunu Cumhuriyetçiler ve Birlikçiler arasındaki “yanlış anlamadan” ortaya çıkmıştır.⁶⁴⁵ Tarafların müzakeresi neticesinde *Hayırlı Cuma Antlaşması'nın* ortaya çıkması, taraflar arasında öteden beri gelen yanlış anlamaların sona ereceğine dair ümitleri

⁶⁴¹ Hayırlı Cuma Antlaşması 65 sayfadır. Powell, 2015, s. 315.

⁶⁴² Powell, 2015, s. 20.

⁶⁴³ Powell, 2015, s. 207.

⁶⁴⁴ Mitchell, 1999, s. 345.

⁶⁴⁵ Arthur Aughey, *The Politics of North Ireland Beyond the Belfast Agreement*, Routledge: USA; 2005, s. 2.

arttırmıştır. Bundan dolayı Hayırlı Cuma Antlaşması çoğu kişi tarafından “onurlu tarihsel bir uzlaşma” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴⁶ Hayırlı Cuma Antlaşması’nın imzalanmasından evvel George Mitchell’in anlattığı üzere müzakere taraflarının arasında antlaşmaya yönelik ortak bir tavır bulunmamaktaydı. Son dakikaya kadar Hayırlı Cuma Antlaşması’nın oluşturulacağına dair taraflar arasında bir uzlaşmadan bahsetmek pek de mümkün değildi.⁶⁴⁷

Antlaşma öncesinde Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti, ortak çıkarların korunması ve karşılıklı fayda ilkesine göre hareket edileceği hususunda görüş birliğine varmışlardır.⁶⁴⁸ Hayırlı Cuma Antlaşması; Birleşik Krallık, Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasında yapılmıştır.⁶⁴⁹ Antlaşmaya taraf olanlar⁶⁵⁰ arasında eşitlik ve karşılıklı saygının olacağı belirtilerek taahhüt edilmiştir.⁶⁵¹ Birleşik Krallık-İrlanda Antlaşması’nın Anglo-İrlanda Antlaşması’nın yerini alacağı vurgulanmıştır. Metne göre, Kuzey İrlanda’da yaşayan insanların “birarada yaşama isteği” veya “ayrılma isteği” tamamen rızaya dayalı olacaktır.⁶⁵² Antlaşma’nın içeriğinde ilerleyen süreçte çoğunluk self determinasyon talebinde bulunursa Hükümet’in bu isteği engellemek yerine destek vereceği öngörülmüştür. Ayrıca devlet nezninde Kuzey İrlanda’da yaşayan bütün insanların siyasi, sosyal ve kültürel haklarını kullanırken eşit ve özgür olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda antlaşma ile vatandaşların kimliğinden dolayı bir ayrıma maruz kalmayacağı garanti altına alınmıştır.⁶⁵³

Antlaşma metni içerisinde garanti altına alınan en temel ilkelerin bir diğeri doğum hakkıdır. Ailelerin doğan çocuklarının kimliklerini İrlanda Cumhuriyeti veya Birleşik Krallık’tan alabileceği belirtilmiş, çoklu bir seçenek yaratılmıştır.

⁶⁴⁶ Aughey, 2005, s. 110.

⁶⁴⁷ Mitchell, 1999, s. 287.

⁶⁴⁸ Mitchell, 1999, s. 310.

⁶⁴⁹ The

Agreement,

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/136652/agreement.pdf, Erişim tarihi: 14.10. 2015, s. 2.

⁶⁵⁰ Antlaşma sonrası gazetelerin olumlu manşetler attığı söylenebilir: Ulster nefretin üstüne umudu seçti (Times), Ulster için son şey Barış (Independent), Yeni Başlangıç (Irish Independent), Mitchell, 1999, s. 345.

⁶⁵¹ The Agreement, s. 2.

⁶⁵² The Agreement, s. 3.

⁶⁵³ The Agreement, s. 4.

Gelecek dönemlerde tarafların doğum yoluyla çoğunluğu kaybederim diye endişe duymasının bu madde ile önüne geçildiği söylenebilir. Böylece çoğunluk grubun azınlık grubun nüfus artımından rahatsız olması önlenmiştir.⁶⁵⁴ Antlaşma metninde Kuzey İrlanda Meclisi'nin 108 üyesi olacağı belirtilmiştir. Meclisin yasama ve yürütme faaliyetlerinde tek güç olduğu vurgulanmıştır. İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve Kuzey İrlanda İnsan Hakları Yasası'nın ihlal edilmeyeceği belirtilmiştir.⁶⁵⁵

Antlaşma'nın uygulamada başarılı olmasının en önemli sebebi, iş bölümünün iyi düzenlenmiş olmasıdır. Antlaşma metninde meclis başta olmak üzere birçok devlet kurumunun ve temsilcilerinin görevleri detaylıca belirtilmiştir. Sivil bir danışma forumunun oluşturulacağına altı çizilmiştir. Danışma mekanizmasının sosyal, ekonomik ve kültürel konularda danışma görevi görmesi hedeflenmiştir.⁶⁵⁶ Bakanlık teminatı ile demokratik ve barışçıl araçların kullanılmasının garanti altına alındığı söylenebilir. Hizmet sektöründe verilen hizmetler konusunda Kuzey İrlanda halkının tümüne eşit ve ayırım yapılmadan hizmet edileceği taahhüt edilmiştir.⁶⁵⁷ Yetkili kişilerin yasaların yürütülmesi ve fonların kullanılması hususunda yüksek bir özveri sergilemesi istenmiştir. Antlaşma ile Meclisin "hesap verebilir" olmasının sağlanması istenmiştir. Kuzey İrlanda halkının karşılıklı etkileşimini arttırmak için normal yaşam standartlarını düzenleyen bazı maddeler konulmuştur. Bu bağlamda Kuzey İrlanda halkının sosyalleşmesine katkı sağlaması için yapılan harcamaların halk fonundan karşılanması kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁸

Hayırlı Cuma Antlaşması'nın Fırsat eşitliği, Haklar ve Koruma bölümünün 10. paragrafında adada gelişmeleri takip edecek iki tane konseyin kurulması öngörülmüştür. Kuzey-Güney Bakanlar Konseyi'nin bir tanesinin güneye, bir tanesinin kuzeye kurulması kararlaştırılmıştır.⁶⁵⁹ Hayırlı Cuma Antlaşması'nın onaylanmasının akabinde Kuzey-Güney Bakanlar Konseyi 1999-2003 yılları

⁶⁵⁴ The Agreement, s. 4.

⁶⁵⁵ The Agreement, s. 7.

⁶⁵⁶ The Agreement, s. 12.

⁶⁵⁷ The Agreement, s. 12.

⁶⁵⁸ The Agreement, s. 13.

⁶⁵⁹ Suzanne Egan ve Rachel Murray, "A Charter of Rights for the Island of Ireland: An Unknown Quantity in the Good Friday/Belfast Agreement", *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 56, No. 4, Oct., 2007, s. 798.

arasında 65 toplantı yapmıştır. Bakanlar Konseyi, 2 yıl gibi bir sürede projeler için 225 milyon Pound para harcamıştır.⁶⁶⁰ Bakanlar Konseyi ile Kuzey ve Güney yönetimleri arasında istişare mekanizmasının önü açılmıştır. Bakanlar Konseyi'nin adada yaşayan tüm halkın temel haklarının korunmasına yardımcı olması hedeflenmiştir. Bakanlar Konseyi ile tarım, eğitim ulaştırma, çevre, suyuolları, sosyal güvenlik, turizm, balıkçılık ve avlanma, sağlık, kırsal ve şehirselle yerleşim gibi başlıklarda devletler arası koordinasyon sağlanması öngörülmüştür.⁶⁶¹

Birleşik Krallık-İrlanda Konseyi ise, bir diğere oluşturulması kararlaştırılan danışma konseyi olmuştur. Birleşik Krallık-İrlanda Konseyi ile ulaşım ağlarında, tarım konularında, sağlık meselelerinde, eğitim politikalarında ve AB konularında ortak bir perspektifin ortaya çıkarılabileceği düşünölmüştür. Birleşik Krallık-İrlanda Konseyi, bürokratların ölkeler arasındaki koordinasyonunu sağlamayı hedeflemiştir. Birleşik Krallık-İrlanda Konseyinin, güvenlik konularında da ölkeler arası işbirliği altyapısının oluşturulmasına çabaladığı belirtilebilir.⁶⁶²

Hayırlı Cuma Antlaşması'nı imzalayan taraflar, sivil haklar ve dinsel konularda karşılıklı saygı gösterileceğine dair taahhüt vermişlerdir. Antlaşma ile garanti altına alınan temel insan hakları maddelerinin başında seyahat özgürlüğü, ırkçılık ile mücadele, dil hakkı ve sığınma hakkı gelmektedir.⁶⁶³ Antlaşma'da, insan hakları konularında Avrupa İnsan Hakları uygulamalarına bağlı kalınacağı belirtilmiştir. Antlaşma ile bağımsız bir devlet kurulması hususunun ucu açık bırakılmış, "ayrılmanın" da bir hak olduğu vurgulanmıştır. Antlaşma ile Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu'nun Westminster yasama sürecinin sonucunda kurulması öngörülmüştür. Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu, hükümetin hukuk ve uygulamalarda aksamalarını önlemek, Hükümet'e insan hakları konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere kurulmuştur.⁶⁶⁴ Fakat antlaşmada, bunun nasıl yapılacağı hususu belirtilmemiştir.⁶⁶⁵ İnsan hakları konusunda antlaşmanın detaylı eylem planının olmamasının antlaşmanın uygulanmasında gecikmelerin

⁶⁶⁰ Aughey, 2005, s. 90.

⁶⁶¹ The Agreement, s. 14.

⁶⁶² The Agreement, s. 18.

⁶⁶³ Egan ve Murray, 2007, s. 818.

⁶⁶⁴ The Agreement, s. 21.

⁶⁶⁵ Egan ve Murray, 2007, s. 812.

yaşanmasına sebep olduğu belirtilebilir. Antlaşma tarafları, birbirinin değerlerine önem verilmesini vurgularken “karşılıklı anlayış” çağrısında bulunmuşlardır. İnsan Hakları Komisyonu’nun bu süreçteki en temel hedefinin, radikal milliyetçilerin Hayırlı Cuma Antlaşması’nın sınırları içerisinde kalmalarını sağlamak olduğu söylenebilir.⁶⁶⁶

Hayırlı Cuma Antlaşması ile silahlı paramiliter grupların tamamen silahsızlanması hedeflenmiştir. Bağımsız bir komisyonunun paramiliter grupların silahsızlanma sürecini yürütmesi kararlaştırılmıştır. Bağımsız komisyonun silahsızlanma sürecini izlemesi ve süreç hakkında düzenli aralıklarla Hükümet’e rapor vermesi kararlaştırılmıştır. Kuzey İrlanda silahlı kuvvetlerinin dönüştürülmesi hususuna da değinilmiştir. Antlaşmadaki sürecin barışçıl bir ortamda yapılacağı vurgulanmıştır.⁶⁶⁷ Hayırlı Cuma Antlaşması metninde silahsızlanmayı ihlal edene karşı bir yaptırımdan bahsedilmemiştir. Başka bir ifade ile silahsızlanma, taraflar arasındaki samimiyete ve insanların iyi niyetine bırakılmıştır.⁶⁶⁸ 2005 yılının Haziran’ında IRA’nın askeri konseyi yayımladığı bir bildiri ile silah bıraktıklarını açıklamıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması’ndan 7 yıl sonra IRA, silah bırakmıştır. Başka bir ifade ile taraflar arasındaki güven ortamı 7 yıl sonra oluşmuştur.⁶⁶⁹

Antlaşma metni içerisinde dikkat çekecek bir diğer husus, antlaşmanın tarihsel gerçeklerden hareket edilerek oluşturulmasıdır. Bu bağlamda antlaşma metnine uygulanması mümkün olmayan maddeler koymak yerine, antlaşma metninde halklar arasında geçmişten gelen fikir ayrılıkları üzerinde durulmuştur. Buna uygun adalet mekanizmasının oluşturulmaya çalışıldığı iddia edilebilir. İnsan hakları formuna uygun adalet ve ceza sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir.⁶⁷⁰ Bunun yanı sıra gelecek yıllara ışık tutabilecek, adalet sistemi ve sosyal politikalar üzerine tavsiyeler yapabilecek bağımsız bir komisyonun oluşturulması hedeflenmiştir. Antlaşma ile adalet sisteminin adil ve tarafsız olması

⁶⁶⁶ Aughey, 2005, s. 94.

⁶⁶⁷ The Agreement, s. 25.

⁶⁶⁸ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 41.

⁶⁶⁹ Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 42.

⁶⁷⁰ The Agreement, s. 26.

amaçlanmıştır. Adaletin adil ve hızlı dağıtılması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁷¹ Antlaşmada her iki toplumun eşit ve adalet içerisinde yaşayacağı vurgusu yapılmıştır.⁶⁷² Eğer toplumsal adalet yoksa taraflar arasında imzalanan antlaşmanın barış getirebileceğini söylemek pek mümkün olmayabilir. Rehabilitasyonun, tarafların adaletli bir yapıda var olması anlamına geldiği iddia edilebilir. Mitchell, Hayırlı Cuma Antlaşması'nda toplumsal barışı sağlayacak adaletli bir yapının var olduğunu belirtmektedir.⁶⁷³ Bu bağlamda polis servisinin yeniden düzenlenmesi ile toplumun barışçıl bir topluma dönüşmesinin hedeflendiği söylenebilir. Polis teşkilatının halktan kopuk olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Antlaşma ile polis hizmetinin hesap verebilir nitelikte olması öngörülmüş, herkese eşit hizmet verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁷⁴

Hayırlı Cuma Antlaşması'nda, adalet sisteminin “bağımsız” olması ve ceza sisteminin şeffaf nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca soruşturmaların bağımsızlığının korunması esas olarak belirlenmiştir. Hayırlı Cuma Antlaşması ile hukuk reformunun yapılabileceği bir mekanizmanın kurulmasına çaba gösterilmiştir. Ayrıca adanın kuzey ve güneyi arasında ceza sisteminde işbirliği yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.⁶⁷⁵ Antlaşma ile insan haklarına ayrı bir parantez açılmış, insan haklarına saygı duyulması gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti Hükümeti tutukluların hızlandırılmış bir program ile serbest bırakılmasını planlamıştır. Planlanan programda Kuzey İrlanda dışında hüküm giyenlerin koşulları ele alınmıştır. Bütün mahkûmları ele alan bu düzenlemelerde, ulusal ve uluslararası hukuka bağlı kalınacağı vurgulanmıştır. Serbest bırakılan tutukluların tekrar suç işlemesi halinde hüküm giydikleri cezayı çekmesi karara bağlanmıştır. 1998 yılından itibaren tutuklumahkûmlar ile ilgili hukuki düzenlemelerin hayata geçmesi gerektiğinin altı

⁶⁷¹ The Agreement, s. 26.

⁶⁷² Egan ve Murray, 2007, s. 797.

⁶⁷³ Mitchell, 1999, s. 345.

⁶⁷⁴ The Agreement, s. 28.

⁶⁷⁵ The Agreement, s. 29.

çizilmiştir. Antlaşma ile hükümetin mahkumların topluma entegre edilebilmesi için iş fırsatı sağlaması, eğitim kursları açması öngörülmüştür.⁶⁷⁶

Kuzey İrlanda ve Birleşik Krallık arasında Hayırlı Cuma Antlaşması 10 Nisan 1998 tarihinde imzalanmıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması'nın 22 Mayıs 1998 tarihinde referandum ile halkın onayına sunulması planlanmıştır.⁶⁷⁷ Mitchell, Antlaşma'nın kuzeyde ve güneyde kabul görmesi halinde geleceklerini değiştirebilecek bir antlaşma olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷⁸ Kuzey İrlanda'da antlaşma, referanduma sunulmuş %81 katılım sağlanmıştır. Kuzey İrlanda halkı %71,2 oranında evet ile antlaşmayı kabul etmiştir.⁶⁷⁹ İrlanda Cumhuriyeti'nde Antlaşma %94,4 oranında evet oyu almıştır.⁶⁸⁰ Mitchell'in belirttiği gibi, *Hayırlı Cuma Antlaşması* tarafların birbirleri ile işbirliği olanağını arttırmıştır. Antlaşmanın Kuzey İrlanda'da tarafların sosyal haklarının sağlanmasının önünü açtığı iddia edilebilir.⁶⁸¹

Özetle *Hayırlı Cuma Antlaşması*, tarafların silah yoluyla sorunu çözemeyeceklerinin altını çizmektedir.⁶⁸² Buna rağmen Mitchell, Kuzey İrlanda'da sağlanan barışın kırılma olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir ifade ile barışın bozulmasına tarafların alacağı olumsuz kararlar yeterli olabilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda barışının bozulmasının önlenmesi, tarafların karşılıklı etkileşimini artırması, birbirlerini anlaması ve dinlemesi ile mümkün olabilir. Başka bir ifade ile Kuzey İrlanda rehabilitasyon süreci, antlaşmanın sağlam bir şekilde uygulanması ile barışın devam edeceği anlamına gelebilir.⁶⁸³

⁶⁷⁶ The Agreement, s. 30.

⁶⁷⁷ The Agreement, s. 33.

⁶⁷⁸ Mitchell, 1999, s. 343.

⁶⁷⁹ Hayırlı Cuma antlaşmasını imzalayan siyasi gruplar: Ulster Unionist Party (Ulster Birlikçiler Partisi), the Ulster Democratic Party (Ulster Demokratik Partisi), the Progressive Unionist Party (İlerici Birlikçiler Partisi), the Northern Ireland Women's Coalition (Kuzey İrlanda Kadın Koalisyonu), the Alliance Party of Northern Ireland (Kuzey İrlanda İttifak Partisi), Sinn Féin ve the Social Democratic and Labour Party (Sosyal Demokratik İşçi Partisi) arasında imzalanmıştır. Demokratik Gelişim Enstitüsü, Erişim tarihi: 07.05.2015, s. 36.

⁶⁸⁰ Aughey, 2005, s. 96.

⁶⁸¹ Mitchell, 1999, s. 342.

⁶⁸² Mitchell, 1999, s. 345.

⁶⁸³ Mitchell, 1999, s. 348.

Hayırlı Cuma Antlaşması, Kuzey İrlanda sorununun siyasi olarak çözümünün mümkün olabileceğini gösteren önemli bir belge konumundadır.⁶⁸⁴ Hayırlı Cuma Antlaşması, 1973 yılından itibaren devam eden antlaşma ve deklarasyonların birikimi olarak nitelendirilebilir. Hayırlı Cuma Antlaşması, İrlanda Cumhuriyeti Anayasası'nın İrredentist maddelerin yumuşatılmasını sağlamıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması ile İrlanda ve Birleşik Krallık'ın birbirlerini incitecek adımların önüne geçildiği iddia edilebilir.

Sonuç olarak *Hayırlı Cuma Antlaşması* ile Kuzey İrlanda'da şiddetsiz yeni bir sürecin başladığı söylenebilir. Jonny Byrne “caddelerde asker görmüyoruz, çatışmalar sebebiyle cenazeler kalkmıyor, protestolar görmüyoruz, bombalı saldırılara maruz kalmıyoruz” diyerek bu yenisüreci tanımlamaktadır.⁶⁸⁵ Kuzey İrlanda'da toplumlar arası şiddet sona ermesine rağmen, aile içi şiddet artmıştır. Psikologlara göre, aile içi şiddetin özellikle 2001-2002 yılları arasında artmasının sebebi geçmişte toplumlar arası yaşanan çatışmaların toplum sağlığını olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır.⁶⁸⁶ Toplumlar arası karşılıklı güveni geliştirmek için çatışmanın dönüştürülmesi safhasında “rehabilitasyon” sürecinin gerekli olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda Steven McCaffer, barışın Kuzey İrlanda toplumuna sadece şiddetin ortadan kalkması ile gelemeyeceğini belirtmektedir. McCaffer, Kuzey İrlanda toplumunun büyük bir bölümünün şiddetle tarihsel bağının olduğunu ve bunun toplumda derin bir travmaya yol açtığını belirtmektedir.⁶⁸⁷ Buradan da anlaşılacağı üzere, şiddetin yok olması tek başına toplumsal bölünmenin ortadan kalkmasını önleyememektedir. Kuzey İrlanda'da Katolik ve Protestan halkın silahlı kuvvetlerce kendi siyasi emellerine ulaşmak için hedef gösterilmesi nefret suçları başta olmak üzere tarafların birbirini "insan" olmamakla suçladığı sağlıksız bir ortam yaratmıştır.

Kuzey İrlanda'da çatışmalarda etkilenen kişiler arasında yapılan bir araştırmada çatışmadan sağ kurtulan insanların yarısından fazlasında travma sonrası

⁶⁸⁴ Egan ve Murray, 2007, s. 798.

⁶⁸⁵ Peter Geoghegan, “What happened to Northern Ireland's Peace?”, www.dw.com/en/what-happened-to-northern-irelands-peace/a-17617826, Erişim tarihi: 26.11.2015.

⁶⁸⁶ Dorahy ve Paterson, 2006, s. 227.

⁶⁸⁷ Geoghegan, Erişim tarihi: 26.11.2015.

stres bozukluğuna rastlanmıştır.⁶⁸⁸ Kuzey İrlanda'da çatışmanın sağlıklı bir şekilde dđnüşürölmesi için siyasi bir dđnüşümün gerekli olduğu iddia edilebilir. Başka bir ifade ile Kuzey İrlanda, devletin güç paylaşımını adil bir şekilde gerçekleştirmelidir. Toplumların kendi içinde bölünmesi çok büyük sosyal problemlere sebep olabilir. Çatışmadan sonra yapılan bir araştırmaya göre, Kuzey İrlanda toplumunun büyük bir bölümü uyku düzensizliği yaşamaktadır. Ayrıca Kuzey İrlanda toplumunda çatışmalardan etkilenenlerin büyük bölümünde davranış bozuklukları gözlemlenmektedir. Toplum üyelerinin uzun süren çatışmaların neticesinde toplumsal ve psikolojik sorunların yaşamaya devam etmesi barışın sağlıklı bir ortamda oluşturulmasına olanak vermeyebilir.⁶⁸⁹

Yaşanan çatışmalardan sonra polis olan güvenlik görevlileri de yaşamlarına sağlıklı bir şekilde devam edememişlerdir. Özellikle çatışmalardan sağ kurtulanlar daha çok antisosyal davranışlar sergilemeye başlamışlardır.⁶⁹⁰ Bu tür eylemler Katolik ve Protestan halkın etkileşimini önleyen önemli problemlerin başında gelmektedir. Çatışmanın dđnüşürölmesi safhasında "rehabilitasyon" süreci, sağlıklı bir toplumun oluşturulmasına ve sürdürülebilir bir barışın nasıl mümkün olabileceğine dair öneriler ve uygulamalarda bulunabilir. Kuzey İrlanda sorununun temelinde, toplumların kendi kimliklerini yansıttığını iddia ettiği kültürel, ideolojik, dinsel bir çok sebepten bahsedilebilir. Galtung, Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanmasının arefesinde Kuzey İrlanda'da yaşayan toplum kesimlerinin bölünmüşlüğünü şu örneklerle açıklamaktadır:

Kuzey İrlandalı bir Protestan:

İngiltere'yi çok seviyorum. Düzeysiz tartışmaları değil akılcı analiz yapabilmeyi, şarkıları ve müziği çok seviyorum. İngiliz çeşitliliğine ve ateşli tartışmalara bayılıyorum. Katolik Kilisesi'nin monotonluğundan nefret ediyorum. Onlarda inanç, düşünce ve söylenen söz hep aynı. Eğer iktidara gelecek olurlarsa bu akılcılık ve çok çeşitliliğin sonu olur ve diktatörlük kurulur. Asla çocuğumu onların okullarına göndermem. Dahası onlar

⁶⁸⁸ Dorahy ve Paterson, 2006, s. 228.

⁶⁸⁹ Dorahy ve Paterson, 2006, s. 232.

⁶⁹⁰ Dorahy ve Paterson, 2006, s. 232.

*amaçlarına ulaşmak için her türlü yöntemi kullanırlar. Tehlikelidirler. Bu yüzden silahlanmamız ve kendimizi korumamız gerekiyor.*⁶⁹¹

Kuzey İrlandalı bir Katolik:

*İrlanda'yı çok seviyorum. Şiir, müzik ve şarkılarla duygularını ifade etmekten korkmayan soğukluklarını "akılcılık" olarak nitelendirmeyen ve aralarındaki minicik farklılıkları "çok çeşitlilik" diye adlandırmayan insanlara bayılıyorum. Çocuklarımı onların okullarına göndermek istemiyorum. Onlar güçlü çünkü arkalarında İngiliz sömürgeciliği var. Onların paramiliter gücü var. Polis teşkilatının (RUC) %93'ü onların elinde. Britanya askerleri ülkemizde konuşlanmış vaziyette. Onlar tehlikelidirler. Bu yüzden silahlanmamız ve kendimizi korumamız gerekiyor.*⁶⁹²

Kuzey İrlanda'da yaşayan toplum kesimlerinin, *Hayırlı Cuma Antlaşması* arefesinde birbirine güvenmek yerine silahlanmayı yeğleyen, ortak bir gelecek hayal etmeyen kesimlerden oluştuğu söylenebilir. Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik ve Protestan toplumların "biz" ve "onlar" diye ayrılması tarihsel süreçte yaşananların travmatik bir sonucudur.⁶⁹³ Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde *Hayırlı Cuma Antlaşması'nın* uygulanma süreci ele alınarak, toplumsal bütünleşmenin ve çatışmanın dönüştürülmesi safhasında "Rehabilitasyon"un uygulamada nasıl sağlanacağı tartışılacaktır.

⁶⁹¹ Johan Galtung, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Çatışma Çözümüne Giriş*, Çev. Havva Kök, Ankara: Usak Yayınları, 2012, s. 131.

⁶⁹² Galtung, 2012, 131.

⁶⁹³ Dorahy ve Paterson, 2006, s. 237.

III. BÖLÜM

UYGULAMADA REHABİLİTASYON

3. Kuzey İrlanda'da Rehabilitasyon Süreci

Kuzey İrlanda'da yaşanan 30 yıllık çatışma en basit görünümü ile Katolik ve Protestanlar arasında yaşanan bir mezhep çatışmasıdır. Çatışmalarda dinler önemli rol oynayabilmektedir. Önyargının dinle ilişkisi şu şekilde açıklanabilir: Birincisi, dini yegâne otorite olarak görerek yorum yapmadan kişinin kendisini dinden uzaklaştırması ile sonuçlanabilmektedir.⁶⁹⁴ Hakikatın belli bir grubun elinde olduğu inancı çatışmaları kökleştirebilir, önyargının kalıcı olmasına sebep olabilir. Bu süreç büyük ihtimalle bağnazlık ile sonuçlanmaktadır.⁶⁹⁵ Bağnazlığı teşvik eden ikinci unsur ise "ebedi saadet" anlayışıdır. Allah'ın seçilmiş kulları hissi iç savaş ve etnik çatışmaların yaşanmasında önemli sebepler arasındadır. Dinde bağnazlığa yol açan diğer bir sebep devlet yönetiminin teokratik bir hâl almasıdır. Allport, devlet ile kilisenin birbirinden ayrılması ile önyargının önlenebileceğini belirtmektedir. Kuzey İrlanda'da hem Protestanların hem de Katoliklerin en büyük problemi dinlerini kendi devlet tahayülleri ile bütünleştirmeye çalışmalarıdır.⁶⁹⁶ Ayrımcılığın ve etnik çatışmanın görülebilir bir aşamada olduğu ülkede baskın grup ve madun grup birbirleri ile ilgili kalıp yargılar üretebilmektedir.⁶⁹⁷ Kuzey İrlanda'da hem Protestan halkın hem de Katoliklerin birbirlerini "*Hristiyan fakat yanlış içerisinde*" olarak görmesi kalıp yargıya örnek verilebilir.

Önyargı ve kalıp yargı birbirinden farklıdır. Bu iki kavram birbirini tamamladığı da söylenebilir.⁶⁹⁸ Kalıp yargılar düşünce eğilimlerini yönlendirdiği için algıları değiştirebilir. Bundan dolayıdır ki kişiler kalıp yargılardan dolayı

⁶⁹⁴ İbrahim Gürses, "Önyargının Nedenleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 158.

⁶⁹⁵ Gürses, 2005, s. 158.

⁶⁹⁶ Gürses, 2005, s. 159.

⁶⁹⁷ Kenan Çayır, "*Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık*", Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s. 11.

⁶⁹⁸ Melek Göregenli, "*Ayrımcılığın Meşrulaştırılması, içinde Ayrımcılık Çok boyutlu Yaklaşımlar*", Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s. 23.

gerçekleri göremeyebilir. Fakat her kalıp yargı olumsuz değildir. Olumsuz kalıp yargılar ön yargıların oluşmasına sebep olabilir.⁶⁹⁹ Kalıp yargılar çok basit kavramlar üzerine kuruludur. Örnek vermek gerekirse Kuzey İrlanda'da "Papish" kavramı Protestanlar tarafından Katolikler için kullanılmaktadır. Protestanların "Papish" kelimesini tercih etmesinin sebebi ise Papish kavramı ile Papa'yı kast etmelerinden dolayıdır. Halk arasında Papish kavramı Katolikleri aşağılamak için kullanılmaktadır. Katolik halk ise, Protestanlar için "prods" kavramını kullanmaktadır. Prods sözlük anlamı resmî bir bağ olmadan birlikte yaşama anlamını içermektedir. Katolikler Prods kavramını halk arasında protestanları küçümsemek için kullanmaktadır.⁷⁰⁰

Kalıp yargılar iç grup-dış grup ayrımını yanında getirebilir. İç grubun birbirine benzediği dış grubun ise farklı olduğu duygusu vurgulanır. Kalıpyargı dış grup üyelerini tek tipleştirmenin en kestirme yoludur.⁷⁰¹ Kalıp yargılar önyargı öncesinde taraflar arasında sınırları güçlendirici rol oynayabilir. Kuzey İrlanda halkının polis teşkilatı RUC'a karşı önyargılı davranmaları önyargıya verilebilecek bir örnektir. RUC'a ilişkin Protestan halkın algısı çok olumlu olmuştur. Protestan halka göre RUC üyeleri "uluslaşmanın sorumluları" olarak algılanmıştır. Katolik halk ise RUC'u "baskının sembolü" olarak görmüştür.⁷⁰²

Çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde kalıp yargıların değiştirilmesi de önyargıların değiştirilmesi için önemlidir.⁷⁰³ Lipmann'a göre, kalıpyargılar toplumsal bölünmeyi gösteren beyindeki resimlerdir: "Belirli bir grubu sevmediğini dile getirmek bir önyargıyken, o grubu sevmeme gerekçesi olarak dillendirilen grup üyelerine yüklenmiş özellikler birer kalıpyargıdır".⁷⁰⁴ Kalıp yargılar grup üyelerine

⁶⁹⁹ Göregenli, 2012, s. 23.

⁷⁰⁰ "Secteranism",

http://www.bbc.co.uk/northernireland/schools/11_16/citizenship/pdfs/ctz_sec_pg03_tn03.pdf, Erişim tarihi: 02.03.2016, s. 16. Ayrıca bakınız: <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=Prod>, Erişim tarihi: 02.03.2016.

⁷⁰¹ Göregenli, 2012, s. 24.

⁷⁰² Marijan, Guzina, 2014, s.57.

⁷⁰³ Göregenli, 2012, s. 24

⁷⁰⁴ H. Andaç, Demirtaş Madran,"Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet", içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s.32.

atfedilen aşırı genellemiş inançlardır. Örnek vermek gerekirse, Kuzey İrlanda'da grup üyelerinin birbirlerine karşı Katolikler kötüdür, protestanlar kötüdür şeklinde yaptığı genellemeler kalıp yargıya örnek verilebilir. Kalıp yargılar ön yargıları kemikleştirir.⁷⁰⁵

Önyargılı kişiler değişime karşı katı bir tutuma sahiptirler. Hoşgörüsüz tavır, önyargılı kişilerin sahip olduğu en temel özelliktir. Önyargılı kişiler, keskin bir ayrıma sahiptir. Beyaz-siyah ayrımı gibi kendi grubundan olanların tümünü iyi, diğer gruptan olanları ise kötü olarak görür.⁷⁰⁶ Önyargı ve kalıp yargıların olduğu bir yerde taraflar arasında makul bir orta yol bulmak çok zordur.⁷⁰⁷ Önyargıların sosyal düzeyde etkili bir seviyede olması gruplar arası “değersizleştirme” sürecini tetikleyebilir.⁷⁰⁸ Özcülük diyebileceğimiz bu durumda, toplum grupları kendi toplumunun özünü iyi görürken karşı tarafın özünün kötü olduğunu iddia edebilmektedir.⁷⁰⁹ Kuzey İrlanda'da olduğu gibi uzunca yıllar şiddetin yaşandığı ülkelerde zihinsel dönüşüm çok daha zor olabilmektedir. Kuzey İrlanda'da çatışmalarda fiziki kayıplarla birlikte zihinsel travmayaşayanların sayısının 100 bin civarında olduğu belirtilmektedir.⁷¹⁰

Kısaca Göregenli'nin ifadesi ile “Önyargılar bireylerin doğuştan değil onların aidiyetlerinden hareketle değerlendirilen negatif tümü dogmatik kanatleri ifade eder”. Önyargının yok edilmesi öncelikle önyargıyı oluşturan toplumsal olguların nedenlerini oluşturan zihinsel ve toplumsal yapıları dönüştürmekle mümkündür.⁷¹¹ Önyargıların azaltılmasında yasal sistemin dönüştürülmesi çok önemlidir. Önyargıyı azaltmanın bir diğer yöntemi ise, ayrımcı dilin azaltılması ve medyanın dönüştürülmesidir.⁷¹² Toplumsal gruplar arasında temas eksikliği gruplaşmayı arttırır ve "öteki"leşme keskinleşebilir. Birbirine karşı olumsuz yargılar geliştiren

⁷⁰⁵ Andaç, Madran, 2012, s. 39.

⁷⁰⁶ Göregenli, 2012, s. 24.

⁷⁰⁷ Murat Paker, “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s.46.

⁷⁰⁸ Paker, 2012, s. 48.

⁷⁰⁹ Göregenli, 2012, s. 65.

⁷¹⁰ Amnesty International, *Northern Ireland Time to Deal with the Past*, September 2013 Index: EUR 45/004/2013, s.51.

⁷¹¹ Göregenli, 2012, s.247.

⁷¹² Göregenli, 2012, s.250.

grupların üyeleri arasında etkileşim sağlanırsa grupların diğer grup üyelerine karşı besledikleri düşmanca kalıp yargılar kırılabilir.⁷¹³ Fakat burada önemli olan husus gruplar arasında etkileşimin gerçekleşmesi için temas altyapısının sağlanabilmesidir. Eğer taraflar arasında etkileşimin alt yapısı sağlam oluşturulmazsa Çuhadar'ın ifadesi ile “doğrudan temas ve etkileşimin her zaman olumlu sonuçlanmayacağı, tam tersine bazı koşullar yerine getirilmeden gerçekleşirse önyargıları ve olumsuz tutumları daha da pekiştirerek durumu kötüleştireceğidir”.⁷¹⁴ Olumsuz etkileşim dönemlerinde Kuzey İrlanda'da olduğu gibi önyargılar sebebiyle toplumsal bölünme derinleşebilir ve hoşgörüsüzlük artabilir. Kuzey İrlanda'da Belfast'ta PSNI kayıtlarına göre 2012-2013 yıllarında ırkçı saldırı ve nefret suçlarının toplam sayısı 479 olarak kaydedilmiştir. 2014 yılında ise ırkçı saldırı ve nefret suçlarının sayısında artış olmuş 691 olarak kaydedilmiştir.⁷¹⁵

Buradan da anlaşılacağı üzere rehabilitasyon süreci olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte önyargıların kaldırılabilmesi için öncelikle toplumun etkileşime hazırlanması gerekir. Toplumsal temasın artırılarak, önyargıların azaltılmasını Çuhadar ve Dayton şu şekilde gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir:⁷¹⁶

1- Öteki' grup ile ilgili öğrenmenin gerçekleşmesi yoluyla: Var olan kalıpyargı ve tutumların temas sonucu 'öteki' hakkında elde edilen 'yeni bilgi' ışığında sorgulanması ve güncellenmesi.

2-Önce davranışın değişmesi yoluyla: Düşmanca ya da önyargıyla algılanan grup üyesiyle dostane bir ortamda temasta bulunmak, yani kalıpyargılar ve tutumdan önce davranışı değiştirmek, davranış

⁷¹³ Esra Çuhadar Gürkaynak, “Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir mi?”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s. 258.

⁷¹⁴ Toplumsal temas stratejisine en büyük eleştiri toplumsal temas stratejisinin bireysel bazda önemli sonuçlar yaratsa da toplumsal grupların tamamında aynı etkiyi gerçekleştiremeyeceği iddia edilmektedir. Bakınız: Gürkaynak, 2012, s.258-260.

⁷¹⁵ “Racism in Northern Ireland: 'They called our children monkeys’”, www.theguardian.com/uk-news/2014/jun/12/racism-northern-ireland-couple-tell-abuse-belfast, Erişim tarihi: 02.03.2016.

⁷¹⁶ Gürkaynak, 2012, s. 260.

değişikliğinin bilişsel ve duygusal değişimi de beraberinde getirmesiyle sonuçlanabilir.

3-Duygusal bağlar kurulması yoluyla: Olumlu duygular ve empati sağlanması sayesinde de olumsuz tutum ve önyargılar değişebilir.

4-Kendi grubunu yeniden değerlendirme yoluyla: Öteki' gruba karşı tutum ve önyargıların azalması, bireyin kendi grup aidiyetini yeniden değerlendirmesi yoluyla da olabilir.

Kalıp düşünceler aracılığıyla karşı gruba yüklenen onlar "bizden farklı algısı" ve sosyal meşrulaştırma toplumlar arası bölünmenin önemli sebepleri olabilmektedir. Önyargıların yok edilmesi, çatışmanın dönüştürülmesi için çok önemlidir. Kuzey İrlanda'da Hayırlı Cuma Antlaşması ile başlayan rehabilitasyon süreci Kuzey İrlanda'da çatışmanın dönüştürülmesi için çok önemli bir aşamadır. Çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetleri'nin rehabilitasyon süreci ele alınarak silahlı kuvvetlerin önyargı ve kalıp yargılarının nasıl değiştirildiği analiz edilecektir.

3.1. Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetlerinin Rehabilitasyonu

Bütün toplumlarda bazı gruplar diğerlerine göre daha ayrıcalıklı ve daha avantajlı yaşamaya devam etmektedir. Özellikle iç savaş yaşamış toplumlarda bu dez avantajın daha göze çarpabileceği iddia edilebilir.⁷¹⁷ Kuzey İrlanda'da silahlı kuvvetlerin, "sorunun" neresinde olduğunun bilinmesi önyargıların yıkılmasında önemli rol oynayabilir. Önyargıların kökenine yönelik araştırmaların vardığı bir sonuca göre önyargılar, etnik merkezicilikten kaynaklanmaktadır.⁷¹⁸ Önyargıların ve kalıpyargıların davranış olarak yansımaları ise, ayrımcılıktır.⁷¹⁹ Ayrımcılığın ve etnik çatışmaların en önemli sebebinin "önyargılardan beslenen bir dışlama"

⁷¹⁷ Kenan Çayır, "Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık", içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012, s. 8.

⁷¹⁸ Şengül Coşgun, "Kültürlerarası İletişim Sürecinde Kalıp Düşüncelerin ve Önyargıların Rolü: "Antalya'da Yaşayan Güneydoğulular ile Antalya Yerlileri Arasındaki Kalıp Düşünceler ve Önyargılar", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004, s. 41.

⁷¹⁹ Coşgun, 2004, s. 45.

durumundan kaynaklandığı söylenebilir.⁷²⁰ Bir gruba veya grubun üyelerine karşı *önyargılardan* beslenen olumsuz tutum ve davranışların sergilenmesi toplumda derin ayrışmalara sebep olabilmektedir. Bu tutumların başında karşı gruptan hoşlanmama, karşı grubu hor görme, karşı gruptan kaçınma, nefret etme, fiziksel saldırı, linç etme kültürü olumsuz tutumlar arasındadır.⁷²¹ Ayrımcılığın Kuzey İrlanda'da tutum ve davranışlara yansımalarının en basit örneğinin Kraliyet Ulster Polis Teşkilatı (RUC) olduğu söylenebilir. Hayırlı Cuma Antlaşması imzalanmadan evvel RUC'ta çalışanların etnik köken dağılımındaki adaletsizlik, ayrımcılığın bir örneği olarak belirtilebilir. 1998 yılındaki verilere göre RUC'da Protestanların sayısı 10.038 (%88,1), Katolik 906 (%8,1), Diğerleri 448 (%3,9) olarak belirtilmiştir. Kuzey İrlanda çatışmasında 3600 kişinin öldüğü 40.000 kişinin yaralandığı düşünüldüğünde RUC'un Kuzey İrlanda Sorununun kökleşmesinde ne kadar önemli rol oynadığı anlaşılabilir.⁷²²

3.1.1. Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetlerinin Dönüştürülmesi

Önyargılar, kanıtı olmayan peşin hükümlere dayanır.⁷²³ Önyargılar kişilerin sosyal yaşamlarının sınırlarını çizer ve kişileri karşı tarafı tanımadan araya mesafe koymaya zorlar. çatışma sonrası rehabilitasyon sonrasında önyargının yok edilmesini gerekli kılan en önemli sebep ise, kişilerin bu önyargıları dünyayı belli bir kalıpta düşünme alışkanlığına dönüştürme ihtimalidir. Önyargıların alışkanlığa dönüşmesi otoriter bir siyasi ve sosyal yapıyı meşrulaştırabilir. Bunun için önyargıların alışkanlık haline gelmeden yok edilmesi gereklidir.⁷²⁴ İç savaşların yaşandığı toplumlarda önyargı ve ayrımcılığın toplumun neredeyse tümünü

⁷²⁰ Göregenli, 2012, s. 20. Coşgun'un belirttiği üzere "Stereotipler konusundaki ilk sosyal psikolojik araştırma 1933'de yapılmıştır. Bu araştırma Katz ve Braly tarafından Amerika'da kişilerin çeşitli ırk gruplarına yönelik tercihlerinin bir görüş birliğini yansıtmadığı ve bu görüş birliğinin nasıl yorumlanabileceği sorusundan hareketle hazırlanmıştır. Bu çalışma stereotiplerin önyargılardan kaynaklandığını savunulmuştur. 10 ırka yönelik stereotiplerin belirlenmesi için öğrenciler üzerinde yaptıkları araştırmada ırksal önyargının yüksek düzeyde tutarlı bir grup stereotipin parçası ve bir ırk ismine tekil bir spesifik tepkiden daha fazla bir şey olduğu sonucuna varılmıştır." Detaylı bilgi için bakınız: Coşgun, 2004, s. 37.

⁷²¹ Göregenli, 2012, s. 21.

⁷²² The Report of The Independent Commission on Policing For Northern Ireland, "*A New Beginning: Poling in Northern Ireland*", <http://cain.ulst.ac.uk/issues/police/patten/patten99.pdf>, Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 86.

⁷²³ Göregenli, 2012, s. 21.

⁷²⁴ Göregenli, 2012, s. 26.

kapsadığı söylenebilir. Bundan dolayı sadece kişi odaklı rehabilitasyondan toplumun tümünü kapsayacak sonuç beklenmesi pek olumlu bir sonuç vermeyebilir. Bundan dolayı çatışmanın taraflarının tümünü kapsayıcı bir rehabilitasyon süreci ortaya çıkarılmalıdır. Rehabilitasyon süreci önyarguların değiştirilmesini sadece birey bazlı değil, yerine çatışmanın tüm gruplarını kapsayacak şekilde planlanmalıdır. İç savaş sonrası Gazilerin çatışma sonrası rehabilitasyon süreci içerisinde değerlendirilmesi çatışmanın dönüştürülmesi açısından çok önemli olduğu söylenebilir. Çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda'da gazilerin rehabilitasyon süreci ele alınacaktır.

3.1.1.1. Gaziler⁷²⁵

İngiltere 1974 yılında tarihinde ilk kez “rehabilitasyon” kavramını kullanarak suçluların rehabilitasyonu yasasını çıkartmıştır.⁷²⁶ Bu yasa, 4 sene üzerindeki cezaları kapsamaktadır. Bu yasa ile tutuklulara, genç ve yaşlılar olarak ayrı ayrı rehabilitasyon programı uygulanmıştır. 1978 rehabilitasyon yasasının en büyük eksiğinin aslında etnik sorunlar sebebiyle işlenen suçlara yönelik bir çalışmada bulunmaması olduğu iddia edilebilir. Bu boşluk *Hayırlı Cuma Antlaşması* vasıtası ile aşılmaya çalışılmıştır. Başka bir yönden bu rehabilitasyon programlarına daha çok sosyal düzeni bozmaya yönelik suçları hedef aldığı eleştirisi getirilebilir. Çünkü bu rehabilitasyon yasası ile trafik ihlalinden suça karışmış kişilere yönelik rehabilite programı uygulamaya konulmuş ve iyi sonuçlar alınmıştır. Fakat Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıktığı dönemde ayrımcılık, ırkçılık gibi sorunların dönüştürülmesine yönelik rehabilitasyon programlarının yapılmaması, bu yasanın uygulamadaki bir diğer eksiğidir denilebilir. Kuzey İrlanda'da 1978 düzenlemesi ile

⁷²⁵ Gazi kavramı daha çok dini bir kavram olarak bilinir. Nitekim şehitlik ve gazilik İslami kavramlardır. Fakat buna denk gelen seküler bir kavram bulunmamaktadır. Bundan dolayı gazi kavramı tercih edilmiştir.

⁷²⁶ “Guidance on the Rehabilitation of Offenders Act 1974”, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/299916/rehabilitation-of-offenders-guidance.pdf, Erişim tarihi: 28.06.2016.

tutuklulara yönelik rehabilitasyon yasası uygulanmaya konulmuştur. Bu yasa ile özellikle gençlerin topluma kazandırılması hedeflenmiştir.⁷²⁷

Silahlı Kuvvetler Tüzüğü 2011 yılında yayımlanmıştır. Bu tüzük Kuzey İrlanda silahlı kuvvetlerinin Birleşik Krallık ve Hükümet ile ilişkilerini düzenlemektedir. Savaş gazilerinin koşullarının düzeltilmesi için yeniden düzenlenen tüzükte ana temalar şu başlıktan oluşmaktadır: sağlık, eğitim, ev, vergi, ticari ürünler ve hizmetler.⁷²⁸ Bu tüzükte Birleşik Krallık içerisinde Kuzey İrlanda'nın hukuk ve siyasi farklılıklarının kabul edildiği belirtilmiştir. *Hayırlı Cuma Antlaşması*'nın 75. bölümünde fırsat eşitliğinin sağlanacağı vurgulanmıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması ile kurulan Eşitlik Komisyonu Kuzey İrlanda'da yaşayan toplulukların ırk, dil, din ayırt edilmeden daha eşit bir ortamda yaşamasını sağlamaya çalışırken, savaş gazileri Eşitlik Komisyonu'nun almış olduğu bazı kararların kendilerine olumsuz yansıdığı iddia etmişlerdir.⁷²⁹ 2011 yılında yayımlanan Silahlı Kuvvetler Tüzüğü ile bu dezavantajlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Yayımlanan raporda yerel siyasiyetçilerin Hayırlı Cuma Antlaşması sonrasında savaş gazilerinin sorunları ile yeteri kadar ilgilenmediği iddia edilmiştir.⁷³⁰ Gaziler kendi koşullarının düzeltilmesi için Gaziler Forumu aracılığı ile Hükümete baskı yapmaya çalışmıştır. Kuzey İrlanda'daki silahlı kuvvetlerine yönelik bir çalışmanın yapılması için avam kamarası girişimde bulunmuştur. Çünkü bu süreçten özellikle gazilerin Kuzey İrlanda'daki sosyal koşulları, çözüm süreci bağlamında, olumsuz etkilemiştir.⁷³¹

Kuzey İrlanda'da 150.000 tane gazi bulunmaktadır. 63.000 gazi Ulster Savunma Alayı'nda görev almıştır. Kuzey İrlanda'da iç savaş sebebiyle engelli olarak yaşamına devam etmek zorunda olan 7865 tane gazi bulunmaktadır.⁷³²

⁷²⁷ “The Rehabilitation of Offenders, North Ireland Order 1978”, <http://www.legislation.gov.uk/nisi/1978/1908>, Erişim tarihi: 28.06.2016, s. 6.

⁷²⁸ “Implementation of the Armed Forces Covenant in Northern Ireland, First Report of Session 2013–14 Report”, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201314/cmselect/cmniaf/51/51.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2016, s. 6.

⁷²⁹ “Implementation of the Armed...”, 2013, s. 13. Eşitlik Komisyonu için daha geniş bilgi için bakınız: Equality Commission, www.equalityni.org/Home, Erişim tarihi: 02.03.2016.

⁷³⁰ “Implementation of the Armed...”, 2013, s. 15.

⁷³¹ “Implementation of the Armed...”, 2013, s. 15.

⁷³² “Implementation of the Armed...”, 2013, s. 16.

Kuzey İrlanda'da iç savaş sebebiyle 665 tane kadın kocasını kaybetmiş, dul kalmıştır.⁷³³ Kuzey İrlanda Gaziler Forumu gazilerin Kuzey İrlanda'daki haklarını düzeltmek ve koşullarını geliştirmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Gaziler Forumu, Kuzey İrlanda Silahlı Kuvvetleri ile işbirliğinin ve koordinasyonun sağlanması için çabalamıştır.⁷³⁴ Burada ilginç olan nokta ise, İngiltere'de gazilerin daha rahat bir yaşam sürmesi için kolaylaştırıcı yasalar çıkartılmasına rağmen, bu yasa ve hükümler Kuzey İrlanda'da uygulanmaya konulmamıştır. Bu bağlamda Birleşik Krallık'ta askeri kuvvetlerden emekli olanlar ve gaziler için ev sahibi olmalarına yönelik avantaj sağlanırken Kuzey İrlanda'da gaziler için böyle bir avantaj sağlanmamış, hatta barış sürecinin *olumsuz etkilenmemesi* için gazilere karşı katı bir tutum ortaya konmuştur.⁷³⁵

Travma sonrası stres bozukluğunun gazilerin yaşadığı en büyük problem olduğu belirtilmektedir. Kuzey İrlanda'da 5000 aktif savaş gazisinin yaklaşık 750 tanesi savaş stresi tanısı konulan psikolojik bunalım olayı yaşamıştır. Travma sonrası stress bozukluğu ile ilgili diğer bir sorun alkol bağımlılığıdır. Alkol bağımlılığı sebebiyle saldırganlık ve başka suçlara karışma gaziler arasında görülen diğer bir problemdir. Fakat bunun önlenmesine yönelik sağlık önlemlerinin yeterli olmadığı vurgulanmaktadır. Gaziler Forumu, gazilerin mental sağlığının korunması için psikolojik destek verebilecek iyi bir takımın oluşturulması gerektiğini, psiyakistrist atanmasını önermektedir.⁷³⁶ Galler ve İskoçya'da gazilerin psikolojik problemlerinin çözümü için yıllık 485.000 Pound yıllık bütçe ayrılmıştır.⁷³⁷ IRA sorunu ile uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalan Kuzey İrlanda'nın gazilere yönelik kısıtlı bütçeler ayırması sorunun dönüşümüne olumsuz etkide bulunmuştur.

İngiltere'de gazilere eğitim konusunda özel ayrıcalıklar sağlanırken Kuzey İrlanda'da gazilere eğitim konusunda ayrıcalık tanınmamıştır.⁷³⁸ Savaş gazilerinin

⁷³³ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 56.

⁷³⁴ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 19.

⁷³⁵ "Housing Options for People Leaving the Armed Forces, Veterans and their Families", <https://www.citizensadvice.org.uk/housing/finding-a-place-to-live/housing-options-for-people-leaving-the-armed-forces-veterans-and-their-families/>, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷³⁶ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 24.

⁷³⁷ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 23.

⁷³⁸ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 25.

sağlık ve sosyal hizmetlerden ayrımcılığa uğramadan hizmet almaları gerektiği belirtilmiştir.⁷³⁹ Eski savaş gazilerinin kişisel güvenlik sorunu yaşaması Birleşik Krallık toprakları üzerinde sadece Kuzey İrlanda'da görülen önemli bir sorundur. Bu konuda devletin yardımcı olması gerektiğinin altı çizilmelidir. Bazı terörist gruplar özellikle radikal milliyetçiler savaş gazilerini hedef alabilmektedir. Kısaca gazilerin Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra da sosyal ve ekonomik koşullar bağlamında toplumsal entegrasyon konusunda problem yaşamaya devam ettiği söylenebilir.⁷⁴⁰

3.1.1.2. Polis

Polislerin güven azaltıcı davranışlarının başında ihmal, ilgisizlik, rüşvet alma, gasp, ayrımcılık, aşırı güç kullanma gelmektedir. Douglas Perez polis kontrol sisteminin üç şekilde olabileceğini belirtir.⁷⁴¹ i) İç Kontrol, ii) Sivil İzleme, iii) Sivil Kontrol. Bu üç denetleme mekanizmasının sağlıklı işlemediği toplumlarda polis teşkilatı, insan hakları ihlallerine sebep olabilmektedir. Bundan dolayı Kuzey İrlanda'da yeniden yapılanan polis teşkilatının sağlıklı bir işleyişe sahip olup olmadığının bu üç denetleme mekanizmasının işleyip işlemediği ile yakından ilgili olduğu söylenebilir.

Kuzey İrlanda Sorunu'nun kökleşmesinde Kuzey İrlanda Polis teşkilatı RUC'un olumsuz katkısı olduğu belirtilebilir. RUC, 1922 yılında kurulmuştur. Sıkıntı Yılları'na (The troubles) yol açan kötü muamelede ve sert cevapta RUC'un payının yabana atılmayacak derecede önemli olduğu söylenebilir. RUC'ta, yaklaşık olarak 13.000 kişi çalışırken barış süreci ile birlikte polis teşkilatında görevli polis sayısının 7.500'e düşürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda RUC'un dönüştürülmesinin Kuzey İrlanda sorununun dönüştürülmesi için önemli bir başlangıç olduğu vurgulanabilir.⁷⁴²

⁷³⁹ "Implementation of the Armed...", 2013, s. 110.

⁷⁴⁰ "DUP Calls for NI Legal Changes to Help Military Personnel", www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-20435551, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷⁴¹ Shannon McNulty, "Building Trust in Northern Ireland: The Role of Civillian Review of the Police", *Ind. Int'l & Comp. L. Rev.*, Vol. 12, No.2, 2012, s. 220.

⁷⁴² McNulty, 2012, s. 220.

1969 olaylarının yaşanması başta olmak üzere birçok konuda RUC İngiliz hükümetinin siyasi politikalarını icra eden bir birim gibi yorumlanmıştır. Hatta RUC'un İç İşleri Bakanlığı ile çok sıkı ilişkilere sahip olması hesap verilebilirlik noktasında akıllarda soru işareti oluşmasına sebep olmuştur.⁷⁴³ Başka bir ifade ile 1970 öncesine kadar RUC, Birlikçi Parti'nin kontrolü altında olmuştur. RUC'un geçmiş dönemde Katolik halk bazında güven azaltıcı bu davranışları sergilemesi, Katolik halkın RUC'a bakışını olumsuz etkilemiştir.⁷⁴⁴ RUC yıllarca şeffaf bir yapıya sahip olmadığı eleştirisi ile karşı karşıya kalmıştır.

Kısaca şeffaflık tanımlanırsa, halkın bir eylemi polisin neden yaptığını bilmesi anlamına geldiği söylenebilir. RUC, polis teşkilat sisteminin Birlikçi önyargılar içerisinde hareket etmesine sebep olmuştur. Açıklık ve hesap verebilirlik konularında RUC'a yöneltilen eleştirilere RUC çok sert şekilde cevap vermiştir.⁷⁴⁵ Bu bağlamda polis reformu, Kuzey İrlanda'da 1987'den 1998 yılına kadar teknik değişikliklerle yapılmaya çalışılmıştır. RUC'u şikâyet mekanizması ile denetlemek için Kuzey İrlanda Polis Şikâyet Komisyonu kurulmuştur. Bağımsız Polis Şikâyet Kurulu (Independent Commission for Police Complaints, ICPC) 1987'de bağımsız hale getirilmiştir. Fakat halkın güvenini kazanmayı başaramamıştır.⁷⁴⁶ Kâğıt üzerinde polis davranışı ve tutumu için eşit bir statü getirilmiş olsa da sıkıntılı süreç sokakta devam etmiştir.⁷⁴⁷ Bağımsız Polis Şikâyet Komisyonu RUC üyelerine çok az disiplin cezası verebilmiştir. ICPC'ye 1990-1992 yılları arasında 1235 şikâyet gelmiştir. Fakat bu şikâyetlerden sonuç alınamamıştır.⁷⁴⁸ RUC'un halktan gelen eleştirileri dikkate almaması Hayırlı Cuma Antlaşması'na kadar sürmüş, sivillerin polise duyduğu güven gittikçe azalmıştır. Kısaca sivillerin polisleri denetlemesi 1998 yılına kadar pek mümkün olmamıştır.⁷⁴⁹

⁷⁴³ “The Report of The Independent Commission”, Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 23.

⁷⁴⁴ Branka Marijan, Dejan Guzina, “Police Reform, ”Civil Society and Everyday Legitimacy: A Lesson From Northern Ireland”, *Journal of Regional Security*, Vol. 9, No.1, 2014, s. 54.

⁷⁴⁵ McNulty, 2012, s. 226.

⁷⁴⁶ McNulty, 2012, s. 227.

⁷⁴⁷ Marijan, Guzina, 2014, s. 55.

⁷⁴⁸ McNulty, 2012, s. 228.

⁷⁴⁹ McNulty, 2012, s. 226.

Ordunun tutum ve davranışlarının Kuzey İrlanda sorununun ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Çünkü Ordu Kuzey İrlanda'da polisin görevini yapmaya çalışmış fakat sorunun çözülmesinden ziyade daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Kuzey İrlanda'da 1976 yılında çıkartılan “Military Aid to the Civil Power” (Sivil Güce Askeri Yardım) ile ordunun polise destek vermesi kararlaştırılmıştır. Kuzey İrlanda ordusuna bu karar ile öyle yetkiler verilmiştir ki bu yetkiler Birleşik Krallık'ın diğer topraklarında kullanılmaya cesaret bile edilememiştir. Orduya verilerin yetkilerin başında tutuklama, gözaltına alma, soruşturma gelmektedir. Bu yasa ile Kuzey İrlanda'da polis teşkilatının gücünü kaybederek ordunun kontrolü altına girdiği iddia edilebilir. Birleşik Krallık Ordusu'nun Kuzey İrlanda'da 297 kişinin ölümünden sorumlu olması halkın İngiliz ordusuna bakışını olumsuz yönde etkilemiştir.⁷⁵⁰ Hayırlı Cuma Antlaşması ile kurulan Bağımsız Komisyon ordunun rolünü azaltmaya çalışmıştır. Kuzey İrlanda polis teşkilatının ordu desteği almadan kamu düzenini sağlaması gerektiği belirtilmiştir.

Çatışmanın dönüştürülmesinin en önemli kavramlarından bir tanesi sivilleşmedir. Kuzey İrlanda'da polis teşkilatının ordunun hegemonyasından kurtulması sivilleşmenin önemli bir adımı olarak görülmüştür.⁷⁵¹ Polis reformu polis teşkilatı içerisinde sivillerin oranının arttırılmasını öngörmüştür. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'da Polis teşkilatında sivil oranı %20'lerde olmasına rağmen İngiltere'de bu oran %35'lerde yer almaktadır.⁷⁵²

Hayırlı Cuma Antlaşması ile Kuzey İrlanda Polis Teşkilatının dönüştürülmesi için Bağımsız Komisyon, Kuzey İrlanda'da 3 Temmuz 1998 yılında kurulmuştur. Bağımsız Komisyon'un başına Christopher Patten getirilmiştir.⁷⁵³ Bağımsız komisyon Polis Teşkilatının yeniden yapılandırılmasının yeni bir başlangıç olduğunu belirtmiştir. Bağımsız Komisyon göreve başlarken geçmişte birçok

⁷⁵⁰ Amnesty International, , September 2013, s. 23.

⁷⁵¹ “The Report of The Independent Commission”, Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 48.

⁷⁵² “The Report of The Independent Commission”, Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 63.

⁷⁵³ Bağımsız Komisyon uluslararası niteliktedir, farklı ülkelerden üyeler mevcuttur, üyeler şu kişilerdir: Christopher Patten (Honkong), Gerald Lyinc (ABD), Kathleen O'Toole (ABD), Clifford Shearing (Kanada), John Smith, Peter Smith QC, Lucy Woods.

ailenin kötü olaylar yaşadığını, ailelerden ölenlerin ve yaralıların olduğunu, böyle hassas bir ortamda yeniden yapılandırılacak polis teşkilatının uzlaşmacı, toleranslı, karşılıklı güvene ve insan haklarına saygılı olacağını vurgulamıştır. Bağımsız Komisyon Kuzey İrlanda'da yaşayanlar ile saygı temelli bir ilişki yaşanacağını belirtmiştir. Kuzey ve Güney ile ilişkilerinin saygı temelli olmasına çabalayacaklarının altını çizmiştir.⁷⁵⁴

30 yılı çatışma ile geçen Kuzey İrlanda'da polis reformunu gerçekleştirmek bazı zorlukları içermektedir. Polis reformu ile suçluların cezalandırılmasından ziyade suçun önlenmesi hedeflendiği iddia edilebilir. Kuzey İrlanda polis reformunun devrim olmasından ziyade reform olduğunun altı çizilmelidir. Böylece değişime açık, işlemeyen mekanizmaların değiştirileceği izlenimi verilmektedir.⁷⁵⁵ Kuzey İrlanda polis reformunun polisin gücünü kısıtlaması gerektiği belirtilirken, sivillerin yasal haklarının genişletilmesi ile Kuzey İrlanda'nın iç huzurunun sağlanabileceği iddia edilmiştir.⁷⁵⁶ Polis reformunun başarıya ulaşmasındaki en büyük engel, geçmişte yaşanan güvenlik korkusu sebebiyle katılımcı demokrasi bağlamında yerelin önceki yıllara göre çok zor söz sahibi olacağı hususudur. Polis reformunun yapısal sorunun başında geçmişten gelen güvenlikçi bakış açısı olduğu söylenebilir.⁷⁵⁷ Bağımsız Komisyon, Kuzey İrlanda'da polislik sisteminin sorununun tespitini yapmıştır. Kuzey İrlanda'da çatışmasının dönüştürülmesi için Bağımsız Komisyon, polis teşkilatının nasıl dönüştürülebileceğini planlamaya çalışmıştır.⁷⁵⁸

Hayırlı Cuma Antlaşması, barışçıl bir çevre için silahsız bir ortamın olması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'da polisin güçlendirilerek askerin basit sebepler ile silah kullanmasının önüne geçildiği söylenebilir. Polisin askere karşı güçlenmesi daha çok silahlanması anlamına gelmemektedir. Bağımsız Komisyon barışçıl ortamın oluşabilmesi için polislerin silahlarının azaltılması

⁷⁵⁴ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 1

⁷⁵⁵ Mary Q'Rawe, "Security System Reform and Identity in Divided Societies: Lessons from Northern Ireland", <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Identities-SSR-ResearchBrief-2009-English.pdf>, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷⁵⁶ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 7.

⁷⁵⁷ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 7.

⁷⁵⁸ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 105.

gerektiğini belirtmiştir. Silahsız polis sayısının artırılmasını önermiştir.⁷⁵⁹ Bağımsız Komisyon bölge emniyet müdürlerinin ve polislerin sosyalleşmesi; halk ile daha iyi ilişkiler kurabilmesi için, ihtiyacı olan maddi desteğin sağlanabilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁶⁰ Polis reformunda Bağımsız Komisyonun yapmış olduğu bu öneriler dikkate alınmıştır.

Barışçıl toplumun olabilmesi için ilk şartlardan bir tanesi halkın polise ulaşabilmesidir. Halkın polis ile temasında aklında önyargı ve korku olmadan ulaşabilmesi, farklılıkların birarada yaşayabilmesi için çok önemli bir fırsat olabilir. Bu bağlamda polis reformu yapılmadan önce halk ile temas noktaları kurulmuştur. 10.000'den fazla kişi toplantılara katılmıştır. 1000'den fazla kişi bu toplantılarda konuşmuştur. Polis reformu için, bu toplantılarda 2500'e yakın yazılı öneri gelmiş, dilekçeler Komisyon'a sunulmuştur.⁷⁶¹ Komisyon, polis teşkilatı sisteminde Protestanlar %80 oranında görev alırken Katoliklerin oranının çok az olmasının, Kuzey İrlanda'nın toplumsal olarak bölünmüş bir yapıya sahip olduğu izlenimi yarattığını belirtmiş ve ilk olarak bu oranların değiştirilmesi gerektiğini vurgulanmıştır. Kuzey İrlanda polis teşkilatı RUC'un dönüştürülmesinin sebebi RUC'un tarafsız olmasından ziyade halkın gözünde belli bir "siyasi görüşü" temsil ettiği algısıdır.⁷⁶² RUC'un toplumsal bir sorun karşısında adil davranıp davranmadığı üzerine yapılan bir ankette Protestanlar %64 -%73 oranında olumlu şeyler söylerken Katolikler RUC hakkında %19-40 oranında olumlu görüş belirtmiştir.⁷⁶³ RUC'un adil olmadığına dair yaygın kanı yapılan polis reformu ile değiştirilmeye çalışılmıştır. Başka bir ifade ile polis reformu "bizim" polis algısını yıkmayı hedeflemiştir.⁷⁶⁴

İnsan haklarını dikkate alan bir polis yapısının "kötü" polis olamayacağı hem teşkilata hem de halka anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda polisin hesap

⁷⁵⁹ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 50.

⁷⁶⁰ O'Rawe, "Security System Reform", Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷⁶¹ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 11.

⁷⁶² "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 13.

⁷⁶³ "Policing After The Peace Process In Northern Ireland: The Continuing Dialectics Of State Coercion And Popular Consent", thepensivequill.am/2015/04/policing-after-peace-process-in.html, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷⁶⁴ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 16.

verebilirliğini arttırmak için polisin gözaltı süresi ve diğer hukuki süreçlerde bazı kurallara uyması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bunlar: i-) Yargılama öncesi prosedürleri: Tam kanıt olmadan tutuklamama, suç ile ilgili detaylı soruşturma, ii-) Gözaltına alınan kişilere hukuk dışı davranmanın önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. iii-) Özel hayata saygının çok önemli olduğu ısrarla dile getirilmiştir.⁷⁶⁵

RUC içerisinde kendi rütbe ve makamlarını etnik çatışmanın evrilmesinde kötüye kullananların polislerin olması polis reformunu gerekli kılmıştır. Bağımsız Komisyon bu polisleri "çürük elmalar" olarak nitelendirmiştir.⁷⁶⁶ RUC'a yönelik soruşturmalar halkın yeni polis teşkilatına olan güveni arttırdığı söylenebilir.⁷⁶⁷ Polis reformu ile birlikte polislerin olayları sorun haline getirmesinden ziyade, sorun çözücü bir kimliğe bürünmesi hedeflenmiştir. Polis eğitiminin reforme edilmesi ile polislerin sorun çözücü bir kimliğe kavuşması sağlanmaya çalışılmıştır. Polis kolejinde eğitim müfredatının değiştirilmesi ve yeni bir polis kolejinin oluşturulması hedeflenmiştir.⁷⁶⁸ Halk ile polisler arasında iletişim kanallarının açık kalması için polislerin tekrar eğitilmesi ile halkın daha iyi kavranabileceği ve halkın güvenliğinin daha iyi sağlanabileceği iddia edilmiştir.⁷⁶⁹

Toplum destekli polis (Community Policing) modeline geçilerek halk ile toplum arasında daha doğru iletişim kurulabileceği öngörülmüştür. Halkla polis arasında pozitif yönde bir iletişimin kurulması, güvenilir bir iletişim çizgisinin oluşmasına da katkı sağlayabilmektedir.⁷⁷⁰ Nitekim Kuzey İrlanda'da toplum destekli polis sisteminin uzun dönemde istikrarlı bir şekilde uygulanabilmesi için kısa dönemli esnek bir yapının oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.⁷⁷¹

⁷⁶⁵ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 19.

⁷⁶⁶ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 26.

⁷⁶⁷ Amnesty International, 2013, s. 38.

⁷⁶⁸ The Report of The Independent Commission, Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 92.

⁷⁶⁹ Jonny Byrne, "Reflections on the Northern Ireland Experience The lessons Underpinning the Normalisation of Policing and Security in a Divided Society, PSNI", *INTERCOMM and Saferworld*, June 2014, s. 7.

⁷⁷⁰ Byrne, 2014, s. 7.

⁷⁷¹ Byrne, 2014, s. 10.

Kuzey İrlanda Polislik Kurulu'nun,⁷⁷² Polis Teşkilatı'nın diğer birimler ile ilişkilerini koordine eden bir yapıda olması önerilmiştir. Bağımsız Komisyon ayrıca polis teşkilatının halkın güvenliği başta olmak üzere sağlık ve sosyal hizmetler ile yakından ilgilenmesini tavsiye etmiştir.⁷⁷³ Bağımsız Komisyon, polislerin halk ile temas noktalarını arttırarak etkileşim kurmaya devam etmesini önermiştir. Bu bağlamda her ay Polis Kurulu'nun halk ile biraraya gelmesi planlanmıştır. Bu bağlamda emniyet müdürlerinden son gelişmeler ile ilgili rapor alınması istenmiştir.

Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı⁷⁷⁴ Bağımsız Komisyona göre daha aktif bir yapıda olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda Polis Ombudsmanı'nın, polis teşkilatının dönüştürülmesi sürecinde önemli bir araç olabileceği iddia edilebilir. Bağımsız Komisyon, Polis Ombudsman'ının polisler ile ilgili şikâyetler ile ilgilenmesinin önemine dikkat çekmiştir. Gerekirse hak ihlallerinin ortaya çıkmasından itibaren Polis Ombudsman'ının polislere soruşturma açabilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁷⁵ Bağımsız Komisyon, Polis Ombudsmanı'nın RUC ile geçmişte hazırlanan tüm raporlara ulaşması ve bu raporları tekrar değerlendirmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷⁶ Polis Ombudsmanı yapmış olduğu çalışmalar neticesinde RUC elemanlarının yanlış davranışlarından dolayı meydana gelen yaklaşık 150 davayı soruşturmuştur.⁷⁷⁷ Polis Ombudsmanı geçmiş dönemde yapılan yanlışların üzerine giderek halkın Polis Ombudsmanı'na duyduğu güveni arttırmıştır.⁷⁷⁸

Kuzey İrlanda toplumunun önyargılarının ortadan kaldırılması için atılan diğer önemli adım Tarihsel Araştırma Ekibi'nin (Historical Enquiries Team, HET) kurulmasıdır. HET, Kuzey İrlanda Polis Teşkilatının bir parçası olarak görev yapmıştır. HET, 1968'den Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalandığı döneme kadar süren şiddet eylemleri sebebiyle ölenleri soruşturmuştur. HET, geçmiş dönemlerde

⁷⁷² Kuzey İrlanda Polis Kurulu ile detaylı bilgi için bakınız: "Northern Ireland Policing Board", <https://www.nipolicingboard.org.uk/index.htm>, Erişim tarihi: 01.03.2016.

⁷⁷³ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 29.

⁷⁷⁴ Kuzey İrlanda Polis Ombudsmanı için bakınız: "The Police Ombudsman for Northern Ireland", <https://www.policeombudsman.org/About-Us>, Erişim tarihi: 28.06.2016.

⁷⁷⁵ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 37.

⁷⁷⁶ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 38.

⁷⁷⁷ Amnesty International, 2013, s. 30.

⁷⁷⁸ Amnesty International, 2013, s. 33.

faili meçhuller başta olmak üzere şiddetten zarar gören insanların yaşamış oldukları karanlık olaylardaki sır perdesinin aralanmasına yardımcı olmuştur.⁷⁷⁹ Aileler, aracılığıyla davaları hakkında özet raporlar elde etmişlerdir. HET'in yayımlanmış olduğu bu raporlar sayesinde yakınına kaybeden insanlar ilk defa süreç ile ilgili net bilgi elde etme imkânına kavuşmuştur. IRA'nın bombalı saldırısı sonrası kız kardeşini kaybeden bir şahıs saldırı ile ilgili gerçekleri bilmenin kendisini psikolojik olarak rahatlattığını belirtmiştir.⁷⁸⁰ Başka bir ifade ile HET yayımladığı raporlar ile halkın gerçekleri öğrenmesinde etkin rol oynamıştır.⁷⁸¹ HET'in özellikle cinayetlerin ortaya çıkartılması başta olmakla birlikte her zaman çok iyi şartlarda çalıştığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü olayların aydınlatılmasının sağlanmaması için çoğu zaman kişiler olay hakkında bildiklerini anlatmaktan çekinmektedir.⁷⁸² Bu süreçte Polis Ombudsmanı'nın ve HET'in gizli servis ve istihbarat birimlerini soruşturma yetkisinin olmaması, M15 gibi İngiliz iç istihbarat birimlerinin Kuzey İrlanda'da yaptığı faaliyet ve eylemlerin soruşturulamamasına yol açmıştır. Bu eksiklik Polis Ombudsmanı'nın yetkilerine yönelitecek en önemli eleştirilerden birisidir.⁷⁸³

Bağımsız Komisyon polis teşkilatının yeniden yapılandırılması için önceliklerin sıralandığı bir plan yapılmasını önermiştir. Bubağlamda, 3-5 yıla ihtiyaç duyulacağı vurgulanmıştır.⁷⁸⁴ Bu planlamaya rağmen, Kuzey İrlanda'da polis teşkilatının tamamen dönüşümünün 2020 yılını bulabileceği belirtilmiştir. "Toplum ile Polis 2020 Stratejisi" 2011 yılında uygulamaya konmuştur. 2010 yılında Polis teşkilatının %30'u Katolik kişilerden oluşurken, 2011 yılında polis teşkilatında çalışan Katolik ve Protestanların oranı %50-%50 şeklindedir.

Polis ile toplumun daha iyi iletişim kurması için sivil toplum kurumlarının yapıcı bir rol üstlendikleri söylenebilir.⁷⁸⁵ Uluslararası Komisyon polis reformunun başarıya ulaşmasının siyasi irade ile yakından ilgili olduğunun altını çizmiştir.

⁷⁷⁹ Amnesty International, 2013, s. 7.

⁷⁸⁰ Amnesty International, 2013, s. 15.

⁷⁸¹ Amnesty International, 2013, s. 22.

⁷⁸² Amnesty International, 2013, s. 46.

⁷⁸³ Amnesty International, 2013, s. 49.

⁷⁸⁴ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 28.

⁷⁸⁵ Marijan, Guzina, 2014, s. 59.

Çünkü çoğu konularda polisin davranışı ve tutumunun siyasi iradenin tutumu ile yakından ilgili olduğu belirtilmiştir.

Kuzey İrlanda'da halkın vermiş olduğu vergilerin 600 milyon Poundluk kısmı polis teşkilatı için kullanılmaktadır. Bu kadar yüksek bütçenin kullanılması, halkın polisten beklentilerini arttırmıştır.⁷⁸⁶ Yeni polis sistemine geçiş bağlamında 2001-2011 yılları arasında 5500 kişi Kuzey İrlanda Polis Servisi'nden (Police Service of Northern Ireland, PSNI) ayrılmıştır. Yeni polis teşkilatı ile polis sayısında bir azaltılmaya gidilerek polis sayısı 8000'e düşürülmüştür. Bunun maliyeti Kuzey İrlanda için 500 milyon Pound'u bulmuştur.⁷⁸⁷ Bağımsız Komisyon polislerin daha sivil nitelikte olması gerektiğinin altını çizmiş, polis sayısını azaltarak halkın polisler ile daha da yakınlaşması ve iletişim içerisinde kalmalarını sağlamaya çalışmıştır.⁷⁸⁸ Bağımsız Komisyon, polisleringeçmiş dönemde yapmış olduğu hataları tekrarlanmaması için bir nevi polisleri kadroya alıncaya kadar deneme süresi koymuştur. Polis teşkilatının yeni kurumsallaşmasına uyum sağlayamayanların polis teşkilatı ile ilişkisi kesilmiştir.⁷⁸⁹

Bağımsız Komisyon, Hayırlı Cuma Antlaşması'nın barış sürecini başarıya ulaştırması için öngördüğü dönüşüm sürecinde Ulster Kraliyet Polis Örgütü'nün (Royal Ulster Constabulary, RUC) doğrudan Katolikleri hedefe alan bir yapılanma yerine tüm ülkeyi kucaklaması gerektiğini belirtmiştir. Yeni polis teşkilatının sembolleri ve flaması değiştirilerek kucaklayıcı bir yapıya bürünmesi istenmiştir. RUC'un kullanmış olduğu polis uniformalarının polis teşkilatı tarafından kullanılmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla halkın gözünde kötü anıların tekrar canlanmasının önüne geçildiği belirtilebilir.⁷⁹⁰

Beklentilerin ve önceliklerin karşılanamaması, toplumda protesto ve yürüyüşlere sebep olabilmektedir. Yeni polislik sistemine gelebilecek olumsuz tepki

⁷⁸⁶ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 26.

⁷⁸⁷ Report on PSNI: Use of Agency Staff, Report: NIA 163/11-15, The Public Accounts Committee: UK, Volume 1, 2014, s. 1.

⁷⁸⁸ Report on PSNI, 2014, s. 4.

⁷⁸⁹ Report on PSNI, 2014, s. 7.

⁷⁹⁰ "The Report of The Independent Commission", Erişim tarihi: 01.03.2016, s. 99.

halkın beklentilerine ve önceliklerine cevap verememesidir.⁷⁹¹ Bundan dolayı yeni polis sistemini bekleyen en büyük tehlike protesto ve yürüşlerden kaynaklı halk ile polis geriliminin tekrar yaşanması hususudur. Bu bağlamda Kuzey İrlanda'nın barış sürecini riske etmeyecek, toplumun gerilmesini önleyecek, siyasi istikrara çok fazla ihtiyacı bulunduğu iddia edilebilir.⁷⁹²

Kuzey İrlanda polis teşkilatının dönüştürülmesi sürecinde polisleri bekleyen en büyük tehlikenin polislerin bu dönüşüm sürecinde daha duygusal hareket edebilme ihtimalleridir.⁷⁹³ Polis Ombudsmanı'na yöneltilen eleştirilerin başında ise Polis Ombudsmanı'nın sivil PSNI görevlileri üzerinde bir denetim kuramaması olmuştur.⁷⁹⁴ Polis Ombudsmanı'na yapılan bir diğer eleştiri ise, eski RUC çalışanlarına PSNI'da tekrar görev verilmesidir.⁷⁹⁵ Geçmişte meydana gelen olayların soruşturulması hususunda yaşanan bir diğer sorun ise, soruşturma için ekstra bir bütçenin hazırlanmamış olmasıdır. Bu bağlamda soruşturma sayısı arttıkça gereksinim duyulan bütçe ihtiyacı çalışmaların önündeki en büyük engel olmuştur.⁷⁹⁶ Geçmiş ile ilgili soruşturmalarda yeni sisteme entegre olan polisin, ordunun ve diğer güvenlik birimlerinin geçmişteki soruşturmaların başarıya ulaşması için yardımcı olması, halkta bu kurumlara duyulan güvenin artmasına sebep olabilmektedir.

Toplumda var olan çatışmaların şiddete dönüşmesini engelleyen bazı doğal toplumsal dinamikler söz konusudur. Akyeşilmen bu doğal toplumsal dinamikleri önem sırasına göre, adalet(çiler), emniyet(çiler), eğitim(ciler), din görevlileri, STK'lar, sanatçılar ve yaşlı insanlar olarak sıralamaktadır.⁷⁹⁷ Bütün bu toplumsal dinamiklerin toplumsal barışa yapmış olduğu katkı o toplumun barış kapasitesi olarak adlandırılmaktadır.⁷⁹⁸ Toplumun barış kapasitesini belirleyen en önemli

⁷⁹¹ Byrne, 2014, s. 12.

⁷⁹² Byrne, 2014, s. 20.

⁷⁹³ Byrne, 2014, s. 20.

⁷⁹⁴ Amnesty International, 2013, s. 33.

⁷⁹⁵ Amnesty International, 2013, s. 33.

⁷⁹⁶ Amnesty International, 2013, s. 40.

⁷⁹⁷ Nezir Akyeşilmen, "Türkiye Toplumunun Barış Kapasitesi: Kimlere Ne Görevler Düşüyor?", www.ilksesgazetesi.com/yazar/turkiye-toplumunun-baris-kapasitesi-kimlere-ne-gorevler-dusuyor-3322.html, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁷⁹⁸ Akyeşilmen, Erişim tarihi: 13.07.2016.

kurumların başında emniyet gelmektedir. Emniyet birimlerinin rehabilitasyon sürecinde tüm toplum kesimlerinin güvenliğini sağlayabilecek, suç delillerini ortaya çıkarabilecek ve insan haklarına saygılı bir yapıda olması sürdürülebilir barışın gerçekleşmesinde çok önemli rol oynadığı belirtilebilir.⁷⁹⁹

Çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında geçmiş dönemlerde Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı ve ordunun Katolikler arasında kötü bir imaja sahip olması, rehabilitasyon aşamasında bu iki unsurun dönüşümünü zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı, polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi neticesinde hem İngilizlerin ordu kuvvetleri aracılığıyla Kuzey İrlanda'nın iç işlerine karışması önlenmiş hem de polisin halkın gözündeki kötü imajı yumuşatılmıştır.⁸⁰⁰ Kuzey İrlanda Polis teşkilatının ismi ve yapısı değiştirilerek reformların kurumsallaşması sağlanmıştır. Çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde en hassas konuların başında IRA militanların rehabilitasyonu gelmektedir. Çalışmanın diğer bölümünde çatışma sonrası IRA militanlarının rehabilitasyon süreci ele alınacaktır.

3.2. IRA Militanlarının Rehabilitasyonu

IRA'nın geri çekilme süreci 1994 yılında başlamış, terhis süreci ise 2005 yılında tamamlamıştır.⁸⁰¹ AB, IRA'nın geri çekilme sürecinde Peace I, Peace II, Peace III projelerini uygulamış ve çatışmanın dönütürülmesinde çok önemli sorumluluk almıştır.⁸⁰² AB'nin Peace I-II-II projelerinin daha çok sivil halkın barışa daha rahat ayak uydurmasını hedeflediği belirtilebilir. Proje çalışmaları sivillerin barış sürecini benimsemelerinde ve eski tutukluların topluma entegrasyonunda barışın sürdürülebilir olması açısından çok faydası olmuştur. Eski tutukluların topluma entegrasyonu bağlamında şu soruların cevabının bulunması gerekmiştir: i) Eski savaşçılar serbest bırakıldıktan sonra nereye gidecek?, ii) Eski savaşçılar, yeni yaşamında kim tarafından denetlenecek?, iii) Serbest bırakılan eski savaşçılar

⁷⁹⁹ Akyeşilmen, Erişim tarihi: 13.07.2016.

⁸⁰⁰ Brian Gormally, *Conversion from War to Peace: Reintegration of Ex-Prisoners in Northern Ireland*, Bonn: BICC, 2001, s. 16.

⁸⁰¹ Gordon Clubb, "From Terrorists to Peacekeepers": The IRA's Disengagement and the Role of Community Networks, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 37, No.10, 2014, s. 845.

⁸⁰² Clubb, 2014, 847.

tekrar suça iştirak edecekler mi?⁸⁰³ Kuzey İrlanda sorunu başladığı andan Hayırlı Cuma Antlaşması'na kadar yaklaşık 15000 eski savaşçı mahkûm serbest bırakılmıştır. Eski savaşçı tutukluların çoğu hapisneden çıktıktan sonra paranoya, depresyon, alan korkusu, alkol bağımlılığı gibi psikolojik ve sosyal problemler yaşamışlardır.⁸⁰⁴

Eski savaşçıların entegrasyonunun sağlanabilmesi, sürdürülebilir bir siyasi irade ile mümkün olabilmektedir.⁸⁰⁵ Ancak sosyal ve ekonomik entegrasyonu siyasal entegrasyondan ayırmak pek mümkün değildir. Bu bağlamda 1990'lı yıllarda serbest bırakılan mahkûmların topluma entegre edilmesi konusunda kazanılan tecrübeden yararlanılması ve eksik bırakılan noktaların tamamlanması Hayırlı Cuma Antlaşması'nın önemini arttıran bir diğer nokta olmuştur. Toplumun barış sürecine güveninin ve desteğinin sağlanması bağlamında silahsızlanma önemli bir aşamadır. Çalışmanın diğer bölümünde IRA'nın silahsızlanma süreci ve topluma entegre edilmesi ele alınacaktır.

3.2.1. IRA'nın Silahsızlanma Süreci

Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi paramiliter grupların silah bırakması; ekonomik, sosyal, kültürel koşullar babında uzun bir zamanı alabilmektedir. Fakat silahsızlanmayı anlatmadan evvel militarizmi tanımlamak konuyu açıklamak için daha faydalı olabilir. Militarizm, bir bakıma siyasetin işlememesi olarak tanımlanabilir. En basit tanımı ile askerinin sivil siyaseti rafa kaldırması olarak ifade edilebilir. Karar verme sürecini askerlerin ele geçirmesi ve sivil-asker ilişkilerinde ibrenin askerden yana kayması, silahların daha çok etkiye sahip olmasına neden olabilmektedir. Silahsızlanma süreci; silahların bırakılması, terhis ve askerlerin sosyal yaşama entegrasyonunu içermektedir.⁸⁰⁶ Kuzey İrlanda'da olduğu gibi etnik çatışma hem hükümetin hem de paramiliter grupların silahı öncüllemesine sebep

⁸⁰³ John Horgan, Kurt Braddock, "Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs", *Terrorism and Political Violence*, Vol.22, No.2, 2010, s. 268.

⁸⁰⁴ Gormally,2001, s.23.

⁸⁰⁵ Gormally,2001, s. 16.

⁸⁰⁶ Marie Smyth, The Process of Demilitarization and the Reversibility of the Peace Process in Northern Ireland, *Terrorism and Political Violence*, Vol.16, No.3, 2004, s. 546.

olmuştur. Silahsızlanma sürecini Farr, millî rehabilitasyon sürecinin en temel aşaması olarak görmektedir.⁸⁰⁷

Silahsızlanma Komisyonu, Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonraki süreçte silahsızlanmanın 2000 yılı Ocak ayı sonunda başlamasını planlamıştır.⁸⁰⁸ 12 Şubat 2000 tarihinde Kuzey İrlanda'da deyim yerindeyse hükümet krizi yaşanmıştır. Kuzey İrlanda'nın önemli siyasi partilerinden UUP'un lideri David Trimble “IRA silah bırakmadan” hükümetin kurulamayacağını belirtmiştir.⁸⁰⁹ Trimble'in açıklamasından anlaşılacağı üzere Kuzey İrlanda'da negatif barış süreci içerisinde silahsızlanmanın dile getirilmesi "barışın sürdürülebilir" olması konusunda kuşku yarattır.⁸¹⁰ IRA, tamamen silahı bırakmak yerine kendilerinin güvende olabilmelerini sağlayacak kadar silahlarının olması gerektiğini ve bunun üçüncü bir göz tarafından denetlenmesini talep etmişlerdir.⁸¹¹ Bu bağlamda Bağımsız İzleme Komisyonu çok önemli bir görev üstlenmiş ve Kuzey İrlanda'da barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu ve Bağımsız İzleme Komisyonu, Kuzey İrlanda'da bulunan paramilit grupların silahsızlandırılmasında önemli rol oynamıştır. Silahsızlanma Komisyonu ve Bağımsız İzleme Komisyonu'nun özellikle tarafların birbirlerine duyduğu güvenin artmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Silahsızlanma demek sadece eski savaşçıların veya askelerin silah bırakması anlamına gelmemektedir. Silahsızlanmanın toplumun tümünü kapsayan bir süreç olduğu belirtilebilir.

Kuzey İrlanda'da çatışmanın silahlanma sürecini tetiklemesinin sadece taraflar açısından değil toplumsal açısından da incelenmesi gerekmektedir. Tarafların silahlanma dönemi, Kuzey İrlanda toplumsal yapısını doğrudan şekillendirmiştir. Kuzey İrlanda'da hukuksal süreç, güvenlik harcamaları, coğrafi

⁸⁰⁷ Smyth, 2004, s. 547.

⁸⁰⁸ Kirsten E. Schulze, M. L. R. Smith, “Decommissioning and Paramilitary Strategy in Northern Ireland: A Problem Compared”, *Journal of Strategic Studies*, Vol 23, No.4, 2000, s. 78.

⁸⁰⁹ Schulze, Smith, 2000, s. 78.

⁸¹⁰ Schulze, Smith, 2000, s. 78.

⁸¹¹ Schulze, Smith, 2000, s. 78.

konum, ekonomik koşullar, kültür, kişisel yaşam silahlanma sürecinden derin bir şekilde etkilenmiştir.⁸¹²

Bağımsız İzleme Komisyonu'nun (Independent Monitoring Commission, IMC) kurulmasının temel sebebi paramiliter grupların aktivitelerini takip etmektir. IMC'nin temel ilkesinin insan haklarına saygı olduğu vurgulanmıştır. IMC'nin kurulması 2003 Kasımında Birleşik Krallık ve İrlanda Hükümeti arasında imzalanan antlaşma ile kararlaştırılmış, 7 Ocak 2004 yılından itibaren uygulanmaya konulmuştur.⁸¹³ IMC'nin barışın tesisi bağlamında Kuzey İrlanda'ya toplam maliyeti 6,2 milyon Pound olmuştur. 2004-2007 yılları arasında Birleşik Krallık hukukun daha etkili olması için özel çaba göstermiştir. Güvenliğin normalleşmesi için reformlar 2005-2007 yılları arasında uygulamaya konmuştur. Silahsızlanma sürecinin güvenliğin normalleşmesi ile koordineli olarak yürütülmesinin çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında önemli bir adım olduğu söylenebilir.⁸¹⁴

Silahsızlanma sürecinin gidişatı konusunda Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda Hükümeti'ni endişelendiren en önemli hususun geçmiş dönemlerde çok ağır silahların IRA tarafından satın alınması olduğu söylenebilir. 1 Kasım 1987 yılında bir tekne tesadüfen uyuşturucu ticareti şüphesiyle durdurulmuştur. Tekneden IRA için gönderildiği anlaşılan 150 ton ağırlığında silah çıkmıştır. Silahların büyük çoğunluğunun roket atarlar, ağır silahlar, patlayıcılar ve füzelerden oluşması, silahsızlanma sürecinde IRA'nın çok ağır silahlara sahip olabileceği endişesini arttırmıştır. Yakalanan teknenin Libya'dan İrlanda'ya gönderildiği iddia edilmektedir.⁸¹⁵ IRA tarafından satın alınan bu silahlar dışında gizli kullanılmaya hazır saklanan silahların olduğu iddia edilmiştir.⁸¹⁶

Muammer Kaddafi'nin Birleşik Krallık ile yaşadığı problemlerini IRA'yı destekleyerek aşacağını düşünmesi (1987-1992), IRA'nın büyük çapta silahlar elde etmesini kolaylaştırmıştır. Kaddafi'nin bu fikrinden 1992 yazından itibaren

⁸¹² Smyth, 2004, s. 548.

⁸¹³ *Twenty-Sixth and Final Report of the Independent Monitoring Commission 2004-2011 – Changes, Impact and Lessons*, London: The Stationery Office, 2011, s. 8.

⁸¹⁴ *Twenty-Sixth and Final Report*, 2011, s. 15

⁸¹⁵ Schulze, Smith, 2000, s. 80.

⁸¹⁶ Schulze, Smith, 2000, s. 80.

vazgeçmesi ile IRA'nın Libya'dan silah elde etmesi yavaşlamıştır. Silahsızlanma Komisyonu'nun IRA'nın silahsızlanması bağlamında öncelikli hedefinin Kaddafi'den gelen silah cephanelerinin tespit edilerek imha edilmesi olduğu belirtilebilir.⁸¹⁷ Silahsızlanma Komisyonu, IRA'nın silahlarının bir bölümünün Norveç ordusundan çalınma olduğunu belirtmiştir. IRA'nın saklamış olduğu cephanelerin bir kısmının ise Belçika kaynaklı olduğunu tespit etmiştir.⁸¹⁸

Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda'da askerî üstlere sahip olması ve asker barındırmasının IRA'nın silahlanma isteğini arttırmasına sebep olduğu belirtilebilir. IRA'nın ağır silah almak istemesinin asıl sebebi olarak SAM 7 füzeleri ile Birleşik Krallık helikopterini vurmaya planlamalarından kaynaklandığı iddia edilmiştir.⁸¹⁹ Bunun yanında kaçakçılar aracılığıyla 1990'lı yıllarda Florida'dan IRA'nın yaklaşık 200 adet son teknoloji ürünü silah temin ettiği belirtilmektedir. Bu silahların Komisyon tarafından teslim alınıp alınmadığı konusunda iç kamuoyunda net bir bilginin olmadığı belirtilebilir. IRA'nın Hayırlı Cuma Antlaşması'nın sonrasında silahlanmaya devam ettiğine dair bazı bilgiler mevcuttur. İddiaya göre IRA, Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra 4 gemi mermi satın almıştır. Tam bu esnada Real IRA'nın eylemlere devam etme isteği, IRA'nın bir taraftan silahları bırakırken diğer yandan Real IRA'nın mühimmat bulmasına yardımcı olduğu iddialarını gündeme getirmiştir.⁸²⁰

Real IRA'nın etkisiz hale getirilmesine ise, 2000 yılında başlamıştır. Real IRA'nın önemli isimleri yakalanarak hapis cezasına çarptırılmıştır. RIRA'nın önemli isimlerinden Micheal Mckevitt 2001 yılında tutuklanmış, 2003 yılında "terrorist örgüt" yönetmekten 20 yıl hapis cezası almıştır.⁸²¹ 2005 yılında ise, Claran Q'Dwyer mahkeme karşısına çıkartılarak yargılanmış, RIRA'ya üye

⁸¹⁷ "Decommissioning signals end of Provisional IRA's Arm Struggle", *Jane's Intelligence Review*, November 2005, s. 7.

⁸¹⁸ "Decommissioning Signals...", 2005, s. 4

⁸¹⁹ Schulze, Smith, 2000, s. 80.

⁸²⁰ "Decommissioning Signals...", 2005, s. 6.

⁸²¹ Ray Managh, Michael McKevitt, "Puts Back Demand for Early Prison Release", www.irishtimes.com/news/crime-and-law/courts/michael-mckevitt-puts-back-demand-for-early-prison-release-1.1895638, Erişim tarihi: 10.05.2016.

olmaktan 5 yıl hapis cezası almıştır.⁸²² Bu bağlamda silahsızlanma sürecinde silahlanmayı teşvik eden kişilerin hukuk sınırları içerisinde sert bir şekilde cezalandırıldığı söylenebilir.

Kuzey İrlanda Hükümeti'nin terörle mücadele bağlamında yaptığı askeri harcamalar bütçede hep birinci sırada yer almıştır. Kuzey İrlanda askeri harcama bütçesinin büyük bölümü RUC harcamalarından, Kuzey İrlanda hapisane hizmetinden, adalet hizmetindenve istihbarat harcamalarından oluşmaktadır. Askeri harcamaların fazla olmasının, toplumsal bölünmeyi hızlandırıcı etki yaptığı iddia edilebilir.⁸²³ Birleşik Krallık Hayırlı Cuma Antlaşması sonrasında Kuzey İrlanda'ya yapılan askeri harcamaların çokluğundan duydukları endişeleri paylaşmıştır. İlk olarak Kuzey İrlanda'da asker sayısının azaltılması gündeme getirilmiş ve asker sayısı 13.000'e düşürülmüştür.⁸²⁴

Silahsızlanma Komisyonu'nun kurulması ve Hayırlı Cuma Antlaşması ile Birleşik Krallık asker sayısının Kuzey İrlanda'da azalması birbiri ile paralel gitmiştir. 1972 yılındaki olaylar neticesinde 43.000 Birleşik Krallık askeri adaya yerleştirilmiştir. 1996 yılında ise 28.500 Birleşik Krallık askeri adada konuşlanmıştır. 1999 yılında asker sayısı 15.000'e düşmüştür. Bu rakam 1970 yılından beri Kuzey İrlanda'da ki en düşük Birleşik Krallık asker sayısı olmuştur. 2000 yılında asker sayısı 13.500'e düşmüştür.⁸²⁵ Birleşik Krallık asker sayısının azaltılmasına rağmen, silahsızlanma sürecinin başlatılması konusunda IRA, çok isteksiz bir tavır sergilemiştir.⁸²⁶

IRA'nın tüm silahlarını Silahsızlanma Komisyonu'na teslim ettiği veya silahlarını imha ettiği konusunda hâlâ akıllarda şüphe olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 2015 yılı Şubat ayında bir gencin nehir kenarında dedektör ile tesadüf eseri IRA'ya ait olduğu iddia edilen silahları bulması, akıllardaki şüpheleri arttırdığı iddia edilebilir. Aramalar neticesinde aynı bölgede 40 adet silah

⁸²² "Real IRA Chief in Munster Convicted", www.irishtimes.com/news/real-ira-chief-in-munster-convicted-1.452602, Erişim tarihi: 10.05.2016.

⁸²³ Smyth, 2004, s. 551.

⁸²⁴ Smyth, 2004, s. 551.

⁸²⁵ Smyth, 2004, s. 545.

⁸²⁶ Schulze, Smith, 2000, s. 81.

bulunmuştur. Bulunan silahların bir kısmı Nazi silahı olarak bilinen MG 42 ve süikast silahı olarak bilinen M16'dır.⁸²⁷ Bulunan silahlar tarafların silahsızlanma sürecini nasıl okuduklarını göstermesi bağlamında önemlidir. Bu örnekten anlaşılacağı üzere IRA sürece başlarında güven duymamış, çözüm sürecinde herhangi bir kesinti olduğunda silahlarına hemen ulaşabileceği gizli yerlere silah saklamıştır. Silahsızlanma süreci başarıya ulaştıkça IRA'nın silahlardan uzaklaştığı vurgulanabilir.

Hayırlı Cuma Antlaşması ile sağlanan ateşkes sürecinde şiddetsizliğin hem IRA hem de UVF için silahsızlanma süreci açısından olumlu motivasyon sağladığı söylenilebilir.⁸²⁸ Fakat silahsızlanma sürecinde yapılabilecek bir hata Cumhuriyetçilerin sürece olan güven duygusunu çökertebilecek nitelikte olmuştur. Silahsızlanma sürecinde IRA'nın ellerindeki silahları teslim alınmasından ziyade daha çok üzerinde durulan husus IRA'nın gizli depolarındaki silahların teslim alınması olmuştur.⁸²⁹ Hayırlı Cuma Antlaşması'nın silahsızlanmayı öngörmesi ile paramiliter aktivitelerin sonlanması temel amaçlardan olmuştur. Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Kuzeyİrlanda'nın demokratikleşmenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda yaşadığı belirsizlik "silahsızlanma" süreci konusundaki endişeleri arttırmıştır.⁸³⁰ Buna rağmen, silahsızlanma sürecinde anlatıldığı üzere Cumhuriyetçilerin katılmış olduğu silahlı eylemlerin sayısı gittikçe azalmıştır.⁸³¹ Silahsızlanmanın başarıya ulaşması bir bakıma Hayırlı Cuma Antlaşması'nın 30 yıllık çatışmayı bitiremeyecek, olgunlaşmamış bir antlaşma olduğu iddialarını boş çıkardığı söylenebilir.⁸³² Silahsızlanma süreci ile paralel giden bir diğer husus eski savaşçıların topluma entegre olmasıdır. Diğer bölümde eski savaşçıların toplumsal entegrasyonu ele alınmaktadır.

⁸²⁷ "Teenage Metal Detector Trawling Somerset River Stumbles Across Hidden Cache of 40 'IRA' Weapons - Including 'Widow Maker' Rifle and Nazi Machine Gun", <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2966075/Teenage-metal-detector-trawling-river-stumbles-hidden-cache-40-IRA-weapons-including-Widow-Maker-rifle-Nazi-machine-gun.html#ixzz43XqdOwvo>, Erişim tarihi: 21.03.2016.

⁸²⁸ Schulze, Smith, 2000, s. 96.

⁸²⁹ Schulze, Smith, 2000, s. 97.

⁸³⁰ Smyth, 2004, s. 563.

⁸³¹ *Tenth Report of the Independent Monitoring Commission*, London: The Stationery Office, 2006, s. 21.

⁸³² Schulze, Smith, 2000, s. 103.

3.2.2. IRA Mensubu Eski Mahkûmların Topluma Entegre Edilmesi

Eski tutuklular,⁸³³ çatışmanın var olduğu süreçte çatışmanın sürdürülmesinin önemli sebepleri arasındadır. Eski savaşçılar, ait oldukları toplumun bir bakıma en önemli temsilcileri olarak kabul edilir. Eski savaşçıların çatışma sonrasında topluma entegrasyonu toplumlar arası daha çok temas noktasının oluşmasına katkı sunabilir.⁸³⁴ Hayırlı Cuma Antlaşması ile eski savaşçıların serbest bırakılmasına yönelik bir düzenleme yapılacağı belirtilmiştir. Hayırlı Cuma Antlaşması, eski tutukluların toplumsal entegrasyonunu ele almıştır. Bu maddede, eski savaşçıların serbest bırakılma sürecinden sonra ileri eğitim, uzmanlaşma, yeniden eğitime ve iş imkânları oluşturulması ele alınmıştır.⁸³⁵

1991 yılından itibaren eski savaşçıların topluma kazandırılması için merkezler açılmıştır. 1 Mart 1991 yılında 224 IRA mensubu serbest bırakılmıştır. Avrupa Birliği Barış için Özel Destek Programı (European Union Special Support Programme for Peace) ve Kuzey İrlanda Uzlaşmasında Eski Tutukluların Entegrasyonu (*Reintegration of ex-prisoners in Northern Ireland Reconciliation, EU-SSPPR*)⁸³⁶ eski tutukluların topluma kazandırılmasına çok yardımcı olmuştur. Nisan 1998'e kadar SSPPR 11.000 projenin finansmanına yardımcı olmuştur.⁸³⁷ SSPPR projeler ile Kuzey İrlanda sürecinin barış ortamını devam ettirebilmesi için Hayırlı Cuma Antlaşması'nın öncesinde çok önemli projelere imza atmıştır. Ancak Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra SSPPR tutukluların topluma entegrasyonu konusunda daha yoğun çaba sarf etmiştir.⁸³⁸

⁸³³ Kuzey İrlanda'daki bazı sivil toplum kuruluşları yaptıkları çalışma ve raporlarda çatışma sonrasında eski savaşçı tutukluları tanımlamak için "eski siyasi tutuklular" kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Eski siyasi tutuklular kavramı geçmişin izlerinin silinmesi bağlamında önemli bir tercihtir. Fakat bu çalışmada eski savaşçı tutuklular kavramı tercih edilmektedir. Daha geniş Bilgi için bakınız: "Steps From Prison to Peace", http://www.communityfoundationni.org/media/publications/STEPS_Issue-2.pdf, Erişim tarihi: 21.03.2016.

⁸³⁴ Gormally, 2001, s. 6.

⁸³⁵ Gormally, 2001, s. 6

⁸³⁶ Daha geniş bilgi için bakınız: "Equality and Equity Branch", cain.ulst.ac.uk/ccru/equality/equality.htm, Erişim tarihi: 29.06.2016.

⁸³⁷ Gormally, 2001, s. 28.

⁸³⁸ Gormally, 2001, s. 29.

Kuzey İrlanda Gönüllü Güven Oluşumu, (Northern Ireland Voluntary Trust, NIVT) eski tutukluların topluma entegrasyonu konusunda sorumluluk alan bir diğer kuruluş olmuştur.⁸³⁹ Eski tutukluların topluma entegrasyonu için NIVT 4,5 milyon Pound destek sağlamıştır.⁸⁴⁰ NIVT müzakere ortamının doğduğu günden itibaren (1996-1999) eski tutukluların topluma entegrasyonu için eski tutukluların eğitim ve iş becerilerini arttırabilmelerini sağlayacak kurslar düzenlemişlerdir.⁸⁴¹ NIVT eski mahkûmların ailelerinin ve çocuklarının sorununu çözmek için önemli çabalarda bulunmuştur. Suçların tekrar işlenmemesi için ailenin, komşuların ve sosyal ortamın çok önemli rolü bulunmaktadır. Aileler özellikle sosyal kontrol mekanizması olarak eski tutukluların tekrar suç işlemesinin önüne geçilmesine yardımcı olabilmektedir.⁸⁴² Fakat eski mahkûmların hapisneden çıktıktan sonra uyum sorunu yaşamaları, ailelerin sosyal kontrol mekanizması olarak sorumluluk almalarının önüne geçtiği söylenebilir.⁸⁴³ Çünkü eski tutukluların aile birliğini koruyamaması; boşanma ve işsizlik eski tutukluların toplumsal entegrasyonunun karşısındaki en büyük tehlike olmuştur. Bunun yanında eski tutukluların serbest bırakılmasından sonraki süreçte eski tutukluların zorlandığı konuların başında tekrar aile yaşamını benimseme hususunun geldiği söylenebilir.⁸⁴⁴

NIVT, eski tutukluların ayakta kalabilmesi ve onlara yardımcı olabilmek için kendine yardım (self help) grubu oluşturulmasına NIVT yardımcı olmuştur. Dolayısıyla eski tutukluların kendi problemlerini kendilerinin çözmesinin önü açılmış, bürokrasi süreç içerisinde azaltılmıştır.⁸⁴⁵ Self help projeleri ile birçok eski tutuklu, piyasada aranan uzman haline gelmiştir. Suçlulara Bakım ve İskan Derneği

⁸³⁹ Daha geniş bilgi için bakınız: "Community Foundation for Northern Ireland", www.communityfoundationni.org, Erişim tarihi: 29.06.2016.

⁸⁴⁰ Gormally, 2001, s. 29.

⁸⁴¹ Gormally, 2001, s. 29.

⁸⁴² "Steps From Prison to Peace", Erişim tarihi: 16.03.2016, s. 1-12.

⁸⁴³ John D. Brewer, Bill Lockhart ve Paula Rodgers "Informal Social Control and Crime Management in Belfast", *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 4, Dec., 1998, s. 573.

⁸⁴⁴ Clare D. Dwyer, "They Might as Well Be Walking Around the Inside of a Biscuit Tin: Barriers to Employment and Reintegration for 'Politically Motivated' Former Prisoners in Northern Ireland", *European Journal of Probation University of Bucharest*, Vol. 5, No.1, 2013, s.6.

⁸⁴⁵ Gormally, 2001, s. 31.

(Association for the Care and Resettlement of Offenders, NIACRO)⁸⁴⁶ eski tutukluların topluma entegrasyonu için çok önemli projelere imza atmıştır.⁸⁴⁷

Hapishane yaralarının sarılması, eski tutukluların topluma entegre edilmesi için önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir.⁸⁴⁸ Eski tutukluların hapishaneden çıktktan sonra sosyal yaşamda yaşacağı problemlerin farkında olan İngiltere Başbakanı Tony Blair ve İrlanda Başbakanı Bertie Ahern, 2000 yılında ortak bir mektup kaleme almışlardır. Bu mektupta iki siyasi, eski tutukluların topluma entegrasyonu konusunda yaşanabilecek sıkıntılar konusunda her şeyin farkında olduklarını belirtmişlerdir. İki siyasi, eski tutukluların yeniden topluma entegre olmaları için toplumun ve devletin yardımcı olması gerektiğini belirterek önemli bir siyasi irade göstermişlerdir.⁸⁴⁹ Sinn Fein lideri Gerry Adams'a göre ise, Birleşik Krallık eski tutukluların topluma entegre edilmesi konusunda başarılı olamamış, 2000 yılındaki ortak mektupta yer alan öneriler uygulanmamıştır.⁸⁵⁰ Adams'ın eleştirilerine rağmen, Hayırlı Cuma Antlaşması'nda olduğu gibi 2006-2007 yılları arasında St. Andrews Antlaşması'nda eski tutukluların toplumsal entegrasyonuna yer verilmiş, bu Antlaşma'da eski mahkûmların istihdam konuları dikkate alınmıştır. Ayrıca bu antlaşma ile toplumsal entegrasyona ne kadar önem verildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Kısaca, Birleşik Krallık Hükümeti ve Kuzey İrlanda Hükümeti kararlı bir tutum sergilemeye devam etmişlerdir.⁸⁵¹

Eski savaşçıların toplumsal entegrasyonunu olumsuz etkileyen hususların başında Belfast gibi gerginliğin üst seviyelerde olduğu şehirlerde radikal çevrenin provakasyona meyilli olmaları gelmektedir. Protestanların ve Katoliklerin karşılıklı etkileşimde bulunduğu bazı dönemlerde, arayüz alanlarında (interface areas) gerginlikler yaşanmıştır.⁸⁵² Arayüz alanları 1969 yılında barış duvarları olarak

⁸⁴⁶ Daha geniş bilgi için bakınız: "About NIACRO", www.niacro.co.uk/our-vision, Erişim tarihi: 29.06.2016.

⁸⁴⁷ Horgan, Braddock, 2010, s. 268.

⁸⁴⁸ Kieran McEvoy, Peter Shirlow, Karen McElrath, Resistance, "Transition and Exclusion: Politically Motivated Ex-prisoners and Conflict Transformation in Northern Ireland", *Terrorism and Political Violence*, Vol. 16, No.3, 2004, s. 649.

⁸⁴⁹ Horgan, Braddock, 2010, s. 268.

⁸⁵⁰ Horgan, Braddock, 2010, s. 270.

⁸⁵¹ Dwyer, 2013, s. 9.

⁸⁵² Clubb, 2014, s.849.

bilinen duvarların inşa edilmesi ile Brileşik Krallık Hükümeti'nin önerileri sonucunda yapılmıştır. Duvarların toplam uzunluğu yaklaşık 21 km'dir. Bu duvarlar ile Katolik ve Protestan toplumların biraraya gelmesinin önlenerek barışın sağlanacağı düşünülmüştür.⁸⁵³ Uygulamada ise, Belfast'ta duvarla birbirinden ayrılmış toplumların birbirleri ile iletişim kuramamaları karşılıklı olarak birbirlerine karşı güvenmemeleri sonucunu yaratmıştır.⁸⁵⁴ Dolayısıyla arayüz alanlarının Kuzey İrlanda toplumlarının birbirlerine karşı önyargılı davranmalarının ve bunu sürdürmelerinin en önemli sebepleri arasında olduğu söylenebilir.

Belfast arayüz alanlarında “cep telefonu ağı” 1997 yılında uygulanmaya konulmuştur. Cep telefonu ağı ile toplumların karşı karşıya gelmesi önlenmeye çalışılmıştır. Cep telefonu ağının yönetilmesi eski savaşılar aracılığı ile sağlanmış, onların toplum içinde kabul edilir konumları sürecin sağlıklı şekilde işlemesine yardımcı olmuştur. Eski savaşçı tutuklulardan anahtar gruplar seçilerek protesto ve yürüyüş esnasında⁸⁵⁵ karşı taraftan gelebilecek saldırılardan diğer tarafın göstericilerinin ve protestocularının daha az etkilenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Cep telefonu ağı sayesinde hassas bölgelerde herhangi bir başkaldırı, isyan ve şiddet eylemi önceden haber alınarak önlenebilmiştir. Bu sayede toplumlar arası şiddet eylemlerinin artmasının önüne geçileceği düşünülmüştür.⁸⁵⁶ Sonuçta cep telefonu ağı sisteminin arayüz alanlarında kısmen başarılı olduğu söylenebilir.

Serbest bırakılan tutukluları bekleyen en büyük tehdit serbest kaldıktan sonra çeteleşme faaliyetlerine karışma ihtimalleridir. Çeteleşme faaliyetlerini

⁸⁵³ Clubb, 2014, s.849.

⁸⁵⁴ Clubb, 2014, s. 849.

⁸⁵⁵ Papaz Gary Donegan yürüyüşlerin nasıl şiddete evrildiğini şu şekilde belirtmektedir: *Birleşik Krallığın devlet televizyonu BBC benim köyüm ile ilgili adı 'Ölüm Tarlası' (The Killing Fields) olan bir belgeselde yaptı çünkü benim geldiğim yerde yani köyümde çok sayıda öldürme olayı gerçekleşmiştir. Şaşırtıcı bir şekilde kendi içinde birlik içinde yaşayan bir topluluktu. Protestan ve Katolik komşular, özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar kendi aralarında devamlı yardımlaşarlardı. Ama delilik vakti ya da yürüyüş zamanı geldiğindeki ülkedeki en sıkıntılı zamanlar bu zamanlardır, Protestan-Birlikçi-Kraliyet yanlısı kesimler 'Kral Billy' adıyla bilinen Kral William Orange'in Katoliklere karşı kazandığı zaferi yürüyüşlerle kutlamaya başlar, bunu yaparken Katoliklerin yaşadığı bölgeden geçerler ve arada gerginlikler oluşurdu.* Bakınız: Demokratik Gelişim Enstitüsü (Democratic Progress Institute - DPI), *Çatışma Çözümünde İrlanda Tecrübesi 15-18 Şubat 2015 Tarihleri Arasında İrlanda Cumhuriyeti'nin Başkenti Dublin 'de Gerçekleştirilen Karşılaştırmalı Çalışma Ziyareti Raporu*, UK: DPI, 2015, s. 75.

⁸⁵⁶ Clubb, 2014, s. 850.

kolaylaştıran ana unsur ise toplumun çeteleşmeye kapı aralamasıdır. Öyle ki Katolikler bir sorun yaşadıklarında çok azı polisle irtibat kurmuştur. Daha çok kendi polisi olarak tanımladıkları eski IRA mensupları ile sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Toplumun bu sosyal tavrı eski savaşıların tekrar suç işleme olasılığını arttırmaktadır.⁸⁵⁷ Bununla birlikte cep telefonu ağında eski savaşçıların aktif olarak kullanılması, polislerin çeteleşme faaliyetlerinin önüne geçmesinde etkili olmasını sağlamıştır. Böylece eski savaşçıların tekrar suç işlemelerinin önüne geçildiği gibi topluma daha kolay entegre olmalarını sağlandığı iddia edilebilir.

Cep telefonu ağı içerisinde olan eski savaşçı gruplar birbirleri ile iyi koordine olarak IRA'nın silah kullanmasının önüne geçmiştir. Başka bir ifade ile IRA'ya karşı caydırıcı olmuşlardır. Eski tutukluların yeni bir sistem içerisinde değerlendirilmesi, kendilerini değersiz, işe yaramaz hissetmelerinin önüne geçmiştir.⁸⁵⁸ Bunun yanında cep telefonu ağı, yeni polis teşkilatının duvarlar ile bölünmüş bölgelerde tekrar meşru bir birim olarak kabul edilmesini kolaylaştırmıştır.⁸⁵⁹

2003 yılında İngiliz Hükümeti Bağımsız İzleme Komisyonu, (Independent Monitoring Commission, IMC) serbest bırakılan tutukluları izlemeye ve denetlemeye yardımcı olmuştur.⁸⁶⁰ Bağımsız İzleme Komisyonu'nun eski tutukluların topluma entegre olma konusunda gözlemlerinin sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesine yardımcı olduğu belirtilebilir.

Eski savaşçı tutuklular devletin doğrudan kendilerine pattarnalist yaklaşmasından rahatsız olabilmektedirler. Eski savaşçı tutukluların kendilerine yardım edildi algısı yerine kendi kendine yardım edebileceği ve ayakta kalabileceği bir sistem yaratılmalıdır. Geçmiş dönemlerde eski savaşçı tutuklular devlet ile önemli problemler yaşamıştır. Eski savaşçıların yaşadığı problemlerin başında

⁸⁵⁷ John D. Brewer, Bill Lockhart ve Paula Rodgers, 1998, s. 581.

⁸⁵⁸ Clubb, 2014, s. 851.

⁸⁵⁹ Clubb, 2014, s. 854.

⁸⁶⁰ Horgan, Braddock, 2010, s. 271.

serbest bırakıldıktan sonra devletin kural ve disiplinini kabul etmek ve buna uyum sağlayabilmek gelmektedir.⁸⁶¹

Eski savaşı tutukluların eğitim alma olanakları geliştirilerek ve iş becerilerinin arttırılmasına yardımcı olunarak kendi başlarına ayakta kalmaları sağlanabilir. Böyle bir süreç eski savaşçıların yaşadığı problemleri sonlandırarak, çatışmanın dönüştürülmesine olumlu yönde katkı sağlayabilir.⁸⁶² Eski savaşçıların toplumsal entegrasyonunda yaşanabilecek en büyük problemlerden birtanesi cezaevinden çıktıktan sonra tekrar silahlı mücadeleye katılmaları veya silahta çözüm arama ihtimalleridir.⁸⁶³ Eski savaşı tutukluların tekrar silaha sarılmalarını önleyecek en iyi yollardan birtanesi siyaset yapabilmelerinin sağlanmasıdır.⁸⁶⁴ Bunun yanında Kuzey İrlanda örneğinde eski savaşçıların hapisneden çıktıktan sonra topluma entegrasyonları, gönüllülük çerçevesinde olmuştur.⁸⁶⁵

Silahsızlanma sürecinde Protestan halkın eski UVF militanları tarafından provoke edilip kullanılma riskini doğuran ilk önemli olay 2009 yılında iki polislin Real IRA tarafından öldürülmesidir.⁸⁶⁶ Tüm provakasyon çabalarına rağmen, bu olaydan sonra toplumlar arası büyük bir çatışma yaşanmamış, ayaklanma halk tarafından desteklenmemiştir.⁸⁶⁷

2013 yılında yaşanan bir başka olayda Birleşik Krallık bayrağının protestocular tarafından kaldırılma isteği olayların büyümesine yol açmıştır. Kuzey İrlanda'da yaşayan toplumların semboller üzerinden birbirlerine saldırması önlenmeye çalışılsa da bu konuda tam olarak başarılı olunamadığı söylenebilir. Cep telefonu ağı bu tür sembolik değerler üzerinden gerçekleşen saldırıları önlemekte

⁸⁶¹ McEvoy, Shirlow, McElrath, 2004, s. 650.

⁸⁶² Gormally, 2001, s. 12.

⁸⁶³ Gormally,2001, s. 12

⁸⁶⁴ Gormally,2001, s. 13.

⁸⁶⁵ Gormally,2001, s. 19.

⁸⁶⁶ Clubb, 2014, s. 854.

⁸⁶⁷ Clubb, 2014, s. 854.

başarılı olamamıştır. Çünkü cep telefonu ağı sistemine sonraki aşamada Kuzey İrlanda Hükümeti tarafından yeteri kadar önem verilmediği iddia edilebilir.⁸⁶⁸

Kuzey İrlanda'da olduğu gibi eski savaşı tutukluların sosyal arka planı birbirinden farklı olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse IRA'ya kırsaldan şehirden birçok katılım olmuştur. Bu bağlamda eski savaşı tutukluların sosyal arka planı dikkate alınarak toplum ile bir araya gelebilecekleri ortam hazırlanmalıdır. Sosyal koşullar yerine getirilmediğinde serbest bırakılan tutuklular sosyal uyum problem yaşayabilmektedirler.⁸⁶⁹ Eski savaşı tutukluların toplumun doğal bir parçası olduklarını hissetmeleri bağlamında gençler, yaşlılar, engelliler, kültürel gruplar ile bir araya gelmeleri toplumsal entegrasyonu kolaylaştırıcı etki yapmaktadır.⁸⁷⁰ Eski savaşı tutuklular belli programlar aracılığıyla hem gönüllülerden hemde IRA'dan eski savaşçılar ile belli aralıklarla bir araya getirilmiş ve karşılıklı diyalog kanalları açık tutulmuştur. Programa katılan eski savaşı tutukluların belirttiği gibi belki iki farklı geçmişe sahip eski savaşçılar ilk kez biraraya geldiklerinde hemen kaynaşp içki içmeye veya yemeğe gitmemişlerdir. Ama birbirlerini anlamaya çalışacak seviyede eski tutuklular karşılıklı etkileşim içerisinde olmuşlardır.

Kuzey İrlanda'da hapisten çıkan IRA mensubu eski mahkûmlar yine Katoliklerin ağırlıklı olduğu yerlerde çalışmaya başlamışlardır.⁸⁷¹ Katoliklerin sahip olduğu iş yerlerinin dahi eski savaşı tutuklulara karşı önyargılı olduğu iddia edilmektedir.⁸⁷² Dolayısıyla toplumlar arası gerginlikler sebebiyle eski IRA mensuplarının ancak kontrollü bölgelerde çalışmalarına olanak sağlanabilmiştir.⁸⁷³ Buna rağmen eski mahkûmlar için iş bulma olanağı konusunda “yasal engel” bulunduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile Kuzey İrlanda'da eski mahkûmların iş bulma sıkıntısının ana kaynaklarından birisi yasal kısıtlamadır. Yasaya göre suç

⁸⁶⁸ Clubb, 2014, s. 855.

⁸⁶⁹ Clubb, 2014, s. 855.

⁸⁷⁰ Gormally, 2001, s. 14.

⁸⁷¹ Gormally, 2001, s.21.

⁸⁷² Gormally, 2001, s.22.

⁸⁷³ Horgan, Braddock, 2010, s. 270.

kaydı olanların kamuda çalışmasına mücade edilmemektedir.⁸⁷⁴ Bunun üstesinden gelinmesi için 2007 yılında Kuzey İrlanda'da serbest bırakılan mahkûmların daha iyi topluma entegre olabilmesi amacıyla işverenlere rehberlik edecek bir kitap bastırılmıştır. Buna rağmen, Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra özgürlüğüne kavuşan eski mahkûmlar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, mahkûmların %76'sı nitelikli özelliklere sahip olsa da sabıka kaydı bulunmaları sebebiyle iş bulmakta zorlanmışlardır. Bundan dolayı eski tutuklular özgüven sorunu yaşamakta ve becerilerini işlerine yansıtamamaktadırlar.⁸⁷⁵

IRA'ya mensup eski tutuklular, devlet dairelerinde ve özel sektörde Protestanların hâkimiyetinin söz konusu olduğunu iddia etmektedirler. Bundan dolayı eski tutuklular iş başvurusunda bulduklarında suç kayıtlarından dolayı kendilerine iş verilmediğinden şikâyet etmektedirler.⁸⁷⁶ Yasal engellerin olumsuz etkisiyle birlikte düşük gelir, eski mahkûmların hem psikolojik problem yaşamalarını tetiklemiş hem de ailelerini zor durumda bırakmıştır.⁸⁷⁷ Eski tutuklu ailelerin yaşadığı problemlerin bir diğeri ise, işte çalışırken çocuklara bakacak, ilgilenecek kişileri bulmanın zor olmasıdır. Özetle, yukarıda sayılan sebepler, eski mahkûmların topluma entegrasyonunu zorlaştırmaktadır.⁸⁷⁸

Eski savaşı tutukluların hapisneden çıktıktan sonra en önemli sorunlarının başında ev problemi gelmektedir. Devlet, evsiz eski tutuklulara sıra ile ev tahsis etse de çoğu eski tutukluya sıra gelmemiştir.⁸⁷⁹ Eski tutuklulara sağlanan evlerin bulunduğu yerlerde ise çoğu zaman eski tutukluların can güvenliğini sağlamada çok olumlu sonuç alınamamıştır.⁸⁸⁰

Eski tutukluların %8'i kadınlardan oluşmuştur. Eski kadın savaşçıların topluma entegrasyonu erkeklere göre daha zor olmaktadır. Çünkü kadınlar

⁸⁷⁴ Clare D. Dwyer, "Expanding DDR: The Transformative Role of Former Prisoners in Community-Based Reintegration in Northern Ireland", *The International Journal of Transitional Justice*, Vol. 6, 2012, s. 292.

⁸⁷⁵ Dwyer, 2013, s. 11

⁸⁷⁶ Dwyer, 2013, s. 12.

⁸⁷⁷ Dwyer, 2013, s. 11.

⁸⁷⁸ Gormally, 2001, s.23.

⁸⁷⁹ Gormally, 2001, s. 22.

⁸⁸⁰ Gormally, 2001, s. 22.

erkeklere göre daha duygusal davranmaktadır. Bundan dolayı kadın eski tutuklular daha çok psikolojik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.⁸⁸¹ Kadınların hapisneden sonra toplumsal entegrasyonunu zorlaştıran bir diğer sebebin ise, erkek egemen bir yapıda kadınların yaşadıklarını anlatmada zorlanmaları olduğu söylenebilir.⁸⁸²

Kuzey İrlanda'da eski tutukluların topluma kazandırılması için hazırlanan programların belirli bütçelere sahip olması, programların başarılı olmasını sağlamıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması'nın imzalanmasının akabinde 1998-1999 yılları arasında 604 milyon Pound harcanmıştır.⁸⁸³ Kuzey İrlanda barışı için AB destek programına 300 milyon Pound ayrılmıştır. Peace I için, 5.12 milyon Pound bütçe ayrılmıştır.⁸⁸⁴ 2000-2006 yılları arasında uygulanmaya konulan AB Peace II projesi ile eski savaşçıların topluma entegrasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Bu proje bağlamında farklı gruplar bir araya getirilerek etkileşimin artırılması amaçlanmıştır.⁸⁸⁵ Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde eski savaşçı tutukluların eğitim yoluyla rehabilitasyon süreci ele alınacaktır.

3.2.2.1. IRA Mensubu Eski Tutukluların Eğitim Yoluyla Topluma Entegrasyonu

P2P “Hapishane (Prison) 2 Barış (Peace)” programı gençlerin ve eski tutukluların davranışlarını değiştirmede çok önemli bir etkileşim noktası görevi görmüştür. IRA mensubu ve UVF'den oluşan eski tutuklular serbest kaldıktan sonra eğitim programı için 10 sınıf hazırlanmıştır. Eğitim programı Queens Üniversitesi ve Kuzey İrlanda Hükümeti tarafından desteklemiştir.⁸⁸⁶ Programın hedefinin eski tutukluların toplumla iletişim kanallarını açmak ve topluma entegrasyonlarını kolaylaştırmak olduğu söylenebilir.

⁸⁸¹ Gormally, 2001, s. 24.

⁸⁸² Gormally, 2001, s. 24.

⁸⁸³ Claire Mitchell, “The Limits of Legitimacy: Former Loyalist Combatants and Peace-Building in Northern Ireland”, *Irish Political Studies*, Vol.23, No.1, 2008, s. 6.

⁸⁸⁴ Gormally, 2001, s. 27.

⁸⁸⁵ Clubb, 2014, s. 853.

⁸⁸⁶ P2P programı çatışmanın içerisinde olmuş insanların yaşadıklarını içermektedir: Gardiyanlar, kurbanlar ve kadın ve erkek eski tutuklular. Daha geniş bilgi için bakınız: “Prison to Peace”, www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforEffectiveEducation/Research/PrisonToPeace/, Erişim tarihi: 15.03.2016

P2P programına 1400 genç öğrenci katılmıştır. Program içerisinde 14-16 yaş aralığındakigençlere eski tutuklular ile doğrudan konuşma fırsatı verilmesi; eski tutukluların topluma kazandırılması hususunda P2P programını çok ayrı bir yere koymaktadır.⁸⁸⁷ P2P programı 7 okulda uygulamaya konmuştur. Gençlerin sıkıntı yılları ve barış süreci hakkında diğer toplum kesiminden kişiler ile konuşmasına olanak sağlanmıştır. Program kapsamına alınan diğer 7 okulda ise, P2P programı uygulanmamıştır. P2P prgramı uygulanan 7 okulda program bittikten sonra öğrencilerin “karşı tarafa” yönelik tavırlarının ve davranışlarının değiştiği gözlenmiştir. Gençlerin hem geçmişi hem de barış sürecini anlaması çatışmanın dönüştürülmesi için önemli bir adımdır. P2P programının, eski tutukluları programın içine dâhil etmesi deyim yerindeyse “bir program” ile iki tarafı yani hem Katolikleri hem Protestanları buluşturmuştur.

P2P programı uygulanan kişilerin %67'si programdan çok memnun kalmış, sadece %4'ü programdan memnun kalmamıştır. P2P programı ile ilgili yapılan ankette katılımcılar, programın en sevilen bölümünün hapisane tecrübesi olduğunu belirtmişlerdir. P2P programına katılanlardan programdan önce barışın kalıcı olabileceğini düşünenlerin sayısı %25'ken program sonrasında bu oran %39'a çıkmıştır.⁸⁸⁸ P2P programının gençlerin geleceğe daha umutlu bakmalarını sağladığı söylenebilir. P2P programını almayan gençlerin ise barışa dair düşüncelerinde hiç bir değişiklik olmamıştır. P2P programı ile eski tutukluların “tümünün kötü” olmadığına dair düşünceler katılımcıların belleğinde oluşmaya başlamıştır. P2P programı ile genç katılımcılar, Katolik ve Protestanların eşit olduğunu kabul etmişlerdir. Gençler, P2P pogramı ile eski mahkûmların kendi toplumlarını geçmişte yapılan hatalara düşürmemek için çabaladıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁸⁹ Katılımcılar paramiliter grupların neden geçmişte var olduğu sorusunun cevabını birincil ağızdan, “eski tutuklulardan”, öğrenme fırsatına sahip

⁸⁸⁷ Lesley Emerson, Karen Orr, Paul Connolly, *Evaluation of the Effectiveness of the 'Prison to Peace: Learning from the Experience of Political Ex-prisoners' Educational Programme*, School of Education, Queen's University: Belfast, 2014, s. 5.

⁸⁸⁸ “Prison to Peace”, Erişim tarihi: 15.03.2016, s.3.

⁸⁸⁹ Emerson, Orr, Connolly, 2014, s. 7.

olmuşlardır. P2P programı ile gençlerin “sıkıntı yıllarına” önyargısız olarak bakmaları sağlanmaya çalışılmıştır.⁸⁹⁰

Eski tutukluların becerilerini artırarak iş sahibi olmaları için İşçi Eğitim Derneği (Workers Education Association, WEA)⁸⁹¹ eğitim ve çalıştay programları hazırlamıştır.⁸⁹² Eski tutuklular, Queen’s Üniversitesi’n de akademisyenler ile buluşarak hem kendilerinin hem de ailelerinin nasıl daha iyi koşullarda yaşabileceklerine dair çalıştaylara katılmışlardır.⁸⁹³ Bu bağlamda eğitimlerin olumlu sonuç verdiği belirtilebilir. Hayırlı Cuma Antlaşması ile bırakılan 450 tutukludan 16’sı terörist faaliyetlere katılma veya destek vermeleri sebebiyle tekrar tutuklanmıştır. Eski mahkûmların tekrar suç işleme oranlarının her şeye rağmen çok yüksek olmadığı söylenebilir.⁸⁹⁴

3.3. Kuzey İrlanda’da Sivil Halkın Rehabilitasyonu

Kuzey İrlanda sorunu zaman içinde Katolik ve Protestanlar arasında kültür savaşına dönüşmüş ve çoğu zaman iç savaş, semboller (bayrak, din ve.) üzerinden yürümüştür. Önyargı ve kalıp yargıların toplumun hafızasında devam edip etmediği konusunda en iyi göstergelerden birisi nefret suçlarının oranı olduğu iddia edilebilir. Başka bir ifade ile çatışmanın yapısal ve kök sebeplerinin dönüştürülmesine rağmen, nefret suçlarının devam etmesi, rehabilitasyon sürecinin olumlu yönde ilerleyip ilermediği hakkında paydaşlara fikir verebilir. 2012 yılında yapılan protesto yürüyüşlerinde nefret suçu olarak tanımlayacağımız Katolik ve Protestan ailelerin yaşadığı evlerin duvarlarına ayrıştırıcı grafiti ve yazıların yazılması, Kuzey İrlanda’da rehabilitasyon sürecinin uzun dönemli stratejik planlarla yürütülmesine duyulan ihtiyacı göstermesi bakımından önemli bir tespit olduğu söylenebilir. Bununla birlikte polisin bu yazı ve grafitilere yönelik halkı kışkırtacak bir soruşturma yöntemini benimsememesi ise, reformlar bağlamında yapılan rehabilitasyon çalışmalarının davranışlara olumlu yansıdığı

⁸⁹⁰ “Prison to Peace”, Erişim tarihi: 15.03.2016, s. 4.

⁸⁹¹ Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.wea.org.uk/>, Erişim tarihi: 15.03.2016.

⁸⁹² “Steps Prison to Peace”, Erişim tarihi: 17.03.2016, s. 9.

⁸⁹³ “Steps Prison to Peace”, Erişim Tarihi: 17.03.2016. s. 7.

⁸⁹⁴ Horgan, Braddock, 2010, s. 271.

göstermektedir.⁸⁹⁵ Nefret suçunun rehabilitasyon sürecinde azaltılması temel hedef olmakla birlikte toplumda nefret suçunun en temel göstergesi "biz" ve "onlar" söylemidir. Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon sürecinde "biz" ve "onlar" ayrımının yapılan reform ve projeler ile azalması çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında diğer önemli bir noktadır.⁸⁹⁶

Barış I (Peace I) daha çok İngiliz Hükümeti tarafından fonlanmıştır. Barış I, toplumlar arası ilk etkileşimin kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. Barış I süreci daha çok yerel şartlarda ilerlemiştir. Barış I, Barış II'nin (Peace II) Kuzey İrlanda genelinden yerele doğru ilerlemesine yardımcı olduğu söylenebilir.⁸⁹⁷ Barış II projesi, Kuzey İrlanda toplumları arasında karşılıklı etkileşimin sağlanması için uygun bir dönemin hazırlanması amacıyla 1995 yılında başlatılmıştır. 2000-2004 yılları arasında Barış II projesi için, 500 milyon Pound bütçe ayrılmıştır. Barış II projesinde birinci öncelik, toplumun ekonomik açıdan yeniden canlandırılmasına verilmiştir. Bu projenin ekonomik ayağı, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan karşılanmıştır. Sürdürülebilir turizm projeleri ile toplumların mobilizasyonunun artması hedeflenmiştir. Bu proje ile doğal ve kültürel kaynakların toplumlar arası paylaşımı arttıracığı ve sürdürülebilir barışa hizmet edeceği vurgulanmıştır. Barış II projesi ile toplumun tüm kesimlerinin eşit ve insan haklarına saygılı koşullarda yaşayabilmesi sağlanarak aktif vatandaşlık algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.⁸⁹⁸ Aktif vatandaşlık algısı bağlamında haklar bildirisinin önemli olduğu vurgulanabilir.

Hayırlı Cuma Antlaşması'nda Kuzey İrlanda halkının haklarının korunacağı belirtilmiştir. 1999 yılında Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu, Kuzey İrlanda Haklar Bildirisi'nde hangi konuların ele alınacağını belirtmiştir. 2006 yılında St. Andrew Antlaşması ile Haklar Bildirisi'nin oluşturulması için yuvarlak masa

⁸⁹⁵ Richard Montague, "It's Only a 'Hate Crime' if You're a Black Catholic." *Divisive Conceptions of Sectarian and Racist Hate Crime in Belfast*, https://www.academia.edu/4482595/Its_Only_a_Hate_Crime_if_Youre_a_Black_Catholic_-_Divisive_Conceptions_of_Hate_Crime_in_Belfast, Erişim tarihi: 29.06.2016, s.57.

⁸⁹⁶ Montague Erişim tarihi: 29.06.2016, s. 58.

⁸⁹⁷ Thiessen, Byrne, Skarlato, , 2010, s. 76.

⁸⁹⁸ "PEACE II Programme", eustructuralfunds.gov.ie/files/Documents/PeaceII.pdf, Erişim tarihi: 06.05.2016, s. 4.

förumü kurulmuştur. 10 Aralık 2008 yılında Dünya İnsan Hakları Günü'nde Komisyon, Haklar Bildirisi'nin içeriği konusunda bazı önerilerde bulunmuştur. Komisyonun önerdiği bazı tavsiyeler şunlardır:⁸⁹⁹ 1-) Eşitlik Hakkı, 2-) Sağlık Hakkı, 3-) Eğitim Hakkı, 4-) Kültür Hakkı, 5-) Dil Hakkı, 6-) Demokratik Haklar, 7-) Çalışma ve Konut Hakkı, 8-) Çevre Hakkı.

30 Kasım 2009 yılında Kuzey İrlanda Haklar Bildirisi'nde Hükümet, Komisyon'un önerdiği bazı önerileri dikkate alarak eşitlik ve adalet maddelerini içeren bildiriye bastırmıştır.⁹⁰⁰ Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan 2010 yılına kadar geçen sürede Haklar Bildirisi'nin hem hükümet hem de halk nezninde tartışılmasına olanak verilmesi, Kuzey İrlanda'da yaşayan toplumların demokratik süreci doğal bir şekilde benimsemesine olanak sağlamıştır denebilir.

2009-2011 yılları arasında Haklar Bildirisi Programı, Atlantic Philanthropies tarafından fonlanmıştır. 2009-2011 yılları arasında uygulanan program ile hak temelli bakış açısının toplumlar tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Haklar Bildirisi'nin lobiler ile politikacılara karşı bir baskı aracı olarak kullanılması hedeflenmiştir. 2009-2011 yılları arasında Haklar Bildirisi'nin toplum tarafından daha çok benimsenmesi için 17 alanda 42 proje hazırlanmıştır.⁹⁰¹ Carnmedia adlı firma Maghera'da hak temelli bakış açısının benimsenmesi için animasyon filimler hazırlamış ve bu filimleri halk ile paylaşmıştır. Carrickfergus Toplum Forumu (Carrickfergus Community Forum) 1997 yılında şemsiye bir örgüt olarak kurulmuştur. Hak temelli bakış açısının toplumda benimsenmesi için çalıştay ve kurslar düzenlemiştir.⁹⁰² Derry Anti Savaş Koalisyonu, 2001 yılında kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derry Anti Savaş Koalisyonu (Derry Anti-War Coalition) Milliyetçi Katoliklerden oluşmuştur. Derry Anti Savaş Koalisyonu, insan hakları ihlallerine ve savaş suçlarına karşı mücadeleyi temel amaç edinmiştir. Çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinin en olumlu sonucunu şu örnekte

⁸⁹⁹ Kat Healy, Monina O'Prey, *Taking a Social Justice Approach to Community Development, Developed by the Community Foundation for Northern Ireland as a Result of Learning from Three Rights- Based Programmes (2007 – 2011)*, UK: the Atlantic Philanthropies, September 2011, s. 2.

⁹⁰⁰ Healy, O'Prey, 2011, s. 2.

⁹⁰¹ Healy, O'Prey, 2011, s. 5.

⁹⁰² Carrickfergus Toplum Forumu için bakınız: "Carrickfergus Community Forum", <http://www.carrickferguscommunityforum.co.uk/about-us/>, Erişim tarihi: 05.05.2016.

görebiliriz: Derry Anti Savaş Koalisyonu rehabilitasyon süreci esnasında Protestan bir örgüt ile yakınlaşmış ve etkileşime girmiştir. Protestan çoğunluğa sahip Belfast ve Lisburn şehirden eski tutuklulardan oluşan bir grup ile Derry Anti Savaş Koalisyonu üyeleri biraraya gelmiştir. Her iki toplum kesimini temsil eden kişilerin karşılıklı biraraya gelmesinin, tarafların kültürlerini tanınmasına ve hak bakışlı geleneğin toplumda kabullenilmesine olanak verdiği iddia edilebilir.⁹⁰³

Dyslexia and Dyspraxia Support (DADS) yetişkenlere ve gençlere destek vermek için kurulmuştur. DADS, genç ve ebebeylerin Haklar Bildirisi'ndeki eğitim haklarını bilmeleri için çabalamıştır.⁹⁰⁴ Foyle Kadınların Bilgilendirilme Ağı (Foyle Women's Information Network, FWIN) 1994 yılında kurulmuştur. FWIN Kuzey İrlanda'da bulunan yerel kadın örgütleri ile sürekli etkileşim halinde bulunmaktadır.⁹⁰⁵ Galliagh Kadınları Grubu ve Caw Nelson Kadın Sürücü Grubu (Galliagh Women's Group and Caw Nelson Drive Women's Group) FWIN ile birlikte çalışmışlardır. Galliagh Kadınları Grubu, Caw Nelson Kadın Sürücü Grubu ve FWIN iki farklı toplumun kadın temsilcilerinin biraraya gelmesi ile birlikte kadınların haklarını ele almışlar ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunmuşlardır.⁹⁰⁶

Lisanally ve Alexander (LA) Gençlik Projesi Armagh'ta uygulanmaya konulmuştur. Gençlerin yeni polis teşkilatı ile nasıl iletişime geçeceği konusu başta olmak üzere gençler arasında hak temelli bir bakış açısının benimsenmesine yoğun çaba sarf edilmiştir. Gençlik projesi bağlamında Protestan ve Katolik gençlerin gezi programları ile birbirlerini tanımalarına olanak sağlanmıştır. Bu projede kültürel farkındalık arttırılarak gençlerin geçmişten gelen kötü mirasın etkisinden

⁹⁰³ Sean Kay, *Celtic Revival?: The Rise, Fall, and Renewal of Global Ireland*, UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2011, s. 160.

⁹⁰⁴ Detaylı bilgi için bakınız: "About Dyslexia and Dyspraxia", www.youngminds.org.uk/for_parents/worried_about_your_child/dyslexia_dyspraxia/about_dyslexia_dyspraxia, Erişim tarihi: 05.05.2016.

⁹⁰⁵ Detaylı bilgi için bakınız: <http://www.fwin.org.uk/>, Erişim tarihi: 05.05.2016.

⁹⁰⁶ *Taking a Social Justice Approach to Community*, 2011, s. 11.

kurtulmaları hedeflenmiştir. Böylece geçmişten gelen önyargıların gençlerin davranışlarına yansımalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁹⁰⁷

Kuzey İrlanda'nın toplumsal entegrasyonunun daha iyi sağlanmasına katkı sunması için Tar Anall 1995 yılında kurulmuştur. Tar Anall, Cumhuriyetçi eski tutuklular ve ailelerin topluma entegre edilmesini desteklemiştir. Katılımcılara çalıştay ve seminerler aracılığıyla hak temelli stratejilerden çalışma ve eğitim hayatlarında nasıl faydalanabilecekleri öğretilmiştir.⁹⁰⁸ Teachna Failte, Eski IRA tutukluları ve ailelerinin sosyal entegrasyonu ile ilgilenen bir başka programdır. Bu program kapsamında UVF ve IRA eski tutukluları bir araya getirilmiştir. Eski tutukluların hak temelli bakış açısını öğrenmelerine olanak sağlanmıştır. Ayrıca katılımcıların insan hakları konusunda temel bilgileri öğrenmeleri sağlanmıştır. Programa katılanlar ayrımcılık ile mücadele ve hesap verebilirlik konularında bilgilendirilmişlerdir.⁹⁰⁹

Kuzey İrlanda Toplum Vakfı, 2001 yılından itibaren yaptığı sosyal projeler ile Kuzey İrlanda toplumunun karşılıklı önyargılarının kırılmasına yardımcı olmuştur. Toplum Vakfı, 10 tane yerel komşuluk projesi yapmış ve toplumlar arası zayıf olan toplum altyapısını canlandırmaya çalışmıştır.⁹¹⁰ Toplumun dönüştürülmesi programının amacı, en yüksek riski barındıran ve dezavantaja sahip 10 bölgenin toplumlar arası bağlarını güçlendirmektir. Toplum Vakfı'nın bir diğer amacı ise, toplumsal gerginlikleri azaltmak ve toplumun daha iyi kaynaşmasını sağlamak için siyasetçiler ve yerel yöneticiler ile koordineli çalışmalar geliştirmektir.⁹¹¹ Destek programlarında temel alınan bazı anahtar hususlar olmuştur. Bunlar: i) Zayıf toplumsal bağın olduğu bölgeler tespit edilerek yerelin ihtiyaçları doğrultusunda araçlar uygulanmaya konulmuştur. ii-) Toplumlar arası gerginliklerin olduğu alanlarda yüz yüze görüşerek iletişim eksikliğinin neden meydana geldiğinin tespiti

⁹⁰⁷ Dernek web sitesi için bakınız: <http://www.dadsni.com/?do=home>, Erişim tarihi: 05.05.2016

⁹⁰⁸ Taking a Social Justice Approach to Community, 2011, s. 14.

⁹⁰⁹ Taking a Social Justice Approach to Community, 2011, s. 21.

⁹¹⁰ Kat Healy, Monina O'Prey, *The Communities in Transition Programme Policy and Practice Lessons*, International Fund for Ireland Atlantic Philanthropies Community Foundation for Northern Ireland, UK: the Atlantic Philanthropies, October 2008, s.9.

⁹¹¹ Toplumsal destek programının uygulandığı şehir ve köyler: Clady, Innisruh, Portglenone, Crumlin, Harryville, Harpurs, Mosside Köyü, Newtowncunningham köyü, Redhills, Bunnoe, Drung, Laragh, Stonepark ve Stradone köyü, Bakınız: Healy, O'Prey, 2008, s.11.

yapılarak, toplumsal destek paketinin içeriğinin oluşturulması amaçlanmıştır. iii-) Toplumlar arası iletişime engel olan yerel engellerin tespit edilerek ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

Kuzey İrlanda toplumunun rehabilitasyon süreci içerisinde projeleri benimsemesinin “açıklık” ilkesi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Toplumun yapılan projelere önyargılı davranmaması için, projelerin açıklık ilkesi içerisinde finansmanının nasıl sağlandığı ve amacının ne olduğu halka anlatılmıştır. Projelerin "gizli bir ajanda"sının olmadığına halka anlatılmasının halkın kazanılması bağlamında önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple Kuzey İrlanda’da destek paketleri olumlu sonuç vermiş, yapılan programların neticesinde gerginlikler azalmıştır.⁹¹² Buna rağmen, destek projelerinin uygulanmasında en büyük sorun, bazı yerel yönetimlerin projenin uygulanmasına olumsuz bakmaları olmuştur.⁹¹³ Bazı bölgelerde yöneticilerin olumsuz bakışı halkı da olumsuz etkilemiş, halkın bazı yerlerde protesto gösterileri düzenlenmesine neden olmuştur.⁹¹⁴ Bu olumsuz gelişmelere rağmen, toplumsal destek projelerinin halkın ekonomik ihtiyaçlarını gözetmesi, sürecin daha fazla toplumsal gerginliklere tanıklık etmesini önlemiştir. Yerel halkın istihdamının sağlanması için proje kapsamında bazı kurslar düzenlenmiş, halkın iş sahibi olması hedeflenmiştir. Bu kurslardaki bazı meslek başlıkları şunlardır:⁹¹⁵ Admin yöneticiliği, çevre kursu, bakıcılık kursu.

Özetle, Haklar Bildirisi ile birlikte Kuzey İrlanda toplumunda sosyal adaletin daha da gelişebileceği düşünülmüştür. Sosyal adaletin gelişmesi için pilot programlar aracılığı ile yerel bölgelerin yaşadıkları adaletsizlikleri dile getirmelerine olanak verilmiştir. Bu kapsamda engellerin düzeltilmesine olanak verecek reformlar yapılmıştır.⁹¹⁶ Bu minvalde İrksal Eşitlik Stratejisi (The Racial Equality Strategy 2014-2024, RES) sosyal adaletin sağlanması için önemli bir strateji olarak açıklanmıştır. Bu strateji ile ırksal eşitsizliği durdurmak, ırkçılığı

⁹¹² Healy, O’Prey, 2008, s.47.

⁹¹³ Healy, O’Prey, 2008, s.47

⁹¹⁴ Örnek vermek gerekirse Yerel Katolik Kilisesi, Haryville’de halkın projelere olumsuz yaklaşmasına sebep olmuştur. Bakınız: Healy, O’Prey, 2008, s.48.

⁹¹⁵ Healy, O’Prey, 2008, s. 49.

⁹¹⁶ Healy, O’Prey, 2011, s. 27.

bitirmek, sosyal uyumu arttırmak ve ırklar arası iyi ilişkiler geliştirilmek hedeflenmiştir.⁹¹⁷ Irksal Eşitlik Stratejisi'nde Kuzey İrlanda'da sosyal uyumun sağlanması için bazı sosyal koşulların yaratılması gerektiği belirtilmiştir⁹¹⁸: **Yeterli metaryal koşullarının sağlanması**: konut, istihdam, sağlık, eğitim ve gelir, **İyi pasif ilişki**: tolerans, saygı, **İyi aktif ilişki**: ilişki ağları, değiş tokuş, etkileşim, insan desteği, **Sosyal Ekonomik Kapsam**: Ait olma, hoş karşılama, farklılıkları kabul etme, **Eşitlik**: herşeye eşit koşullarda erişimin sağlanması. Kuzey İrlanda'nın, Irksal Eşitlik Stratejisi ile sosyal uyumunu 2024 yılına kadar daha çok arttırmayı hedeflediği belirtilebilir. Kuzey İrlanda'da Belfast dini hassasiyetin en belirgin olduğu bölgelerdendir. Irksal Eşitlik Stratejisi'nin Kuzey İrlanda'da başarılı olup olmayacağına dair Belfast arayüz alanlarının spesifik olarak ele alınması, çalışmaya faydalı olabilir. Bu bağlamda çalışmanın diğer bölümünde Belfast arayüz alanlarında Protestan ve Katolik toplumlarının karşılıklı önyargılarının değiştirilme süreci incelenecektir.

3.3.1. Protestan ve Katolik Toplumlarının Karşılıklı Önyargılarının Değiştirilme Süreci: Belfast Arayüz Alanlarının Rehabilitasyon Süreci

Belfast Arayüz Projesi (Belfast Interface Areas, BIP) 1995 yılında hem birlikçilerin hem de Cumhuriyetçilerin arayüz alanlarında birbirleri ile çatışmalarının önüne geçmek için uygulanmaya konulmuştur. BIP Belfast, hem Birlikçileri hem de Cumhuriyetçileri içerisinde barındıran 30 tane grubu içermektedir.⁹¹⁹ Belfast'ın arayüz alanlarında 2003 yaz döneminde barış sürecini tehlikeye atacak bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gerginliğe sebep olanların gençlerden oluşması, arayüz alanlarında gençlerin toplumlararası etkileşimde negatif etki yaptığı belirtilebilir.⁹²⁰ 24 Haziran 2004 tarihinde BIP'ı değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda arayüz alanlarında devam eden problemler ve nasıl çözülebileceği tartışılmıştır. Değerlendirme toplantılarında yaşanan sorunların

⁹¹⁷ Bernadette McAliskey, *Racial Equality Strategy Consultation*, Dublin: Step, 2014, s. 2.

⁹¹⁸ McAliskey, 2014, s. 5.

⁹¹⁹ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 1 May 2004, ISSN 1743-9531, s. 2.

⁹²⁰ *Interface*, 2004, s. 5.

nasıl çözüleceğine dair çözüm önerisi yeni bir genç nesilin yakalanması olmuştur.⁹²¹

Almanya’da yayın yapan Der Spiegel dergisi, 2005 yılında Belfast’ta geçmiş dönemde yaşanan ve yaşanmakta olan ırkçı olayları tanımlamak için "Dünyanın en ırkçı şehri" cümlesini kullanmıştır. Kuzey İrlanda sorununun rehabilitasyon sürecinde Belfast üzerinde birçok projenin spesifik olarak çalışılması, Belfast’ta dönüşümün mümkün olabileceği algısı yaratmıştır.⁹²² Projeler aracılığı ile Belfast’ı konu alan spesifik projeler uygulamaya konmuştur. Toplulukların Yeniden Şekillendirilmesi (Re-imaging Communities) programı için 3,3 milyon Poundluk bir bütçe ayrılmıştır. Bu projeden 60-80 adet topluluk grubunun faydalanacağı belirtilmiştir. Projeler ile ayrılıkçı ve ırkçı söylemlerin toplum tabanında yayılması önlenmeye çalışılmıştır. Projeler ile farklı kültürel özelliğe sahip toplum kesimlerinin birbirleri ile iyi ilişkiler kurması amaçlanmıştır.⁹²³ Belfast İl Meclisi’nin kararı ile İyi İlişkiler Fonu oluşturulmasına karar verilmiş ve 220.000 Pound bütçe ayrılmıştır. Bu programdan 60 grup yararlanmıştır. Bu programdan yararlanacak projelerin kültürel çeşitlilik odaklı olması istenmiştir. Belfast Şehir Meclisi, iyi ilişkiler fonu ile Belfast’ta farklı kimliklere sahip olan toplulukların birbirlerine saygılı biçimde birarada yaşama kapasitelerini arttırmayı hedeflemiştir.⁹²⁴

2005 yılında Belfast Arayüz Projeleri kapsamında toplumların birbirleri ile etkileşim ağı oluşturmasına olanak veren spesifik projelere yoğunlaşmıştır. Bölünmüş Toplumda Ebeveynlik (Parenting in a Divided Society) adlı proje, 2002 yılında uygulamaya konmuştur. Bu projenin temel amacının, çatışma döneminin mirasının genç nesil üzerindeki etkisini kırmak olduğu belirtilmiştir. Başka bir ifade ile kültürel ve sosyal projelerin Kuzey İrlanda toplumunun çatışma döneminin

⁹²¹ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 2, November 2004, ISSN 1743-9531, s. 3.

⁹²² Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 6 September 2006, ISSN 1743-9531, s. 9.

⁹²³ *Interface*, 2006, s. 5.

⁹²⁴ *Interface*, 2004, s. 1.

travmasını atlatmasına yardımcı olduğu söylenebilir.⁹²⁵ Bölünmüş Toplumda Ebeveynlik projesi ile, ailelerin çatışmalardan etkilenen çocuklarının travma yaşayıp yaşamadıklarını nasıl anlayabileceklerine dair Ebeveynler için kurslar düzenlenmiştir. Düzenlenen kurslar ile birlikte travmanın erken teşhisinin hem sosyolojik olarak hem de siyasi olarak nasıl olumlu sonuç vereceği ebeveynlere anlatılmıştır.⁹²⁶ Proje uygulamalarında metodolojik olarak proje yürütücüleri grup tartışmalarına ağırlık vererek kurbanların hikâyelerini anlatmalarına olanak verilmiştir. Böylece Belfast'ın, toplumsal rahatlama yaşanmasına olanak sağlandığı iddia edilebilir. Bir başka Belfast Arayüz Projesi ile arayüz alanlarında yaşayan etnik azınlık gruplarının desteklenmesi hedeflenmiştir. Bu proje ile nüfussal hareketlilik neticesinde etnik grupların azınlık psikolojisine kapılarak şiddete meyletmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁹²⁷

Kuzey Belfast Çatışma Dönüştürme Forumu (North Belfast Conflict Transformation Forum, NBCTF) Kuzey Belfast'da çatışmanın gelecek nesillere aktarılmasını kendisine görev olarak benimseyen sivil toplum örgütlerini bir araya getirerek bu örgütlerin işbirliği yapmalarını sağlamıştır. NBCTF ile arayüzlerde yaşayan halkların kişisel haklarının korunması, dinsel özgürlüklerinin sağlanması hedeflenmiştir. NBCTF uygulamaya koyduğu projelerle toplumların birbirlerine karşı geliştirdiği kalıp yargıları kırmayı birincil hedef edinmiştir. Grupların birbirleriyle tartışmalarını sağlayarak karşılıklı güven inşa etmeye çalışmıştır.⁹²⁸ Belfast Arayüz Projeleri'nde balık tutma, golfdersleri, takım çalışmaları ve tecrübe paylaşımlarını içeren çalışmalar ile toplumlar arası etkileşimler arttırılmaya çalışılmıştır.⁹²⁹

Toplum Sanatları Forumu (Community Arts Forum, CAF) Kuzey İrlanda'daki toplum sanatları için şemsiye bir kurum niteliğindedir. Toplumların kendi kimliklerini ve farklılıklarını sanata aktarmalarına program aracılığıyla yardımcı

⁹²⁵ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 4 July 2005, ISSN 1743-9531, s. 4.

⁹²⁶ *Interface*, 2005, s. 4.

⁹²⁷ *Interface*, 2005, s. 7.

⁹²⁸ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 5 April 2006 ISSN 1743-9531, s. 8.

⁹²⁹ *Interface*, 2006, s. 11.

olunmuştur. CAF ile halkın kendi değerlerinin sanat ile buluşması sağlanmıştır. CAF, Belfast Şehir Meclisi tarafından desteklenmiştir. CAF, çalıştaylar aracılığı ile halka ulaşmıştır. CAF, sanat ile kültür arasındaki ilişkiyi seminerlerinde anlatarak, Kuzey İrlanda toplumlarının çatışma döneminin kötü mirasından uzaklaşarak, birbirleri ile sanat konusunda birleşebilmelerini amaçlamıştır. Kısaca, Belfast'ta CAF ile sanatın barışın sürdürülebilmesine, toplumların birbirleri ile daha iyi geçinebilmesine olanak sağlayacağı düşünülmüştür.⁹³⁰

Batı Belfast'ta 2003-2007 yılları arasında Uzlaşma Sesi Projesi (Voice Reconciliation Project, VRP) uygulanmıştır. Sıkıntı yıllarının izlerini silmek için uygulanan VRP, problemlerin psikolojik bariyerlerinin kaldırılması ile barışçıl yollarla çözülebileceğini iddia etmektedir.⁹³¹ VRP (epilogues) çalıştaylar aracılığı ile yürütülmüştür. VRP'nin temel amacı, Kuzey İrlanda'da yaşanan çatışmaların sebeplerini vurgulamaktır. Kişilere film, web siteleri ve dramalar ile ulaşılması hedeflenmiştir. VRP ile katılımcıların geçmişte yapılan hataları görmeleri ve eleştirel mantıklarını geliştirmeleri hedeflenmiştir. VRP, Kuzey İrlanda halkının çatışma döneminde yaşadıklarının nedenlerini daha iyi anlamalarına çabalamıştır. Bu bağlamda VRP çalıştaylarında adalet, insan hakları kavramlarına vurgu yapılmıştır.⁹³²

Haklar Projesi Uygulaması (Practice of Rights Project, PPR) 2008 yılında eyleme konulmuştur. Kuzey İrlanda halkının Haklar Bildirisi ile haklarının farkına varmaları amaçlanmıştır. Haklar Bildirisi'nin temel kavramlarından birisi eşitlik olmuştur. Ayrımcılığa karşı mücadele, Haklar Bildirisi'nin bir diğer önemli vurgusu olmuştur. PPR, 12-15 yaşlarındaki çocuklar ile düzenli bir şekilde bir araya gelmeyi amaçlamıştır.⁹³³ PPR, arayüz alanlarında yaşayan halkın sağlık, eğitim, konut sorunlarının eşit şekilde çözülmesini hedeflemiştir. PPR ile arayüz

⁹³⁰ *Interface*, 2006, s. 11.

⁹³¹ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 7 March 2007, ISSN 1743-9531, s. 8.

⁹³² Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No.8 July 2007, ISSN 1743-9531, s. 10.

⁹³³ Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No.9 February 2008, ISSN 1743-9531, s.3.

alanlarında yaşayan halka, Haklar Bildirisi'nin kendilerine sağlamış olduğu avantajlar anlatılmıştır.⁹³⁴

Kuzey İrlanda'da toplumların, birbirlerine karşı önyargılarının kırılmasının davranışlarına olumlu yansıdığı söylenebilir. Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra Belfast'ta genç bir Protestan erkek genç bir Katolik kız ile sevgili olabilme hakkına sahip olmuştur. Protestan ve Katolik gençlerin birbirlerine aşık olması "Hun-lover" (Hun-Sevgili) olarak tanımlanmaktadır. Kuzey İrlanda'da çatışma döneminde Katolik ve Protestan gençlerin birbirleri ile etkileşime girmesi çok mümkün olmamıştır. Gençlerin kafasında "karşı gruptan bir sevgili", hayal olarak kalmıştır. Protestan ve Katoliklerin etkileşime girmesinin zorluğundan olsa gerek Protestan ve Katolik sevgilileri anlatmak için Türkçe kelime "Hun" kavramı kullanılmaktadır.⁹³⁵ İki farklı mezhepten sevgili olan gençlerin ailelerinin birbirlerine ev ziyaretlerinde bulunması aileler arasında etkileşim başlamasına olumlu etki yapmıştır.⁹³⁶

Katolik ve Protestan toplumunun nabızlarını tutmak için yapılan anketlerde, Belfast'ta arayüzlerde yapılan projelerin toplumlar arası psikolojik bariyerlerin yıkılmasında olumlu rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Belfast'ta arayüz alanlarında uygulanan projeler ile iki mezhep arasında çatışma riski azaltılırken her iki toplum kesimine eşit davranılmaya önem gösterilmiştir. Kuzey İrlanda barış sürecinde toplumlar arası bir çatışmanın tekrar ortaya çıkmasını önlemek için paylaşılan alanlar öne çıkarılmıştır.⁹³⁷ Kuzey İrlanda'da farklı kimliklere ve kültürel değerlere sahip bireylerin paylaşılan alanlarda biraraya gelmesinin sürdürülebilir barışın inşası bağlamında yeni kuşakların kazanılması beklentisini artırdığı iddia edilebilir. Barış sürecinde eğitim sisteminin dönüştürülmesi gerektiğinin önemi birinci bölümde vurgulanmıştır. Çalışmanın diğer bölümünde,

⁹³⁴ *Interface*, 2008, s. 7.

⁹³⁵ John Bell, 'What About Listening to us?' The Views of Young People at Belfast Interfaces, <http://www.belfastinterfaceproject.org/sites/default/files/publications/YP%20on%20the%20Interface.pdf>, Erişim tarihi: 10.05.2016, s. 39.

⁹³⁶ Bell, Erişim tarihi: 10.05.2016, s. 43.

⁹³⁷ McKeown Shelley Cairns, "Is Shared Space Really Shared?", içinde Ed. Stringer, Maurice, *Journal of Shared Space*, Vol. 12, 2012, s. 84.

Kuzey İrlanda'da eğitimin bir araç olarak yeni kuşakların kazanılmasındaki rolü tartışılacaktır.

3.4. Kuzey İrlanda'da Eğitim Aracılığıyla Yeni Kuşakların Kazanılması

Kuzey İrlanda'da eğitim sisteminin bölünmesi Kuzey İrlanda sorununun kuşaktan kuşağa aktarılmasının sebepleri arasında sayılabilir. Çünkü çatışma koşullarına zemin hazırlayan eski eğitim sistemi toplumların daha da ayrışmasına sebep olmuştur. Çatışma sonrası rehabilitasyon aşamasında yeni eğitim modelinin kalıpyargı ve ön yargılardan kurtulmuş çok kültürlülüğü içine alacak şekilde değiştirilmesi önemlidir.⁹³⁸ Kuzey İrlanda'da yaşayan her topluluğun tarihini aşığılamak veya düşman ilan etmekten ziyade her toplumun tarihine saygı duyulacak bir müfredatın gerekliliği vurgulanmıştır.⁹³⁹ Bu bağlamda ilkokullarda müfredat birliği projesi 462.000 Poundbütçe ile Ekim 2011 tarihinde bazı pilot okullarda uygulanmaya başlanmış ve proje Aralık 2013 tarihinde sonlandırılmıştır. Bu müfredat ile farklı kimlikteki öğrencilerin pratikte bir araya gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.⁹⁴⁰

Çatışma yaşayan ülkelerde çatışma sonrası eğitimde yaşanması muhtemel bir diğer sorun 10 ile 14 yaşındaki öğrencilerin öğretmenlerine düşüncelerini özgürce ifade edememeleridir. Çünkü öğrenciler kimliğinden dolayı kendilerini güvende hissetmemeleri neticesinde düşüncelerini açıkça ifade edememektedir.⁹⁴¹ Kuzey İrlanda'da eğitim ile ilgili temel endişelerin başında din, dil, ırk ayrımı yapmadan bütün öğrencilerin fırsat eşitliğine sahip bir şekilde eğitimi hususu gelmektedir.⁹⁴² Kuzey İrlanda'da Çoklu Seçenekler Projesi (Collective Choices Project) ilkokul,

⁹³⁸ McCaffery ve Ulf Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 45.

⁹³⁹ McCaffery ve Ulf Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 45.

⁹⁴⁰ "The Education and Training Inspectorate First interim evaluation on the International Fund for Ireland's Sharing in Education Programme", <http://www.etini.gov.uk/international-fund-for-irelands-sharing-in-education-programme/an-interim-evaluation-of-the-international-fund-for-irelands-sharing-in-education-programme.pdf>, Erişim tarihi: 07.04.2016, s.36.

⁹⁴¹ İngilizce dersinde öğrenciler arası bir tartışmanın başlamasını anlatan öğretmen ders konusunun dağılarak tartışmanın din görevliler arası bir tartışmaya dönüştüğünü açıklamaktadır. Bakınız: McCaffery ve Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 45.

⁹⁴² "Laura Lundy, et. al., Education Reform in Northern Ireland", <https://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforChildrensRights/filestore/Fileupload,485594,en.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2016, s.11.

ortaokul ve özel okullarda uygulamaya konmuştur. Projenin bütçesi 230.000 Euro olarak açıklanmıştır. 2011-2013 yılları arasında proje uygulamaya konmuştur. Farklı kimlikteki ortaokul ve ilkokul öğrencilerinin diğer kimlikteki öğrenciler ile daha fazla zaman geçirmelerine olanak sağlanmış ve ilişkilerinin sürdürülebilir olması için çaba sarf edilmiştir. Proje kapsamında farklı kimliklerdeki öğrenciler birlikte belgesel izlemiş ve radyo programları dinlemişlerdir. Öğrencilerin geçmişte yaşanan olumsuz olaylardan olumsuz etkilenmelerinin önüne geçilerek olumlu tavırların ilerletilmesi hedeflenmiştir. Bu projenin temel amacı, öğrencilerin birşeyler paylaşmasını bu sayede barışın sürdürülebilir kılınmasını sağlamaktır.⁹⁴³

Yapılan bir araştırmada okulun, kişilerin gelişiminde çok önemli paya sahip olduğu iddia edilmiştir. Kuzey İrlanda'da yapılan bir araştırmaya göre ise, çocukların geleceğini etkileyen düşünce ve yaşam şekli ailelerden gelmektedir (%52), okul ise %47 ile ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada ise %25 oran ile akrabalar gelmektedir.⁹⁴⁴ 15-16 yaşlarında bir Katolik çocuğun ailesinden öğrendiği tarihî konular önemli detaylar içerebilmektedir. Çünkü bu çocuklar, “Sıkıntı Yılları” hakkındaki her şeyi ailelerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Ailelerin tarihsel olayları çocuklarınakendi önyargıları ile anlatmaları sonucunda, çocukların iletişim kurmadan Protestanları “kötü” olarak algılamalarına neden olunmuştur.⁹⁴⁵ Bu bağlamda Tarih ile Yüzleşme ve Geleceği Şekillendirme (Facing our History, Shaping the Future) Projesi ilkokul ve ortaokullarda 2010-2013 yılları arasında uygulanmıştır. Proje için 354.000 Pound bütçe ayrılmıştır. Program çerçevesinde kolaylaştırıcılar aracılığıyla eğitim alan katılımcıların birbirleri ile daha iyi iletişim kurmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların sosyal ve siyasi farkındalığı daarttırılmaya çalışılmıştır.⁹⁴⁶ Bu olumlu gelişmelerin yaşanmasında, okul eğitiminin tarafsız ve önyargılardan arındırılmış olması etkili olmuştur.⁹⁴⁷

⁹⁴³ “The Education and Training”, Erişim tarihi: 07.04.2016, s.26.

⁹⁴⁴ McCaffery, Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 46.

⁹⁴⁵ McCaffery, Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 47.

⁹⁴⁶ “The Education and Training”, Erişim tarihi: 07.04.2016, s.29.

⁹⁴⁷ McCaffery, Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 48.

Öğrencilerin önyargı hafızalarını şekillendiren bir diğer unsur, duvar yazılarıdır. Kuzey İrlanda'da duvar yazılarını okuyan çocuklar yaşananlardan dolayı geçmiş olaylardan çok fazla etkilenmişlerdir. Bunun yanında Sıkıntı Yılları'nı konu edinen filmlerde, Protestan ve Katolik çocuklar geçmişten gelen önyargılar ile hareket etmeye yönlendirilmişlerdir.⁹⁴⁸

Gençlere insan hakları eğitimi verilerek çatışma döneminin izlerinin geride bırakılabileceğini düşünen karar vericiler, reform sürecinde insan hakları eğitimine ayrı bir parantez açmışlardır.⁹⁴⁹ İnsan hakları dersleri ile birlikte gençlerin, insan haklarını hem pratik hem de uygulamada öğrenmeleri hedeflenmiştir.⁹⁵⁰ Öğrencilerdeki, devletin adil olamayacağı algısı, eğitimdeki reformlar ile değiştirilmeye çalışılmıştır. Kuzey İrlanda'da geçmiş dönem eğitim sisteminde yaşanan en büyük sıkıntılardan birtanesi sınav sistemi olmuştur. Yeni değiştirilen sınav sistemi ile herkesi kucaklayan adil bir yapı amaçlanmıştır. Dolayısıyla gençlerin "ayrımcılığa uğruyoruz" algısı değiştirilmeye çalışılmıştır.⁹⁵¹ Kişisel Gelişim ve Karşılıklı Anlayış Projeleri (Personal Development and Mutual Understanding) okullarda uygulanmaya konulmuştur. Projenin toplam bedeli 389.000 Pound tutarında olmuştur. Proje, 2011-2013 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Porje Coleraine, Portush ve Porstewart'taki okullarda eğitim programı çerçevesinde öğretmen-öğrenci ilişkilerini geliştirecek dramalar oynanmış, hikâye anlatımı ve dinlemesine dayanan grup çalışmaları yapılmış, müzikler dinletilmiştir.⁹⁵²

Kuzey İrlanda'da eğitim alanında yapılan projeler, derslerde öğrencilerden kazanılan tecrübeler ışığında revize edilmiştir. Protestan ve Katolik öğrenciler sınıfta kendileri arasında konuşurken kendi dinleri ile ilgili savaflara daha çok ilgi duymaktadırlar. Özellikle öğrenciler kendi dinlerini temsil ettiğini düşündüğü savafları "zafer" olarak konuşmaktan çok memnun olmaktadır. Protestan öğrenciler Boyne Savaşı hakkında daha çok şey öğrenmek istediklerini

⁹⁴⁸ McCaffery, Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 48.

⁹⁴⁹ Lundy, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 27.

⁹⁵⁰ Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 27.

⁹⁵¹ Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 19.

⁹⁵² "The Education and Training", Erişim tarihi: 07.04.2016, s.22.

belirmektedirler.⁹⁵³ Boyne Savaşı'ndan sonra Katolik halk kıtlık dönemi yaşamıştır. Protestan ve Katolik halk için bu dönem tarihsel bir dönüm noktasıdır. Hatta bu dönemi, çatışmaların toplumsal bir kine dönüştüğü bir dönem olarak tanımlayabiliriz. Öğretmenler, geçmişin önyargılarını içeren tarih anlayışı ile eğitim verilmesinin, toplumsal kinin kuşaktan kuşağa aktarılmasına sebep olacağını ve bunun değiştirilmesi gerektiğini sıklıkla dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin öğrenciler ile iletişim kurarken Protestan ve Katoliklerin hassas olduğu tarihî konularda dikkatli olması gereklidir. Bu bağlamda Gerçek Sınırlar Projesi (Real Frontiers Project) ile öğrenciler arasındaki sınırların kaldırılması hedeflenmiştir. Projenin temel hedef kitlesinin daha duygusal olan kitle olduğu söylenebilir. Projenin ana teması; ırkçılığın, ayrılıkçılığın önlenmesi olmuştur. Proje 317.000 Pound bütçe ile uygulamaya konmuştur. Proje 2011 yılının Mayıs ayında başlamış, 2013 yılının Aralık ayında bitmiştir.⁹⁵⁴

Eğitim reformu bağlamında okulların dönüştürülmesi temel hedef olarak benimsenmiştir. Okullara adalet temelli bir yapı kazandırılarak dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, laik eğitim yapısının benimsenmesi ile öğrencilerin çatışma yaşamamasının önüne geçileceği öngörülmüştür.⁹⁵⁵

Hazırlanan raporda Katolik çocukların başarısızlığı, eğitim sürecinin geleceği hakkındaki endişeleri arttırmıştır. Başarısızlık sebebiyle okullardan ayrılanların büyük çoğunluğu (%56) Katolik öğrenciler olmuştur.⁹⁵⁶ Eğitim reformunda ayrımcılık ve ırkçılığa karşı etkin mücadele edileceği vurgulanmış ve buna dönük denetim modeli oluşturulmaya çalışılmıştır.⁹⁵⁷ Getirilen yeni düzenleme ile birlikte çocukların okulda “özeline saygı” prensibi kabul edilmiş öğretmen ve diğer görevlilerin bu bilinçle hareket etmeleri istenmiştir.⁹⁵⁸ Reformlar ile öğrencilerin

⁹⁵³ McCaffery ve Hansson, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 54.

⁹⁵⁴ “The Education and Training”, Erişim tarihi: 07.04.2016, s. 40.

⁹⁵⁵ Paul Connolly, Dawn Purvis, PJ O’Grady, *Advancing Shared Education*, UK: Ministerial Advisory Group, 2013, s. 31.

⁹⁵⁶ Laura Lundy, et. al., *Education Reform in Northern Ireland*, <https://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforChildrensRights/filestore/Fileupload,485594,en.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 15.

⁹⁵⁷ Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 30.

⁹⁵⁸ Lundy, et. al, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 35.

sivil haklarının farkında olmaları hedeflenmiştir. Sivil haklarının farkında olan öğrencilerin ayrımcılık ile mücadelede daha aktif rol alacağı belirtilmiştir.⁹⁵⁹

İlerleyen Paylaşılan Eğitim Programı (Advancing Shared Education Project) ile farklı kimlikteki çocukların paylaşarak birbirlerini tanması hedeflenmiştir. İlerleyen Paylaşılan Eğitim Programı, ana sınıfından itibaren ilkokul, ortaokul ve liselerde uygulanmıştır. Ortaokul ve lisede İlerleyen Paylaşılan Eğitim Programı ile eğitim alan öğrencilerin, tecrübelerini birbirlerine aktararak olumlu bir sinerji yarattıkları iddia edilebilir. Eğitim reformu ile Protestan ve Katolik öğrencilerin birarada eğitim alması, bakanlığın 30 yıllık bir çabasının neticesinde gerçekleştirilmiştir.⁹⁶⁰

Paylaşan Toplum Projesi ile 2011-2015 yılları arasında Kuzey İrlanda'da toplumun güçlü bağlar ile birbirine bağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda paylaşılan eğitim modeli de farklı kimliklere sahip öğrencilerin birarada olmasını sağlamıştır.⁹⁶¹ Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu, eğitim reformunun nasıl ilerlediğini hem denetlemiş hem de değerlendirmelerde bulunmuştur.⁹⁶²

Kuzey İrlanda'da birleştirilmiş okullarda yaklaşık 21.503 öğrenci eğitim almaktadır. Ailelerin karışık okullara çocuklarını göndermeyi tercih etmesi çok önemli bir adımdır. Çatışmanın dönüştürülmesi bağlamında ailelerin birleştirilmiş okullara destek vermesinin, rehabilitasyon sürecinin olumlu bir şekilde ilerlemesine yardımcı olduğu iddia edilebilir.⁹⁶³ Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra birleşik olmayan okullarda dahi gerginlikler eksik olmamıştır. Papaz Gary Donegan okullarda yaşananı şu şekilde anlatmaktadır: *Holy Cross (Kutsal Haç) isimli bu okul sadece kızların gittiği katolik bir ilkokuldur ve Belfast'ın kuzeyinde Ardoyne bölgesinde Protestanların yaşadığı bir mahallenin ortasındadır. 2001 yılının Haziran ayında Protestan kökenli Birlikçiler okulun önünde nöbet tutarak kızların okula girmesini engellemeye başlamıştır. Kızlar ve onların aileleri mezhep*

⁹⁵⁹ Lundy, et. al, Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 38.

⁹⁶⁰ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 21.

⁹⁶¹ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 31.

⁹⁶² Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 15.

⁹⁶³ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 21.

kökenlerinden dolayı, hakaret, taşlı ve tuğlalı saldırı, üzerlerine havai fişek ve içi idrar dolu balonlar atılması ve ses bombasıyla ürkütülme gibi saldırılara maruz kalmışlardır. Bu olay 2002 yılının Ocak ayına kadar devam etmiştir. O zamandan buyana durum sakin olarak gözlemlenmektedir.⁹⁶⁴

Birleştirilmiş okullarda beklenenin aksine öğrenciler arasında çatışmanın olmadığı günümüz koşullarında gençler arası sürdürülebilir arkadaşlıkların arttığı vurgulanabilir. Kuzey İrlanda barış sürecinin iyi yönetilmesi sonucunda eğitim alanında yapılan reformların halk tabanında olumlu sonuç verdiği iddia edilebilir. 1989 yılında birleştirilmiş okullara çocuğumu gönderirim diyenlerin sayısı %55'iken, 2010 yılında bu oran %69'a çıkmıştır.⁹⁶⁵ Farklı kimlikteki öğrencileri biraraya getiren projeler ilkokul, ortaokul ve liselerde uygulanmaya devam edilmiştir.

Belfast Sıkı Dostluk Projesi (the Belfast Old Firm Alliance Project) 2010 yılında başlamış 2012 yılında bitmiştir. Bu projenin maliyeti 271.000 Pound'dur. Bu projeden 1120 çocuk faydalanmıştır. Proje 30 okulda uygulanmış, 28 futbol kulübü ile işbirliği yapılmıştır. Proje ile farklı kimlikteki gelecek nesillerin daha güçlü bağlar ile biraraya geleceği öngörülmüştür.⁹⁶⁶ Yeni Topluluklar İnşa Projesi (Building New Communities)'nin maliyeti 980.000 pound'dur. Proje, 2011 yılında başlamış, 2013 yılında bitirilmiştir. Bu projeye 40 okul katılmıştır. Bu program, bölgedeki farklı kimlikteki okulların, farklı kültürlere sahip öğrencilerin birbirleri ile daha çok kaynaşması için yapılmıştır.⁹⁶⁷

Paylaşılan Toplum Projesi ile eğitim alan okullardaki öğrencilerin farklı yerlerde tatil yapmaları, farklı bölgeleri ziyaret etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Başka bir ifade ile öğrencilerin hareketliliği arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca öğrencilerin, kendi kültürleri dışındaki sporlara ilgi duymaları sağlanmıştır. Bunun yanında öğrencilerin sadece kendi perspektiflerini yansıtan gazeteler yerine farklı

⁹⁶⁴ Demokratik ilerleme Enstitüsü, 2015, s. 76.

⁹⁶⁵ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 82.

⁹⁶⁶ "The Education and Training", Erişim tarihi: 07.04.2016, s.15

⁹⁶⁷ "The Education and Training", Erişim tarihi: 07.04.2016, s. 16.

gazeteler okumaları konusunda da yönlendirilmeler yapılmıştır.⁹⁶⁸ Paylaşılan Eğitim Modeli'nde dört tane temel kriter konmuştur: i) Ayrımcılığa mücadele verilmemesi hedeflenmiştir, ii) Öğrencilerin faydası düşünülmüştür, iii) Öğrencilerin yaşam ve gelişim hakkı vurgulanmıştır, iv) Her öğrencinin ifade özgürlüğüne sahip olduğu vurgulanmıştır.⁹⁶⁹ Eğitim reformu ile eğitimde toleransın yaygınlaşması, kültürler arası diyalogun açılması ve karşılıklı saygının artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Öğrencilerin birbirlerinin kültürlerini öğrenince değerlerine daha çok saygı duyacağı algısından hareketle Kuzey İrlanda'daki okullarda bazı projeler uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda Değişim Yapıcılar Projesi (The Evaluation of the Change Makers Project) 1.134.000 Pound bütçe ile yapılmıştır. Proje 2012 yılında başlamış, 2013 yılında sonlandırılmıştır. Projenin amacı, ilkokul sonrası öğretmenler ve öğrenciler arasında sağlıklı bir güven ortamının oluşturulmasıdır. Proje Belfast ve Lisburn'de 10 okulda uygulanmıştır. Proje yapılırken katılımcıların tartışmalarına olanak verilerek onların önyargı ve kalıp yargılardan kurtulmaları sağlanmıştır. Farklı kimlikteki öğrencilerin aynı projede yer alması birbirlerini tanımalarına olanak sağlamıştır.⁹⁷⁰

Kuzey İrlanda'da ilköğretim ve lisede toplam 333.507 adet öğrenci bulunmaktadır. Kuzey İrlanda nüfusunun toplamının 1.750.000 olduğu düşünülürse eğitim aracılığı ile toplumlararası etkileşimin artırılmasının sağlıklı sonuç verebileceği söylenebilir. Paylaşılan eğitim modelini denetleyecek bir izleme programı 2013-2015 yılları arasındayapılmaya konmuştur.⁹⁷¹ Paylaşılan Eğitim Modeli 2007 yılında kurulmuştur. Uluslararası İrlanda Fonu, (the International Fund for Ireland) Atlantik Küresel Girişimi (The Atlantic Philanthropies) bu eğitim programının finansmanını sağlamıştır. Paylaşılan eğitim projesi ile 2012 yılına kadar 22 proje için 17 milyon Pound para harcanmıştır.⁹⁷²

⁹⁶⁸ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 4.

⁹⁶⁹ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 9.

⁹⁷⁰ "The Education and Training, Erişim tarihi: 07.04.2016, s. 18.

⁹⁷¹ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 18.

⁹⁷² 2011-2012 yılları arasında 524 Katolik okul bulunmakta, 61 adet burslu birleştirilmiş okul bulunmaktadır. "The Education and Training", Erişim tarihi: 07.04.2016, s. 2.

Kuzey İrlanda'da eğitim reformu sürecinde en çok kafa karışıklığının yaşandığı husus, din eğitimi olmuştur. Gençlerin çoğu din eğitimi almak istediklerini belirtmiştir. Hem Protestanlığın hem de diğer dinlerin birarada verilmesi önerilmiştir. Bu öneri kapsamında çocuklarının din dersinden faydalanmasını istemeyen ailelerin çocuklarının din derslerinden muaf tutulması kararlaştırılmıştır.⁹⁷³ Dostluk Eli Projesi (the Hand of Friendship Project) 716.000 Pound bütçe ile 2010- 2013 yılları arasında uygulanmıştır. Her yıl yaklaşık 400 katılımcı projeden faydalanmıştır. Proje; Armagh, Tyrone, Derry, Down, Monaghan ve Louth'da Haziran 2010-Mayıs 2013 yılları arasında uygulanmıştır. Projenin birincil amacı ilköğrencilerinin güvenli bir ortamda bir araya gelmelerine olanak sağlamak olmuştur. Eğitim programı ile farklı kimliklere sahip öğrencilerin karşılıklı anlayışları geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalıştaylarda öğrencilerin farklılıklar ile ilgilenmelerine, duygularını ve hissettiklerini rahatlıkla dile getirmelerine ayrıca önem verilmiştir. Öğrencilerin grup çalışmalarında birlikte paylaşmayı ve birlikte çalışmayı öğrenmeleri için oyunlar ve dramalar aracılığı ile grup çalışmaları yapılmıştır. Bu proje ile öğrencilerin kendi kimliklerini ne kadar kolay ifade ederlerse farklı kimlikleri o kadar fark edeceklerini ve birlikte yaşama konusunda daha istekli olacağı düşünülmüştür.⁹⁷⁴ Vatandaşlık ve Tarih projesi (Citizenship and History Project) 1.153.000 Pound bütçe ile hayata geçirilmiştir. Proje Nisan 2011 yılında başlamış, Aralık 2013 yılında sonlandırılmıştır. Proje, 12 okulda uygulanmıştır. Bu projede farklı kimlikteki öğrencilerin belli bir güven duygusuna eriştikten sonra birbirlerini dinlemeye yönelik grup çalışması yapmalarını sağlanmıştır.⁹⁷⁵

Barış Süreci ile Kuzey İrlanda, son on yılda dünya sıralamasında eğitim bağlamında önemli başarılar elde etmiştir.⁹⁷⁶ Eğitim sisteminin reformu sonucunda kişisel anlayışın ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesini, farkındalığın arttırılmasını öngören bir model ortaya çıkmıştır.⁹⁷⁷ Kuzey İrlanda barış sürecinde, eğitim aracılığıyla genç kuşakların karşı gruplara önyargılardan ve kalıp yargılardan

⁹⁷³ Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 33.

⁹⁷⁴ "The Education and Training, Erişim tarihi: 07.04.2016, s. 30.

⁹⁷⁵ "The Education and Training, Erişim tarihi: 07.04.2016, s.37.

⁹⁷⁶ Connolly, Purvis, O'Grady, 2013, s. 63.

⁹⁷⁷ Lundy, et. al., Erişim tarihi: 06.04.2016, s. 22.

şıyrıldığı vurgulanabilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda toplumsal barışını kazanırken, Kilise ve STK'lar üzerlerine önemli sorumluluklar almıştır. Çalışmanın diğer bölümünde Kuzey İrlanda sorununundönüştürülmesi sürecinin rehabilitasyon sürecinde Kilise ve STK'ların rolleri tartışılacaktır.

3.5. Kuzey İrlanda Barış Sürecinde Önyargılar Kırılmasında Kilise ve STK'ların Rolü

Kuzey İrlanda Sorunu'nun çıktığı ve gerginliğin tırmandığı dönemlerde Protestan ve Katolik kiliselerinin çatışmayı sonlandırmaya yönelik adım atmamaları sıklıkla eleştirilmiştir.⁹⁷⁸ Papaz Peder Gary Donegan'a göre çatışma yıllarında kilise; en iyi manada soruna ilgisiz kalan, en kötü manada ise, adaletsizliği gözardı edip militanlaşmaya zemin hazırlayan bir kurum olarak görülmüştür.⁹⁷⁹ Kuzey İrlanda'da sıkıntı yılları başta olmak üzere krizlere sebep olan yürüyüşler, sivil toplumun canlı kalmasını sağlarken çatışma taraflarının karşı karşıya gelmesinde de önemli bir araç olmuştur. Kuzey İrlanda'da bir yılda 4000'e yakın yürüyüş gerçekleşmektedir.⁹⁸⁰ Özellikle “Sıkıntı Yılları” öncesinden itibaren toplumun tamamen birbirinden ayrılmış olması sebebiyle barıştan bahseden rahipler bile baskı ile karşılaşmıştır. Hayırlı Cuma Antlaşması ile birlikte bunun toplum bazında değişmeye başlaması, din görevlilerinin barış sürecinde daha aktif olmalarının önünü açmıştır. Barış sürecinin getirmiş olduğu olumlu havaya rağmen, kiliselere yönelik tehditler devam etmiştir. Bazı din görevlilerine, barış sürecini istemeyen bazı kişiler tarafından tehdit mesajları gönderilmiştir.⁹⁸¹

Kilisenin sivil toplumda diğer aktörler ile eşit statüde olması gerektiği vurgulanmıştır. Çatışma sonrası kiliselerin toplum ile etkileşimi artırılarak, sivil toplumu tek başına yönlendiren bir güç olmalarından ziyade sivil toplumun bir parçasıymış gibi davranmaları hedeflenmiştir.⁹⁸² “Make It Work” (İşlet) adıyla bir sivil toplum grubu kurularak kiliselerin de yer aldığı bir platform oluşturulmuştur.

⁹⁷⁸ John D. Brewer, Gareth I. Higgins, ve Francis Teeney, *Religion Civil Society, and Peace in Northern Ireland*, UK: Oxford Press, 2011, s. 177.

⁹⁷⁹ Demokratik İlerleme Enstitüsü, 2015, s. 78.

⁹⁸⁰ Demokratik İlerleme Enstitüsü, 2015, s. 85.

⁹⁸¹ Brewer, Higgins, Teeney, 2011, s. 182.

⁹⁸² Brewer, Higgins, Teeney, 2011, s. 202.

Bu sivil toplum platformu, barışa destek veren politikacıları desteklemeyi temel amaç edinmiştir.⁹⁸³ Hayırlı Cuma Antlaşması'na giden süreçte toplum liderlerinin birbirleri ile konuşmaları yerel anlamda kiliselere olumlu yansımıştır. 1990'lardan itibaren Kuzey İrlanda'da sivil toplum platformu, Protestan ve Katoliklerin biraraya gelmesine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gönüllülük ve Toplum Örgütleri, (Voluntary and Community Organizations, VCOS) sivil toplumun canlanması için önemli çaba sarf etmiştir.⁹⁸⁴ Bu süreç zarfında yerel kiliseler birbirleri ile etkileşim sürecini başlatmışlardır. 1994-1999 yılları arasında iki mezhebe mensup 9 kilise, Kilise Fora adı altında biraraya gelerek etkileşimde bulunmuşlardır. Kiliselerin yerelde farklılıklarını birarada yaşayabileceklerini, hatta işbirliği yapabileceklerini göstermeleri, toplumun barış sürecini kabul etmesinde önemli rol oynamıştır.⁹⁸⁵

İç savaşın ortaya çıkmasında Kuzey İrlanda'da dinler ne kadar önemli rol oynadıysa çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde de hem Katolik kilisesinin hem de Protestan kilisesinin çok önemli rol oynadığı iddia edilebilir.⁹⁸⁶ Kuzey İrlanda'da kiliselerin biraraya gelmelerinin iki tane önemli toplumsal gelişmeye yardımcı olduğu belirtilebilir. Birincisi, Protestan ve Katoliklerin aynı platformda yer alması toplumlar arası güven inşasına çok önemli katkı sağlamıştır. Zira Protestan ve Katolikler birbirlerini tanıdıktan sonra birbirlerine daha çok güvenmeye başlamışlardır. Bu bağlamda Kiliselerin çatışmanın tekrar çıkmasını önlemeye yönelik önemli sorumluluklar aldığı iddia edilebilir. Etkileşime geçen kiliselerin teolojik olarak farklı görüşlerinin bulunmasına rağmen, çatışmanın son bulması ve barışın devam etmesi konusunda biraraya geldikleri söylenebilir. Başlangıçta 9 kilise ile yerelde başlayan Fora Kilisesi barış sürecinin daha da ilerletilerek çatışma riskinin en çok olduğu alanlarda da faaliyet gösterilmesi hedeflenmiştir.⁹⁸⁷ Fora Kilise modelinden sonra Armagh Kiliseler Forumu da (Armagh Churches Forum) toplumlar arası iletişim kanallarının açılarak toplumlar arası karşılıklı anlayışı geliştirmeyi

⁹⁸³ Demokratik İlerleme Enstitüsü, 2015, s. 83.

⁹⁸⁴ Thiessen, C., et. al., 2010, s. 83.

⁹⁸⁴ Thiessen, C., et. al., 2010, s. 74.

⁹⁸⁵ Maria Power, "Building Communities in a Post-Conflict Society: Churches and Peace-Building Initiatives in Northern Ireland since 1994", *The European Legacy*, Vol. 10, No.1, 2005, s. 58.

⁹⁸⁶ Power, 2005, s. 55.

⁹⁸⁷ Power, 2005, s. 60.

hedeflemiştir.⁹⁸⁸ Barış süreci ile birlikte Lisburn Kiliseler Arası Proje ile Hristiyanlık çatısı altında tüm Hristiyanların birlikte yaşayabileceği vurgusu yapılmıştır. Bu proje, toplumun tümünün sosyal ihtiyaçlarının karşılanabilmesi üzerine odaklanmıştır.⁹⁸⁹ Kiliselerin, sivil toplumun canlanması için daha çok alan açmaya çabalarken bir konuda çok özenli davrandıkları belirtilebilir. Tüm kilise birlikleri ve forumları kendilerinin tarafsız oldukları söyleminden hareket etmişlerdir. Böylece halkın, barış sürecinde kilise birliklerine daha çok güven duyduğu söylenebilir. Kiliselerin kendi aralarında etkileşimde bulunması için büyük fonların kurulması ve bu fondan yararlanmak için diğer kilisenin de içinde olacağı bir yapının zorunlu tutulması, kiliselerin birbirleri ile daha çok etkileşimde bulunmasını sağlamıştır.⁹⁹⁰ İkinci önemli husus ise, kültürler arası geçişkenliği sağlamış tarafların birbirinin kültürünü daha çok öğrendiğidir. Bu bağlamda Protestan ve Katoliklerin aynı yerde etkileşim içerisinde olması, birbirlerinin kültürlerini daha yakından tanımalarına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla, kültürlerin farklılığından kaynaklanan yanlış anlamaların önüne geçilmesi sağlanmıştır.⁹⁹¹ Kiliseler, Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonraki süreçte Hem Katolik hem de Protestan halkın barış sürecini insani değerler üzerinden okumasına yardımcı olmuştur.

Kuzey İrlanda ataerkil bir yapıya sahip olduğu için çatışma döneminde kadınların barışın inşa edilmesi konusunda gerekli inisiyatifini alamadığı tespiti yapılabilir. Kuzey İrlanda'da kadınlar, çatışma olduğu dönemde ailelerin gelecek nesillere aktarılmasında kilit rol oynamış, çocukların beslenmesi başta olmak üzere ailelerin güvenliğinin sağlanması konusunda önemli rol oynamışlardır. Barış süreci ile birlikte kadınlar daha aktif rol almışlardır. Kadınların geçmişte yapılan adaletsizlikler ve kanlı tarih ile uğraşmak yerine Protestan ve Katoliklerin birlikte yaşayabileceğini düşünerek hareket etmeleri barışın sürdürülmesinde etkili olmuştur.⁹⁹² Bu bağlamda Kuzey İrlanda'da STK'ların kadının sosyal statülerini

⁹⁸⁸ Power, 2005, s. 61

⁹⁸⁹ Power, 2005, s.62.

⁹⁹⁰ Power, 2005, s.62.

⁹⁹¹ Power, 2005, s.64.

⁹⁹² Margaret Ward, "Gender, Citizenship and the Future of the Northern Ireland Peace Process", *Éire-Ireland*, Vol. 40, No. 3 & 4, Fall/Winter 2005, s.8.

hedef alan projeleri, barışa olumlu katkı sağlamıştır.⁹⁹³ Kuzey İrlanda'da 1970'lerde kadınlar, daha çok fabrika grevlerinde önemli görevler alırken hem Katolik hem Protestan kadınlar 1970'lerle birlikte STK'larda da aktif olmaya başlamışlardır. 1977'de, Betty Williams ve Mairead Corrigan adlı iki kadının, Protestan ve Katolik kadınların bir araya gelmesine yönelik yapmış oldukları katkılardan dolayı nobel ödülü kazanmışlardır.⁹⁹⁴ NIWC, siyasetin milliyetçilik üzerinden kutuplaşmasına bir tepki niteliğindedir. NIWC bir çatı olarak sivil toplumda etkili olan kadın liderlerin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. NIWC 1996 seçimlerinde 2 kadın milletvekili çıkarmış, bu iki vekil, kadınların barışa daha çok katkı sağlaması için çabalamışlardır.⁹⁹⁵ Kuzey İrlanda Kadın Koalisyonu, (Northern Ireland Women's Coalition, NIWC) Kuzey İrlanda'da kadınların barış süreci sonrasında daha çok sivil toplumda görev alabilmesi ve kadınlara karşı ayrımcılığın azaltılması için yoğun çaba sarf etmiştir. NIWC, birleştirilmiş eğitim modelinin benimsenmesi konusunda kadınlar ile beraber yoğun bir çaba göstermiştir. Kadınlar arasında yapılan anketlerde kadınların birleştirilmiş eğitim sistemine sıcak bakmasında INCW'nin etkili olduğu ortaya çıkmıştır.⁹⁹⁶

Özetle, 2002 yılında Kuzey İrlanda'da 5000 adet NGO olduğu belirtilmektedir. Barış sürecinde NGO'ların maddi kaynakları Uluslararası İrlanda Fonu, (International Fund for Ireland, IFI) ve AB tarafından karşılanmıştır. Sivil toplumun güçlendirilmesi bağlamında sürdürülebilir barışın hâkim kılınabilmesi için Avrupa Birliği yeni barış programlarını uygulamaya koymuştur. Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund, ESF), Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund, ERDF) barış sürecinin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında çok önemli rol oynamışlardır.⁹⁹⁷ Hayırlı Cuma Antlaşması'ndan sonra NGO temsilcileri, barış süreci hakkında toplumun barışa sıcak baktığını belirtmektedir. NGO temsilcilerinin barış süreci hakkında en büyük

⁹⁹³ Ward, 2005, s. 20

⁹⁹⁴ Patty Chang, et. al., "Women Leading Peace a Close Examination of Women's Political Participation in Peace Processes in Northern Ireland, Guatemala, Kenya, and the Philippine", *Georgetown Institute for Women, Peace and Security*, 2015, s. 34.

⁹⁹⁵ Chang, et. al., 2015, s. 46.

⁹⁹⁶ Chang, et. al., 2015, s. 49.

⁹⁹⁷ Thiessen, C., et. al., 2010, s. 8.

korkusu, %58 oranla politik sebeplerden dolayı çözüm sürecinin bitebileceği ihtimalidir. NGO temsilcileri barışın toplum bazında daha çok kabul edildiğini ifade etmişlerdir. NGO'ların barışın toplum bazında sürdürülebileceğine dair ümitleri %72 oranında olmuştur.⁹⁹⁸ Katolik ve Protestan Kilise liderleri Derry'de iş adamları birlikte iş edinme projeleri başlatmışlardır. Bu projeler neticesinde Derry'de bomba saldırılarının azaldığı görülmüştür.⁹⁹⁹

⁹⁹⁸ Thiessen, C., et. al.,2010, s.24.

⁹⁹⁹ Thiessen, C., et. al.,2010, s.67.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çatışmanın ortaya çıkmasında toplumsal çıkar çatışması, tahakküm, önyargılar, stres ve belirsizliğin önemli rol oynadığı iddia edilebilir. Rehabilitasyon süreci sürdürülebilir barışın sağlanması konusunda stratejik plan ve projeler aracılığıyla toplumlar arası etkileşim, iletişim ve entegrasyonu arttırarak toplumsal sorunların, stres ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasına yardımcı olduğu söylenebilir.¹⁰⁰⁰ Çatışma yönetimi daha çok bir siyasi irade göstermeye zayıf ve dışlayıcı devleti "güçlü ve kapsayıcı bir devlet"e dönüştürme sürecini sağlamaya yönelik uygulamaları öncüllemektedir. Rehabilitasyon sürecinin ise var olan devletin "güç" paylaşımını sağlayarak sadece devletin ihtiyaçlarını değil toplumsal ihtiyaçları da dikkate aldığı vurgulanabilir.¹⁰⁰¹ Çatışma çözümü için Bar-Tal, çatışmanın taraflarını dikkate alacak bir antlaşmanın olması gerektiğini şart koymaktadır. Fakat antlaşmadan sonrası çatışmayı dönüştürme safhasını "çatışma çözümü" kavramı ile açıklamak pek mümkün görünmemektedir. Çatışmanın taraflarının sosyal etkileşim içerisinde olduğu bu sürecin rehabilitasyon süreci olarak kavramsallaştırmanın daha doğru olacağı söylenebilir.¹⁰⁰²

İnşacı bakış açısında "duygular" çok daha önemli rol oynamaktadır. İnsan doğasının sosyal bir inşa olduğu varsayılırsa, çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinin devlet ve toplumun karşılıklı etkileşimi ile daha sağlıklı ilerleyebileceği söylenebilir. Fakat İnşacı bakış açısı, Özlük'ün belirttiği gibi toplumsal duyguları belirtmek noktasında yeterli düzeyde kavramsal çerçeveye sahip değildir.¹⁰⁰³ Bu bağlamda çatışma yönetimi disiplini içerisinde çatışmanın dönüştürülmesi safhasında kullanılan "rehabilitasyon süreci"nin kavramsallaştırılmasının bu açığın giderilmesine yardımcı olacağı söylenebilir.

Çalışmanın birinci bölümünde çatışma yönetimi disiplinin ontolojik ve epistemolojik sorunları ele alınarak Rehabilitasyon sürecinin kavramsal boyutu tartışılmıştır. Çatışma yönetimi kavramı disiplini içerisinde şemsiye bir kavramdır.

¹⁰⁰⁰ Bar-Tal, 2000, s. 363.

¹⁰⁰¹ Bar-Tal, 2000, s. 363.

¹⁰⁰² Bar-Tal, 2000, s. 363.

¹⁰⁰³ Erdem Özlük, *Uluslararası İlişkilerde Duygusal Bakış*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016, s. 46.

Çatışma yönetimi interdisipliner bir boyutta olmasından kaynaklı olarak uluslararası ilişkiler disiplininin bazı ontolojik sorunların çatışma yönetimi disiplinine geçtiği belirtilebilir. Wallensteen “Understanding Conflict Resolution” adlı kitabında gerçekte “barış yapımının” var olduğunu göstermek için bu kitabı yazdığını belirtmektedir.¹⁰⁰⁴ Buradan anlaşılacağı üzere çatışma yönetimi çalışmalarında barış inşası ve sürdürülebilir barış konularında teorik tartışmaların belli bir ağırlığı olmasına rağmen pratikte teoride tartışılan koşulların başarılı olup olmayacağı konusu belirsizdir. Joseph Nye’in da vurguladığı üzere çatışma yönetiminde disiplinindeki belirsizlik¹⁰⁰⁵ durumunun bir diğer sebebi disiplinin karmaşık bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Çatışma yönetiminde sıklıkla eleştirilen “belirsizliğin” uluslararası ilişkiler disiplininin yaşadığı aynı boşluktan kaynaklandığı belirtilebilir.¹⁰⁰⁶ Bu bağlamda çatışma yönetimi analiz seviyesi sorunu derinden yaşamaktadır. Çatışma yönetimi alanında yapılan bazı çalışmalarda devleti temel analiz birimi almasından kaynaklı sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorun çatışma yönetimi disiplininin “zayıf devlet” kategorisinde değerlendirilen ülkelerdeki çatışmalara daha çok “ulus-devlet temelli” bakış açısı ile odaklanmasına sebep olmaktadır. İç savaş yaşayan ülkelerden El Salvador, Kamboçya, Mozambik, Angola, Doğu Timor ve Liberya’da örgütlerin çatışma sonrası rehabilitasyon sürecinde silah bırakma, tasfiye ve entegrasyon aşamaları uygulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Birleşik Krallık’ı zayıf devlet olarak nitelendirilmek pek mümkün değildir. Zira Kuzey İrlanda sorunu zayıf devletler olarak nitelendirilen üçüncü dünya ülkelerinden farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında IRA’nın silahsızlandırılması ve toplumsal entegrasyonun sağlanması sürecinin açıklanmasında “rehabilitasyon” kavramının kullanılabilmesi iddia edilmiştir. Nitekim Kuzey İrlanda’da rehabilitasyon sürecinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir siyasi irade ve koşulların daha uygun olduğu söylenebilir. Rehabilitasyon süreci çatışma sonrası devletin dönüşümünü (güç paylaşımı, reformlar) ve toplumun dönüşümünü (önyargıların kırılması, tavırların ve davranışların değişmesi) karşılıklı

¹⁰⁰⁴ Wallensteen, 2006, 14.

¹⁰⁰⁵ Joseph S. Nye, *The Place of Soft Power in State-Based Conflict Management*, içinde *Leashing the Dogs of War*, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall (ed.), United States Institute of Peace: USA, 2008, s. 400.

¹⁰⁰⁶ Özlük, 2016, s. 35.

etkileşim bağlamında ele almaktadır. Çatışma yönetimi disiplini içerisinde bazı analistler tarafından çatışma çözümü rehabilitasyon sürecinin yerine kullanılmaktadır. Fakat çatışma çözümünün barış antlaşmalarına odaklanmakla birlikte toplumsal dönüşümü gözden kaçırdığı iddia edilebilir. Örnek vermek gerekirse çatışma çözümü devlet eliyle yapılan her reformun toplum tarafından kabul edileceğini verili olarak kabul etmektedir. Fakat uygulamada Doğu Timor reform sürecine halkın vermiş olduğu olumsuz tepki, uygulamada “halkın da” hesaba katılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu minvalde çatışma yönetimi için rehabilitasyon sürecinin bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Çatışma yönetiminin disiplin olarak gelişmesinde barış inşası ve çatışma çözümünün alt disiplin olarak önemli katkılar verdiği vurgulanabilir. Bu tez çalışması rehabilitasyon sürecinin sistematik olarak ele alınmasının çatışma yönetiminin disiplin olarak gelişmesinde önemli rol oynayabileceğini iddia etmektedir.

Çatışma yönetimi disiplininin gelişimi bağlamında çatışma yönetimi sürecini daha iyi anlatabilecek kavramlara ihtiyaç vardır. Çatışma yönetiminin daha iyi anlaşılmasına rehabilitasyon kavramı yardımcı olabilir. Bu bağlamda Rehabilitasyon sürecinin “negatif” barış sürecinden “pozitif” barış sürecine geçişi sağlayan bir köprü görevi gördüğü söylenebilir.

Rehabilitasyon kavramı, insan doğasının değişmezliği konusu üzerinde tekrar tartışma başlatabilir. Allport ön yargıyı "bir nefreti bir hataya dayandırmak ve esnek olmayan genelleme" olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁰⁷ Hobbes'ten günümüze gelen insanın yaşamına anlam verme özelliğinin bir yana itilerek insan doğasının sürekliliği ve değişmezliği vurgulanmaktadır.¹⁰⁰⁸ Wendt ise dünya siyasetindeki gelişmeleri sosyal yollarla inşa edileceğini vurgulamaktadır. Şerif ise nitelik olarak doğuştan gelen fitri özellikler bağlamında ırklar arası bir farklılığın olmadığını belirtmektedir. Başka bir ifade ile Kuzey İrlanda'da olduğu gibi toplumlar arası ırkçılık ve ayrımcılığın yapılması ekseriyetle psikolojik bariyerler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu tez çalışmasında Kuzey İrlanda örneğinde görüldüğü üzere toplumların birbirlerine karşı

¹⁰⁰⁷ Lewis M. Killian, Book Reviews, *American Journal of Sociology*, Vol. 61, No. 3, Nov., 1955, s. 267.

¹⁰⁰⁸ Özlük, 2016, s.49.

geliştirdiği olumsuz genellemelerin, kalıp yargıların, duyguların psikolojik bariyerlerin kaldırılması ile değişebildiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda çatışma yönetimi disiplininin çatışmayı dönüştürme safhasında normatif teoriden faydalanabileceği söylenebilir. Çatışma doğal bir eylem olduğu için ne pozitif ne de negatif bir olgudur. Çatışmanın nasıl yönetildiği daha çok önemlidir.¹⁰⁰⁹ Nitekim Kuzey İrlanda rehabilitasyon sürecinin gösterdiği üzere sosyal etkileşim, iletişim ve entegrasyon, insanların önyargı ve kalıpyargılarının kırılmasında etkilidir. Başka bir ifade ile Hobbes'e göre çatışmacı olan insan doğası daha iyiye doğru değiş(tiril)ebilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Kuzey İrlanda sorununun yapısal ve kök sebepleri ele alınmıştır. Şerif'in belirttiği gibi ırklar arası "fitri şahsiyet" farkı yoktur. Fakat etnik çatışmalarda ırklara şahsiyet noktasında "dinler" gibi bazı faktörler psikolojik destek sağlamaktadır.¹⁰¹⁰ Kuzey İrlanda'da olduğu gibi sorun, Katolik-Protestan çatışması şeklinde toplumda ayrışmaya sebep olmuştur. Çatışmanın yapısal ve kök sebeplerinin dönüştürülmesinde Kuzey İrlanda'da ihtiyaçlar yaklaşımının olumlu etki yaptığı belirtilebilir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda sorununun rehabilitasyonu sürecinde Katolik ve Protestan halkın dinsel hassasiyetleri dikkate alınmıştır.

Kuzey İrlanda'da güvenlik reformlarının hem alt yapının hem de üst yapının uzlaşması ile ortaya çıktığı belirtilebilir. Parsons'un belirttiği gibi sosyal değişim hem alt yapıya hem de üst yapıya bağlıdır. Kuzey İrlanda yakın tarihinde Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı RUC'un yaratmış olduğu sosyal travmanın giderilmesi için Kuzey İrlanda halkı ve devlet yetkilileri, RUC'un hem isminin hem de yapısının değiştirilmesi konusunda birlikte hareket etmişlerdir. Dolayısıyla güvenlik reformları ile Kuzey İrlanda'nın beşeri inşa konusunda önemli bir yere geldiği belirtilebilir. Bu bakımdan Kuzey İrlanda'da halkın adalet ihtiyacının kısmen karşılandığı söylenebilir.

¹⁰⁰⁹ Akyeşilmen, 2015, s. 40.

¹⁰¹⁰ Muzaffer Şerif, *İrk Psikolojisi*, Ankara: Üniversite Kitabevi, 1943, s. 66.

Katoliklerin Protestanlara karşı başlattığı ilk ayaklanmanın üzerinden yaklaşık 400 yıl geçmiştir. Katoliklerin Protestanlara karşı ayaklandığı her dönemde İngiltere ayaklanmanın bastırılması için çok sert önlemleri uygulamaya koymuştur. Kıtık dahi İngiltere tarafından İrlanda'yı cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır. Bu önlemler sorunu çözmek bir yana Katolik-Protestan halk arasında tarihsel düşmanlığı derinleştirmiştir. Dolayısıyla dil, din ve ırk ayrımı tarihsel süreçte derinleşerek Kuzey İrlanda sorununun bir kimlik sorununa dönüşmesine sebep olmuştur. Tarihsel süreçte Kuzey İrlanda'da yaşayan Katolik halk "güç paylaşımının" adil olabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Fakat bu girişimlere İngiliz Parlamentosu olumlu yanıt vermemiştir. Protestan halk ise Kuzey İrlanda'da kendi hâkimiyetlerini devam ettirmek için "turuncu düzen" in sağlanmasına çabalamışlardır. Neticede "turuncu düzen" sadece siyasi şartları belirlememiştir. Bunun yanında uzunca bir süre Kuzey İrlanda halklarının sosyal ilişkileri turuncu düzen tarafından kontrol altında tutulmuştur. Turuncu düzen toplumlar arası tarihsel düşmanlığın canlı kalmasına sebep olmakla birlikte, toplumların artan düzeyde militaristleşmesine sebep olmuştur. 2006 yılında imzalanan St Andrews Antlaşması ile turuncu düzenin hâkimiyeti tamamen kırılarak barışçıl bir şekilde güç paylaşımı yapılmıştır.¹⁰¹¹ Dolayısıyla, siyasal çatışmaların baskı ve şiddetle değil, uzlaşa ve işbirliği ile güç paylaşımı ve eşitlikle çözülebileceği varsayımı güçlenmiştir.

Tezde yapılan analizlerden çıkan bir diğer sonuç ise, Kuzey İrlanda barış sürecinin sürdürülebilir olmasında çözüm sürecinin uluslararasılaşması ve bunun akabinde uluslararası denetim mekanizmaları önemli rol oynamasıdır. Bu bağlamda Bill Clinton ve Tony Blair, sorunun çözümünde Katolik ve Protestan halkın hassasiyetlerini anlamaya çalışarak duygusallıktan ziyade akılcı yaklaşımlarla sorunun çözümüne olumlu katkı sağlamışlardır.

Nasıl ki barış ve savaş insan toplumunun ürünüyse, sorunu çözme yeteği ve birlikte yaşama özelliği de yine insanın fitratında olan özelliklerdir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda sorununun çözümünde, yukarıda yapılan analizlerde de görüldüğü gibi, sağlam bir siyasi iradenin ortaya konulduğu belirtilebilir. 1998 yılında imzalanan

¹⁰¹¹ "Agreement at St Andrews", https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/136651/st_andrews_agreement-2.pdf, Erişim tarihi: 26.06.2016.

Hayırlı Cuma Antlaşması bu siyasi iradenin önemli bir göstergesidir. Dünya çatışma örneklerinde görüldüğü üzere, barış antlaşmalarının imzalanması toplumsal travmanın yok edilmesinde önemli görev üstlenmektedir. Fakat sürdürülebilir barışın hâkim kılınabilmesi için barış antlaşmalarının bütün koşulları ile uygulanması gereklidir. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre, dünyada yapılan barış antlaşmaları arasında *Hayırlı Cuma Antlaşması* %95 oranı ile neredeyse bütün antlaşma koşullarını yerine getiren bir antlaşma olduğu belirtilmektedir. Diğer birçok barış antlaşması antlaşma hükümlerini yerine getirme konusunda *Hayırlı Cuma Antlaşması* kadar başarılı olmamıştır.¹⁰¹² Kısaca *Hayırlı Cuma Antlaşması* Kuzey İrlanda'da barışın kurumsallaşması ve sürdürülebilir olmasında oynadığı rol ile barış süreçlerinde yapılan anlaşmalar ve anlaşmaların samimiyetle uygulanmasının önemini göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kuzey İrlanda sorununun rehabilitasyon süreci ele alınmıştır. Genel itibariyle rehabilitasyon süreci; yapısal ve anayasal reformlar, güvenlik reformları, iç siyasi düzenlemeler ve güç paylaşımı, eğitim ve sosyal etkileşim ve ekonomik reformları içermektedir. Rehabilitasyon süreci barış koşullarının hâkim kılınabilmesi için yapılan bütün girişimlerin bir birikimi olduğu konusunda yaygın bir kanaat vardır. Bu bağlamda Kuzey İrlanda rehabilitasyon süreci *Hayırlı Cuma Antlaşması* ile uygulanmaya başlanmıştır. Rehabilitasyon süreci devletin toplumla karşılıklı etkileşimini ve iletişimini gönüllük esasına dayandırmaktadır. Bir başka ifade ile teoride tartışılan rehabilitasyon sürecinin uygulamada sürdürülebilir barışa katkı yaptığı bu örnekte açıkça görülmektedir.

Rehabilitasyon süreci çocukların yetiştirilme tarzından okul eğitim müfredatına kadar uzanan geniş bir konudur. Çocukların eğitiminde ailelerin rolü çok önemlidir. Aile, çocuklarına ayrımcı veya ırkçı bir bakış açısı aşırsa bu çocukların sosyal ilişkisi bu bakış açısı ile şekillenmektedir.¹⁰¹³ Okulların ortak yaşam alanı olarak Katolik ve Protestan öğrencileri biraraya getirmesi “barış kültürü”nün toplum tarafından kabullenilmesine yardımcı olmuştur. Kuzey İrlanda'da rehabilitasyon

¹⁰¹² "The Agreement", <https://peaceaccords.nd.edu/accord/northern-ireland-good-friday-agreement>, Erişim tarihi: 26.06.2016.

¹⁰¹³ Muzaffer Sherif, *An Outline of Social Psychology* Harper&Brothers: New York, 1948, s. 352.

sürecinde eğitim toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Barış kültürünün eğitim aracılığıyla öğrenciler tarafından benimsenmesi yeni bir nesilin yakalanmasına yardımcı olmuştur. Nitekim barış kültürünün Kuzey İrlanda'da Katolik ve Protestan halkın birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışlarının değişmesinde önemli rol oynadığı belirtilebilir. Eleştirel düşünme becerisini arttıracak projeler ve müfredat değişikliği rehabilitasyon sürecinde yapılmıştır. Bundan dolayı eğitim aracılığıyla farklı kimliklere sahip öğrencilerin birbirlerini anlamaya çalışması başarılı şekilde devam etmektedir. Bu da inançlararası ve toplumlararası eğitimin barışa ve toplumsal entegrasyona katkısını göstermektedir.

Sağlıklı bir rehabilitasyon süreci için sadece devlet kurumlarının geliştirilmesi ve dönüştürülmesi yeterli olmamaktadır. Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi bir taraftan kolluk güçleri reformu yapılırken diğer taraftan toplumun sürece olan güveninin artırılması için hakikatleri araştırma ya da geçmişle yüzleşme mekanizması olarak Tarihsel Araştırma Ekibi, 1968 yılından antlaşmanın imzalandığı döneme kadar süren şiddet eylemleri sebebiyle ölenleri soruşturmuştur. Bu sembolik adım Katolik halkın devlet hakkındaki “olumsuz” algısının değişmesinde faydalı olmuştur. Rehabilitasyon süreci devletin toplumla karşılıklı etkileşimini gönüllük esnasından hareket etmiştir. Bu bağlamda Kuzey İrlanda rehabilitasyon sürecinde yapılan tüm projeler STK ve üniversiteler aracılığıyla yürütülmüştür. Buradan da, hem geçmişle yüzleşme mekanizmasının barışın sürdürülebilir olmasındaki etkisi ve hem de rehabilitasyon sürecinde yer alan aktörlerin çeşitliliği önemlidir. Örneğin devlet kurumları gibi birincil düzey aktörler gibi üniversiteler ve STK lar gibi ikincil ve üçüncül düzey aktörlerin de sürece dâhil edilmesi önemli ve gereklidir.

Uluslararası Fon Antlaşması (The International Agreement setting up the Fund, IFI) ile 1986 yılında Birlikçiler ve Cumhuriyetçiler arasındaki çatışmaların sonlandırılarak taraflar arasında etkileşimin artmasını amaçlamıştır. Özellikle oluşturulan bu fon, *Hayırlı Cuma Antlaşması*'ndan sonra daha etkili kullanılmaya başlanmıştır. Çözüm sürecinin başarılı bir şekilde ilerlemesinde ekonomik

kalkınmanın çok olumlu etkisi olduğu iddia edilebilir.¹⁰¹⁴ Özellikle sorun yaşanan bölgelerde projeler aracılığıyla yaşam standardının yükseltilmesinin rehabilitasyon sürecine halkın olumlu katkı vermesini sağlamıştır. 2006 yılında Bu Alanın Paylaşımı ('Sharing this Space') adlı stratejik plan kabul edilmiştir.¹⁰¹⁵ Bu Alanın Paylaşımı adlı stratejik plan ile Kuzey İrlanda'da yaşayan toplumların birbirleri ile ekonomik etkileşiminin artırılması hedeflenmiştir. IFI'nin 2010 yılında fon harcamalarının dağılımı şu şekilde olmuştur. Toplum temelli sosyal ve ekonomik yeni jenerasyon yaratılması 26%, miras kapasitesi projesi %15, Eğitim paylaşılması programı %15, Toplum köprüleri projesi %12, diğer toplum projeleri 26% , Kırsal turizminin gelişimi %1, dezavantajlı bölgeler %1, bütçe harcaması yapılmıştır.¹⁰¹⁶ IFI bütçesi bağlamında sosyal ilişkilerin geliştirilmesi için bazı sosyal aktiviteler planlanmıştır. 15000 genç "Uluslararası Barış Oyuncuları Projesi" kapsamında biraraya gelmiştir. "Hepimiz İçin Sanat Projesi" bağlamında toplumlar arası etkileşim arttırılmaya çalışılmıştır. Toplumun etkileşimini arttıracak televizyon yayınları ve dizi çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 2009 yılında yeni genç jenerasyonun önyargı ve kalıp yargılarından kurtulması için 1825 adet proje uygulanmaya konulmuştur.¹⁰¹⁷ Dolayısıyla, barış süreçlerinde toplumsal entegrasyon faaliyetleri barışın kalıcı olmasında başat rol oynamaktadır.

Kuzey İrlanda'nın *Hayırlı Cuma Antlaşması* ile başlayan rehabilitasyon sürecinde, toplumsal travmanın iyi yönetildiği ve doğru tanı ve müdahale ile olumlu seyir izlediği söylenebilir. Katoliklerin ve Protestanların birbirlerini anlamasına yardımcı olacak sosyal deney projeleri hayata geçirilmiştir. 2014 yılında yapılan bir sosyal deneyde St Cecilia's College'da okuyan birer Katolik ve Protestan kız öğrenci biraraya getirilmiştir.¹⁰¹⁸ Kuzey İrlanda'da lise öğrencileri arasında dahi

¹⁰¹⁴ Duncan Morrow, "Building Bridges: Supporting Peacebuilding through Funding Reconciliation – the Example of the IFI Community Bridges Programme", uir.ulster.ac.uk/34009/1/Shared%20Space.pdf, Erişim tarihi: 08.06.2016, s. 48.

¹⁰¹⁵ Morrow, Erişim tarihi: 08.06.2016, s. 49.

¹⁰¹⁶ Morrow, Erişim tarihi: 08.06.2016, s. 49.

¹⁰¹⁷ Morrow, Erişim tarihi: 08.06.2016, s. 52.

¹⁰¹⁸ Bu video Belfast projesi tarafından yapılmıştır. Belfast projesi ABD'de bulunan Boston Kolej ile ortak yürütülmüştür, ABD'nin sorunun çözülmesini ne kadar istediğini gösteren en önemli göstergelerinden biri olduğu belirtilebilir. Videoyu İzlemek için bakınız: Amanda Ferguson, "Schoolgirls Swap Uniforms for a Day in Bid to Explore Our Divided Society",

rehabilitasyon süreci öncesinde Katolik-Protestan karşıtlığı semboller üzerinden yürütülmüş, renkler üzerinden “yeşilin maviye karşıtlığı” vurgulanmıştır. Bu iki kız öğrenci Katolik ve Protestan lise elbisesini karşılıklı olarak değiştirerek giymişlerdir. İki kız öğrenci kendi kimliğinin dışında bir elbiseyi giydikten sonra şaşkınlıklarını ifade etmişler ve Derry sokaklarında beraber gezmişlerdir. Bu sokak gezintisi esnasında kendi kimliğindeki kişilerin diğer gruba nasıl baktıklarını bire bir tecrübe etme fırsatına sahip olmuşlardır. Bu sosyal deney üç açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, bu sosyal deneyler rehabilitasyon sürecinde uygulanan proje programlarının bir parçası olması açısından önemlidir. İkincisi, bu sosyal deneyler videolar aracılığıyla Kuzey İrlanda halkına ulaştırılmaktadır. Üçüncü olarak, şunun altı çizilmelidir. Rehabilitasyon süreci öncesinde Katolik ve Protestan öğrencilerin birarada gezmesi pek mümkün olmamıştır. Rehabilitasyon süreci ile birlikte Katolik ve Protestan gençler beraber zaman geçirmeye başlamıştır. Bu zaman zarfında gençler arasında şiddet unsurlarına rastlanılmaması, rehabilitasyon sürecinin sürdürülebilir barışa yapmış olduğu önemli bir katkıdır. Bu da, genel olarak toplumsal barış eğitimine önemli bir katkı sağlamıştır.

Kuzey İrlanda rehabilitasyon süreci, yakın zamanda iki tane büyük kriz yaşamıştır. Krize sebep olan ilk gelişme bayrak krizidir. İkinci olay ise, Gerry Adams’ın tutuklanma girişimidir. Bu krizin Kuzey İrlanda barış sürecini bozaması rehabilitasyon sürecinin topluma kazandırdığı özgüven ile açıklanabilir. Bayrak Krizi şu şekilde evrilmiştir. *Hayırlı Cuma Antlaşması’nda* bayrak üzerine bir madde konulmamış olmasına rağmen, 2000 yılında Dış İşleri Bakanı Peter Mandelson bayrak ve amblem çalışması başlatmıştır. Belfast’ta Katoliklerin sayısı 136.000’dir. Protestanların sayısı 119.000’dir. Belfast’ta Britanya bayrağının yılın hergünü asılması yerine yılda 17 gün asılması kararlaştırılmıştır.¹⁰¹⁹ Bu karara Protestanlar çok sert tepki vermiş; provakatif eylemler ile protestolar düzenlemişlerdir. İlerleyen süreçte tarafların sağduyusu ile bayrak krizi büyük bir çatışmaya yol açmadan sonlandırılmıştır. Birleşik Krallık’ın bayrağının Kuzey İrlanda şehirlerinde

www.belfasttelegraph.co.uk/news/education/schoolgirls-swap-uniforms-for-a-day-in-bid-to-explore-our-divided-society-30834944.html, Erişim tarihi: 26.06.2016.

¹⁰¹⁹ “Belfast Union Flag Dispute is Lightning Rod for Loyalist Disaffection”, www.theguardian.com/uk/2013/jan/06/belfast-union-flag-dispute-loyalist, Erişim tarihi: 06.06.2016.

dalgalanmasını Birlikçiler, egemenliğinin ve kimliklerinin bir semboli olarak görmüşlerdir. Protestoların bayrağın değişmesine bağlı olarak kendi konumlarında değişeceği korkusuna dönüşmesinden kaynaklandığı iddia edilebilir. Birlikçiler bayrağın değişmesi ve barış sürecinin kendilerine hiç fayda sağlamadığını iddia ederek sosyal medya üzerinden koordine olarak protesto yürüyüşleri yapmışlardır.¹⁰²⁰ Birlikçiler hükümet binalarında yıllardır kullanılan bayrağın değişmesini kendilerinin Kuzey İrlanda'daki kudretlerinin azalması olarak yorumlamışlardır. Bayrak veya amblemlerin bu kadar sorun olmasının sebebi olarak şu söylenebilir. Bazı toplumlar siyasi ve kültürel kimliğini semboller ve amblemler üzerinden tanımlayabilmektedir.

Gerry Adams'ın tutuklanma sürecinin detayları ise şu şekilde gelişmiştir. "Jean McConville dosyası Kuzey İrlanda'da sürdürülebilir bir barışın sağlanması noktasında adalet ve barış arasında ne kadar hassas bir denge" olduğunu gösteren önemli örneklerden birisidir.¹⁰²¹ IRA, 1998 yılında McConville'nin kendileri tarafından öldürüldüğünü itiraf etmiştir. McConville'nin cesedi 2003 yılında Shellinghill plajında bulunmuştur. McConville'nin 1972 yılında kaybolması ile ilgili herhangi bir soruşturmanın polis tarafından yürütülmediği ortaya çıkmıştır.¹⁰²² Ciaran Barnes köşe yazısında, Dolours Price'in, ses kaydını dinlediğini belirtmiştir. Barnes, Dolours Price'in, ses kayıtlarında McConville'in öldürüldüğü zaman IRA'nın askeri kanat sorumlusunun Gerry Adams olduğunu iddia etmiştir.¹⁰²³ Belfast Projelerinde eski IRA militanlarının itirafları önemli görevlerde bulunan siyasilerin zor durumda kalmasına yol açmıştır.¹⁰²⁴ Fakat bu olumsuz gelişmelere rağmen, iki farklı toplumda çatışmanın tekrar ortaya çıkmaması barış fikrinin toplumun her iki kesimince sahiplenildiğini göstermektedir. Gerry Adams tutuklanma istemiyle gözaltına alınsa da sonrasında serbest bırakılmıştır.

¹⁰²⁰ Paul Nolan, et. al., *The Flag Dispute: Anatomy of a Protest*, UK: Queen's University Belfast, 2014, s.9.

¹⁰²¹ Demokratik Gelişim Enstitüsü, *Belfast Projesi: Genel Bir Bakış Barış, Adalet ve Sözlü Tarih*, Londra, 2014, s.8.

¹⁰²² Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2014, s.14.

¹⁰²³ Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2014, s.14.

¹⁰²⁴ "Jean McConville: one of Belfast's Stubborn Ghosts", www.telegraph.co.uk/news/uknews/northernireland/9014697/Jean-McConville-one-of-Belfasts-stubborn-ghosts.html, Erişim tarihi: 05.06.2016.

Kısaca, savaşın yokluğu ile barışın aynı şey olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla iç savaş ve etnik çatışmaların sonlandırılmasında barış antlaşmaları önemli rol oynamaktadır. *Hayırlı Cuma Antlaşması* Kuzey İrlanda rehabilitasyon sürecinin yol haritası olmuştur. Sürdürülebilir barışın kurumsallaşması ise barış antlaşmasının uygulanabilirliği ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte çatışmanın dönüştürülmesinde toplumun ihtiyaçlarını dikkate alan rehabilitasyon süreci sürdürülebilir barışın kurumsallaşmasına olumlu etki yapmaktadır.

Sonuç olarak bu tezin varmış olduğu bazı sonuçlar şu şekilde sıralabilir: i) Kuzey İrlanda örneğinden de tecrübe edildiği gibi rehabilitasyon, çatışmanın sonlandırılması akabindeki süreçte çatışmaya dair yapısal ve kök sebeplerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilmektedir, ii) Rehabilitasyon sürecinin çatışma sonrası döneme dair vurgulanan bu işlevselliği, onun çatışma ve barış inşacı çalışmalarına dahil edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir, iii) Rehabilitasyon sürecinin özellikle çatışmanın taraflarını daha fazla etkileşim, iletişim ve entegrasyona bulunmaya teşvik eden yapısı onun sosyal ve duygusal yönünü ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla genelde Uluslararası İlişkiler’de özelde ise çatışma ve barış inşası çalışmalarında sosyal süreçlere yoğunlaşmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır, iv) Temelinde çatışan tarafların barışı tesis edebilecekleri varsayımını taşıyan rehabilitasyon bu çerçevede insan doğasına özgü bir yerleşikliğin olmadığını ileri sürmektedir. Bu minvalde özellikle Hobbes’un tahlillerinden bu yana Uluslararası İlişkiler’de verili olarak tasvir edilen insan doğası ve onun üzerine temellendirilen teorik yapı sorgulamaya tabi tutulmalıdır, v) Her ne kadar rehabilitasyon, devlet veya devletin teşviğiyle bazı sivil toplum kuruluşları tarafından izlenen bir süreç olsa da temelinde insan ve toplum bulunmaktadır. Dolayısıyla rehabilitasyon sürecinin sağlıklı bir şekilde ele alınabilmesi için gerek Uluslararası İlişkiler’de gerekse de çatışma ve barış inşası çalışmalarında “ulus-devletçi” bakışın kırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır, vi) Nihayet rehabilitasyon, çatışmanın ortaya çıkmasını sağlayan mevcut koşullarını aşılabileceğini salık verdiği için en iyi çözümün çözümsüzlük olarak lanse edildiği ve Uluslararası İlişkiler’de frozen conflict (donmuş ihtilaf) olarak mevcudiyetini sürdüren çatışma alanlarında rehabilitasyonun özellikle uygulama alanı bulabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- "About Dyslexia and Dyspraxia", www.youngminds.org.uk/for_parents/worried_about_your_child/dyslexia_dyspraxia/about_dyslexia_dyspraxia, Erişim tarihi: 05.05.2016.
- "About NIACRO", www.niacro.co.uk/our-vision, Erişim tarihi: 29.06.2016.
- "Agreement at St Andrews", https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/136651/st_andrews_agreement-2.pdf, Erişim tarihi: 26.06.2016.
- "Birleşmiş Milletler Antlaşması", <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>, Erişim tarihi: 13.07.2016.
- "Community Foundation for Northern Ireland", www.communityfoundationni.org, Erişim tarihi: 29.06.2016.
- "Jean McConville: one of Belfast's Stubborn Ghosts", www.telegraph.co.uk/news/uknews/northernireland/9014697/Jean-McConville-one-of-Belfasts-stubborn-ghosts.html, Erişim tarihi: 05.06.2016.
- "The Agreement", <https://peaceaccords.nd.edu/accord/northern-ireland-good-friday-agreement>, Erişim tarihi: 26.06.2016.
- "The Police Ombudsman for Northern Ireland", <https://www.policeombudsman.org/About-Us>, Erişim tarihi: 28.06.2016.
- "Uppsala Conflict Data Project", ucdp.uu.se, Erişim tarihi: 29.06.2016.
- "Belfast Union Flag Dispute is Lightning Rod for Loyalist Disaffection", www.theguardian.com/uk/2013/jan/06/belfast-union-flag-dispute-loyalist, Erişim tarihi: 06.06.2016.
- "Belgium Sets Standard for Separatist Contagion in Europe", <http://rt.com/news/belgium-separatism-movement-europe/>, Erişim tarihi: 06.04.2015. "BREMNER: If Scotland Votes For Independence, Prepare For The European 'Contagion' Effect Across Europe", <http://www.businessinsider.com/scottish-independence-vote-scotland-cotagion-catalonia-2014-9>, Erişim tarihi: 06.04.2015.
- "Carrickfergus Community Forum", <http://www.carrickferguscommunityforum.co.uk/about-us/>, Erişim tarihi: 05.05.2016.

- “Clan Kinsella’s History of Ireland, The Planting of Ireland”, <http://www.bytes2go.com/PlantingofIreland.pdf>, Erişim tarihi: 12.12.2016.
- “County Donegal the Plantation of Ulster”, <http://www.ulster-scots.com/uploads/uscdonegal400.pdf>, Erişim tarihi: 11.11.2015.
- “Decommissioning signals end of Provisional IRA's Arm Struggle”, *Jane's Intelligence Review*, November 2005.
- "DUP Calls for NI Legal Changes to Help Military Personnel", www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-20435551, Erişim tarihi: 13.07.2016.
- “Economic and Social Conditions”, <http://www.bbc.co.uk/history/british/plantation/planters/es07.shtml>, Erişim tarihi: 13.10.2015.
- “Equality and Equity Branch”, cain.ulst.ac.uk/ccru/equality/equality.htm, Erişim tarihi: 29.06.2016.
- “Equality Commission”, www.equalityni.org/Home, Erişim tarihi: 02.03.2016.
- “Final Report of the Independent International Commission on Decommissioning”, <http://www.justice.ie/en/JELR/IICD%20Final%20Rpt.pdf/Files/IICD%20Final%20Rpt.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015.
- “Gazi ve Şehit Yakınları ile İletişimde Faydalı Bilgiler”, <http://thsk.saglik.gov.tr/Dosya/01/dokuman/gazilerle-ile-iletisim.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015.
- “Guidance on the Rehabilitation of Offenders Act 1974”, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/299916/rehabilitation-of-offenders-guidance.pdf, Erişim tarihi: 28.06.2016.
- "Housing Options for People Leaving the Armed Forces, Veterans and their Families", <https://www.citizensadvice.org.uk/housing/finding-a-place-to-live/housing-options-for-people-leaving-the-armed-forces-veterans-and-their-families/>, Erişim tarihi: 13.07.2016.
- “Implementation of the Armed Forces Covenant in Northern Ireland, First Report of Session 2013–14 Report”, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201314/cmselect/cmniaf/51/51.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2016.
- “Irish Historical Mysteries: The Grave of Robert Emmet”, <http://homepage.tinet.ie/~seanjmurphy/irhismys/emmet.htm>, Erişim tarihi: 12.09.2015.
- “Laura Lundy, et. al., Education Reform in Northern Ireland”, <https://www.qub.ac.uk/research->

centres/CentreforChildrensRights/filestore/Filetoupload,485594,en.pdf,
Erişim tarihi: 06.04.2016.

“Methodological Approach”, <http://hiik.de/en/methodik/index.html>, Erişim tarihi:
06.04.2015.

“Northern Ireland Policing Board”, <https://www.nipolicingboard.org.uk/index.htm>,
Erişim tarihi: 01.03.2016.

“Out of Trouble: How Diplomacy Brought Peace to Northern Ireland”,
<http://edition.cnn.com/2008/WORLD/europe/03/12/northern.ireland/index.html?iref=newssearch>, Erişim tarihi: 08.04.2015.

“PEACE II Programme”, eustructuralfunds.gov.ie/files/Documents/PeaceII.pdf,
Erişim tarihi: 06.05.2016.

“Peace Research Institute at Oslo”, <https://www.prio.org/About/>, Erişim tarihi:
11.11.2015.

“Policing After The Peace Process In Northern Ireland: The Continuing Dialectics Of
State Coercion And Popular Consent”, [thepensivequill.am/2015/04/policing-
after-peace-process-in.html](http://thepensivequill.am/2015/04/policing-after-peace-process-in.html), Erişim tarihi: 13.07.2016.

“Prison to Peace”, [www.qub.ac.uk/research-
centres/CentreforEffectiveEducation/Research/PrisonToPeace/](http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforEffectiveEducation/Research/PrisonToPeace/), Erişim tarihi:
15.03.2016.

“Racism in Northern Ireland: 'They called our children monkeys’”,
[www.theguardian.com/uk-
news/2014/jun/12/racism-northern-ireland-
couple-tell-abuse-belfast](http://www.theguardian.com/uk-news/2014/jun/12/racism-northern-ireland-couple-tell-abuse-belfast), Erişim tarihi: 02.03.2016.

“Real IRA Chief in Munster Convicted”, [www.irishtimes.com/news/real-ira-chief-in-
munster-convicted-1.452602](http://www.irishtimes.com/news/real-ira-chief-in-munster-convicted-1.452602), Erişim tarihi: 10.05.2016.

“Rehabilitation Theory”,
[https://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/rehabilitation-
theory.pdf](https://marisluste.files.wordpress.com/2010/11/rehabilitation-theory.pdf), Erişim tarihi: 06.04.2015.

“Secteranism”,
[http://www.bbc.co.uk/northernireland/schools/11_16/citizenship/pdfs/ctz_sec_
_pg03_tn_03.pdf](http://www.bbc.co.uk/northernireland/schools/11_16/citizenship/pdfs/ctz_sec_pg03_tn_03.pdf), Erişim tarihi: 02.03.2016.

“Steps From Prison to Peace”,
[http://www.communityfoundationni.org/media/publications/STEPS_Issue-
2.pdf](http://www.communityfoundationni.org/media/publications/STEPS_Issue-2.pdf), Erişim tarihi: 21.03.2016.

“Teenage Metal Detector Trawling Somerset River Stumbles Across Hidden Cache
of 40 'IRA' Weapons - Including 'Widow Maker' Rifle and Nazi Machine
Gun”, [http://www.dailymail.co.uk/news/article-2966075/Teenage-metal-
detector-trawling-river-stumbles-hidden-cache-40-IRA-weapons-](http://www.dailymail.co.uk/news/article-2966075/Teenage-metal-detector-trawling-river-stumbles-hidden-cache-40-IRA-weapons-)

- including-Widow-Maker-rifle-Nazi- machine-gun.html#ixzz43XqdOwvo,
Erişim tarihi: 21.03.2016.
- “The British Backround to the Irish Rebellion of 1641”,
http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/history/students/modules/british_problem/programme/russell_-_ireland.pdf, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- “The Education and Training Inspectorate First interim evaluation on the International Fund for Ireland’s Sharing in Education Programme”,
<http://www.etini.gov.uk/international-fund-for-irelands-sharing-in-education-programme/an-interim-evaluation-of-the-international-fund-for-irelands-sharing-in-education-programme.pdf>, Erişim tarihi: 07.04.2016.
- “The Government of Northern Ireland”,
<http://www.election.demon.co.uk/stormont/administration.html>, Erişim tarihi: 13.07.2015.
- “The Long Parliament”, <http://bcw-project.org/church-and-state/first-civil-war/long-parliament>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- “The Orange Order”, <http://www.evangelicaltruth.com/orange.html>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- “The Origins of the IRA”,
<http://www.sfu.ca/~msd6/Hist%20486%20Terror%20Scan/CooganIRA/CooganChp1.pdf>, Erişim tarihi: 12.09.2015.
- “The Plantation of Ulster: The Story of Co. Fermanagh”,
<http://www.enniskillencastle.co.uk/media/6534/Plantation-of-Ulster.pdf>,
Erişim tarihi: 13.09.2015.
- “The Rehabilitation of Offenders, North Ireland Order 1978”,
<http://www.legislation.gov.uk/nisi/1978/1908>, Erişim tarihi: 28.06.2016, s. 6.
- “Today in Irish History –The Fenian Rebellion”, March 5, 1867,
www.theirishstory.com/2011/03/05/today-in-irish-history--the-fenian-rebellion-march-5-1867/#.VZuiQfntmko, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- “Ulster Unionist Party Response to ‘Future Operation of the Office of the Police Ombudsman for Northern Ireland – A consultation Paper’, June 2012,
<http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/docs/uup/uup01.pdf>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- “UNESCO Resmi İnternet Sitesi”,
http://www.unesco.org/education/nfsunesco/pdf/UNESCO_E.PDF, Erişim tarihi: 29.01.2012.
- “VA History in Brief”,
http://www.va.gov/opa/publications/archives/docs/history_in_brief.pdf,
Erişim tarihi: 06.04.2014.

- “Wikileaks Editörü Assange'ı neler bekliyor?”, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2013/06/130617_assange_ekvador, Erişim tarihi: 05.04.2015.
- Akay, Ali, “Şiddetin Bağlamından Çıkmak Üzere”, *Cogito*, Kış Bahar 1996, Sayı: 6-7.
- Akyeşilmen, Nezir “Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemeleri ve Eğitim: Eğitime Hak Temelli Bir Bakış”, *Millî Eğitim Dergisi*, Kış 2014, Yıl 43, Sayı, 2014.
- Akyeşilmen, Nezir, “Çatışma Yönetimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz”, Nezir Akyeşilmen, (ed.), *Barışı Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayınevi, 2013.
- Akyeşilmen, Nezir, “Normatif Teori”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Akyeşilmen, Nezir, "Çatışma Analizi: Hak-Temelli Stratejik Bir Barış Modeli Çerçevesi", içinde *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-İçi Çatışmaların Analizleri*, Ertan Efegil ve Esra Pakin Albayrakoğlu (Ed.), İstanbul: Gündoğan Yayıncılık, 2015.
- Alexande, Jeffrey, “Revolution, Reaction, and Reform: the Change Theory of Parsons’s Middle Period”, <http://ccs.research.yale.edu/alexander/articles/1981/RevolutionReactionReform.pdf>, Erişim tarihi: 06.04. 2015.
- Amnesty International, *İnsan Hakları Eğitimine Başlangıç İçin El Kitabı*, İstanbul: Ayrıntı Basımevi, 2002.
- Amnesty International, *Northern Ireland Time to Deal with the Past*, September 2013 Index: EUR 45/004/2013.
- Andaç, H., Madran, Demirtaş, “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012.
- Archer Dane, Gartner, Rosemary “Barış Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davanımlarında Savaşın Etkisi”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Kış Bahar 1996.
- Arendt, Hannah, “Şiddet Üzerine”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996.
- Arslan, Havva Kök, Çapan, Fırat “Çatışma Çözümüne Temel Yaklaşımlar”, *Barışı Konuşmak*, Nezir Akyeşilmen (Ed.), Ankara: ODTÜ yayınları, 2013.
- Ascenso, Sandy, et al., Barış Eğitimi Yaygınlaştırma Metodolojiler, Yaklaşımlar ve Vizyonlar Uygulama Kılavuzu, Life Learning Programme, Mart 2014.
- Ataman, Hakan *Eğitim Hakkı Ve İnsan Hakları Eğitimi*, İzmir: İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2008.

- Atanasov, Petar, "The Progress of the 'Ohrid Process' in Macedonia", içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.
- Atiker, Mustafa, Çatışma, 2006 – 35 / 35, *Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi*.
- Aughey, Arthur, *The Politics of North Ireland Beyond the Belfast Agreement*, Routledge: USA, 2005.
- Avruch, Kevin, "Culture Theory, Culture Clash, and the Practice of Conflict Resolution", içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009.
- Aysan, Yasemin, Ian Davis, *Rehabilitation and Reconstruction Disaster Management Training Programme*, ABD: UN, 1993.
- Azem, Hamad, Ahmad, "The Reconceptualisation of Conflict Management", *Peace, Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 7, July 2005.
- Bağcı, Hüseyin, "Önsöz Yerine Çatışma Analiz", içinde *Barışı Konuşmak*, Nezir Akyeşilmen (Ed.), Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2013.
- Banholzer, Lilli, When Do Disarmament, Demobilisation and Reintegration Programmes Succeed?, *Discussion Paper 8/2014*, s. 17.
- Bartlett, Thomas, Jeffery, Keith, *A Military History of Ireland*, UK: Cambridge University Press, 1997.
- Barnes, L. Philip "Was the Northern Ireland Conflict Religious?", *Journal of Contemporary Religion*, Vol.20, No.1, 2005.
- Bar-Tal, Daniel, "From Intractable Conflict Through Conflict Resolution to Reconciliation: Psychological Analysis", *Political Psychology*, Vol. 21, No. 2, 2000.
- Bar-Tal, Daniel, Bennink, Gemma H., "The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process", içinde *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), New York: Oxford University Press, 2004.
- Barton, Brian, "The Historical Background to the Belfast Agreement", içinde *The Northern Ireland Question The Peace Process and the Belfast Agreement*, Editör: Brion Barton, Patrick J. Roche, Londra: Palgrave Macmillan, 2009.

- Bayır, Özgün Erler, Sarı, Özden Selcen, “Quinc Wright”, içinde *Savaş Kuramları*, Ed. Erhan Büyükkakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 1 May 2004, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 2, November 2004, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 6 September 2006, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 4 July 2005, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 5 April 2006, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No. 7 March 2007, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No.8 July 2007, ISSN 1743-9531.
- Belfast Interface Project, *Interface Promoting Social and Economic Regeneration in Belfast's Interface Areas*, Issue No.9 February 2008, ISSN 1743-9531.
- Bell, John, ‘What About Listening to us?’ The Views of Young People at Belfast Interfaces,
<http://www.belfastinterfaceproject.org/sites/default/files/publications/YP%20on%20the%20Interface.pdf>, Erişim tarihi:10.05.2016.
- Bell, John, “For God, Ulster or Ireland? Religion, Identity and Security in Northern Ireland”, *Institute for Conflict Research North City Business Centre*, March 2013.
- Beresnevičaitė, Vida, “Dimensions of Social Integration: Appraisal of Theoretical Approaches”, *Adaptation of Ethnic Minorities Ethnicity Studies*, ISBN 99 55-12-044-4, 2003.
- BİLTES, *World Report Racism 1998*, Intermedia, September 1998.
- Blair, Tony, *Bir Yolculuk*, Çev. Enver Günsel, İstanbul: Pegasus, 2012.
- Boudreau, Thomas E., “Human Agonistes Interdisciplinary Inquiry into Ontological Agency and Human Conflict”, içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009.

- Brewer, John D., Higgins, Gareth I. ve Francis Teeney, *Religion Civil Society, and Peace in Northern Ireland*, UK: Oxford Press, 2011.
- Brewer, John, Lockhart D. Bill ve Rodgers Paula “Informal Social Control and Crime Management in Belfast”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 4, Dec., 1998.
- Bright, Steven “Fighting for Peace in Northern Ireland”, *Origins*, Winter 1994.
- Broome, Benjamin J., “Building Relational Empathy Through an Interactive Design Process”, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009.
- Burchill Scott et.al., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Ali Aslan, Çev. Muhammed Ali Ağcan, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Büyükakıncı, Erhan, “John A. Vasquez”, içinde Savaş Kuramları, Ed. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Byrne Sean, et. al., “The EU Peace II Fund and the International Fund for Ireland: Nurturing Cross-Community Contact and Reconciliation in Northern Ireland”, *Geopolitics*, Vol. 14, No. 4, 2009.
- Byrne, Jonny, “Reflections on the Northern Ireland Experience The lessons Underpinning the Normalisation of Policing and Security in a Divided Society, PSNI”, *INTERCOMM and Saferworld*, June 2014.
- Byrne, Sean, Senehi Jessica, “Conflict Analysis and Resolution as a Multidiscipline A Work in Progress”, içinde *Handbook Of Conflict Analysis and Resolutions*, Dennis J. D. Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge Yayınevi, 2009.
- C., Thiessen, S., Byrne, O. Skarlato, ve Tennet, “Civil Society Leaders and Northern Ireland's Peace Process: Hopes and Fears for the Future”, *P. Humanity & Society*, Volume 34 (1), 2010.
- Cairns, McKeown Shelley, “Is Shared Space Really Shared?”, içinde Ed. Stringer, Maurice, *Journal of Shared Space*, Vol. 12, 2012.
- Campbell, Fergus, “The Social Dynamics of Nationalist Politics in the West of Ireland: 1898- 1918”, *Past and Present*, 2004.
- Can, Banu, Gök, Fatma, Şimşek, Soner, *Toplumsal Barışın İnşasında Öğretmenlerin Rolü Kürt Meselesi Okula Nasıl Yansıyor*, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2013.
- Candan, Turgut, “Reform mu? Deform mu? Ya da Nedir?”, http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/sunum/conf1/Candan_ReformDeform.pdf, Erişim tarihi: 06.04.2015.

- Carreira, Sandy, Ascenso, Et.al., Barış Eğitimi Yayımlaştırma Metodolojiler, Yaklaşımlar ve Vizyonlar Uygulama Kılavuzu, Life Learning Programme, Mart 2014.
- Chang Patty, et. al., “Women Leading Peace a Close Examination of Women’s Political Participation in Peace Processes in Northern Ireland, Guatemala, Kenya, and the Philippine”, *Georgetown Institute for Women, Peace and Security*, 2015.
- Clemmensen, Jon Rahbek, et. al., “Forces and Society”, *Armed Forces & Society*, Vol. 38, No.4.
- Clubb, Gordon, “From Terrorists to Peacekeepers”: The IRA's Disengagement and the Role of Community Networks, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol. 37, No.10, 2014.
- Coady, C.A.J., “Terörün Ahlakı”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996.
- Cochrane, Feargal, “Irish-America, the End of the IRA's Armed Struggle and the Utility of 'Soft Power'”, *Journal of Peace Research*, Vol. 44, No. 2, Mar., 2007.
- Connolly, Paul, Purvis, Dawn PJ O’Grady, *Advancing Shared Education*, UK: Ministerial Advisory Group, 2013.
- Coşgun, Şengül, “Kültürlerarası İletişim Sürecinde Kalıp Düşüncelerin ve Önyargıların Rolü: “Antalya’da Yaşayan Güneydoğulular ile Antalya Yerlileri Arasındaki Kalıp Düşünceler ve Önyargılar”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004.
- Cüceloğlu, Doğan *İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.
- Çayır, Kenan, “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012.
- Çınar, Yusuf, *Tamil Sorunu, Tarihsel Gelişim, Çatışma Süreci ve Çözüm*, İstanbul: Hükümdar Yayınları, 2014.
- Dardel, Jean-Jacques de, “Human Rights as a Fundamental Standard of Post-Conflict Rehabilitation”, içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.

- David, McKittrick ve David McVea, *Making Sense of the Troubles*, Belfast: The Black staff Press, 2000.
- Demir, Fatih, “Sivil-Asker İlişkilerinde Sivil Kontrol, Bilgi”, Vol.19, No. 2, 2009.
- Demirtaş, Abdullah, “Barış, Savaş ve Eğitim”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 1991.
- Demokratik Gelişim Enstitüsü (Democratic Progress Institute - DPI), *Çatışma Çözümünde İrlanda Tecrübesi 15-18 Şubat 2015 Tarihleri Arasında İrlanda Cumhuriyeti'nin Başkenti Dublin'de Gerçekleştirilen Karşılaştırmalı Çalışma Ziyareti Raporu*, UK, DPI, 2015.
- Demokratik Gelişim Enstitüsü, “Hayırlı Cuma Anlaşması”, <http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2014/02/TURKISH-PDF.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015.
- Demokratik Gelişim Enstitüsü, *Belfast Projesi: Genel Bir Bakış Barış, Adalet ve Sözlü Tarih*, Londra, 2014.
- Devine, Paula “Shared and Safe? Good Relations Policy and Attitudes”, <http://www.ark.ac.uk/publications/updates/Update90.pdf.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015.
- Dorahy, Martin J., Paterson Michael C., Trauma and Dissociation in Northern Ireland, *Journal of Trauma Practice*, Vol. 4, No.3-4, 2006.
- Duran, Hasan, “Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması”, <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/IV1/12HasanDURAN.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015. Detaylı olarak bakınız: BM Antlaşması Metni, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015.
- Dwyer, Clare D. “They Might as Well Be Walking Around the Inside of a Biscuit Tin: Barriers to Employment and Reintegration for ‘Politically Motivated’ Former Prisoners in Northern Ireland”, *European Journal of Probation University of Bucharest*, Vol. 5, No.1, 2013.
- Dwyer, Clare D., “Expanding DDR: The Transformative Role of Former Prisoners in Community-Based Reintegration in Northern Ireland”, *The International Journal of Transitional Justice*, Vol. 6, 2012.
- Eberly, Donald J. “National Youth Service: An Institution For Building and Sustaining Peace”, içinde *Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives*, Giuseppe Caforio, Gerhard Kümmel, Bandana Purkayastha, UK: Emerald, 2008.
- Economics in Peacemaking: Lessons from Northern Ireland*, The Portland Trust, May 2007,

http://www.portlandtrust.org/sites/default/files/pubs/epm_northern_ireland.pdf
f, Erişim tarihi: 12.12. 2015.

Egan, Suzanne ve Murray, Rachel “A Charter of Rights for the Island of Ireland: An Unknown Quantity in the Good Friday/Belfast Agreement”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 56, No. 4, Oct., 2007.

Eileen, Babbitt, “Conflict Resolution as a Field of Inquiry: Practice Informing Theory”, *International Studies Review*, No. 13, 2001, s. 46-57.; Siver, Stanford, “A Process Oriented View of Conflict Resolution”, 2005, <http://stanfordsiver.net/wp-content/themes/twentyten/pdf/ConflictResolution.pdf>, Erişim tarihi: 12.11.2015.

Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü Yönetişim Etütleri Programı, *Kamu Yönetimi Reformunda Mevcut Durum*, EN-GS-2006-02, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu, İstanbul: Tesev Yayınları, 2006.

Emerson, Lesley, Orr, Karen, Connolly, Paul, *Evaluation of the Effectiveness of the 'Prison to Peace: Learning from the Experience of Political Ex-prisoners' Educational Programme*, School of Education, Queen's University: Belfast, 2014.

Engels, Friedrich, “Tarihte Şidetin Rolü”, *Cogito*, Sayı 6-7, Bahar 1996.

English, Richard, *Armed Struggle the History of the IRA*, New York: Oxford Press, 2003.

Ergüden, Işık, “Örnek Bir Şiddet Mekânı: Hapishane”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996.

Ergün, Mustafa, Eğitim Sosyolojisi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/egsos.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015.

Erten, Yavuz, Ardalı, Cahit, “Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Kış-Bahar 1996.

Farrington, Christopher, *Ulster Unionism and the Peace Process in Northern Ireland*, UK: Palgrave Macmillan, 2006.

Ferguson, Amanda, "Schoolgirls Swap Uniforms for a Day in Bid to Explore Our Divided Society", www.belfasttelegraph.co.uk/news/education/schoolgirls-swap-uniforms-for-a-day-in-bid-to-explore-our-divided-society-30834944.html, Erişim tarihi: 26.06.2016.

Flood, Andrew, “The Orange Order - an Enemy of all Workers”, <http://struggle.ws/wsm/orangeorder.html>, Erişim tarihi: 12.10.2015.

- Ford, Donna Y., Multicultural Issues Gifted Underrepresentation and Prejudice— Learning From Allport and Merton, *Gifted Child Today*, Vol. 36, No.1.
- Foucault, Mcihael, *Hapishanenin Doğuşu*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge, 2013.
- Foucault, Michael, *Deliliğin Tarihi*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Yayınevi, 2013.
- Frain, Michael P. Mary Bethel, Malachy Bishop, A Roadmap for Rehabilitation Counseling to Serve Military Veterans with Disabilities *Journal of Rehabilitation*, Volume 76, No. 1, 2010.
- Frances, McLernon, Maurice Stringer ve Ronnie Wilson, Ed Cairns' Contributions and Influence in the Academy, Scholarship, and Peacemaking of Northern Ireland. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 2014.
- Fulton, John, Sociology ,”Religion and "The Troubles" in Northern Ireland: A Critical Approach”, *The Economic and Social Review*, Vol. 20, No. 1, October 1988.
- Galtung, Johan “Peace by Peaceful Conflict Transformation – the TRANSCEND Approach”, Charles Webel ve Johan Galtung (ed.), *Handbook of Peace and Conflict Studies*, USA: Routledge, 2007.
- Galtung, Johan, “Toward a Conflictology the Quest for Transdisciplinary” , içinde *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ngrid Sandole – Staroste Jessica Senehi, New York, London: Routledge, 2009.
- Galtung, Johan, *Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Çatışma Çözümüne Giriş*, Çev. Havva Kök, Ankara: Usak Yayınları, 2012.
- Galtung, Johan, *Transcend Transform An Introduction to Conflict Work*, London: Pluto Press, 2004.
- Gardiner, S. R. *Outline of English History*, London: Longmans, 1882.
- Gazdag, Ferenc, ”EU and OSCE Approaches to Post-Conflict Rehabilitation”, içinde *Post- Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel, Gustav Gustenau, Plamen Pantev (ed.), Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.
- Geoghegan, Peter, “What happened to Northern Ireland's peace?”, www.dw.com/en/what-happened-to-northern-irelands-peace/a-17617826, Erişim tarihi: 26.11.2015.

- Gormally, Brian, *Conversion from War to Peace: Reintegration of Ex-Prisoners in Northern Ireland*, Bonn: BICC, 2001.
- Göregenli, Melek “*Ayrımcılığın Meşrulaştırılması, içinde Ayrımcılık Çok boyutlu Yaklaşımlar*”, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012.
- Gözler, Kemal, “İngiltere’de Parlâmento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı? Malî HukukunAnayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, <http://www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm>, Erişim Tarihi: 12.10.2015.
- Graham, Brian, *In Search of Ireland A Cultural Geography*, London ve New York: Routledge, 1997.
- Grewal, Baljit Singh, “Johan Galtung: Positive and Negative Peace”, *School of Social Science, Auckland University of Technology, New Zeland*,2003.
- Guelke, Adrian, “The United States, Irish Americans and the Northern Ireland Peace Process”, *International Affairs, Ethnicity and International Relations*, Vol. 72, No. 3, Jul., 1996.
- Gustav, Jean-Jacques de Dardel, Pantev, Gustenau Plamen, Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community, Viana, National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, 2006.
- Gürkaynak, Esra Çuhadar “Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir mi?”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012.
- Gürses, Emin, *Ayrılkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.
- Gürses, İbrahim, "Önyargının Nedenleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005.
- Güven, Mine Göl “Barış Kültürünün Eğitim Ekolojisindeki Yeri, içinde *Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı*, Betül Onursal (ed.), İstanbul: 21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı, 2013.
- Hansson, Ulf, Una O’Connor-Bones and John McCord, “Whatever happened to Integrated Education?”, <http://eprints.ulster.ac.uk/27971/1/Whatever%20happened%20to%20Integrated%20Education.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2015.
- Hart, Peter, “The Geography of Revolution in Ireland 1917–1923”, *Past and Present*, Vol.155, No.1, 1997.

- Hayırlı Cuma Anlaşması*, UK: Demokratik Gelişim Enstitüsü, 2013.
- Hayward, Katy ve Murphy, Mary C., “The (Soft) Power of Commitment: The EU and Conflict Resolution in Northern Ireland”, *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, Vol.11, No. 4, 2012.
- Healy, Kat, O’Prey, Monina, *Taking a Social Justice Approach to Community Development, Developed by the Community Foundation for Northern Ireland as a Result of Learning from Three Rights- Based Programmes (2007 – 2011)*, UK: the Atlantic Philanthropies, September 2011.
- Healy, Kat, O’Prey, Monina, *The Communities in Transition Programme Policy and Practice Lessons*, *International Fund for Ireland Atlantic Philanthropies Community Foundation for Northern Ireland*, UK: the Atlantic Philanthropies, October 2008.
- Hennessey, Thomas, *Dividing Ireland World War I and Partition*, Routledge: London ve Newyork, 1998.
- Higley, Steven M., “Irish Republican Army Collaboration with Nazi Germany in the United States”, *Global Security Studies*, Volume 1, Issue 1, Spring 2010.
- Honaker, James, “Unemployment and Violence in Northern Ireland: A Missing Data Model for Ecological Inference”, <http://tercer.bol.ucla.edu/papers/ni.pdf>, Erişim tarihi: 04.05.2015.
- Horgan, John, Braddock, Kurt “Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs”, *Terrorism and Political Violence*, Vol.22, No.2, 2010.
- Huntington Samuel P., *Asker ve Devlet Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti*, Çev. K. Uğur Kızıl Aslan, İstanbul: Salyongoz Yayınları, 2006.
- Isis, J. T. H. Connor, “War's Waste: Rehabilitation in World War I America. War's Waste: Rehabilitation in World War I America by Beth Linker Review”, *Chicago Journal*, Vol. 103, No. 2, June 2012,
- İnat, Kemal, Duran, Ataman, Burhanettin Muhittin (Ed.) *Dünya Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Ankara, Nobel Yayınları, Cilt 1, 2010.
- Jackson, Alvin *Home Rule An Irish History 1800-2000*, New York: Oxford Press, 2003.
- Jeong Ho Won, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, ABD: Sage, 2008.
- Jones, Franklin D., et. al., *War Psychiatry* Walter Reed Army Institute of Research Washington, D.C. Uniformed Services University of the Health Sciences Bethesda, Maryland 1995.

- Karacasulu, Nilüfer “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, No: 9, 2007.
- Karaosmanoğlu, Ali, Behice, Özlem Gökakın “Türkiye’de Sivil-Asker İlişkisinin Unutulan Boyutları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010.
- Karatekin, Kadir et.al., “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall 2012.
- Kay, Sean, *Celtic Revival?: The Rise, Fall, and Renewal of Global Ireland*, UK: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.
- Kaya, Abdulcelil, Ulus İnşa Sürecinde Etnik Partiler: Sinn Fein ve BDP, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kayıklık, Hasan “Din ve Dindar Bağlamında Şiddet, Savaş ve Barış”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/KAYIKLIK-Hasan-D%C4%B0N-VE-D%C4%B0NDAR-BA%C4%9ELAMINDA-%C5%9E%C4%B0DDET-SAVA%C5%9E-VE-BARI%C5%9E.pdf>, Erişim Tarihi: 13.10.2015.
- Kelman, Herbert C., “A Social-Psychological Approach to Conflict Analysis and Resolution”, içinde *Hand Book of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ngrid Sandole –Staroste Jessica Senehi, New York, London: Routledge, 2009.
- Kelty, Ryan D., *Civilianization of the Military: Socialpsychological Effects of Integrating Civilians and Military Personnel*, Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park, 2005.
- Kennedy, W. Benjamin, “Historical Roots of Northern Ireland Religious Conflict: An American View”, <https://archives.columbusstate.edu/gah/1987/87-97.pdf>, Erişim tarihi: 13.10.2015.
- Keskin, Ferda, “Foucault’da Şiddet ve İktidar”, *Cogito*, Kış-Bahar, sayı: 6-7, 1996.
- Killian, Lewis M., Book Reviews, *American Journal of Sociology*, Vol. 61, No. 3, Nov., 1955.
- King, Joe, “Loyalism and the Protestant Working Class Time to Stop Beating the Orange Drum”, <http://struggle.ws/wsm/orangeorder.html>, Erişim tarihi: 13.10. 2015.
- Knobel, Ariel Heifetz, “A Paradoxical Peace in Northern Ireland”, *Praxis the Fletcher Journal of Human Security*, Vol. 26, 2011.
- Kongar, Emre, “Türkiye’de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 1977.

- Kriesberg, Lois, “Waging Conflicts Constructively”, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009.
- Kriesberg, Louis, “Comparing Reconciliation Actions within and between Countries”, içinde *From Conflict Resolution to Reconciliation*, Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.), New York: Oxford University Press, 2004.
- Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Ankara: Asil Yayınları, 2006.
- Kuznicki, Michele, Willett, Corey, Griffin, Manley, Michael Eric, Matten, Ronald “Terrorism Irish Republican Army”, <http://www.emich.edu/cerns/downloads/papers/PoliceStaff/Unsorted/Irish%20Republican%20Army.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2015.
- Larsson, Marina, Restoring the Spirit: The Rehabilitation of Disabled Soldiers in Australia after the Great War, *Health & History*, Vol. 6, No.2, 2004.
- Lee, Margaret Mikyung, Perl, Raphael, Woehrel, Steven *CRS Report for Congress, Bosnia War Crimes: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and U.S. Policy*, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/96-404.pdf>, Erişim tarihi: 27.06.2016.
- Lee, Raymond M ., “Intermarriage, Conflict and Social Control in Ireland: The Decree ‘Nemetemere’”, *the Economic and Social Review* , Vol. 17, No. 1, October, 1985.
- Lindblad, Sverker, Popkewitz, Thomas S., *Education Governance and Social Integration and Exclusion*, Brüksel: European Commission, 2001.
- Lorenz, Konrad, “Saldırganlığın Spontanlığı”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996.
- Lundy, Laura et. al., Education Reform in Northern Ireland, <https://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforChildrensRights/filestore/Fileupload,485594,en.pdf>, Erişim tarihi: 06.04.2016.
- Machiavelli, Nicolo, *Prens*, Çev. Derya Karagöz, Ankara: Doruk Yayınları, 2009.
- Managh, Ray, McKeivitt, Michael, “Puts Back Demand for Early Prison Release”, www.irishtimes.com/news/crime-and-law/courts/michael-mckevitt-puts-back-demand-for-early-prison-release-1.1895638, Erişim tarihi: 10.05.2016.
- Marijan, Branka, Guzina, Dejan, “Police Reform, ”Civil Society and Everyday Legitimacy: A Lesson From Northern Ireland”, *Journal of Regional Security*, Vol. 9, No.1, 2014.
- Marques, Filipa Neto, *Rehabilitation and Reintegration of the Former Child Soldiers in Mozambique*, Maxwell School of Citizenship and Public Affairs, Best

- Paper Series, Symposium on Global Issues in Public Administration, Mart 2001.
- McAliskey, Bernadette, *Racial Equality Strategy Consultation*, Dublin: Step, 2014.
- McCaffery Nick, Hansson, Ulf “The Troubles Aren’t History Yet: Young People’s Understanding of the Past”,
http://www.healingthroughremembering.org/images/j_library/lib/The%20Troubles%20Aren%27t%20History%20Yet.pdf, Erişim tarihi: 07.04.2015.
- McEvoy, Kieran, Shirlow, Peter, McElrath, Karen Resistance, “Transition and Exclusion: Politically Motivated Ex-prisoners and Conflict Transformation in Northern Ireland”, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 16, No.3, 2004.
- McNeill, Fergus Four Forms of ‘Offender’ Rehabilitation: Towards an Interdisciplinary Perspective, *Legal and Criminological Psychology*, Vol. 17. 2012.
- McNeill, Fergus, “Punishment as Rehabilitation. In: Bruinsma”, Gerben and Weisburd, David (eds.) *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* New York: Springer, 2014.
- Metkin, Kısmet, Çemrek, Murat, “Kuzey İrlanda: Bitmeyen Bir Barış Hikayesi”, Nezir Akyeşilmen, (ed.), *Barışı Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Yayınevi, 2013.
- Miller, Timothy E., *The Ulster Plantation: 1556-1640*, <https://gsu.academia.edu/TimothyMiller>, Erişim Tarihi: 12.09.2015.
- Mitchell Principles, <http://people.rit.edu/wlrgsh/MitchellPrinciples.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2016.
- Mitchell, Claire, “The Limits of Legitimacy: Former Loyalist Combatants and Peace-Building in Northern Ireland”, *Irish Political Studies*, Vol.23, No.1, 2008.
- Mitchell, Claire, *Catholicism in Northern Ireland and the Politics of Conflict*, Working Papers in British-Irish Studies No. 33, 2003.
- Mitchell, George, J. *Making Peace*, New York: Alfred A. Knoph, 1999.
- Mitscherlich, Alexander, “Zulüm Üstüne Savlar”, *Cogito*, Bahar 1996.
- Montague, Richard, “It’s Only a ‘Hate Crime’ if You’re a Black Catholic.” *Divisive Conceptions of Sectarian and Racist Hate Crime in Belfast*”, https://www.academia.edu/7931332/A_Research_Report_on_Challenging_Hate_Crime_in_a_Divided_City_Racist_and_Sectarian_Hate_Crime_in_Belfast, Erişim tarihi: 07.04.2015.

- Morrissey, Mike, Smyth, Marie, *Northern Ireland After the Good Friday Agreement Victims, Grievance and Blame*, London: Pluto Press, 2002.
- Morrow, Duncan, “Building Bridges: Supporting Peacebuilding through Funding Reconciliation – the Example of the IFI Community Bridges Programme”, uir.ulster.ac.uk/34009/1/Shared%20Space.pdf, Erişim tarihi: 08.06.2016.
- Muldoon, Orla T., et. al., “Religious and National Identity after the Belfast Good Friday Agreement”, *Political Psychology*, Vol. 28, No. 1, 2007.
- Murray, James *Enforcing the English Reformation in Ireland Clerical Resistance and Political Conflict in the Diocese of Dublin, 1534–1590*, UK: Cambridge University Press, 2009.
- Natural Resources, *Conflict, and Conflict Resolution, A Study Guide Series on Peace and Conflict For Independent Learners and Classroom Instructors*, United States Institute of Peace Washington, DC: 2007.
- Nolan, Paul, et. al., *The Flag Dispute: Anatomy of a Protest*, UK: Queen’s University Belfast, 2014.
- Nuno R. Garoupa, Jo~ao E. Gata, A Theory of International Conflict Management and Sanctioning, www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/481.pdf, Erişim tarihi: 12.11.2015.
- Nye, Joseph S. *The Place of Soft Power in State-Based Conflict Management*, içinde *Leashing the Dogs of War*, Chester A. Crocker, Fen Osler Hampson, Pamela Aall (ed.), United States Institute of Peace: USA, 2008.
- O’keeffe, Gráinne, “The Irish in Britain: Injustices of Recognition?”, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00612720>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- O’Hearn, Denis, “Again on Discrimination in the North of Ireland: A Reply to the Rejoinder”, *The British Journal of Sociology*, Vol. 36, No. 1, Mar., 1985.
- Oktay, Ayla, Unutkan, Ozg~ul Polat, “İnsan Hakları Eğitimi: Karşılaştırılmalı Bir Değerlendirme”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı: 1, 2007.
- Onursal, Bet~ul, *Barış K~ult~ur~u ve Eğitimi ~alıştayı*, İstanbul: 21.Y~uzyıl Eğitim ve K~ult~ur Vakfı, 2013.
- Osman~cavuşoğlu, Emel, *The Wars Of Yugoslav Dissolution And Britain’s Role In Shaping Western Policy*, Ankara: SAM Yayınları, Temmuz 2000.
- Öz~cağatay, Levent *Kuzey İrlanda ve IRA Silahlı M~ucadeleden Siyasal ~öz~uyme*, İstanbul: Papir~us Yayınevi, 1998.
- Özerdem, Alpaslan, *Savaş Sonras Yeniden Yapılanma*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013.

- Özlük, Erdem “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Davranışsalı Paradigmanın Anlamı, Kökeni, Çatışma Çözümlemesi Örneğinde Davranışsalılığın Katkısı”, <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/download/423/405>, Erişim tarihi: 08.04.2015.
- Özlük, Erdem, *Uluslararası İlişkilerde Duygusal Bakış*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Paker, Murat, “Psikolojik Açından Önyargı ve Ayrımcılık”, içinde *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der. Kenan Çayır, Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2012
- Pantev, Plamen and Petkov, Vesselin, “Security Sector Governance Issues in Post-Conflict Societies: Concept, Tasks, Experience in South East Europe”, içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.
- Pantev, Plamen, Lessons on Post-War Rehabilitation in South East Europe and by South East Europeans, içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.
- Phoenix, Éamon, “The Impact of the Great Famine of 1845-51 with Special Reference to ULSTER”, <http://irishfamine.ahg.gov.ie/wp-content/uploads/2015/09/2011ns3.pdf>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- Pintér, Márta, “English or Irish? Cultural Nationalist Ideology in Late 19th-century Ireland”, *Bulletin of the Transilvania University of Brasov, Series IV: Philology and Cultural Studies*, Vol. 3 , No .52, 2010.
- Popescu, Nicu, “Post Conflict Rehabilitation in Moldova”, içinde *Post-Conflict Rehabilitation Lessons from South East Europe and Strategic Consequences for the Euro-Atlantic Community*, Jean-Jacques de Dardel Gustav Gustenau Plamen Pantev (ed.) Vienna and Sofia: National Defence Academy and Bureau for Security Policy at the Austrian Ministry of Defence in co-operation with PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, April 2006.

- Post-Conflict Reconstruction*, A joint project of the Center for Strategic and International Studies (CSIS) and the Association of the United States Army (AUSA), USA: CSIS, 2002.
- Posthuma, Richard A., "Conflict Management and Emotions", *International Journal of Conflict Management*, Vol. 23, 2012.
- Powell, Jonathan, *Great Hatred Little Room, Making Peace In Northern Ireland*, London: Vintage Books, 2009.
- Powell, Jonathan, *Teröristlerle Konuşmak*, Çev. Nuray Önoğlu, İstanbul: Aykırı Yayınları, 2015.
- Power, Maria, "Building Communities in a Post-Conflict Society: Churches and Peace-Building Initiatives in Northern Ireland since 1994", *The European Legacy*, Vol. 10, No.1, 2005.
- Pringle, D. G., "Electoral Systems and Political Manipulation: A Case Study of Northern Ireland in the 1920s", *The Economic and Social Review*, Vol 11, No. 3, April 1980.
- Q'Rawe, Mary "Security System Reform and Identity in Divided Societies: Lessons from Northern Ireland", <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Identities-SSR-ResearchBrief-2009-English.pdf>, Erişim tarihi: 13.07.2016.
- Rasler, Karen, Thompson, William R. "Explaining Rivalry Escalation To War: Space, Position And Contiguity In the Major Power Subsystem", *International Studies Quarterly*, 2000, No. 44.
- Religion, Clayton, P., Ethnicity and Colonialism as Explanations of the Northern Ireland Conflict, içinde Miller, D. (Eds) *Rethinking Northern Ireland: Culture, Ideology and Colonialism*, London: Longman, 1998.
- Report on PSNI: Use of Agency Staff, Report: NIA 163/11-15, The Public Accounts Committee: UK, Volume 1, 2014.
- Ronelagh, John QBeirne, *A Short History Of Ireland*, UK: Cambridge University Press, 1999.
- Rosenberg, Marshall B. *Çatışmanın Ortamında Barış Dili*, Çev. Vivet Alevi, Can Baldan, İstanbul: Maya Kitap, 2014.
- Rossa, Jeremiah Odonovan, <http://www.discoveringireland.com/jeremiah-odonovan-rossa/>, Erişim tarihi: 12.10.2015.
- S, Urphy, C, Corry, D, Bolton, et al., "Patterns of Suicidal Ideation and Behavior in Northern Ireland and Associations with Conflict Related Trauma", *PLoS ONE* 9(3): e91532. doi:10.1371/journal.pone.0091532, 2014.

- Sağkal, Ali, Serdar, Türnüklü, Abbas, Totan, Tarık, “Kişilerarası Barış İçin Empati: Barış Eğitiminin Empati Becerilerine Etkileri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Vol. 12, No. 2, Bahar 2012.
- Sarı, Özden Selcen, “Manus I. Midlarsky”, içinde Savaş Kuramları, Ed. Erhan Büyükakıncı, Ankara: Adres Yayınları, 2015.
- Schirch, Lisa, “Strategic Peacebuilding – State of the Field Peace Prints”, *South Asian Journal of Peacebuilding*, Vol. 1, No. 1: Spring 2008.
- Schnabel, Albrecht, Born, Hans, *Security Sector Reform Narrowing the Gap between Theory and Practice*, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2011.
- Schulze, Kirsten E. M. L. R. Smith, “Decommissioning and Paramilitary Strategy in Northern Ireland: A Problem Compared”, *Journal of Strategic Studies*, Vol 23, No.4, 2000.
- Senehi, Jessica, “Building Peace Story telling to Transform Conflicts Constructively”, *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*, Dennis J. D. Sandole, Sean Byrne, Ingrid Sandole-Staroste ve Jessica Senehi, USA: Routledge, 2009.
- Shagan, Ethan H., *Popular Politics and the English Reformation*, UK: Cambridge University Press, 2003.
- Shannon McNulty, “Building Trust in Northern Ireland: The Role of Civillian Review of the Police”, *Ind. Int'l & Comp. L. Rev.*, Vol. 12, No.2, 2012.
- Sherif, Muzafer, et. al., "Intergroup Conflict and Cooperation: The Robbers Cave Experiment", <https://www.free-ebooks.net/ebook/Intergroup-Conflict-and-Cooperation-The-Robbers-Cave-Experiment/pdf?dl&preview>, Erişim tarihi: 27.06.2015.
- Sherif, Muzaffer, *An Outline of Social Psychology*, New York: Harper&Brothers, 1948.
- Schmid, Alex P., Jongmen, Albert j., *Political Terrorism*, USA: Transaction Publishers, 1988.
- Smyth, Marie, The Process of Demilitarization and the Reversibility of the Peace Process in Northern Ireland, *Terrorism and Political Violence*, Vol.16, No.3, 2004.
- Social Integration: Approaches and Issues*, UNRISD Briefing Paper No. 1, World Summit for Social Development, March 1994.
- Somersan, Semra, “Şiddetin İki Yüzü”, *Cogito*, Sayı: 6-7, Bahar 1996.
- Stevenson, Jonathan, “Peace in Northern Ireland: Why Now?”, *Foreign Policy*, No. 112, Autumn, 1998.

- Sulutvedt, Ingegerd Skogen, *The Troubles in Northern Ireland. A Civil War in the United Kingdom – against all odds?*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Political Science University of Oslo, Spring 2002.
- Swanström, Niklas, L.P., Mikael S. Weissmann, *Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration*, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center Johns Hopkins University-SAIS, Summer 2005.
- Şahin, İdris, “Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 4, No. 4 2009.
- Şenel, Aladdin *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*, Ankara: Bilim ve Sanat yayınları, 1993.
- Şerif, Muzaffer, *İrk Psikolojisi*, Ankara: Üniversite Kitabevi, 1943.
- Şöhret, Mesut "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt.2, Sayı:4, 2013.
- Gaye, Teksöz, "Geçmişten Ders Almak: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Eğitim", *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt. 31, Vol.2, 2014.
- Tenth Report of the Independent Monitoring Commission*, London: The Stationery Office, 2006.
- The Agreement, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/136652/agreement.pdf, Erişim tarihi: 14.10. 2015.
- The Annual Register or a View of the History and Politics of the Year 1848*, London: F&J Rivington, 1849.
- The Report of The Independent Commission on Policing For Northern Ireland, “*A New Beginning: Poling in Northern Ireland*”, <http://cain.ulst.ac.uk/issues/police/patten/patten99.pdf>, Erişim tarihi: 01.03.2016.
- Todd , John L., “Annals of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 80, *Rehabilitation of the Wounded.*, Nov., 1918.
- Todd, Jennifer, Joseph, Ruane, *The Dynamics of Conflict: Political Economy, Equality and Conflict*, Working Papers in British-Irish Studies No. 110, 2011.
- Topal, Ahmet Hamdi ‘Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi’, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No:3, 2005.
- Türkiye ve Terörizm*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2006.
- Twenty-Sixth and Final Report of the Independent Monitoring Commission 2004-2011 – Changes, Impact and Lessons*, London: The Stationery Office, 2011.

- Ulster Volunteer Force*, Ulster-Scot Community Networks: Ulster, 1913.
- Valentim, Joaquim Pires "Sherif's Theoretical Concepts and Intergroup Relations Studies: Notes for a Positive Interdependence", *Psychologica*, No.52, Vol. II, 2010.
- Vartanyan, Aylin, "Anestezi'den Estetik Uyanıya: Eğitim Ortamlarında Barış Kültürünü Oluşturmada Sanat Eğitimi'nin Önemi, Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı", içinde *21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı*, Betül Onursal, (ed.), 2013.
- Veldhuis, Tinka, *Designing Rehabilitation and Reintegration Programmes for Violent Extremist Offenders: A Realist Approach*, *ICCT Research Paper*, March 2012.
- Volkan, Vamık D. *Körü Körüne İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, İstanbul: Okyanus, 2012.
- Walker, Clive *Terrorism and the Law*, Newyork: Oxford Press, 2011.
- Wallensteen, Peter, *Understanding Conflict Resolution War, Peace and Global System*, London: Sage, 2006.
- Walsh Nicolas E., Walsh, Wendy, S., "Rehabilitation of Landmine Victims the Ultimate Challenge", *Bulletin of the World Health Organization*, Vol.81 No.9, 2003.
- Waltz, Kenneth, *İnsan, Devlet, Savaş, Teorik Bir Analiz*, Ankara: Asil Yayınları, 2009.
- Ward, Margaret, "Gender, Citizenship and the Future of the Northern Ireland Peace Process", *Éire-Ireland*, Vol. 40, No. 3 & 4, Fall/Winter 2005.
- Wendt, Alexander, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- Werstein, Irving, "The Cruel Years", Indiana: Messner Certified Editions, 1969.
- Wheeler, Charles Newton, *The Irish Republic*, Chicago: Cahill-Igoe Company, 1919.
- Wise, Erin, "The Effects of the British and Irish Political Leaders on Irish Home Rule", <http://nchchonors.org/wp-content/uploads/2012/11/Wise-Erin-Final-Paper.pdf>, Erişim tarihi: 12.08.2015.
- Yami, Vedat Şafak, "Anglikan Kilisesinin Oluşum Süreci ve Bugünü Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol.3, No. 11, Spring 2010.
- Yılmaz, Levent, *Siyasal Kültür-Kriz Etkileşimi Çerçevesinde Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003.

Yılmaz, Ömür Kapsayıcı, *Önyargısız Eğitim için Liderler Öğretmen ve Gençlik Çalışanları için Barış Eğitimi Rehberi*, İstanbul: Kadından Yaşama Destek Derneği, 2011.

Yılmaz, Sefer, “Silahlı Örgütler Üzerinde Çatışma Yönetimi: Silah Bıraktırma, Tasfiye ve Bütünleştirme”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:20 Sayı:1, Yıl: 2013.

Zartman, I. William, *Northern Ireland: Understanding Conflict 2008 Student Field Trip to Northern Ireland*, Washington: Johns Hopkins University Press, 2008.

